

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ A KÖNYVTÁRAK MINŐSÍTÉSÉRŐL (MINŐSÉG, CÍMEK, PÁLYÁZATOK, EURÓPAI ÉS HAZAI GYAKORLAT)
 - ⊙ AZ ETO HELYZETE MAGYARORSZÁGON
- ⊙ WEBARCHIVÁLÁSI GYAKORLATOK ÉS TAPASZTALATOK
 - ⊙ A TUDÁSSZERVEZÉS ELŐTT ÁLLÓ KIHÍVÁSOK ÉS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNY
- ⊙ A KULTURÁLIS TŐKE SZEREPE AZ OLVASÓVÁ NEVELÉSBEN (OLVASÁSSZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLAT ELIT ÉS FALUSI ISKOLÁKBAN)
- ⊙ BIBLIOTERÁPIÁS FOGLALKOZÁSOK KÖZÉPISKOLÁSOKKAL
 - ⊙ AMI A NYÍREGYHÁZI BIBLIOTERÁPIAI KONFERENCIÁRÓL KIMARADT...
 - ⊙ HATVAN ÉVE INDULT A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ
- ⊙ TOVÁBBKÉPZÉS A SZAKMAI FOLYÓIRATOKRA ÉPÍTVE OROSZORSZÁGBAN: EGY PROJEKT TÖRTÉNETE ÉS TANULSÁGAI
- ⊙ KÖNYVMŰVÉSZET ÉS BIBLIOFILIA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI KIÁLLÍTÁSOKON

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2014/2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2014/2

⊙ NEMZETKÖZI DOKUMENTUM-ELLÁTÁS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN ⊙ MEGÚJULT AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÖNYVTÁR ⊙ PISA 2012: ADATOK, FELTÉTELEZÉSEK, KÖVETKEZTETÉSEK ⊙ A NYILVÁNOS HASZONKÖLCSÖNZÉSI JOG (PLR) KITERJESZTÉSE A NEM NYOMTATOTT KÖNYVEKRE ⊙ OLVASÓK ONLINE KÖZÖSSÉGE = E-OLVASÁS? ⊙ AZ ETO ALAPÚ SZÁMÍTÓGÉPES INFORMÁCIÓKERESÉS EGY ÚJ MEGKÖZELÍTÉSE ⊙ TÖRTÉNETI KÖNYVÁLLOMÁNYOK BŐVÜLÉSI LEHETŐSÉGE – 1800 ELŐTTI ISMERETLEN NYOMTATVÁNYOK AZONOSÍTÁSA ⊙ A FÜLÖP GÉZA-EMLEKÜLÉS ELŐADÁSAI ⊙ OLVASÓK ÉS OLVASÁS A CSEH KÖZTÁRSASÁGBAN ⊙ A KUTATÁSI ADATOK ÉS A KÖNYVTÁR ⊙

A TARTALOMBÓL:

24. (60.) ÉVFOLYAM, 2014. 2. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Ilona

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ⌘
Telefon: + 36-1-224-3795 ⌘ **Fax:** +36-1-224-3875. ⌘ **E-mail:** kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévente. ⌘ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa.

⌘ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ⌘ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ⌘
Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ⌘ **Előfizet-
hető:** a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ⌘ **Felelős
kiadó:** az OSZK főigazgatója ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ⌘ **Felelős vezető:**
Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (Wilson),

LISA (Library and Information Science Abstracts)

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

AMBERG Eszter (OSZK Projektiroda, Bp.), BARÁTNÉ HAJDU Ágnes (ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba), ECSEDY Judit, V. (OSZK, Bp.), GAZDA István (Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba), JÁVORKA Brigitta (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KÉGLI Ferenc (az OSZK ny. osztályvezetője, Bp.), KISZL Péter (ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), KNAPP Éva (ELTE Egyetemi Könyvtár, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény), KOVÁCS Ilona (az OSZK ny. osztályvezetője, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Attila (a Könyvtári Intézet ny. tudományos főmunkatársa, Bp.), PAULIK Péter (OSZK, Bp.), PIROS Attila (Debreceni Egyetem Informatikai Kar, PhD-hallgató), SEBESTYÉN György (az ELTE Könyvtártudományi Tanszék ny. vezetője, Bp.), TRÁVNIČEK, Jiří (Cseh Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet, Prága), VILLÁM Judit (Országgyűlési Könyvtár, Bp.).

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

A Külföldi folyóirat-figyelő* rovat referálói:

FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE Kari Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTAK ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, felnőttképzési Intézet, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.).

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

Abstracts 121

TANULMÁNYOK

PAULIK Péter: Nemzetközi dokumentum-ellátás az Országos Széchényi Könyvtárban 127

VILLÁM Judit: Megújult az Országgyűlési Könyvtár 132

NAGY Attila: Kutatás, szakpolitika – nemzetstratégia
PISA 2012: adatok, feltételezések, következtetések 143

AMBERG Eszter: A nyilvános haszonkölcsonzési jog (PLR) kiterjesztése a nem nyomtatott könyvekre 151

JÁVORKA Brigitta: Olvasók online közössége = e-olvasás? e-156*

MŰHELY

PIROS Attila: Az ETO alapú számítógépes információkeresés egy új megközelítése 156

MŰLTUNKBÓL

KNAPP Éva: A történeti könyvállományok bővülési lehetősége – 1800 előtti ismeretlen nyomtatványok azonosítása 167

A Fülöp Géza-emlékülés előadásai

KISZL Péter: Bevezető gondolatok Fülöp Gézáról 173

SEBESTYÉN György: Fülöp Géza, Kovács Máté utódja és tanítványa 176

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Tehetséggondozás és pályakövetés, ahogy azt Fülöp Géza látta 187

GAZDA István: Az akadémiai könyvkiadás és könyvszerkesztés reformkori történetéből 194

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

V. ECSEDY Judit: Ismerjük-e a régi nyomdászainkat? ... 199
KOVÁCS Ilona: Hungarikumok a Rutgers Egyetem
Könyvtárában: a második világháború idején az amerikai
hadseregbe behívott amerikai magyar katonák levelei
1942–1945 207

KITEKINTÉS

TRÁVNÍČEK, Jiří: Olvasók és olvasás a Cseh Köztársaság-
ban (*Ford.: Hegyközi Ilona*) 217
KOLTAY Tibor: A kutatási adatok és a könyvtár 223

KÖNYVSZEMLE

Katalógus 2.0 – Van-e jövője a könyvtári katalógusoknak?
Catalogue 2.0. The future of the library catalogue. Ed. Sally
Chambers, London : Facet, 2013. (*Ism.: Dudás Anikó*) 237

**A köleszönszobától a Tudástárig – Pécs és Baranya
megye szolgálatában**
Pécs Város Közművelődési Könyvtárától a Csorba Győző
Könyvtárig. *70 éves a közművelődési könyvtár Pécssett
(1943–2013)* Pécs : Csorba Győző Könyvtár, 2013.
(*Ism.: Kégli Ferenc*) 245

Egy XIX. századi pesti nyomda harmincöt évének termése
RÓZSA Mária: „Közfényt gyarapítani.” Beimel József és
Kozma Vazul pesti nyomdájának története és nyomtatványai
1830–1864. Bp. : OSZK ; Gondolat K., 2012.
(*Ism.: Murányi Lajos*) 249

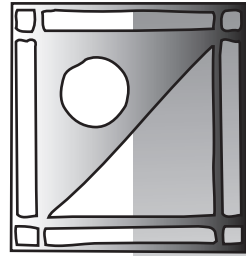
KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK) (e)*

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

International document supply in the National Széchényi Library

PAULIK Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 2. pp. 127 – 131.

As mediator and co-ordinator, the National Széchényi Library (OSZK) plays a unique role in the Hungarian inter-library loan (ILL) system. Possessing the most extensive background (including a union card catalogue that covers holdings of books published in Hungary before 1952 and abroad after 1800), it is a reference and service centre for the whole country. Via konkoz@oszk.hu anybody is able to send a request to the National Széchényi Library's ILL department, which fulfils loan requests of international customers through ODR (the National Document Supply System) and copy requests from its own holdings. The main sources of OSZK's ILL service are European academic libraries for loans and OCLC member libraries for copies. In addition, one of its important duties is to supply Hungarians living in the neighbouring countries and all over the world with Hungarian publications. While the number of requests has been recently decreasing, this group demands more intensive and time-consuming input from the staff. Patrons increasingly need digital reproductions instead of paper copies. ELDORADO (the National Electronic Document Delivery System, Database and Repository), to be launched at the end of 2014, will provide a fundamentally new framework.

The Library of the Hungarian Parliament renewed

VILLÁM Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 132 – 142.

In 2012, the Speaker of the Hungarian Parliament established a committee to reform the Parliamentary Library. The committee's recommendations included a review of the Library's organisation and spatial structure. Other objectives were: to upgrade the foreign-language holdings of the reference library, and to increase the usage of the collection and services. During the months of remodelling (June 2013 to March 2014) the library staff was engaged in a large-scale stock reduction, moved parts of the collection as necessary, and developed a new, open-access reference library, new work rooms and modern community spaces. During the renovation the original shelving was rebuilt in the reading room, and the gallery was added to readers' area which has thus increased by 1.5 times and seats 130 readers. The reference library now holds 40 thousand volumes. The special collections (of the Hungarian and foreign Parliaments, plus the UN and EU deposits) also have been relocated to public areas. Opening hours increased, library use was simplified, and the choice of remote services was extended. The reading room offers now 40 new client machines, and users have Wi-Fi access. A new electronic display system was installed to inform readers. A new system of subject specialists and the updated library databases (e.g. PRESSDOK, HUNDOK, VPI, T. HÁZI!) further assist users. Future plans include receiving more groups for library visits, conducting introductory sessions into the use of special literature, as well as devoting a special room to extension training purposes, database presentations and practical training. During the next stage of the project Digitised Legislation Knowledge Base 150 thousand pages of Parliament materials are going to be digitised.

Research, professional policy – national strategy. PISA 2012: data, assumptions and conclusions

NAGY Attila

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 143 – 150.

In 2012, the triennial international PISA survey of 15-year-old students took place for the fifth time in

OECD countries to assess their reading comprehension, knowledge in mathematics and science competences. This time Hungarian students performed below the average in all areas, although in 2009 they reached or exceeded the average in all fields. Hungarian data from 2012 indicate the following trends: there was a general decrease in the averages, the ratio of better performers diminished, while that of worse performers was growing. Between 2009 and 2012 there was a significant decline in results in general, while a radical fall was experienced in performing computer-related tasks. In his conclusions the author proposes to consider the following: a) deteriorating results may be related to teachers' inconvenient working conditions, bad mood, and low income; b) education is underfunded; c) there is a need for experienced professionals to assist disadvantaged children in catching up; d) reading comprehension is not merely a function of reading instruction methods, but is a task for the teaching staff as a whole.

Extending Public Lending Right to non-print publications

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 151 – 155.

After discussing terminology issues the author compares the EU Directive 2006/115/EC (of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property) with the provisions of the Hungarian Act on Copyright (Act LXXVI of 1999). In Hungary it is the exclusive right of the author to distribute his work, and this right includes public lending. As regards e-books, the lending of digitised works is qualified as release to the public.

There is a new development in the UK that deserves attention: Public Lending Right is going to be extended from July 1, 2014 to include the public library loans of audio books and e-books downloaded on library premises. Remote downloading, however, remains under the Copyright Law and requires permission.

Online community of readers = e-reading?

JÁVORKA Brigitta

*Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 2. e-156 – e-161**

In Hungary e-book culture is now evolving. Publishers are producing a large number of new e-books, and libraries are widely discussing how to provide them to readers. (Legal regulations are missing as yet.) Up till now readers could obtain new Hungarian e-books most of the time illegally, therefore, several online communities have been formed, which are exchanging e-books among themselves. The author's research sought answers to the following questions: 1. Where can such communities be found on the internet? 2. How are they working? What are the behavioural patterns of their members? 3. What is the difference between the attitudes of traditional and new reading communities towards e-books and e-reading? The article presents the community of the biggest Hungarian social website for booklovers, named Moly.hu. The author expects great changes in the world of e-books.

WORKSHOP

Computerised information retrieval based on UDC – a new approach

PIROS Attila

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 2. pp. 156 – 166.

The Universal Decimal Classification (UDC) is one of the oldest and most widely used classification systems in the world. Its ubiquity can be explained, among others, by its continuous revision and updating by its maintainers. Automated indexing with UDC has been on the agenda for years, but is still waiting to be solved, mainly because of the analytic-synthetic and faceted nature of this information retrieval language. Currently, there is a great deal of research going on regarding UDC's use in online catalogues. Some of these treat UDC notations as subject words, or provide, at the most, an opportunity to index some

of its elements selectively. The article reviews and analyses current strategies for the computerised retrieval of UDC notations, lays the theoretical foundations of a possible alternative, and presents, as the first element of the system described, the operation of a syntax-based software to analyse notations.

FROM OUR PAST

Additions to historical book collections – identifying unknown prints from before 1800

KNAPP Éva

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 2. pp. 167 – 172.

Registering old Hungarian prints from before 1800, missing from the retrospective national bibliography, is a continuous process. The number of previously unknown prints from the 17-18th centuries is increasing as a result of recent research. These prints are located in smaller libraries open for the public, archives and private libraries. The author found prints in a private library that have not been registered until now, and describes from among them three publications from Tyrnavia (Nagyszombat, Trnava).

Papers from the Memorial session in the honour of Professor Géza Fülöp

Introductory thoughts

KISZL Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 2. pp. 173 – 175.

The group of articles starts with a brief summary of Géza Fülöp's (1928-1998) career path. He joined the LIS School of the Eötvös Loránd University in 1961. He acted as Head of Department between 1986 and 1994. His name is associated with a renewal of the department and the modernisation of its training structure. He was very popular as a professor, researcher and public figure. The papers cover his professional activities in more detail.

e* = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

Géza Fülöp, a disciple and successor of Máté Kovács

SEBESTYÉN György

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 176 – 186.

Analysing the similarities between the oeuvre of Máté Kovács (1906-1972) and Géza Fülöp, the author (retired Head and Professor Emeritus of the LIS School of the Eötvös Loránd University) found that both his predecessors led the department in times of complex political and social changes, and they both worked for rescuing and modernising the department, and for elaborating a reform of library education. The chapters of the study are representative of the five areas, which show an organic relationship between the scientific life work of Máté Kovács and Géza Fülöp: Curriculum reform – curriculum revolution; Introduction and renaissance of bibliography; The anthology entitled Books and libraries in the life of Hungarian society (1000-1945); Focused support for information on science and technology; Doctoral training. Both Kovács and Fülöp had an exceptional and outstanding career, and although they worked in times of crisis, they achieved outstanding results. Their professional work continues to be an important theme for research.

Talent management and career tracking, as seen by Géza Fülöp

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 187 – 193.

Géza Fülöp as Head of the LIS School at the Eötvös Loránd University between 1986 and 1994 made great efforts to strengthen the position of the specialty and the department. His new training plan achieved a balance between theory and practice, and gave bigger emphasis to IT skills. He succeeded in re-integrating the sociology of culture and reading, and reading psychology into the curriculum. He considered it as essential to adapt training to the demands of the profession: he found it extremely important to organise the practical training of students in co-operation with partner libraries. His personnel policy was characterised by recruiting new faculty members and researchers, also from the practice. His new training programme included special training in books history and book museology. He

achieved an extension of second majors (science, foreign languages). In 1991, when the department moved to a new place on Museum Boulevard, he established a separate library for the department and a computer laboratory. Under his leadership the department joined the Tempus project, and enlivened foreign relations. He worked in EUCLID, of which he was elected Vice President. As chairman of the Joint training committee of the Association of Hungarian Librarians and the Federation of Libraries and Information Centres, he elaborated training programmes for different levels of library education. He initiated the harmonisation of the curricula of training institutions, and supported training in Baja and Debrecen. He was an outstanding researcher and the author of basic textbooks, specialising in the history of culture, books, libraries and the press, reading culture, bibliography, history of literature, research organisation and education policy. His colleagues edited a Festschrift for his seventieth birthday in recognition of his achievement and as an expression of their love. He was constantly watching his students' career, supported them in finding a post and encouraged their professional development.

From the history of book publishing and editing at the Hungarian Academy of Sciences in the Reformed Age

GAZDA István

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 194 – 198.

The author outlines some interesting cases from the history of book publishing by the Hungarian Academy of Sciences in the Reformed Age.

The first item of the bibliography entitled The publications of the Hungarian Academy of Sciences from 1828 to 1950 (published in 1978) was a work dated 1828, which, according to the compilers, was the first publication of the Academy. The author found the year suspicious, because the first book published by the Learned Society originated in 1833. The list of publications from the Reformed Age could be compiled based on serial numbers with a considerable effort. It was found that between 1831 and 1848 the Society published 104 books, but – since one of them (number 19) appeared years later – a total of 103 books were registered. The author presents the first publication of the Learned Society on mathematics, the logarithm table issued in London, and concludes with describing the history of Mihály Vörösmarty's

and Gergely Czuczor's Hungarian school grammar books deemed to have been lost.

Do we know our old printers?

V. ECSEDY Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 199 – 206.

The article provides an overview of the representatives of Hungarian typography examining how well we know the printers and their helpers by the name. From the period 1473 through 1700, researchers know a total of 171 persons engaged in printing by their names. These include Reformed printers, owners of printing offices who are also known as preachers (e.g., Péter Bornemisza, Gál Huszár, Johannes Honterus or Gáspár Heltai). In the 17th century several printers came to Hungary from abroad as well. Some of them had "talking" names, referring to their place of origin (e.g., Pál Lipsiai Rheda, Pál Linzi Pistorius). Occasionally noblemen (e.g., Ferenc Nádasdy, Boldizsár Batthyány) or the Catholic Church invited foreign typographers, and some printers are known to have studied in Flanders and England (Mihály Udvarhelyi, Miklós Tótfalusi Kis).

Hungarica materials at the Rutgers University Libraries. Letters of Hungarian-American soldiers enlisted in the US Army during World War II (1942-1945)

KOVÁCS Ilona

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 207 – 215.

Approximately 400 letters of soldiers had been hiding in the collection of Rutgers University (New Jersey), when the author found them in search of Hungarica materials. These letters were written during World War II (primarily in English, and a very small part in wrong Hungarian) by Hungarians, who served in the US Army. The letters found represent very important sources from the point of the history of Hungarians in America. They provide information about the thinking, language use, identity, integration readiness of second-generation young Hungarian Americans, and deserve the interest of historians, linguists and sociologists as well. The author provides a brief outline of the families and historical background of the letters' authors, the evolution of letters and the reflection of their experience from the war.

FROM ABROAD

Readers and reading in the Czech Republic

TRÁVNÍČEK, Jiří (Translated by Ilona Hegyközi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 217 – 222.

This paper is concerned with the reading culture of the inhabitants of the Czech Republic (aged 15 years and over) against the background of three readership surveys (in 2007, 2010 and 2013 resp.). The deep interviews conducted focused on three areas: reading (books and journals), book purchase and library visits, and also dealt with digital reading, media use, leisure activities, and the mutual impact of reading and professional work. With regard to the entire period, reading can be considered as stable. The number of frequent readers has decreased, and there was a decrease in the purchase of books and library visits as well. Overall, it can be stated that the Czech population has a strong affinity for books: 82 % of the population read at least one book in the previous year. Frequent readers are also Internet users. Women read more, but in the age group of 25- to 44-year-olds, a decrease is experienced in the number of readers, book buyers, and the number of library visits.

Research data and libraries

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 223 – 235.

Managing and sharing research data, and the relevant role of libraries constitutes the theme of an increasing number of publications. Scientific data vary widely from the point of their origin, format and sources. The concept of data can be least easily defined in the humanities, nevertheless, with the emergence of digital humanities it has been widely analysed. Computer technology now enables the collection, linking and investigation of "Big data". At the same time, attention should be paid to the objectiveness and accuracy of available information, as well as to the evolving ethical problems. Data sharing is currently restricted to a few areas of science only as there is no consistent practice as yet. Researchers are not particularly motivated to share, even though research funding agencies expect them, at least in

the US, to submit data management plans, and to make available publicly funded research data. Open data contribute to data sharing. For the best use of data, technical and organisational conditions of storage and retrieval should be developed. The range of data to be retained must be reviewed from time to time because of costs. The author reviews related policies and the most important issues waiting for a decision. Data documentation and citation require a regulation as well. The role of libraries and librarians (in this case: data curators) in data management needs reconsidering but it is certain that those with data-literacy will be highly appreciated.

BOOK REVIEWS

Catalogue 2.0 – do library catalogues have a future?

Catalogue 2.0. The future of the library catalogue. Ed. Sally Chambers. London: Facet, 2013.

(Reviewed by Anikó Dudás)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 237 – 244.

70 years of the City Library in Pécs

Pécs Város Közművelődési Könyvtárától a Csorba Győző Könyvtárig. 70 éves a közművelődési könyvtár Pécssett (1943–2013). Pécs: Csorba Gy. Kvt., 2013.

(Reviewed by Ferenc Kégli)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 245 – 248.

Publications of a printing house in Pest in the 19th century

RÓZSA Mária: „Közfényt gyarapítani”. Beimel József és Kozma Vazul pesti nyomdájának története és nyomtatványai 1830–1864. Budapest: OSZK-Gondolat, 2012.

(Reviewed by Lajos Murányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. pp. 249 – 252.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 2. (e*)

Publikációs lehetőség egyetemi hallgatóknak a LIBRI-ben

A nagy hagyományokkal rendelkező nemzetközi folyóirat, a Libri (International Journal of Libraries and Information Services, ISSN 0024-2667, published by K. G. Saur Verlag) egyetemi hallgatók angol nyelvű dolgozatait várja közlésre.

A felhívás és a korábbi díjazottak neve a publikációjukhoz vezető linkkel itt olvasható:

<http://librijournal.org/award.html>

(Forrás: Katalist, 2014. április 7. Hegyközi Ilona híre)

* (e)* = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

Nemzetközi dokumentum-ellátás az Országos Széchényi Könyvtárban¹

PAULIK Péter

Az Országos Széchényi Könyvtár sajátos könyvtárközi helyzete

A magyarországi könyvtárközi kölcsönzésben részt vevő könyvtárak között nemzeti könyvtárként sajátos szerepet tölt be az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK). Központi feladatainak egyike² a külföldi könyvtárközi dokumentum-ellátás, az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) keretében pedig a lelőhely-tájékoztató, a bibliográfiai és egyéb információszolgáltatás, az OSZK állományából történő másolatszolgáltatás, valamint a szabványos könyvtárkódok kiadása.

E feladatok központosított ellátását több tényező is indokolja. A nyilvánosan rendelkezésre álló információkon túl az OSZK-ban van meg a lelőhelyezéshez szükséges központi katalógusháttér³, és itt koncentrálódik az a szakismeret is, amely nélkülözhetetlen a könyvtáros tevékenységek között is speciális ismereteket igénylő nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés végzéséhez. A központosított feladatvégzés lehetővé teszi egyrészt az emberi erőforrások, másrészt a drága információforrások (fizetős nemzetközi adatbázisok) gazdaságosabb kihasználását is.

Az OSZK-ban – szemben a nyilvános könyvtári rendszer résztvevőinek többségével – igen csekély a belső, vagyis a saját beiratkozott olvasók szá-

mára történő könyvtárközi kölcsönzés, aminek egyfelől a teljességet célzó hungarika-gyűjtőkör, másfelől a kizárólag helybeni könyvtárhasználat a magyarázata. Vagyis az OSZK olvasóinak csak elvétve van szükségük olyan – leginkább külföldi – dokumentumokra, amelyekhez saját könyvtárunkban nem tudnak hozzájutni, a nemzeti könyvtár saját állománya pedig csak másolatként kerülhet a könyvtárközi kölcsönzés vérkeringésébe.

Az elmondottak miatt a könyvtárközi kölcsönzés hazai rendszerében az OSZK közvetítő és koordináló szerepet lát el. Az intézmény e feladatra szakosodott szervezeti egysége az Országos Leolhely-koordinációs és Dokumentumellátó (OLD) osztály. Hozzá tartoznak a leolhelyezők és a leolhelyezést a mai napig is segítő hagyományos cédulakatalógusok is.

A központi cédulakatalógus (KC) szerepe

A leolhelyezés fontos segédeszköze a hazai internetes könyvtári katalógusok naprakész követésén és az OSZK saját katalógus-rendszerének használatán túl az ún. központi cédulakatalógus (KC), mely a hazai könyvtárak bejelentései alapján hagyományos formában tartja nyilván a Magyarországon 1952 előtt megjelent, illetve

a külföldön 1801-től napjainkig kiadott és hazai könyvtárakban hozzáférhető könyvek leolhelyeit. A KC munkatársai a rendelkezésre álló kommunikációs csatornákon keresztül (e-mailen, telefonon, személyesen) a legteljesebb hazai információforrásra támaszkodva adnak leolhely- és bibliográfiai tájékoztatást, s egyben leolhelyet szolgáltatnak a beérkező könyvtárközi kérésekhez is.

A külföldi könyvtárközi kölcsönzés gyakorlata az OSZK-ban

Könyvtárközi kérést bármely hazai könyvtár beiratkozott olvasója indíthat. A kérést könyvtárának könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó könyvtárosa adja föl az OSZK könyvtárközi kéréslapjának kitöltésével. A kéréslap használata regisztrációhoz⁴ kötött, kitöltése előtt a szolgáltatás részleteiről⁵ célszerű tájékozódni. A bejelentkező felületről⁶ érhető el az új kérések űrlapja, de innen lehet belépni akkor is, ha az utolsó 120 napban leadott kérések pillanatnyi státuszát szeretnénk megtekinteni (lásd az ábrát). Ezek a státuszok a belső nyilvántartásban bekövetkező státuszváltozáskor automatikusan emelődnek át, így teljesen naprakészek.

Ikt. Önnél	Ikt. OSZK	Érk. dátuma	Állapot
osz/818-13	005606	2013.11.07	A kérést töröltük.
osz/824-13	005620	2013.11.08	A kérést külföldre továbbítottuk.
osz/873-13	006086	2013.11.29	Választ várunk! (tájékoztató küldése)
osz/905-13	006547	2013.12.17	A kérést postán visszaküldtük. (Kérje közvetlenül.)
osz/013-14	000063	2014.01.07	A kölcsönzött dokumentum határideje lejárt. Kérjük, sürgősen küldje vissza!
osz/037-14	000148	2014.01.10	Választ várunk! (vállalja a költséget?)
osz/143-14	000594	2014.02.13	A kért dokumentumot elküldtük.
osz/177-14	000736	2014.02.28	A kérését iktattuk.

1. ábra

Példák különböző státuszú, már leadott kérésekre

Ha a kérőnek olyan közölnivalója is van, melyhez nem talál megfelelő mezőt (pl. előzetes ajánlatot kér, csak bizonyos kiadás felel meg, a számlázást más címre kéri, a KC már lelőhelyezte a kérést, ritka vagy egyedi dokumentum esetén ismeri a lelőhelyet, adatforrást közöl, stb.), azt az „Egyéb megjegyzések” között tudja feltüntetni.

Amennyiben van hazai lelőhely, a kérő könyvtár erről értesítést kap, és a kölcsönzés vagy másolatkérés az ODR-en keresztül bonyolítható le. Ha a kérés Magyarországról nem teljesíthető, és a kérő a külföldről történő teljesítést is bejelölte, a lelőhelyek közötti választást számos szempont mérlegelése előzi meg: a szolgáltató könyvtár gyorsasága, megbízhatósága, árai (másolatoknál gyakran előzetes ajánlatot kell kérni), a szóba jöhető fizetési módok (voucher, előrefizetés, átutalás, csekk, depozit), a postázási szokások, korábbi vitás esetek (melyek általában nehezítik a zökkenőmentes kapcsolatot), valamint a hoszszabbítás ottani gyakorlata.

Másolatok külföldről történő beszerzése elsősorban nemzetközi adatbázisokon (OCLC, Subito) keresztül történik, mert ezek – koncentrátságuk révén – nagy hatékonysággal, gyorsan és általában a legolcsóbban nyújtják a szolgáltatást. Ritkább vagy unikális dokumentumokról kért másolatok beszerzésekor közvetlenül a dokumentumot őrző könyvtárnak megy a kérés.

Az OSZK OLD osztálya világszerte mintegy 4500 (2000 európai és 2500 tengerentúli) könyvtárral áll kapcsolatban, s ez a szám a felmerülő újabb igényeket követve folyamatosan nő. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy különleges, akár egzotikus kérések is a siker reményében kezdeményezhetőek. Ha jogi akadályok vagy könyvtárpolitikai megfontolások nem hátráltatják, a kommunikációs eszközök ugrásszerű fejlődésének és a könyvtári állományok feltartásának is köszönhetően szinte kivétel nélkül teljesíthetők az igények.

Előfordul, hogy mindezek ellenére sem sikerül információt szerezni egy-egy dokumentum lelőhelyéről. A bekérő könyvtáros ilyenkor is tesz még egy próbát a kiadás helye szerinti egyetemi vagy nemzeti könyvtárnál, melytől

jó esetben olyan új információt kaphat, amivel végül eljuthat a keresett dokumentum konkrét példányáig.

Folyamatos információgyűjtés a szolgáltató könyvtárakról

Ilyen nagy számú partnerkönyvtárral csak akkor lehet hatékonyan tartani a kapcsolatot, ha folyamatosan pontos információk állnak róluk rendelkezésre. Ezek persze az interneten részben megvannak, de a világhálón a változások olykor csak jelentős késéssel jelennek meg. Ezért a külföldi könyvtár-adatbázisokból kinyert saját adatbázisban azonnal rögzítésre kerül minden észlelt változás (pl. friss e-mail címek), valamint minden olyan tényező (gyorsaság, megbízhatóság, különleges adottságok), amelyek elősegíthetik az olvasók minél gyorsabb és zökkenőmentes kiszolgálását.

Statisztika

2012-ben az OSZK által könyvtárközi úton külföldről beszerzett dokumentumok közel fele Németországból érkezett. Ennek fő oka a kiváló állományokon túl a német könyvtárközi szolgáltatások általánosan magas színvonala. Nagyon kedvezőek a tapasztalatok a skandináv partnerekkel is, különösen az angol nyelvű könyvek tekintetében, az Egyesült Államok magas részaránya pedig elsősorban az OCLC-ből rendelt szakcikkeknek köszönhető. Kölcsönzések a tengerentúlról csak abban az esetben érkeznek, ha a beszerzés Európából nem lehetséges.

Dokumentumbeszerzés külföldről (2013)

Németország	44%
USA	10%
Franciaország	9%
Norvégia	7%
Nagy-Britannia	4%
Ausztria	3%
Svédország	3%
Olaszország	3%

Külföldről érkező kérések esetén a másolatok az OSZK állományából készülnek, a kölcsönzéseket pedig a hazai partnerkönyvtárak állományából az ODR igénybevételével teljesíti az OSZK. Németország ebben az irányban is jelentős célország, de – főként a határon túli magyarság igényeinek kielégítése miatt – a szomszédos országok is fontos helyet foglalnak el.

Külföldre teljesítés (2013)

Szlovákia	21%
Németország	17%
USA	11%
Ausztria	10%
Olaszország	5%
Franciaország	4%
Lengyelország	4%
Csehország	3%
Románia	3%
Horvátország	3%
Oroszország	3%
Svájc	3%

Használt főbb adatbázisok

Tekintsük át a beszerzési statisztika sorrendjében a külföldről történő könyvtárközi kölcsönzésnél leghatékonyabb segítséget jelentő adatbázisokat. Mivel elsősorban szakirodalom behozatalára van igény, azok a közös katalógusok a legfontosabbak, amelyek az egyetemi és főiskolai könyvtárak, valamint a szakkönyvtárak állományait egyesítik.

A világ legfontosabb könyvtári adatbázisai fölötti nagy ernyőként használható a *KVK (Karlsruher Virtueller Katalog)* metakeresője⁷, mely egyidejűleg kb. 500 millió dokumentum között biztosít keresési lehetőséget.

Németországban a közös katalógusok tartománycsoportok (*SWB*⁸ – Délnyugat-Németország, *HBZ*⁹ – Észak-Rajna-Vesztfália és Rajna-Pfalz, *HEBIS*¹⁰ – Hessen és Rajna-Pfalz egy része, *GVK*¹¹ – Észak-Németország, *KOBV*¹²

– Berlin-Brandenburg, *BVB*¹³ – Bajorország és Berlin) főként felsőoktatási és szakkönyvtárainak állományait gyűjtik egybe.

Az amerikai *OCLC (Online Computer Library Center)*, a világ legnagyobb könyvtári adatbázisa *Resource Sharing* elnevezésű könyvtárközi modulja¹⁴ 2014 májusáig használható, de 2013 tavaszán párhuzamosan elindult az újonnan fejlesztett *World Share Interlibrary Loan*¹⁵ is, mely számos új kényelmi funkció mellett a keresett könyvek közvetlen megvásárlására is lehetőséget kínál. 2012 óta a megrendelt másolatok fel- és letöltésére rendszeren belüli alapszolgáltatás (*Article Exchange*¹⁶) is rendelkezésre áll.

A *SUDOC*¹⁷ (*Système Universitaire de Documentation*) közös katalógus a francia felsőoktatási könyvtárakon kívül szak- és közkönyvtárak állományait is egyesíti. A norvég *BIBSYS*¹⁸ rendszerben a felsőoktatási könyvtárakon kívül szintén részt vesznek szakkönyvtárak, valamint a norvég nemzeti könyvtár is. Hasonló szerepet tölt be Nagy-Britanniában a *COPAC*¹⁹ adatbázis. Ausztriában az egyetemi és szakkönyvtárak az *ÖVB*²⁰-ben (*Österreichischer Bibliothekenverbund*) egyesülnek. A svéd *LIBRIS*²¹ rendszerben a felsőoktatási és szakkönyvtárakon kívül néhány közkönyvtár is részt vesz. Olaszország hasonló adatbázisa az *SBN*²² (*Servizio Bibliotecario Nazionale*).

Főbb tendenciák a külföldi könyvtárközi kölcsönzésben

A könyvtárközi kérések száma évek óta csökken, miközben egyre több a különleges dokumentumtípusokra vonatkozó, nem rutinszerű, nagy munkaigényű kérés. Ennek hátterében a válság hatásán kívül nyilván az is meghúzódik, hogy az interneten egyre nagyobb arányban férhető hozzá a könyvtárközi kölcsönzésben hagyományosnak tekinthető szövegek.

A másolatokat mind gyakrabban kérik elektronikus formátumban, ezek aránya a papírmásolatokkal szemben meredeken nő. A folyamatot erősíti az is, hogy számos könyvtár igényel saját digitalizálási tevékenysége kiegészítéseként digitális másolatokat hiánypótlásként, helyisme-

reti gyűjteményének vagy akár digitális könyvtárának bővítésére.

A könyvtárközi kölcsönzés finanszírozásában is növekszik a pályázatok szerepe. Ez a környező országok magyarul területeiről is elmondható, a számukra kiírt pályázati forrásokból olykor digitalizálási projektek is támogathatók.

Növekvő igény mutatkozik a külföldi könyvtárak és magánszemélyek részéről a korszerű fizetési módok (hitelkártya, elektronikus fizetés) igénybevétele iránt is. Ennek infrastruktúráját a közeljövőben mindenképpen fontos lenne biztosítani.

A könyvtárak világában is egyre jelentősebb szerepet játszó e-könyveknek a könyvtárközi kölcsönzésben – elsősorban jogi akadályok miatt – egyelőre még nincs hasonló súlya.

A most említett szinte valamennyi tényezőt új megvilágításba helyezi majd az OSZK-ban jelenleg zajló *ELDORADO (Elektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára)*-projekt²³, mely 2014 végétől nemcsak országos keretrendszert biztosít az elektronikus dokumentumszolgáltatásnak, de egyben az e-dokumentumok kiterjedt információs bázisa is lesz.

Jegyzetek

1. A Tatabányán 2013. október 14-én rendezett XIII. Országos ODR-konferencián elhangzott előadás kissé bővített változata.
2. Ld. 1997. évi CXL. tv. 60. § c, 61. § h
3. Megszervezése az 1920-as években kezdődött, történetéről lásd: <http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1997/2/rady.html>.
4. http://www.oszk.hu/sites/default/files/konyvtarkozi_regisztracio.pdf
5. http://www.oszk.hu/konyvtarkozi_dokumentumellatas
6. <http://www.oszk.hu/kok/?language=hu>
7. <http://www.bibliothek.kit.edu/cms/ueber-uns.php>
8. <http://swb.bsz-bw.de>
9. <http://oceanos-www.hbz-nrw.de>
10. <http://www.hebis.de>
11. <http://gso.gbv.de>
12. <http://www.kobv.de>
13. <http://www.bib-bvb.de>
14. http://www.oclc.org/content/dam/oclc/services/brochures/211370usb_worldcat_resource_sharing.pdf
15. <http://oclc.org/worldshare-ill.en.html>
16. <http://www.oclc.org/worldshare-ill/features/article-exchange.en.html>
17. <http://en.abes.fr/Sudoc/Sudoc-Catalogue/The-Sudoc-catalog>
18. http://bibsys.org/english/pages/organisation_bibsys.php
19. <http://copac.ac.uk/about>
20. <http://www.obvsg.at/bibliothekenverbund/grundlagen>
21. http://librihelp.libris.kb.se/help/about_libris_eng.jsp?open=about
22. http://www.iccu.sbn.it/opencms/opencms/en/main/sbn/cat_sbn
23. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00213/pdf/EPA01367_3_K_2013_05_22-30.pdf

Beérkezett: 2014. március 6.

A Videotoriumban megnézhetők a 2014 áprilisában Pécsen tartott Networkshop előadásai.
Elérhetőség: http://videotorium.hu/hu/events/details/1348,Networkshop_2014_konferencia

(Forrás: *Katalist*, 2014. május 5. Moldován István híre)

Megjelent az MKE webmagazinjának, a Könyvtárvilágnak idei második száma, melyet ezen a címen olvashatnak: <http://mke.info.hu/konyvtarvilag>

(Forrás: *Katalist*, 2014. május 5. Fehér Miklós tájékoztatása)

Könyvkultúra Magazin címmel a Kellő online folyóiratot indított. A kiadványban naponta frissülő hírek, kritikák találhatóak könyvekről, kultúráról, a könyves közélet eseményeiről.

A magazin elérhetősége: <http://konyvkultura.kello.hu>

(Forrás: 2014. április 17. Bariczné Rózsa Mária tájékoztatásából)

Megújult az Országgyűlési Könyvtár

VILLÁM Judit

A könyvtár története

A Magyar Országgyűlés könyvtárát a törvényhozó munka támogatására 1870-ben hozták létre. Előbb a Magyar Nemzeti Múzeum, majd 1873-tól 1902-ig az *Ybl Miklós* tervei alapján épült Régi Képviselőház adott otthont a *Képviselőházi Könyvtárnak*. 1902-ben az intézmény a *Steindl Imre* által tervezett új Országházba költözött, amely azóta is az *Országgyűlési Könyvtár* otthona. A könyvtár alapításától kezdve 1952-ig a Magyar Országgyűlés hivatali szervezetének egységeként működött, alapvető feladata a törvényhozók munkájának, kulturális-tudományos érdeklődésének támogatása volt, de emellett kölcsönzéssel a képviselők szépirodalmi igényeit is kielégítette. A könyvtár hármass felügyelet alá tartozott: irányítását a képviselőház állandó bizottságaként működő Könyvtári Bizottság, az 1887-től a bizottság elnöki tisztét is betöltő házelnök és végső fokon a képviselőház plenáris ülése látta el. A Könyvtári Bizottság rendszeres

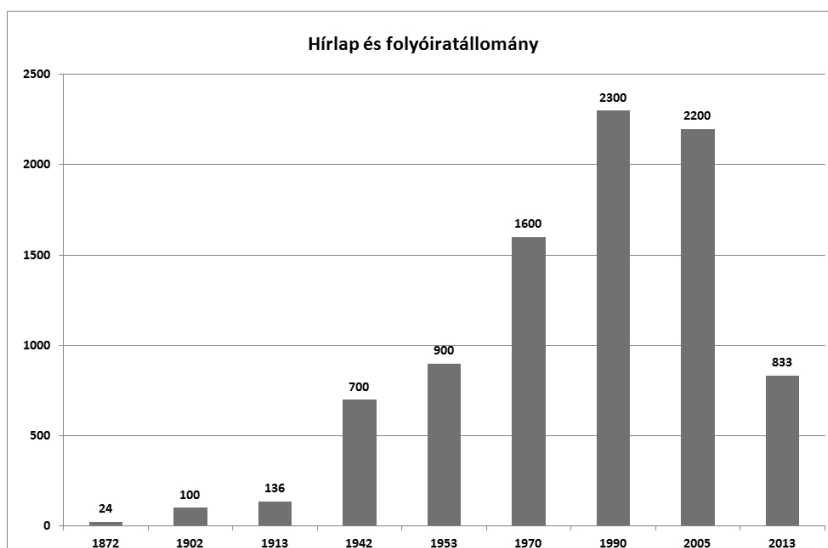
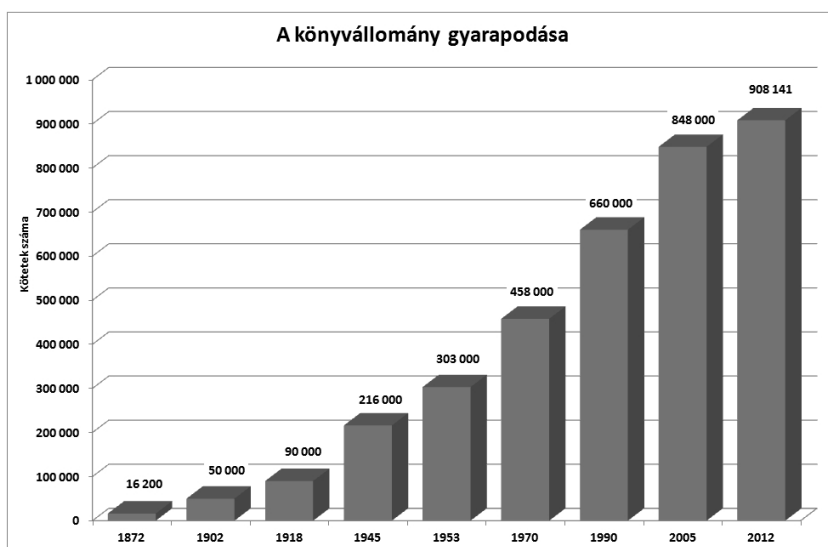
ülésein a képviselők áttekintették a könyvtár helyzetét, feladatait és azok végrehajtását, meghatározták a következő időszak tennivalóit és annak költségvetési-pénzügyi kereteit. Folyamatosan figyelemmel kísérték és ellenőrizték a könyvtár munkáját, állást foglaltak és határozatot hoztak a jelentősebb szakmai, politikai és gazdasági-pénzügyi kérdésekben. Tevékenységükről és a könyvtárról évenként jelentést tettek a képviselőháznak. A bizottságba általában a tudományos világban vagy az irodalmi életben elismert, illetve más, híressé vált képviselőket választottak be (*Mikszáth Kálmánt, Herczeg Ferencet, Illyés Gyulát, Négyessy Lászlót, Gratz Gusztávot, gróf Teleki Pált, Zsitvay Tibort, Kéthly Annát* stb.).

Mivel a könyvtár létrehozásának alapvető célja a törvényhozás és a képviselők sokrétű munkájának segítése volt, gyűjtőkörének kialakítása és fejlesztése is e célok megvalósításához kapcsolódott: a törvényhozói munka összetettsége és az ebből fakadó sokoldalú képviselői érdeklő-

dés miatt több tudományág (elsősorban a jog, a történelem, a politika, a közgazdaság, valamint a filozófia) irodalmát, továbbá szépirodalmat kellett gyűjteni. Az 1870-es évek elején *Ghyczy Ignác* országgyűlési képviselő hagyatéka közel 15 ezer kötettel gazdagította az állományt. 1878-tól a nemzetközi csere keretében több külföldi parlament kiadványai, 1881-től az angol alsóház, 1884-től az USA kongresszusi kötetei is bekerültek a könyvtár állományába. A cserekapcsolat a 20. században is folytatódott, és tovább bővült a gyűjtött országok köre. 1894-től tervszerűen megindult a Magyar Országgyűlés dokumentu-

mainak visszamenőleges gyűjtése is.

A könyvtár 1902-ben ötvenezer kötettel költözött az új Országházba, majd 1912 elején a főrendiház ötezer kötetes könyvtára is beleolvadt a Képviselőházi Könyvtárba, és ettől kezdve a főrendiház tagjainak is lehetővé tették a könyvtár teljes jogú használatát. Tovább erősítette a sokirányú gyűjtési munkát a kötelepéldányokról szóló 1922. évi XX. törvény, amely – a természet- és az alkalmazott tudományok kivételével –, csaknem valamennyi tudományterület könyv- és sajtóanyagának ingyenes megküldését kötelezővé tette.

Az „idegenek” olvasótermétől a nyilvánosság válásig

A folyamatosan gazdagodó és sok ritkaságot őrző gyűjtemény a tudósok és kutatók mind szélesebb körében vált népszerűvé. Már az ideiglenes Képviselőházban is többen kértek engedélyt könyvtárhasználatra, és az érdeklődők száma az Országházba való átköltözés után tovább nőtt. Már a múlt század húszas éveiben felvetődött, hogy önálló olvasótermeket hozzanak létre az „idegeneknek” (külső érdeklődőknek), ami végül 1934-ben valósult meg. Az 1945 után érvényesülő kultúrpolitika, és döntően a parlament politikai jelentőségének csökkenése következtében a könyvtárat 1952-ben *Országgyűlési Könyvtár* (OGYK) néven nyilvánossá tették. Ezzel együtt véget ért az országgyűléssel fennálló szervezeti kapcsolat, megszűnt a Könyvtári Bizottság, a házelnök és a Ház plenáris ülésének irányítási, ellenőrzési jogköre, és az intézmény 1991-ig a kultuszminisztérium fenntartása alá került. A nyilvánossá válást követően a nagyközönség számára először a helyben olvasási szolgáltatás fejlesztésére fordítottak jelentős energiákat (olvasótermi átalakítások, a befogadóképesség növelése, katalógusbővítés, raktárköltöztetés stb.), majd fokozatosan bevezették a modern könyvtári szolgáltatásokat is (könyvtárközi kölcsönzés, bibliográfiai kiadványok készítése, témafigyelés, másolatszolgáltatás stb.). A könyvtárat 1958-ban a művelődésügyi miniszter országos tudományos szakkönyvtárrá minősítette, és kijelölte három fő gyűjtőköri területét: a jogtudományt, a politikatudományt és a jelenkori egyetemes történelmet. A könyvtár e három tudományterületen a Magyarországon kiadott műveket teljességre törekedve, a külföldi szakirodalmat válogatva gyűjtötte, és gyűjtőkörének megfelelően válogathatott a köteleespéldányokból is. Az 1960-as évek elején létrehozott különgyűjteményeknek – az ENSZ letéti gyűjteménynek (1960), a Külföldi parlamenti gyűjteménynek (1962), valamint a Magyar parlamenti gyűjteménynek (1962) – külön olvasótermeket alakítottak ki. 1975-ben az Országgyűlési Könyvtár a jog- és politikatudomány

országos információs központja lett: technikai és személyi feltételek fejlesztésével segítették elő a politikai és jogi tájékoztatás fejlődését. A folyóiratok, valamint a tanulmánykötetek analitikus dokumentálásával megkezdődhetett az információk számítógépes feltárása és szolgáltatása. E munkában először 1982-ben alkalmaztak személyi számítógépet, majd 1988-tól intenzíven megindult a számítógépes adatbázisok fejlesztése: a világpolitikai (VPI), a magyar (PRESSDOK) és a magyar vonatkozású külföldi sajtóadatbázis (HUNDOK), a magyar jog- és társadalomtudományi, valamint a külföldi jogtudományi irodalom alapján összeállított adatbázisok, illetve 1990-től az országgyűlési dokumentumokból való tájékoztatást segítő „T. HÁZ!” adatbázis kiépítése.

A könyvtár jogállása

1991 és 1996 között a könyvtár önálló költségvetési szervezatként tartozott az országgyűlés felügyelete alá, majd 1997 januárjától az Országgyűlés Hivatalának egyik főosztályaként, költségvetése része lett a hivatal gazdálkodásának. 2013 januárjától a könyvtár az Országgyűlés Hivatalának Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóságának részévé vált. A könyvtár vezetőjét 1991 és 2012 között a házelnök, 2013-tól az Országgyűlés Hivatalának főigazgatója nevezi ki. 1991-től 1996-ig *Száva-Kovács Endre*, 1996-tól 2013-ig *Ambrus János* volt a főigazgató, 2013. január elsejétől *Markója Szilárd* a könyvtár igazgatója.

A képviselők tájékoztatása

A rendszerváltozás hatására 1990 októberében az országgyűlés elnöke és a művelődési miniszter megállapodást írt alá arról, hogy 1991. január 1-jével „helyreállítja az Országgyűlés és az Országgyűlési Könyvtár történetileg kialakult szerves kapcsolatát”. A törvényhozás könyvtáraként megőrizte nyilvános közkönyvtári és országos tudományos szakkönyvtári feladatait, ám 1991 májusában a képviselők munkájának könyvtári tájékoztatási eszközökkel való segítése érdekében megalakították a *Képviselő*

lő-tájékoztatósi osztályt azzal a céllal, hogy információval és dokumentumokkal lássa el a képviselőket és szakértőiket, a frakciókat és a különféle bizottságokat, valamint a hivatal dolgozóit. 2004-ben létrehozták a *Képviselői Kutatószolgálatot*, melynek feladata a törvényhozással, az országgyűlés ellenőrzési funkciójával és a választókerületekkel kapcsolatos képviselői munka támogatása volt elektronikusan szerkesztett tematikus feldolgozásokkal, elemzésekkel és háttéranyagokkal. A két osztály egyesítése után 2010-től *Képviselői Információs Szolgálat* (InfoSzolg) néven folytatta munkáját az osztály speciális könyvtári és információs szolgáltatások nyújtásával 2014 januárjáig, amikortól a Közgyűteményi és Közművelődési Igazgatóság önálló szervezeti egysége lett.

Az Országgyűlési Könyvtár megújítása

2012-ben *Kövér László*, az Országgyűlés elnöke bizottságot hozott létre az Országgyűlési Könyvtár jövőjének formálása és megújítása érdekében. A bizottság szakmai tagjai: *Blaskóné Majkó Katalin*, a Magyar Képzőművészeti Egyetem közgyűteményeinek főigazgatója, *Gyurgyák János*, az Osiris Kiadó igazgató-főszerkesztője, és *Kokas Károly*, a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának főigazgató-helyettese voltak. A munka záró szakaszában, a bizottság tagjaihoz csatlakozott még *Monok István*, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának főigazgatója, és *Markója Szilárd*, az OGYK jelenlegi igazgatója. A külső szakértők mellett a bizottság tevékenységében az Országgyűlés Hivatala belső szervezeteiből is részt vettek a szakági vezetők. A bizottságot *Bellavics István* vezette, aki 2013-tól az Országgyűlés Hivatala Közgyűteményi és

Közművelődési Igazgatóságának igazgatója. A bizottság 2012 decemberében befejezte a munkáját, és javaslatokat tett a könyvtár megújítására. Ajánlásai többek között ráirányították a figyelmet a szervezeti és térbeli struktúra átvizsgálására és módosítására, valamint az Országgyűlést közvetlenül kiszolgáló munka továbbfejlesztésére. Indítványozták a szabadpolcos kézikönyvtár – főként idegen nyelvű művekkel való – bővítését. Célul tűzték ki, hogy az eddiginél sokkal ismertebb és vonzóbb legyen a könyvtár tevékenysége, hogy a könyvtár általános és szakirányú látogatottsága mind minőségileg, mind mennyiségileg növekedjék, hogy a használók úgy a valós, mint a virtuális könyvtári terekben gazdagabb és korszerűbb szolgáltatásokat kapjanak. A 2014. márciusi újranyitásra a bizottság ajánlásai közül szinte valamennyit maradéktalanul végrehajtották a könyvtár vezetői és munkatársai. A javaslatok elősegítették a modern szabadpolcos kézikönyvtár és a korszerű információs rendszer kialakítását. Az átalakítás alatt – 2013 júniusától 2014 márciusáig – az Országgyűlési Könyvtár zárva tartott. E kilenc hónap alatt a Kossuth tér átépítésével párhuzamosan végezték a könyvtár munkatársai a nagyarányú állományapasztást, az állomány költöztetését és átrendezését, az új szabadpolcos kézikönyvtár, és az új munkaterek kialakítását,

A Duna-part felé megnyitott, kibővített olvasóterem

és mindezzel egy időben zajlott a nagy olvasóterem átalakítása is, ahol elbontották az ötven évvel korábbi beépítéseket, visszaállították a Steindl Imre terveinek megfelelő állapotot és visszaépítették az eredeti polcrendszerét. Az átalakítás a könyvtár munkatársainak elhelyezését is érintette, ugyanis a szaktájékoztatók kivételével a munkaszobákat az olvasói terektől teljesen elkülönülő térben alakították ki. Megújultak az olvasói szociális terek is: a felújított ruhatári szekrények az eddiginél tágasabb folyosószerkezeten találhatók, ahol kényelmes társalgó tér, valamint étel- és italautomata áll a látogatók rendelkezésére.

Változások az olvasóteremben

A nagy olvasóteremben, a megújult és másfélszeresére bővített térben 130 olvasó foglalhat helyet, és 1500 polcfolyóméteren közel 40 000 kötetes kézikönyvtári állományban böngészhet. A polcokon 12 szakterület szerint a következő tematikus csoportokban található meg a kötetek:

I. Adattárak (lexikonok, életrajzok)

E témakörben a jelentősebb magyar és idegen nyelvű általános lexikonok, illetve a rövidebb terjedelmű, kisebb témakört felölelő lexikonok kaptak helyet. Az életrajzi gyűjteményben az idegen nyelvű régi névtárak, és időrendben, valamint tematikus rendezésben a magyar nyelvű névtárak találhatóak. Ide kerültek az állami-díjak történetéről, a díjazottakról, valamint a Nobel-díjasokról szóló művek is. Itt sorakoznak a nem gyűjtőkori tudományterületek és művészeti ágak összefoglalásai, adattárai is.

II. Jogforrások

Itt érhető el a magyarországi jogforrások teljes köre, egységes és áttekinthető elrendezésben. 1000-tól egészen a hatályos joganyagig terjedően valamennyi jelentős hivatalos jogszabálygyűjtemény és egyéb forrásanyag, valamint kiadvány (törvénytárak, rendeletgyűjtemények, hatályos jogszabályok gyűjteményei, hivatalos

lapok, döntvénytárak), továbbá a mutatóköteteik is megtalálhatók. A kézikönyvtári állományba beemelt történeti döntvénytárak az olvasóterem galériájára kerültek. Az időszakos kiadványként megjelenő bírósági források elhelyezése a bírósági rendszer hierarchiáját követi.

III. Állam- és jogtudomány

A jogtudományi rész felépítése jogágak szerinti elrendezést követ. Az egyes jogágak által lefedett területek felosztása, tagolása az adott jogágot tárgyaló összefoglaló művek alapján történt. Az állomány zöme a magyar jogrendszerrel foglalkozó magyar nyelvű mű, a külföldi joggal kapcsolatos szakirodalom az olvasók igényei alapján került a polcokra. A jogi kézikönyvtárban – az alapvető jogtudományi lexikonok és szótárak után – magyar jogtörténeti vonatkozású, majd a külföldi országok jogrendszerét, jogi kultúráját bemutató, közigazgatási joggal foglalkozó szakirodalom kapott helyet. Külön egységet képez a környezetjog és a környezetvédelem, a jogi évkönyvek, valamint a neves jogtudósok tiszteletére, illetve emlékére összeállított – nagyon keresett – ünnepi tanulmánykötetek.

IV. Történelem

A történelemtudományi rész is az általános lexikonokkal, enciklopédiákkal indul. Az egyetemes történelmi részben előbb a forrásgyűjtemények, majd az egyes korszakok történelmét tárgyaló művek következnek időrendben. Az összefoglaló történeti művek földrészenként, régiók és országok szerinti, illetve szakterületi csoportosításban találhatóak. Az egyetemes történeti blokk végén az életrajzi jellegű művek, illetve az emlékiratok sorakoznak. A Magyarország történelmével foglalkozó kézikönyvtári rész is lexikonokkal, kronológiákkal és bibliográfiákkal kezdődik, ezután következnek a forrásgyűjtemények korszakonkénti csoportosításban, majd az összefoglaló művek, illetve az egyes korszakok történelmével foglalkozó monográfiák időrendben. A történelemmel foglalkozó rész a történet-tudomány egyes szakterületeit tárgyaló, illetve életrajzi kötetekkel zárul.

V. Politikatudomány

A válogatás elején a politikai enciklopédiák, lexikonok, szótárak, a politikaelmélettel foglalkozó összefoglaló művek, kézikönyvek, politikai módszertani kötetek, politikatudományi, politikaelméleti kérdésekkel kapcsolatos művek találhatóak. A politikai gondolkodás, politikai filozófia, a politikai ideológiákról szóló részt a politika és környezete címen összefoglalható rész zárja. A politika rendszerét bemutató szakirodalomban a politika intézményeiről, intézményrendszeréről, annak elméletéről, valamint a diktatúrákról szóló művek kerültek. Itt találhatóak a Magyarország politikai intézményrendszerét, valamint annak történetét bemutató szakirodalmi és összefoglaló művek. A nemzetpolitikai kérdések, a határon túli magyarság, magyar kisebbséggel foglalkozó rész után magyarországi nemzetiségekkel, kisebbségekkel foglalkozó egység következik.

A világpolitikai intézményrendszerek általános bemutatását földrajzi egységenkénti áttekintés követi. Európa politikai intézményrendszerével, a nemzetközi kapcsolatok történetével, a háború és béke kérdéseivel foglalkozó, a biztonságpolitikát és a NATO-t bemutató utolsó nagy egységet megelőzi a globalizációval foglalkozó rész. A politikatudományt a legfontosabb nemzetközi és magyar politikai évkönyvek, beszámolók zárják.

VI. Közgazdaságtan

E kézikönyvtári részben a szaklexikonok, szakszótárak, majd az általános művek után a tudományterület részterületeinek irodalma került a polcokra. Az egyes szakterületek elején a magyar nyelvű általános művek, majd a részletező művek, végül az idegen nyelvű irodalom található.

VII. Szociológia

Az alapvető lexikonok, enciklopédiák, majd az összefoglaló, történeti művek után a szociológia- és társadalomelmélet, társadalomszerkezet, mobilitás, szociálpszichológia, szociológia mód-

szertan témával folytatódik a kézikönyvtári rész. Külön részt képez a kisebbség-, a szervezet-, és a családszociológia, az ifjúságvédelem, a nemek helyzete, a társadalomlélektan, a szociális rendszer, és a szociológia egyéb tudományterületei.

VIII. Filozófia

A szakterület elején lexikonok, enciklopédiák, fogalomtárak, majd a filozófiába bevezető, illetve a filozófiatörténeti művek találhatóak. A keleti filozófiákat bemutató szakirodalom után következnek a nyugati gondolkodást meghatározó, római-görög filozófia képviselői, majd az ókeresztény, a középkor, a kora újkor, a felvilágosodás, a klasszikus német filozófia követői, valamint az idealizmus gondolkodói. A sort a 20. század filozófiájának képviselői folytatják, ezt követi a magyar filozófia története.

IX. Mitológia. Vallás. Néprajz

A mitológia, a vallás és a néprajz nem tartozik a könyvtár gyűjtőkörébe, ezért a lexikonokon, enciklopédiákon túl csak az alapvető, összefoglaló művek és kézikönyvek kerültek itt elhelyezésre.

X. Tudománytörténet, könyvtártan, információ- és sajtótörténet

E kézikönyvtári rész a következő részterületeket fedi le: tudomány- és információtörténet; kiadványszerkesztés, kutatómódszertan, könyvtári informatika; jelek, szimbólumok; bibliográfiák, katalógusok; könyvtárügy, könyvtártan; közgyűjtemények; sajtótörténet, könyv- és nyomdászattörténet; médiatörténet, média gazdaságtan; repertóriumok.

XI. Nyelvészet. Irodalomtudomány

A nyelvészeti állományunk általános nyelvészeti része a nyelvelméleti munkákat, a világ nyelveit áttekintő enciklopédiákat és kétnyelvű szótárokat tartalmaz. A magyar nyelvészeti rész összefoglaló és nyelvtörténeti művekkel kezdődik, majd a nyelv rendszerének megfelelő tagolásban folytatódik, a nyelvtannal és a nyelvhelyességgel

foglalkozó munkákkal fejeződik be. Az irodalomtudományi részben az elméleti alpművek után a világirodalmi lexikonok, enciklopédiák, összefoglaló történeti művek és az egyes népek irodalmát tárgyaló könyvek következnek. A bibliográfiákon, lexikonokon és történeti műveken kívül a határon túli irodalommal foglalkozó művek is a polcon sorakoznak.

XII. Statisztika

A galérián elhelyezett statisztikai állományrész az olvasók által leggyakrabban keresett statisztikai adatsorokat, kimutatásokat tartalmazza az alábbi felosztásban: történeti statisztika, nemzetközi, országos és területi statisztikák, bűnügyi statisztikák, egészségügyi és szociális, valamint idegenforgalmi statisztikai évkönyvek.

A folyóiratolvasó

Az olvasóteremben a bejáratától balra alakítottuk ki a folyóiratolvasót, ahol a magyar és külföldi kurrens időszaki kiadványok, a napi- és hetilapok és a különféle folyóiratok legfrissebb számai olvashatók. Itt helyeztük el a legkeresettebb szakterületi időszaki kiadványokat: a legfontosabb jogi szakfolyóiratok összes évfolyamán kívül a sokat forgatott folyóiratok évfolyamait 1990-ig, a kevésbé használtak 2005-ig visszamenően.

Változások az állomány elhelyezésében

Változott a könyvek és folyóiratok raktári elhelyezése: két szinten, és három raktárban, valamint a XVIII. kerületi külső raktári épületben őrzik a dokumentumokat, melyeknek raktári helyét az online katalógus mutatja. Változott az Országgyűlési Könyvtárat különlegessé tevő különgyűjtemények (a Magyar és a Külföldi parlamenti gyűjtemény, az ENSZ és az Európai Unió letéti gyűjtemény) térbeli elhelyezése is. A különgyűjteményeknek eddig eltérő nyitva tartási idejük volt, 2014 márciusától már a könyvtár teljes nyitva tartási idejében kutatható anyaguk zöme.

A magyar parlamenti dokumentumok gyűjtése mindig kiemelt feladata volt a könyvtárnak. A Magyar parlamenti gyűjtemény – melyben a legnagyobb teljességgel, szabadpolcos elhelyezéssel hozzáférhetők a Magyar Országgyűlés és az Erdélyi Országgyűlés történeti dokumentumai – átkerült a nagyolvasóból nyíló kisebb olvasóterembe.

A gyűjtemény az 1580-tól 1790-ig terjedő időszakból főként kézírásos országgyűlési forrásanyagokat tartalmaz. Fontos része a gyűjteménynek *Gyurikovits György* (1783–1849) pozsonyi táblabíró, országgyűlési küldött hagyatéka. A reformkor jegyzőkönyvein és irományain túl 1861-től a naplókön és irományköteteken kívül költségvetések, zárszámadások, mutatók, országgyűlési almanachok, házszabályok, ügyrendek, név- és lakjegyzékek, bizottsági tagságok jegyzékei is megtalálhatók a gyűjteményben. 1990-től kibővült a gyűjtött dokumentumok köre: a plenáris ülések jegyzőkönyvein, a beterjesztett irományokon kívül a bizottsági ülések szó szerinti jegyzőkönyvei is állományba kerültek. A gyűjtemény munkatársai által épített T. HÁZ! adatbázis többféle információt tartalmaz a parlamenti dokumentumokról, de a legfontosabb rész az 1990 és 2006 között készült bizottsági jegyzőkönyvek téma szerinti visszakereshetősége. A könyvtár honlapján a Digitalizált Törvényhozási Tudástár (DTT) menüpont alatt digitalizált formában is elérhetők a gyűjtemény egyes dokumentumai. A Magyar parlamenti gyűjteményben megkönnyíti a kutatómunkát az országgyűlés-történeti köteteket, valamint az Országgyűlés által kiadott módszertani füzeteket és statisztikai összeállításokat tartalmazó kézikönyvtár.

A 2001-ben létrejött Európa Unió Letéti gyűjtemény, mely az Európai Unió intézményeinek kiadványait, a könyvtár állományából válogatott monográfiákat, tanulmányköteteket és az európai joggal és intézményekkel foglalkozó legfontosabb szakfolyóiratokat tartalmazza, a nagy olvasóterem földszinti, Dunára néző részében képez önálló egységet. A luxembourgi Európai Unió Bíróságának jogesetgyűjteményei, a Bíróság és az Elsőfokú Bíróság Határozatainak Tára

1954-től található meg nyomtatott formában a könyvtárban. A jogesetek elektronikus elérését a *Curia* adatbázis biztosítja 1954-től. Az Európai Unió hivatalos lapjai elektronikusan és nyomtatott formában is rendelkezésre állnak.

A Külföldi parlamenti gyűjtemény és az ENSZ-gyűjtemény a nagy olvasóterem Dunára néző, emeleti részén kapott helyet. A könyvtár anyagából válogatott kézikönyvtári rész az ENSZ-ről, a Nemzetek Szövetségéről és a külföldi parlamentekről szóló irodalmat tartalmazza.

A Külföldi parlamenti gyűjtemény az Országgyűlési Könyvtár legrégebbi gyűjteménye, hiszen, ahogy a történeti bevezetésben már említettük, a könyvtár röviddel alapítása után számos ország parlamentjével létesített kiadványcserkapcsolatot, és a 19. század utolsó harmadától kezdődően jelentős mennyiségű dokumentumot gyűjtött pl. Nagy-Britannia, Németország, Franciaország, Ausztria, valamint az Amerikai Egyesült Államok parlamenti működéséről. Ezeket a dokumentumokat a külső raktárban helyezték el, ezért a használatukat előzetesen meg kell rendelni.

Az ENSZ-gyűjtemény az Egyesült Nemzetek Szervezete által 1956-ban kialakított letéti könyvtár. A Világszervezet hivatalos nyelvei közül angolul és franciául gyűjti az ENSZ fő szerveinek és egyes szakosított szervezeteinek (IAEA, ILO, UNESCO, WTO) kiadványait, monográfiákat és időszaki kiadványokat egyaránt. A gyűjteményben megtalálhatók az ENSZ jogelődjének, a Nemzetek Szövetségének (1920–1945) francia nyelvű anyagai is. Az online formában is elérhető dokumentumok katalógusrekordjaiban link mutat a teljes szöveg elérhetőségére. A gyűjtemény más nemzetközi szervezetek (OECD, Európa Tanács) kiadványaival is rendelkezik.

Változások a szolgáltatásban

Jelentős mértékben megújultak a könyvtár szolgáltatásai is. Bővült a nyitva tartási idő: a könyvtár hétköznap 9-től 20 óráig, szombaton 10-től 18 óráig várja olvasóit. Egyszerűsödött az épületbe történő bejutás: az újonnan belépni

kívánóknak a honlapon lehet előzetesen regisztrálni, a beiratkozott olvasóknak pedig elegendő lesz érvényes olvasójegyük felmutatása. (Az ellenőrzés és a csomagok átvilágítása a XXV. kapunál ezután sem szűnik meg.)

Az ingyenes regisztrációs jeggyel rendelkezők – korlátozott hozzáféréssel – a katalógust és a kézikönyvtárat használhatják, jogszabályokat kereshetnek, és elérhetik a könyvtár, az Országgyűlés és a különféle nemzetközi szervezetek honlapjait.

A beiratkozott olvasók a szabadpolcos állomány használata mellett a raktárból is kérhetnek dokumentumokat. Biztosítjuk számukra a bibliográfiai adatok keresését, az elektronikus katalógusok és az információs források lekérdezését, saját dokumentumok készítését (irodai szoftvercsomag) és tárolását, valamint az internethasználatot. Az 1851 előtti dokumentumokat a muzeális állományra vonatkozó speciális szabályok szerint lehet kikérni, és a kisebbik olvasóteremben felügetelt mellett olvasni.

Változott a raktári dokumentumok igénylése, ugyanis megszűnt a kérőlap kézírásos kitöltése. A könyvek a könyvtár honlapjáról is elérhető számítógépes katalógusból kérhetők ki. Az azonosító számmal való belépés után a könyvtár területén kívül is megrendelhető a könyv (hamarosan a folyóiratok is), így az olvasó mindjárt a beérkezésekor megkaphatja a kijelölt dokumentumot. Ilyen módon a külső raktári köteteknek is előre megrendelhető a beszállítása.

Az olvasók kényelmét szolgálja a megújult a (dokumentum megérkezését jelző) kijelző rendszer, amelyen nemcsak a kérések azonosító száma, hanem új könyvekről szóló tájékoztatás, illetve egyéb közérdekű információk is olvashatók. További figyelemre méltó informatikai fejlesztések is történtek, hamarosan 40 vékony kliens gép kerül az olvasói terekbe. A könyvtári gépeken az olvasók közvetlenül használhatnak saját pendrive-ot. Az eligazítóban 'elhelyezett új, pénzbedobós önkiszolgáló másolókon nemcsak másolni, hanem szkennelni is lehet, de természetesen megrendelést is teljesítünk fekete-fehér vagy színes szkennelésre, nyomtatásra. Napi fotójegy váltásával tetszőleges mennyiség-

gű oldalról önállóan készíthetők felvételek. Az olvasóban elérhető WiFi-szolgáltatás segítségével az olvasók saját laptopján is használható az internet.

Az újonnan kialakított szakreferensi rendszer mind a helyben használat, mind pedig a távhasználat során biztosítja a felhasználók számára a színvonalas és elmélyült tájékoztatást. A különféle végzettségű kollégák a fő gyűjtőkörök, illetve a gyűjtemények dokumentumainak, valamint a könyvtár saját készítésű és az online-elérhetőségű adatbázisainak magas fokú ismeretével segítik az olvasókat. A szakreferensek a könyvtár gyűjtőkörébe tartozó szakterületekkel kapcsolatos e-mailben vagy a Libinfón érkező kéréseket is megválaszolják. Tervezik a „*Kérdezd a könyvtárost!*” szolgáltatás bevezetését is. A szakreferensek az Országgyűlés Hivatalából érkező gyűjtemény-specifikus kérdésekre is válaszolnak, a parlament folyosóján lévő tárlókba pedig évfordulós kiállításokat készítenek, illetve az egyik tárlóban az új könyvekről tájékoztatnak. A Szakreferensi Szolgálat munkatársainak feladata a szakterületi kézikönyvtár folyamatos bővítése, fejlesztése és az éves leltározás, ellenőrzés elvégzése is.

A könyvtár adatbázisai felépítésükben és tartalmukban is korszerűsödtek. Nagy segítség olvasóinknak, hogy az adatbázisok (PRESSDOK, HUNDOK, VPI) teljes terjedelemben szabadon elérhetővé váltak a könyvtár honlapjáról, és hamarosan a Magyar jogi adatbázis is használható lesz a könyvtáron kívül is.

Az Országgyűlési Könyvtár prézens könyvtár, de a képviselők és szakértők, valamint az Országgyűlés Hivatalának dolgozói kölcsönözhetnek az állományból. Az OGYK tagja az Országos Dokumentum-ellátási Rendszernek (ODR), részt vesz a hazai és a külföldi könyvtárközi kölcsönzésben.

2013-ban 2737 idegen nyelvű művel gyarapodott az állomány. Az újonnan beszerzett, elsősorban angol és német nyelvű művek főként a könyvtár három fő gyűjtőkörének, azaz a jogtudománynak, a politikatudománynak és a történelemtudománynak az irodalmát gazdagítják. E mellett számottevően növekedett a közgazdaságtan, a szociológia, valamint az antropológia, és az Európai Unióval kapcsolatos friss külföldi szakirodalom is. A dokumentumok jelentős része a feldolgozásuk után a kézikönyvtárban kap helyet.

Megalósítandó tervek

További terveink között szerepel a szervezett csoportlátogatások kibővítése, az olvasók bevezetése a könyvtári és a szakirodalmi forrásokba, a könyvtár adatbázisainak használatába. Részt veszünk a szakirányú képzésben: a szaktájékoztatók az Országgyűlési Könyvtár dokumentum-típusain alapuló egyetemi órákat, ún. könyvtári különórákat fognak tartani, amihez rendszeres kapcsolatot alakítunk ki az egyetemek történelem, politológia, és jogi tanszékeivel. A könyvtár tereiben helyet biztosítunk a könyvtár-informatikai képzés gyakorlati idejéhez, és a későbbiekben rendszeres felhasználóképzést is indítunk. Hosszú távú terveink között szerepel egy olyan terem kialakítása, ahol továbbképzéseket, adatbázis-bemutatókat lehet tartani. Digitalizáló műhelyt is kialakítunk, ahol állománykímélő szkenneléssel folytatjuk a kötetek digitalizálását. A Digitális Törvényhozási Tudástár projekt második szakaszában további nagy mennyiségű digitalizálást tervezünk: 150 ezer oldallal bővítjük a digitálisan elérhető muzeális doku-

mentumaink körét, valamint folytatjuk az 1990 utáni parlamenti dokumentumok szkennelését, az országgyűlési irományok és a bizottsági jegyzőkönyvek online elérhetőségének biztosítását. Folyamatosan bővítjük a könyvtár honlapján az elektronikus tartalomszolgáltatást.

Irodalom

JÓNÁS Károly – VEREDY Katalin: Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995. Bp. Magyar Országgyűlés, 1995. 492 p.

JÓNÁS Károly – TOMCSÁNYI Zsuzsanna – VILLÁM Judit: Az Országgyűlési Könyvtár. [Bp.] Országgyűlési Könyvtár, 2003. 39 p.

VILLÁM Judit: A Magyar Parlamenti Gyűjtemény: történetiség és korszerű szolgáltatás = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 11. sz. 40–46. p.

VILLÁM Judit: Országgyűlési dokumentumok adatbázisa – internetes hozzáféréssel = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2008. 7. sz. 335. p.

Beérkezett: 2014. május 8.

Az EU elutasítja a könyvtári és levéltári szerzői jogi problémák megoldását: megrekedtek a WIPO-tárgyalások (Ford.: Hegyközi Iлона)

Sikertelenül zárultak a Szellemi Tulajdon Világszervezetének (WIPO) tárgyalásai a könyvtári és levéltári kivételek és korlátozások tárgyában.

A tárgyalásokon részt vett a LIBER (az európai tudományos könyvtárak szövetsége), és rávilágított, milyen szerzői jogi vonatkozású problémákkal néznek szembe a tudományos könyvtárak, különösen a határokon átívelő kapcsolatok, a tömeges digitalizálás, a szerződések és a szöveg- és adatbányászat terén. Az EU képviselői világossá tették, hogy nem támogatnak olyan jogi megoldást, amely enyhítené a könyvtárak és levéltárak szerzői joggal kapcsolatos problémáit, és ennek következtében zsákutcába jutottak a tárgyalások. Ez az európai könyvtárak számára igencsak lehangoló eredmény.

Könyvtári és levéltári szervezetek az alábbi közös sajtóközleményt adták ki, amelyet igyekeznek minél szélesebb körben közreadni, hogy ráébredjék a döntéshozókat: az említett problémák esetében nemzetközi szintű megoldásra van szükség, hogy a könyvtárakban semmi se akadályozza az információhoz való hozzáférést, az oktatás, a kutatás és az innováció támogatását.

A sajtóközlemény szövege:

Az EU elutasítja a könyvtári és levéltári szerzői jogi problémák nemzetközi megoldását: megrekedtek a WIPO-tárgyalások

2014. május 6.

Május 3-án éjjel félbeszakadtak a Szellemi Tulajdon Világszervezetének (WIPO) Szerzői és Kapcsolódó Jogok Állandó Bizottsága (angol rövidítéssel: SCCR, a továbbiakban: Állandó Bizottság) által folytatott tárgyalások, miután az Európai Unió képviselői próbálták meggátolni a szerzői jogi rendelkezésekről folytatott jövőbeli vitákat, amelyek arra irányulnának, hogy a könyvtárak és levéltárak megkapják a szükséges segítséget ahhoz, hogy a digitális környezetben is teljesíthessék küldetésüket.

Az Állandó Bizottság 27., genfi ülésén (2014. április 28. és május 2. között) európai, dél-amerikai, ausztrál, amerikai és kanadai könyvtári és levéltári küldöttek vettek részt. A résztvevők nemzetközi megállapodást sürgettek annak érdekében, hogy a könyvtárak és levéltárak meg tudják őrizni a kulturális örökséget, és a széles közönség számára – a világ bármely részén éljen is – meg tudják könnyíteni a hozzáférést a legfontosabb információkhoz.

A tanácskozás meglehetősen zűrzavar közepette ért véget szombat éjjel fél kettőkor, miután az EU töröltetni akarta a tanácskozás záróközleményéből a szerzői jogi kivételek megszövegezésére vonatkozó alapvető hivatkozásokat. A jelen lévő más tagországok és könyvtári-levéltári nem kormányzati szervezetek képviselői ezt olyan lépésnek tekintették, amely legalábbis késleltetni, ha nem kisiklatni próbálja a szerzői jogi kivételekkel kapcsolatos WIPO-tárgyalások előrehaladását.

Dr. Stuart Hamilton, az IFLA főtitkár-helyettese ezt fűzte hozzá:

„Az utóbbi három évben a tagállamok folyamatosan kézhez kaptak véleményezésre különböző tervezeteket, amelyek a könyvtárakra és levéltárakra vonatkozó szerzői jogi kivételekről szólnak. Az EU most úgy tesz, mintha ezek a dokumentumok nem is léteznének. Szerintünk ez érthetetlen és mélyen elkeserítő. Úgy tűnik, az EU csak azért jött el a WIPO-tárgyalásra, hogy az egyzetést zátonyra futtassa.”

Az EU-nak ez a tette különösen aggasztó annak fényében, hogy európai szinten folyamatosan zajlik a szerzői jogi szabályozások áttekintése.

Dr. Paul Ayrís, a LIBER elnöke is csalódottságát fejezte ki:

„Az EU-delegáció álláspontja a genfi tárgyalásokon igencsak ellentmond a jelenleg folyó európai megbeszéléseknek, ahol elismerték, hogy a könyvtárak számára megállapított szerzői jogi kivételek elengedhetetlenek, és azokat harmonizálni kell annak érdekében, hogy megkönnyítsük a nemzetközi kutatásokat és innovációt a Tudomány 2.0 korszakában. Ezért nagyon kiábrándító az a konzervatív álláspont, amelyet az Állandó Bizottság genfi 27. tanácskozásán nyilvánított ki, s ami nem segíti az oktatást és a kutatást, és meggátolja, hogy az európai kutatók éljenek az új eszközökkel és szolgáltatásokkal.”

Az Állandó Bizottság 2009 óta tárgyal már arról, hogy szükség lenne egy olyan jogi eszközre, amely a könyvtárakra és levéltárakra is vonatkozó szerzői jogi kivételek védelmét szolgálja. Az Állandó Bizottságnak 2014 szeptemberében kell megtennie ajánlásait a WIPO közgyűlésén.

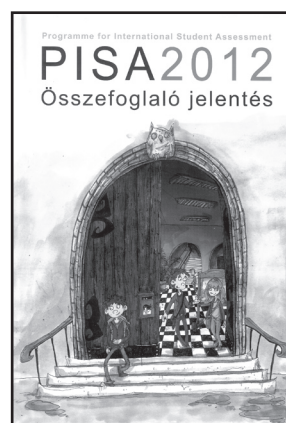
„Most kell cselekednünk, és a WIPO keretében össze kell fognunk, hogy elérjük, az EU és a fejlett országok megértsék, mennyire alkalmatlanok a jelenlegi szerzői jogi törvények a könyvtárak és a levéltárak szempontjából a digitális, globális világunkban” – mondta dr. Stuart Hamilton.

Kutatás, szakpolitika – nemzetstratégia

PISA 2012: adatok, feltételezések, következtetések

NAGY Attila

Az OECD (Organization for Economic Cooperation and Development – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztés Szervezet) a világ legfejlettebb államait tömörítő gazdasági szervezet, melynek alapító okiratát 1960-ban írták alá Párizsban, hogy a tagállamok gazdasági növekedését, a magas foglalkoztatási szint elérését és a lakosság életszínvonalának emelkedését segíthessék. A fenti célkitűzésekkel azonosulva 1996-tól hazánk az OECD teljes jogú tagja lett. A nevezett szervezet illetékesei 1998-ban döntést hoztak a háromévente ismétlődő PISA (Programme for International Student Assessment)-vizsgálatok megtervezéséről, 2000-ben elinduló folyamatáról, hogy az oktatási rendszerek teljesítményét és egyéb jellemzőit mérje oly módon, hogy a modern, tudásalapú munkaerőpiac szempontjából fontos képességek – a szövegértés, az alkalmazott matematikai, valamint az alkalmazott természettudományos műveltség – területén

vizsgálja a tanköteles kor végéhez közeledő, 15 éves tanulók tudását.

Egyszerűbben szólva „Navigare necesse est”! Vagyis a nemzetközi szervezetek tagjaként a csatlakozással kötelezettségünké vált a tagdíjak fizetése mellett még bizonyos önismerethez, objektív önképhez segítő kutatási feladatok elvégzése is. Ez a tény manapság egyesek számára felesleges nyűgnek, netán pótcselekvésnek minősülhet. Emlékeztetünk kell azonban a feledékeny, egy szakma sorsokba rejtett történelme iránt érdektelennek tűnő, ifjabb nemzedékek tagjait, hogy (csak a legszűkebb témánknál maradva) milyen komoly és hosszadalmas küzdelmeket kellett folytatnia például a néhai, jó emlékezetű *Kiss Árpád*¹ professzor úrnak az 1960–70-es évek fordulóján, hogy hazánk kitörhessen a „szocialista ketrecből”, és aktív részesevé lehessen egy sokkal tágasabb, igényesebb nemzetközi összehasonlító IEA (International

Association for the Evaluation of Achievements) kutatássorozatnak. Paradoxon, mégis le kell írunk: a négy-öt évtizede még csak vágyott, a korszerű, igényes módszerekkel, nemzetközi kitekintésre ugyancsak módot kínáló önvizsgálat mára ismétlődő, örömtelibb, a fejlődést bizonyára ösztönző kötelező feladattá lett. Háromévente tükörbe kell néznünk, s ha nem tetszik az éppen felvillanó kép, ne a tükör összetörésének indultata legyen úrrá rajtunk! Egyebek között ez a higgadt önvizsgálat is megkerülhetetlen lehetőség és feladat a nagyobb integrációs folyamat részeként, ha az újra egységesülő Európa valóban egyenrangú tagjai kívánunk válni.

Most tehát „hajózni”, pontosabban kutatásokat folytatni nemzetközi kötelezettség! Ráadásul rendszeres, megbízható kutatási adatok nélkül aligha képzelhető el a megalapozott szakpolitikai koncepciók kidolgozása, azok gyakorlati működésének ellenőrzése, szükség esetén az önkorrekció lehetőségének megfogalmazása.

Adatok

2012. március, április folyamán ötödik alkalommal került sor az adatfelvételre a világ 65 oktatási rendszerében (többnyire országában): összesen félmillió 15 éves – hazánkban 4600 – tanuló válaszolt a kérdésekre. (Minden bizonynyal utoljára papíron; 2006-ban első alkalommal összesen 3, 2009-ben 19 és 2012-ben pedig 32 ország diákjai már számítógépen is dolgoztak. A témára még vissza fogunk térni, de már itt jeleznünk kell, miszerint a következő 2015-ös adatfelvétel világszerte kizárólag számítógépek segítségével zajlik majd!)

A kutatást szervezők egyetlen pillanatra sem engedik felejtenünk, a kutatás központi célja annak tudatosítása, hogy az oktatás a társadalmi integráció első rendű csatornája. Ezért az EU vezető testületei éppen a PISA-kutatások segítségével szeretnék elérni, hogy a tagállamokban a gyengén teljesítő 15 éves tanulók aránya 2020-ig 15%-ra csökkenjen.

A tisztánlátás érdekében kezdjünk keményen: hazánk tanulói soha ilyen rosszul még nem szerepeltek a PISA-kutatások történetében. Az

aprólékos, pontszámok szerinti rangsorok felidézése nélkül, de lényegre törően kell leírunk, hogy a 2009-es legjobb eredményeink szerint mindhárom műveltségi területen (szövegértés, matematika, természettudományok) elértük az OECD-országok átlagának színvonalát. 2012-ben viszont mindhárom területen az átlag alatti teljesítők csoportjában tűnt fel Magyarország eredménye. A romlás nem lineáris folyamat volt, de mindenképpen feltűnő, hogy a sorozat legjobb (2009) és legrosszabb teljesítményét (2012) mindössze három év választja el egymástól!

A háromévente ismétlődő kutatások sorában a fentiek mellett létezik még egy ismétlődő ritmus. A jelzett műveltségi területek egyike mindig kiemelt helyet foglal el a kérdések sorában. 2012-ben ez a matematika volt, s azonnal emeljük ki a talán minden tekintetben legfeltűnőbb változási tendenciát! 2012-ben a *matematikai műveltség* terén szerzett pontszámok szerinti rangsor első hét helyén kizárólag kelet-ázsiai ország áll: (Sanghaj-Kína, Szingapúr, Hongkong-Kína, Tajvan, Korea, Makaó-Kína, Japán). 2000-ben a listavezetők sora másképpen festett: Japán, Korea, Új-Zéland, Finnország, Ausztrália, Kanada, Svájc. A magyar tanulók teljesítménye három év alatt 13 pontot romlott, s ezzel az átlag alattiak csoportjában a 26–30. helyen állunk: Szlovákia 482, az Egyesült Államok 481, Litvánia 479, Svédország 478, Magyarország 477, Horvátország 471, Izrael 466 pontos legszűkebb „szomszédságában”. Miközben a valódi (történelmi) összehasonlításra alkalmas 499 pontos Csehország az átlagosan teljesítők, Ausztria 506 ponttal pedig az átlag feletti csoportban szerepelnek. (A 2009-ben szerzett 490 magyar pont 2012-ben is elegendő lett volna az átlagot elérők közötti maradásra!)

Végül még egy rögzítésre érdemes tény: hazánkban mindössze 11 ponttal teljesítettek jobban a fiúk a lányoknál a matematikai műveltséget felmérítő kérdéssorban.

A teljes magyar oktatási, nevelési rendszer teljesítményét tekintve bizonyára mindannyiunk számára legfájdalmasabb mozzanata ennek a jelentésnek a *természettudományos műveltségi* területről szóló adatsor áttekintése, amely-

ből most egyetlen mozzanatot tudunk csupán kiemelni. Nevezetesen a 2000 és 2009 közötti négy mérés alkalmával ez volt az egyetlen biztos pont, ahol mindig az OECD-országok átlagának megfelelő pontszámmal bizonyítottuk oktatási rendszerünk stabilitását, megbízhatóságát, alkalmazkodó képességét. 2012-ben már ez sem sikerült! Az 501-es átlagpontszámától néhány, ám mégis szignifikáns mértékű pontszámmal (494) maradtunk le. (A 2009-ben kiérdemelt 503-as eredményünkkel pedig bőven maradhattunk volna a középmezőnyben.)

Vessünk még egy pillantást a „környezetünkre”! Csehország 508 ponttal már éppen az átlagon felüliek táborához tartozik, Ausztria 506 pontja az átlagos osztályzathoz elegendő, mi (494) pedig a spanyolok és a litvánok (496), a norvégok (495), valamint az olaszok (ugyancsak 494) és a horvátok (491) pontjaival együtt éppen csak az átlag alattiak sorába kerültünk. (A 34 OECD-ország között a 19–26. helyet foglaljuk el.)

Az első négy helyen ismét Kelet-Ázsia áll (Sanghaj-Kína 580, Hongkong-Kína 555, Szingapúr 551, Japán 547,) de a finnek 545, az észtek 541 és a lengyelek 526 pontos eredményei ugyancsak bámulatra és utánzásra méltók.

Pedagógusként, könyvtárosként és szülőként a bizonyára mindenkit legmélyebben érintő eredmények a *szövegértésben* elért pontszámokat

rejtő táblázatok tartalmazzák. (Hiszen az olvasás alapvető, eszközjellegű készségünk, amelynek kétségtelenül vezető szerepe van az ismeretszerzés csaknem minden területén.) Már nem számít meglepetésnek, hogy ezt a rangsort ugyancsak a fentiekben ismertetett távol-keleti résztvevők vezetik: Sanghaj-Kína 570, Hongkong-Kína 545, Szingapúr 542, Japán 538, Korea 536, de a legjobb európai finnek 524 ponttal még a nyomukban vannak.

Most 496 pont lett az átlag (nekünk 494 pontunk volt 2009-ben), de a 488-as pontszámmal már csak az átlag alatti csoportban, a 18–27. helyen állunk az olaszokkal, osztrákokkal (490–490 pont), lettekkel (489 pont), valamint a spanyolokkal, portugálokkal és luxemburgiakkal (488–488 pont) együtt. (Ráadásul a jelzett országos átlag eltakarja a lányok javára mutatkozó 38 pontos előnyt a fiúkkal szemben!) Miközben a csehek 2009-től indulva jelentősen javultak, és a 493-as pontszámukkal már az átlagosan teljesítők közé kerültek. A lengyelek és az észtek (518–516 pont) egészen kiemelkedő, megbízhatóan tartott teljesítménye megérne néhány ösztöndíjas tanulmányutat, majd PhD-disszertáció elkészítését. Miből ered ez a feltűnő teljesítménykülönbség, holott az utolsó 60–70 évnyi történelmünk közösnek mondható?

Az országok helyezési tartománya a szövegértés-eredmények alapján

(Forrás:

http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa2012_osszefoglalo_jelentes.pdf)

Országok	Átlageredmény	S.H.	Helyezési tartomány			
			OECD-országok		Minden résztvevő	
			Legjobb helyezés	Legrosszabb helyezés	Legjobb helyezés	Legrosszabb helyezés
Sanghaj-Kína	570	(2,9) ▲			1	1
Hongkong-Kína	545	(2,8) ▲			2	4
Szingapúr	542	(1,4) ▲			2	4
Japán	538	(3,7) ▲	1	2	2	5
Korea	536	(3,9) ▲	1	2	3	5
Finnország	524	(2,4) ▲	3	5	6	10

Országok	Átlageredmény	S.H.	Helyezési tartomány			
			OECD-országok		Minden résztvevő	
			Legjobb helyezés	Legrosszabb helyezés	Legjobb helyezés	Legrosszabb helyezés
Írország	523	(2,6) ▲	3	6	6	10
Tajvan	523	(3,0) ▲			6	10
Kanada	523	(1,9) ▲	3	6	6	10
Lengyelország	518	(3,1) ▲	4	9	7	14
Észtország	516	(2,0) ▲	6	9	10	14
Liechtenstein	516	(4,1) ▲			7	18
Új-Zéland	512	(2,4) ▲	7	13	11	19
Ausztrália	512	(1,6) ▲	8	12	12	18
Hollandia	511	(3,5) ▲	6	14	11	21
Belgium	509	(2,2) ▲	8	14	13	21
Svájc	509	(2,6) ▲	8	14	13	22
Makaó-Kína	509	(0,9) ▲			15	20
Vietnám	508	(4,4) ▲			12	23
Németország	508	(2,8) ▲	9	15	13	22
Franciaország	505	(2,8) ▲	10	16	16	23
Norvégia	504	(3,2) ▲	11	17	17	24
Egyesült Királyság	499	(3,5) ●	14	19	20	26
●Egyesült Államok	498	(3,7) ●	14	20	21	28
●Dánia	496	(2,6) ●	16	20	23	27
●Csehország	493	(2,9) ●	16	23	23	31
●Olaszország	490	(2,0) ▼	19	25	26	34
●Ausztria	490	(2,8) ▼	18	26	25	34
●Lettország	489	(2,4) ▼			26	35
Magyarország	488	(3,2) ▼	18	27	25	36
●Spanyolország	488	(1,9) ▼	20	27	27	35
●Luxemburg	488	(1,5) ▼	20	26	28	35
●Portugália	488	(3,8) ▼	18	28	25	37
●Izrael	487	(5,0) ▼	19	31	25	40

Jelmagyarázat:

- ▲ Statisztikailag szignifikánsan magasabb az OECD-átlagnál
- Szignifikánsan nem különbözik az OECD-átlagtól
- ▼ Statisztikailag szignifikánsan alacsonyabb az OECD-átlagnál
- Szignifikánsan nem különbözik Magyarország eredményétől

Forrás: OECD PISA 2012 database

Az adatok további részletes idézése helyett inkább három általánosnak mondható tendencia nyomatékos kiemelésével zárjuk a látteleletet.

- a) Az átlagok általános gyengülése mellett ugyancsak riasztó jel a legjobban teljesítők csökkenő, illetve a leggyengébbek növekvő arányának félreérthetetlen tendenciája mindhárom műveltségi területen. (A szövegértésben például 2009-ben még 17,6%, a 2012-es adatok szerint viszont már 19,7% volt az olvasni nem tudó, a szövegértési feladatok 2. szintje alatt teljesítő magyar diákok aránya!)
- b) A 2009–2012-es eredmények módszeres összevetése rendszer szintű elmozdulást, egyértelműen szignifikáns mértékű romlást jelez.
- c) A fentieknél is riasztóbb, radikálisan gyengébb helyezést értek el diákjaink a számítógépes feladatok megoldásában. Miközben köztudott, hogy a soron következő 2015-ös vizsgálat kérdéseit már kizárólag számítógépek segítségével kell majd megválaszolni. Ha még az idei, 2014-es nyarat is beszámítanánk, akkor sincs tíz hónapunk az ilyen jellegű felkészítésre, felkészülésre!

Feltételezések, következtetések – visszafogottan

Nem szeretnék „más réjtjén kaszálni”! Mindnyájan látjuk, hogy egy hallatlanul összetett kérdéskörrel és riasztó jelenségekkel szembesülünk. Sem a változások hátterének teljes mértékű fel-

tárásához, sem a jobbitó javaslatok széles skálájának megfogalmazásához nem érzünk sem elegendő hozzáértést, sem megfelelő mértékű megbízást. (Léteznek erre kijelölt intézmények, illetve azok felelős vezetői, akik bizonyára ilyen jellegű, önálló kötetekkel jelentkeznek majd az előttünk álló hónapokban, években.) Ennek ellenére az általános értelmiségi felelősségtudat, illetve a 60–65 évnyi saját élmény (tanulóként, szülőként, oktatóként, nagyszülőként), a magyar köznevelés, közoktatás rendszerének változásairól, valamint a 40–45 éves kutatói eredmények, tapasztalatok egésze néhány feltevés, következtetés és javaslat megtételére bátorít.

Hosszú évtizedek óta szinte folyamatosan, de nem egyenletes mértékben tartó, érzékelhető a pedagógustársadalom eróziója, erkölcsi, anyagi leértékelődésének tendenciája. Ha szükséges, akkor egy évszámot teljes egyértelműséggel meg is jelölhetünk. 1948! A felekezeti iskolák államosításával a magasan kvalifikált, sokéves gyakorlattal, kitűnő eredménnyel oktató pedagógusok tömegét zárták ki oktatási intézményeinkből, s helyettük rendkívül vegyes minőségű, felkészültségű „káderyanyag” került az addig komoly fegyelemhez, minőségi követelményekhez szoktatott diáktársadalom elé.* De ne okozzunk sebeket! Egyszerűen kérdezzünk! Ki tudná ma – akár csak megközelítően is – megmondani, leírni, hány ezer, hány ezer tízezer kiváló pedagógust bocsátottak el oktatási intézményeinkből pusztán ideológiai, politikai okok miatt az 1948 és 1988 közötti négy évtizedben? Vagy a rend-

* Pontosan fel tudom idézni az 1950–51-es tanév általános iskolai igazgatónöjének nevét, alakját, gesztusait, öltözködését, szavait. Szintén mélyen belém égett annak az ugyancsak igazgatóként, egyenesen a Hadügyminisztériumból érkező, üvöltöző, fenyegető férfiúnak neve, ruházata, gesztusrendszere, aki 1957 januárjától lett egy másik iskolában az én igazgatóm is Budán. Majd a híres gimnáziumban – az 1958 és 1962 közötti években – ilyen-olyan diplomákkal rendelkező, de súlyos helyesírási gondokkal küzdő vagy egyenesen diploma nélkül oktató kollégák sora.

szervátozás éveitől kezdődően a hektikus óvoda- és iskolabezárások, összevonások, milyen mértékű létbizonytalanságot teremtettek a hazai pedagógustársadalom egészében? Hányan menekültek önként innen hasonló „szellemi” vagy kifejezetten anyagi okok miatt veszélytelenebb, jobban fizető állásokba?

„*Üzemzavarok a közoktatásban*” címmel nemrégiben *Kulin Ferenc* írt² aktuális áttekintést a legutóbbi évek fejleményeiről: „...*meglepőde tapasztalom, hogy sokuk hivatástudata megrendült, munkahelyi közérzetük – a pedagógusbérek látványos emelkedése ellenére – romlott.*”³

Az idevágó idézetek sorolása helyett lépünk inkább időben közelebb a PISA 2012 adatfelvételének időpontjához! 2012 márciusa, áprilisa! Legalább gondolatban, de inkább dokumentumok kézbevételevel, ellenőrzöten idézzük fel az akkori országos és nemzetközi közhangulatot, különösen a pedagógustársadalom körüli politikai hullámverést, az ismétlődő utcai demonstrációkat, tüntetéseket, a permanens sztrájkfenyegetést. Igen! Sajnos, a sokáig csupán ígért béremelés ténylegesen csak 2013 szeptemberétől kezdődött.

☉ Első feltevésünk szerint a rendkívül kellemetlen, romló 2012-es PISA-eredmények összefüggésben lehetnek a hazai pedagógustársadalom elhúzódó és talán éppen 2012 tavaszán kulmináló, azóta csituló, de még teljesen fel nem oldott válsághangulatával, feszültségrendszerével. Feltevésünk érvényességét látszanak alátámasztani azok a tények, melyeket több PISA-füzet fellapozásával tehetünk egyértelműen láthatóvá. Nevezetesen azokra a regressziós görbékre célzok ahol a bruttó hazai össztermék (GDP) és például a szövegértés szintje közötti összefüggést ábrázolják. A magasabb GDP vagy az oktatásra fordított összegek nagyságrendje együtt mozog a teljesítmények mértékével. A ritka klasszikus helyzetben egy-egy ország neve pontosan az egyenesen helyezhető el, vagyis abszolút korreláció van a két szám között. A

korábbi években Magyarország neve rendszerint jól érzékelhető módon a vonal fölötti tartományban jelent meg egy ponttal megjelölt helyen, vagyis iskolarendszerünk, pedagógusaink jobban teljesítettek, mint az a GDP-ből, az oktatási ráfordítások mértékéből következett volna. Létezett egy jellegzetes magyar pedagógiai (nevelési, oktatási), többlet, ám 2012-re a vonal alatti tartományba kerültünk. Akkorra hitevesztett, elbizonytalanodott, kétségektől gyötört, lélekben már-már pályaelhagyó edzők ültek a kispadokon és figyelték a csapatok teljesítményét 2012 tavaszán. (Makacsul tartja magát a szóbeszéd, miszerint Bernben az 1954-es világbajnoki döntőt a német csapat edzőjének egy mondatával nyerték meg: „*Németországért kell nyerne-tek!*” Elhangozhatnak-e manapság ilyesféle tanári mondatok hazánkban a PISA-feladatok elvégzése előtt?)

☉ Második feltevésünk szintén kapcsolódik az emlegetett regressziós görbéhez. *Klebelberg Kunó* (kultuszminisztersége éveiben – 1922–31 – az aktuális költségvetés 9,6 –10,4%-át fordították az oktatásügyre) mondatai, gondolatai mellett gesztusai ugyancsak követésre méltók. Az oktatásra fordítandó összegek jelentős mértékű, rövid időn belüli növelése tovább nem halogatható. Ellenkező esetben a PISA-rangsorok után az EU és az OECD magasabb pozíciókban ülő „pontozó bírói” menthetetlenül hátrébb sorolják majd országunk egészét a maguk nyilvános és titkos listáin.

☉ Harmadik feltevésünk részben teoretikus, részben empirikus alapokra épül. A hosszabb fejtegetéseket megelőzendő egyrészt egy általánosabb, sok évtizede jól ismert összefüggésre hívjuk fel a figyelmet, melynek jelentőségét aligha lehet túlbecsülni. Nevezetesen a nehezebb sorsú, alacsonyabb jövedelmű, kevésbé iskolázott családok körében rendszerint magasabb a gyerekek száma. Elegendő talán csak a külhoni magyarság körében is alig is-

* A cikk egészét szívből ajánlom töprengő, mérlegelő tanulmányozásra minden kollégánk számára.

mert csángók népesebb családait megemlegetnünk. Itthon hasonló jelenséggel találkozunk a kistelepülések alacsony iskolázottsággal, kis jövedelemmel rendelkező, munkanélküli szülőket látogató védőnő, orvos, szociális munkás, pedagógus, könyvtáros vagy lelkész. Az ilyen családokból érkező gyerekek otthonról hozott kulturális tőkéje többnyire ugyancsak szegényesnek mondható. Szüksős szókincs, az indulatvezérelt beszédmód, a korlátozott kód gyakoribb használata, a mese, a nyomtatott lapok, folyóiratok, a könyvek, egyáltalán az írás, olvasás, számolás ritka megjelenése. Az általános leírás egy része feltehetően érvényes a hazai cigányság bizonyos csoportjaira. Egy néhány hónapja megjelent fontos könyv³ egyik kiemelkedő tanulmánya⁴ éppen azt bizonyítja, hogy az ilyen jellemzőkkel leírható osztályokban rendszerint alacsonyabb teljesítményszinteket mutatnak az éves kompetenciamérések. Hosszú évtizedek óta tart az ország jelentős részében az iskolaköteles korú gyerekek összetételének átalakulása, ahol az eddig alkalmazott módszerek már kevésbé hatékonyak, mert egyebek mellett az otthonról hozott kulturális tőke, abban is kiemelten a motivációs rendszer megnehezíti az iskolai követelmények elsajátítását, bensővé tételét, hiszen az otthon és az iskola szokásrendje jelentős mértékben eltér egymástól.

Ki, mikor és hogyan készíti fel, teszi alkalmassá a majdani vagy már évtizedek óta jó pedagógiai munkát végző kollégákat ezekre az új feladatokra? Holott a lélektani kutatások eredményei évtizedek óta a kiscsoportos munka, a személyes kapcsolatok jelentőségére hívta, hívja fel az illetékesek figyelmét. Erre bizony jelentős mennyiségű beruházásra van szükség kifejezetten a humán tőke növelése, erősítése érdekében. Lélektani alapszabály, hogy a 3–14 évesek körében az optimális csoportlétszám az életkor szorozva kettővel! Vagyis a háromévesek legnagyobb csoportjában is egy felnőttre hat gyereknel nem juthatna több. Csak ilyen módon lehetséges a kellő gyakoriságú és intenzitású felnőtt – gyerek kapcsolatok, interakciók rendszere. Ekkor van

mód a követelő szeretet egyéni alkalmazására, az erősségek és gyengeségek felfedezésére, a bátorító tekintet, az érintés, a megfelelő szavak használatára, a tehetség felfedezésére, gondozására, a túlzottan gátlásos gyerek bátorítására, az agresszív megnyilvánulások kordában tartására, a szabályok kölcsönös elfogadtatására, a kooperatív munka mintájának átadására, az elemi tapintat kölcsönös elfogadtatására.

- ☉ Negyedik feltevésünk a kellő mélységű és gyakoriságú kutatások hiányában éppen a legutolsó években lett drámai erejű felismerés, hogy az olvasásfejlesztés, szakszerűbben a szövegértés színvonala nem egyszerűen az olvasástanítási módszerek függvénye, nem kizárólag az anyanyelvi tanárok és a könyvtárosok felelőssége, hanem a tantestület minden tagjának naponkénti feladata az iskoláztatás egész idejében. Vagyis a megfelelően felkészített szaktanárok teljes csapatának mintaadó, követésre serkentő módon kell mindenkor beszélnie, magyarázni, dicsérni, érvelni és dorgálni, szakcikket, szakkönyvet és internethasználatot naponta feladatként kiadnia.

Keményebben fogalmazva: az olvasásfejlesztés ösztantárgyi feladat⁵, s éppen a korábban már nyomtatékosított 2015-ös digitális PISA-kutatásra készülve az utolsó pillanatban vagyunk, hogy az eddig elhanyagolt iskolai könyvtárak működtetése, a számítógép-használat feladatcentrikus megjelenítése, az iskolai könyvtárak megbízható szintű működtetése, kellő hosszúságú nyitva tartása, szakszerű vezetése újra az iskolapolitika csorbítatlan részévé legyen.

Feltevésünk nyilvánvalóan egyúttal javaslatokat is jeleznek mind a pedagógusok, mind a könyvtárosok alapképzésének, valamint továbbképzésének tartalmát illetően. De ezek a lépések kizárólag a fenntartók igénybejelentéseivel, szakfelügyeleti rendszerén keresztül, vagyis az oktatás- és olvasáspolitikai szempontrendszer összehangolásával válhatnak egységes egészévé, a nemzetstratégia egyik sarokkövévé.

Ellenkező esetben a 2015-ben esedékes PISA-kutatás eredményei nagy valószínűséggel a most bemutatottnál még rosszabb összképet, a végletes leszakadás tüneteit jelezhetik majd.⁶

Jegyzetek

1. Kiss Árpád (1907–1979) a magyar progresszív pedagógia kiemelkedő személyisége, neveléstudós, közoktatáspolitikus.
2. KULIN Ferenc: Üzemzavarok a közoktatásban = Magyar Nemzet, 2014. április 30. 8. p.
<https://magyarnemzet.digitalstand.hu/olvaso/27707> (2014. május 12.)
3. Gereben Ferenc, Lukács Ágnes (szerk.): Fogom a kezét, és együtt emelkedünk. Tanulmányok és interjúk a roma integrációról. Bp. Faludi Ferenc Akadémia, 2013. 352 p. (Agóra, 16.)
4. MORAUSZKI András: Roma tanulók az általános iskolában. (Területi elkülönülés és teljesítménybeli lemaradás) In: Gereben Ferenc, Lukács Ágnes (szerk.): Fogom a kezét, és együtt emelkedünk. Tanulmányok és interjúk a roma integrációról. Bp. Faludi Ferenc Akadémia, 2013. 169–197. p.
5. Nagy Attila [et al.] (szerk.): Az olvasás ösztantárgyi feladat. Szombathely, Savaria University Press, 2011. 291 p.
<http://www.mek.oszk.hu/10600/10605/index.phtml>
6. BALÁZSI Ildikó [et al.]: PISA 2012 Összefoglaló jelentés. Bp. Oktatási Hivatal, 2013. 78 p.
http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa2012_osszefoglalo_jelentes.pdf

Beérkezett: 2014. május 12.

Kormányrendelet az árva mű felhasználásának részletes szabályairól

A Magyar Közlöny 2014. évi 61. számában megjelent a Kormány 138/2014. (IV. 30.) rendelete az árva mű felhasználásának részletes szabályairól (8815. o.).

A kormányrendelet az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU (2012. október 25.) európai parlamenti és tanácsi irányelvnek a magyar jogba való átültetését tette teljessé. Az irányelv alapvető szabályait a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvénynek a szellemi tulajdonra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2013. évi CLIX. törvénnyel megvalósított módosítása szolgálta.

Az irányelv és az átültetésére irányuló hazai szabályozás fő célja az európai kulturális örökség digitalizálásának és hozzáférhetővé tételének előmozdítása oly módon, hogy lehetővé teszi bizonyos feltételek mellett az olyan művek felhasználását, melyek szerzői ismeretlenek vagy ismeretlen helyen tartózkodnak (árva művek). Az új rendelkezések gyakorlati és pénzügyi könnyebbséget jelentenek az ilyen műveket felhasználni kívánó hazai ún. kedvezményezett intézményeknek (könyvtárak, archívumok, oktatási intézmények stb.). Immár lehetővé válik számukra, hogy a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalától kérelmezett hatósági engedély és az ezzel összefüggésben felmerülő igazgatási szolgáltatási díj megfizetése nélkül végezzék a gyűjteményük részét képező, szerzői jogi védelem alatt álló, de árvának minősülő művek digitalizálását és a nyilvánosság számára történő online hozzáférhetővé tételét.

Az új kormányrendeletben foglalt szabályozás ki fogja egészíteni a 2009 óta hatályos 100/2009. (V. 8.) Korm. rendelet tartalmát, mellyel hazánk az uniós tagállamok közül elsőként határozta meg az árva mű felhasználásának engedélyezési modelljét. Az árva művekre vonatkozó új 2014. (IV. 30.) Korm. rendelet szabályai az Sztj. szabályozásával egyidejűleg, 2014. október 29-én lépnek majd hatályba.

Forrás: Katalist, 2014. május 16. Varjú Zsuzsa (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala) tájékoztatása

A nyilvános haszonkölcsönzési jog (PLR) kiterjesztése a nem nyomtatott könyvekre

AMBERG Eszter

A könyvtárak alapvető küldetése az információkhoz, a tartalmakhoz, a kultúrához való szabad hozzáférés biztosítása, és bár léteznek regionális különbségek a technológiai kapacitás és az e-könyv piacok fejlettsége között, ennek a küldetésnek egyetemesnek és elsődlegesnek kell lennie. Ugyanakkor digitális környezetben a jelenlegi szerzői jogi keret megakadályozza a könyvtárakat ezen alapvető szolgáltatások teljesítésében, különösen az e-könyvek vonatkozásában.

Mind a nemzetközi,¹ mind az európai² könyvtáros egyesületeket tömörítő szervezetek gyorsan felismerték a könyvtári elektronikus kölcsönzés problémáját.³ Az EBLIDA-val együtt leszögezhetjük, hogy az *európai polgároknak joguk van elektronikusan olvasni*, és ezt lehetővé kellene tenni a nyilvános könyvtárakon keresztül is. Éppen ezért a könyvtáraknak biztosítani kellene, hogy a felhasználóik jogtiszta módon hozzáfér-

hessenek a kereskedelmi forgalomban kapható e-könyvekhez.

Jelenleg a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK irányelv⁴ (a továbbiakban: Irányelv) határozza meg a tagállamokban a szerzőket megillető kölcsönzési jogdíjak rendszerét, amelynek alapelve, hogy a szerző művének közkönyvtári kölcsönzéséért ellentételezésben részesül.

Az Irányelv értelmében *haszonkölcsönzés* a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény útján határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére. *Bérbeadásnak* pedig a határozott időre történő használatba adás minősül közvetlen vagy közvetett gazdasági vagy kereskedelmi előny érdekében.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. (a továbbiakban: Sztj.) nem definiálja e két fogalmat, de 3. §-a kimondja, hogy azokban a kérdésekben, amelyeket ez a törvény nem szabályoz, a *Polgári törvénykönyv* rendelkezéseit kell alkalmazni. A haszonkölcsön szerződés a használati kötelelem *ingyenes* formája. A haszonkölcsön szerződés alapján a kölcsönadó köteles a dolgot a szerződésben meghatározott időre *ingyenesen* a kölcsönvevő használatába adni, a kölcsönvevő pedig köteles azt a szerződés megszűntekor visszaadni.⁵ A bérleti szerződés alapján pedig a bérbeadó köteles a dolgot időlegesen a bérlő használatába adni, a bérlő pedig *bért fizetni*.⁶

A haszonkölcsön – a bérlethez hasonlóan – más tulajdonában lévő vagy a használat tekintetében időlegesen más (haszonbérlő) rendelkezése alatt álló dolog időleges használatát jelenti. Az alapvető különbség a bérlet és a haszonkölcsön-szerződések között az, hogy a bérlő a *bérleti díj fejében* adja át a dolog időleges használatát másnak, míg a haszonkölcsönbe adó a használatért *nem igényel ellenszolgáltatást*. A haszonkölcsön-szerződés lényege az *ingyenesség*, amely miatt ez a szerződésfajta a gyakorlatban jóval ritkábban fordul elő, mint a visszterhes használati kötelek (bérlet, haszonbérlet).

Mint már említettem, az Irányelv 2. cikk (1) bek. b) pontja úgy határozza meg a haszonkölcsönzést, mint „*a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény útján határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére.*” Ilyen intézmények elsősorban a nyilvános közkönyvtárak, pontosabban a *nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak*. A nemzetközi jog által használt *public library* kifejezés „public” jelzőjének értelmezésétől függően beletartozhatnak ebbe a körbe az egyetemi és az oktatási intézmények könyvtárai is. Azonban az utóbbi két kategóriába tartozó könyvtárak a nyilvános közkönyvtári hálózatot fenntartó tagállamok zömében csak korlátozottan nyilvánosak.⁷

Az Irányelv 11. preambulumban bekezdése szerint „*amennyiben a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény általi haszonkölcsönzése esetén*

olyan díjat kell fizetni, amelynek összege nem haladja meg az intézmény működési költségeinek fedezéséhez szükséges mértéket, akkor ezen irányelv értelmében ez nem minősül közvetlen vagy közvetett gazdasági vagy kereskedelmi előnynek”. Vagyis a szokásos beiratkozási díj ellenében történő kölcsönzés is *haszonkölcsönzésnek minősül*.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az Irányelv és a Ptk. haszonkölcsön fogalma fedi egymást, hiszen mindkettőben a haszonkölcsönbe adás cselekménye *ingyenes* és a műpéldány feletti *tulajdonjog* a haszonkölcsönbe adáskor *nem száll át*.

Az Irányelv értelmében *bizonyos jogosultakat* (szerzőt, előadóművészt, hangfelvétel-előállítót, film-előállítót) *megilleti a haszonkölcsönzés engedélyezésének, illetve megtiltásának kizárólagos joga*. A 6. cikk (1) bekezdése lehetőséget nyújt a tagállamoknak, hogy a nyilvános haszonkölcsönbe adás kizárólagos joga tekintetében *kivételeket* határozhassanak meg, amennyiben legalább a szerzők e haszonkölcsönbe adás ellenében díjazásban részesülnek. Továbbá lehetővé teszi a tagállamoknak, hogy a díjazás mértékét a saját „kulturális-politikai célkitűzéseiknek” megfelelően állapítsák meg, azaz viszonylag szabadon határozhassák meg.

Míg a 6. cikk (2) bekezdése megállapítja, hogy a tagállamok kizárhatják a hangfelvételeket, a filmeket és a számítógépes programokat a nyilvános haszonkölcsönzési jog alkalmazása alól, megismétli a 6. cikk (1) bekezdésében foglalt elképzeléseket, és megállapítja, hogy „*amennyiben a tagállamok az 1. cikkben foglalt kizárólagos haszonkölcsönbe adási jogot hangfelvételek, filmek és számítógépi programok esetében nem alkalmazzák, legalább a szerzők számára díjigényt biztosítanak*”. A magyar jogalkotó nem élt ezzel a lehetőséggel, mivel *hangfelvételek, filmek és számítógépi programok esetében kizárólagos engedélyezési jogot biztosít* a jogosultak számára. Ugyanakkor meghatározza e jog gyakorlásának módját, hiszen a *hangfelvételben foglalt művek és a filmalkotások szerzői e jogukat csak közös jogkezelés útján gyakorolhatják*.

A 6. cikk (3) bekezdése lehetővé teszi a tagor-

szágok számára, hogy „*az intézmények bizonyos kategóriáit*” mentesítsék a díjfizetés kötelezettsége alól. E kategóriák között szerepelhetnek a hagyományos közkönyvtárak, de az egyetemek és az oktatási intézmények könyvtárai is. Hazánkban a jogalkotó az *országos szakkönyvtárakat mentesítette* e díjfizetés alól.⁸

Hazai szabályozásunk értelmében a nyilvános haszonkölcsönzést végző könyvtárakban haszonkölcsönzés útján terjesztett *irodalmi mű és kottában rögzített zenemű szerzőjét* a haszonkölcsönbe adásra tekintettel megfelelő díjazás illeti meg. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az irodalmi művek és kottában rögzített zeneművek esetében haszonkölcsönzés alatt jelenleg csak a *nyomtatott művek kölcsönzését* értjük, az elektronikus kölcsönzést nem. Természetesen következik ez abból is, hogy szerzői jogi szabályozásunkban a jogalkotó a nyilvános haszonkölcsönzésről szóló rendelkezéseket a szerző terjesztési jogáról szóló részben helyezte el.

Az Sztj. kimondja, hogy a szerző kizárólagos jogai közé tartozik, hogy művét *terjessze*, és ez a joga *kiterjed a mű egyes példányainak nyilvános haszonkölcsönbe adására is*.⁹A terjesztés a mű *anyagiban való felhasználásának* egyik fontos alapesete, vagyis a fizikai műpéldányok (pl. nyomtatott könyv, CD-változat) vonatkozásában releváns. Főbb formái a tulajdonjog átruházása, a bérbeadás, a haszonkölcsönbe adás.

Az elektronikus dokumentumok kölcsönzése során nem terjesztés, hanem *nem anyagi formában történő műfelhasználás* történik, amikor is az adott művet a nyilvánossághoz közvetítjük. Vagyis a digitalizált művek kölcsönzése a szerzői jogi terminus szerint *nyilvánossághoz közvetítés, nem pedig haszonkölcsönzés*.

Visszatérve a terjesztésre, a műpéldány tulajdonának átruházásához kapcsolódik a *jogkimerülés* intézménye, amely azt a célt szolgálja, hogy a szabad forgalmat a szerzői kizárólagos jog az első jogszerű forgalomba hozatal után ne akadályozza. Azaz, *ha egy műpéldány a jogosult engedélyével valamely tagállamban piacra került*, az a továbbiakban kizárja annak lehetőségét, hogy a jogosult kizárólagos joga korlátozza a műpéldány további kereskedelmét, hiszen a *további*

értékesítésre már nem szükséges a jogosulttól engedélyt kérni. Ez a szabály alapozza meg a művek jogszerű antikvár kereskedelmét is.

Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy a jogkimerülés az *Európai Gazdasági Térségen (EGT) belüli forgalomba hozatalra vonatkozik*. Az EGT-n kívül forgalomba hozott műpéldányok *csak a jogosult engedélyével* hozhatók be az EGT-be forgalomba hozatal céljából.

Ezen kívül a jogkimerülés a terjesztés egyéb részjogosítványait (a bérbeadást, a haszonkölcsönzést) nem érinti.

Mivel a *terjesztési jog az első eladást követően kimerül*, a könyvtár megvásárolhatja a közreadott műveket, például a nyomtatott könyveket egy könyvkereskedőtől, és a példányokat felhasználhatja arra, hogy a könyvtár olvasóinak kölcsönözze. Ez nem sérti a szerző (vagy más jogtulajdonosok) jogait. A könyvtár ezért gyűjteményfejlesztési szabályzatával összhangban dönthet arról, hogy milyen könyveket vásárol meg és kínál fel nyilvános haszonkölcsönzésre.

A kiadók szerint ugyanakkor az e-kölcsönzés olyan szolgáltatás, amelyre a jog kimerülésének elve nem alkalmazható. Úgy vélik, hogy a jogtulajdonosok szabadon eldönthetik, kívának-e hozzáférést adni egy bizonyos műhöz, és dönthetnek a hozzáférés feltételeiről is. Ha ez az értelmezés érvényesülne, akkor elsősorban a kiadók, nem pedig könyvtárosok döntenék el, hogy mi lesz a digitális gyűjtemények jövője a könyvtárakban.

Jelentős – és a nemzetközi könyvtári szervezetek szerint elfogadhatatlan – változást jelentene, ha a könyvtárak gyűjteményfejlesztési elveiről a kiadók döntenének. Ez azzal járna, hogy a könyvtárak nem tudnák garantálni a tartalomhoz, az információhoz és a kultúrához való szabad hozzáférést az európai polgárok számára.

2012 júliusában az Európai Bíróság kimondta a szoftvívásárlással összefüggésben, hogy a jogkimerülés elve egyaránt vonatkozik az elektronikus letöltésekre és a fizikai adathordozókra. Egyes jogi szakértők véleménye szerint ezzel a döntéssel a jogkimerülés elve az e-könyvek esetében is érvényessé vált. A bíróságokon jelenleg

több próbaper van folyamatban, de várhatóan néhány évbe beletelik, mire az Európai Bíróság ítélete megszületik.

Ez a jogi bizonytalanság meggátolja, hogy a könyvtárak vonzó e-könyves szolgáltatásokat hozzanak létre a nagyközönség számára, továbbá hogy működőképes, jogtisztá kínálatot nyújtsanak az összes érdekelt fél javára.

A fenti problémák hatékony megoldása tekintetében 2009-ben kezdődött az Egyesült Királyságban az a kormányzati konzultáció, amely a nyilvános haszonkölcsönzési jognak a nem nyomtatott formátumú könyvek (azaz a hangoskönyvek, e-könyvek) jogtulajdonosaira való kiterjesztésének lehetőségével foglalkozott.

Első lépésben az 1979-es Nyilvános haszonkölcsönzési törvényt módosították, ezáltal egyszerűsítették a „könyv” kifejezés már magában foglalja a hangoskönyveket és az e-könyveket is, másrészt a hangfelvételek esetében „szerző” alatt már a hangfelvétel előállítóját és az előadóját is értik.

Ha az egyesült királysági nyilvános könyvtárak hangoskönyveket vagy e-könyveket akarnak kölcsönözni, a hatályos szerzői jogi szabályozás előírja nekik, hogy egyedi felhasználási szerződéseket kell kötniük a jogtulajdonosokkal a haszonkölcsönzés tekintetében.¹⁰ A nyilvános haszonkölcsönzési rendszer kiterjesztése a nem nyomtatott formátumú könyvekre feleslegessé teszi ezeknek az egyedi megállapodásoknak a megkötését. Cserébe a nyilvános haszonkölcsönzési rendszerbe regisztrált nem nyomtatott formátumú könyvek jogtulajdonosai is részesülhetnek a nyilvános haszonkölcsönzés jogdíjaiból. Természetesen továbbra is hatályban maradnak a hangoskönyvek és e-könyvek kölcsönzésére vonatkozó korábbi engedélyek és szerződéses megállapodások a jogtulajdonosok és a könyvtárak között. Azonban tárgyalhatnak ezen engedélyek vagy megállapodások megszüntetéséről annak érdekében, hogy a jogtulajdonos csatlakozni tudjon a kibővült nyilvános haszonkölcsönzési rendszerhez. A Nyilvános Haszonkölcsönzési Igazgatóság (Public Lending Right Board) kéri fogja a csatlakozni szándékozó jogtulajdonosoktól annak megerősítését, hogy haszonkölcsönzé-

si jogosítványaikról ők rendelkezhetnek, nem ruházták azt át egy másik félre.

Az angol nyilvános haszonkölcsönzési rendszer jogosultjai jelenleg a nyomtatott könyvek szerzői, szerkesztői és fordítói. Amennyiben a nyilvános haszonkölcsönzési rendszert kibővítik a hangoskönyvek kölcsönzésével is, úgy a jogosultak körének bővülnie kell az előadóművészekkel és a hangfelvétel-előállítókkal is.

Annak érdekében, hogy ellenőrizni lehessen azt, hogy a nyilvános haszonkölcsönzési rendszerben regisztrálni kívánó szerzői jogosultak valóban jogtulajdonosok az adott mű vonatkozásában a brit kormányzat azt javasolja, hogy

- © szerzők és előadóművészek esetében a hangoskönyvön feltüntetett neveket kell alapul venni;
- © a hangfelvétel-előállítók, szerkesztők és fordítók esetében (mivel ők általában nincsenek feltüntetve a hangoskönyvekben) a nyilvános haszonkölcsönzési rendszerbe való regisztrációjuk alkalmával adjanak az adott hangoskönyvre a kiadóval kötött felhasználási szerződésükből egy másolt példányt.

A hangoskönyvek és az e-könyvek vonatkozásában továbbra is fennmarad az a követelmény, hogy *meg kell adni a mű ISBN számát* ahhoz, hogy regisztrálni lehessen a nyilvános haszonkölcsönzési rendszerben. Az ISBN rendszer önkéntes, és azok a szerzők, akik saját maguk adják ki műveiket, dönthetnek úgy is, hogy nem igényelnek ISBN számot műveikre. Ezért a brit kormányzat – amellett, hogy továbbra is fenntartja ezt a követelményt – folyamatosan felül is vizsgálja azt, különös tekintettel az e-könyvekre.

A nyilvános konzultációt követően ez év elején az Egyesült Királyság kormánya bejelentette, hogy *2014. július 1-jétől* kibővítik nyilvános haszonkölcsönzési rendszerüket hangoskönyvekkel és e-könyvekkel. Igaz, csak azokkal az e-könyvekkel, amelyeket az olvasók *a könyvtárak helyiségeiben töltenek le*. A távoli, azaz a könyvtár helyiségein kívüli e-könyv letöltések – amikor is a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg – a szerzői

jogi szabályozás hatálya alatt maradnak, és ezért továbbra is engedélyköteles felhasználásoknak minősülnek.

További korlátozást jelent a kiadók és könyvkiadók érdekében, hogy a könyvtárak az *adott műnek csak egy digitális másolatát kölcsönözhetik egy időben*.

Mint láthatjuk, az angol mintában tulajdonképpen nem a „klasszikus” elektronikus kölcsönzésről és az utána fizetendő nyilvános haszonkölcsönzési jogdíjról van szó, hanem kvázi az Sztj. 38. § (5) bekezdésében megfogalmazott szabad felhasználási eset után fizetendő kompenzációs jogdíjról, azaz amikor a könyvtárak a gyűjteményük részét képező e-könyveket saját helyiségeikben az ezzel a céllal üzembe helyezett számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára, a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetik. Az ilyen típusú e-könyv felhasználásokat kezdik el július 1-jétől regisztrálni, amelyek alapján a hangoskönyvek és az e-könyvek jogtulajdonosainak a díjakat 2016 februárjától kezdik majd el kifizetni.

A „klasszikus” elektronikus kölcsönzés az elektronikus kiadványoknak *korlátozott időtartamra* a nyilvánossághoz való közvetítését jelenti, amely a *könyvtárak zárt helyiségein kívül* történik. Vagyis a dokumentumok *elektronikus úton, távoli felhasználókhöz való ideiglenes eljuttatására* vonatkozik. Az elektronikus dokumentumok kölcsönzése esetében a *dokumentum letöltődik a felhasználó számítógépére, azonban a kölcsönzési idő lejártá után az adott fájlt már nem lehet megnyitni*. Ez esetben azonban (a védett művek esetében) a szerzői jogokat minden esetben tisztázni kell.

Az ELDORADO rendszer üzleti modellje szerint mind a közkinccsek, mind pedig a kereskedelmi forgalomban kapható és nem kapható műveket is szeretnék elektronikusan kölcsönözni. A kialakítandó licenccmenedzsment felületen – terveink szerint – minden jogtulajdonos beállíthatná a különböző dokumentumszolgáltatások, így az elektronikus kölcsönzés esetében is a különböző paramétereket (pl. az engedélyezett, egyidejűleg kölcsönözhető példányok számát, a

példánykölcsönzés maximális számát, a kölcsönözhető példányok formátumát és árát).

Az irodalmi művek e-kölcsönzése során a Magyar Irodalmi Szerzői Jogvédő és Jogkezelő Egyesületnek (MISZJE), mint a nyilvános haszonkölcsönzésből eredő jogdíjak elosztójának jelenleg nincs szerepe, csak a nem digitalizált, azaz nyomtatott irodalmi művek esetében. Mindazonáltal e tárgyban mind a MISZJE-vel, mind a szellemi tulajdon védelméért felelős kormányzati szervekkel folyamatosan konzultálunk.

Jegyzetek

1. IFLA Principles for Library eLending, <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/principles-for-library-elending-rev-aug-2013.pdf>
2. European libraries and the challenges of e-publishing, http://www.eblida.org/Special%20Events/EN_European-Libraries-and-the-challenges-of%20e-publishing.pdf
3. Bővebben lásd: DANCS Szabolcs: ELDORADO, végállomás. Az országos könyvtári szolgáltatások megújuló rendszere = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2014. 2. sz. 43–50. p.
4. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:376:0028:0035:HU:PDF>
5. Ptk. 6:357. §.
6. Ptk. 6:331. §.
7. Jelen írásban a közkönyvtár és a nyilvános könyvtár kifejezést tulajdonképpen szinonimaként használok, amelyen olyan közfinanszírozású intézményt értek, amely – az 1997. évi CXL. tv. értelmében – „az állam, a helyi önkormányzat, valamint az országos kisebbségi önkormányzat, a köztisztviselő és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő, vagy általuk alapított könyvtár”, s ezáltal nyilvános, pontosabban a nyilvánosság számára hozzáférhető és nyilvános szolgáltatást nyújt, azaz biztosítja bárki számára az információhoz való szabad hozzáférést. Tehát a nyilvános könyvtár fogalma jelen esetben nem azonos a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén szereplő könyvtárak körével.
8. Sztj. 39. §. értelmében az országos szakkönyvtárak a mű egyes példányait szabadon haszonkölcsönbe adhatják. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a szoftverre és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázisra.
9. Sztj. 23. § (3) bek.
10. Itthon a hangoskönyvek, pontosabban a hangfelvételen foglalt művek szerzői a nyilvános haszonkölcsönzési jogukat csak közös jogkezelés (Artisjus) útján gyakorolhatják, tehát nálunk nem egyedi jogkezelés van e téren, mint az Egyesült Királyságban.

Beérkezett 2014. május 25.

Olvasók online közössége = e-olvasás?

JÁVORKA Brigitta

Bevezetés

Sok ember gondolja azt, hogy az olvasás jövője csak az elektronikus könyvekben lakozik, a nyomtatott könyvek pedig teljesen el fognak tűnni. Tekinthesünk úgy erre a gondolatra, mint disztópiára, de mindenképpen figyelmet kell fordítanunk az olvasási kultúra ezen részére is. Számos országban megszokottá vált az elektronikus könyvek vásárlása és könyvtári kölcsönzésük; Magyarországon egyelőre csak kialakulóban lévő e-könyves kultúráról beszélhetünk. A kiadók szép számban állítanak elő elektronikus könyveket, és a könyvtárak között folyamatossá vált a párbeszéd, miként tudnának e-könyveket szolgáltatni olvasóiknak. A magyar kiadók és könyvtárosok mostanáig meglehetősen passzívak voltak e téren, ami magyarázható finanszírozási problémákkal, technológiai hiányosságokkal vagy azzal, hogy úgy gondolták, a hazai közönségnek

nincs szüksége ilyen jellegű innovációra. A téma kulcskérdése, hogy jelenleg nincs törvényi szabályozás az elektronikus könyvek kölcsönzéséről,¹ ami azt jelenti, hogy a magyar nyelvű e-könyvek többnyire csak illegálisan szerezhetők be: nem kölcsönözhetők a könyvtárakból, a könyvkiadók kínálatában pedig még kevés magyar cím szerepel. Ha valaki eddig elektronikus könyvet akart olvasni, kevés szabadon hozzáférhető mű közül választhatott, esetleg olvashatott idegen nyelvű kiadványokat, amelyeket olyan világméretű terjesztőtől vásárolt, mint pl. az Amazon.com, illetve letölthette a magyar nyelvű kiadás illegális verzióját az internetről. Ezek az elektronikus könyvek a legtöbb esetben nyomtatott kiadványok olvasók által szkennelt verziói, vagy nem hivatalos fordítók által készített, hibától hemzsegó, „kalóz” szövegek, de ahogy egy híres könyves interjúban olvashatjuk: „*A kalóz e-könyvek évekig hatalmas hiányt pótoltak.*”²

A hivatalos e-könyvek hiánya miatt olyan online közösségek alakultak ki, amelyek elektronikus könyvek cseréjével foglalkoznak. A magyar szakirodalom számtalan publikációt és kutatási eredményt tud felmutatni a Moly.hu könyves közösségi^{3,4}, illetve a Rukkola.hu könyvcseré^{5,6} oldallal kapcsolatban, de az elektronikus könyvekkel foglalkozó online közösségeket eddig még senki sem vizsgálta. A könyvcserét tanulmányozó korábbi kutatásokból fontos következtetéseket vonhatunk le erre a területre vonatkozóan is.

Először tisztáznunk kell két fogalmat: az első, az *elektronikus könyvcseré*. Talán nem ez a legjobb kifejezés, amellyel a jelenséget leírhatjuk, jobbat mégsem találtam. Amikor valaki átad egy e-könyvet egy másik személynek, az esetek többségében ezért cserébe egy másik e-könyvet kap, bár nem feltétlenül ugyanattól a személytől, hasonló rendszerben, mint a Rukkola.hu könyvcserés weboldal esetében. Ám itt nem nyomtatott, hanem elektronikus könyvekről van szó, így mivel a „rukkolázás” esetében könyvek cseréjéről beszélünk, itt az elektronikus könyvcseré a megfelelő kifejezés. Ez a folyamat nem tekinthető ajándékozásnak vagy felajánlásnak, hiszen az e-könyv átadója is megtartja magának a könyvet, de nem is kölcsönadás, hiszen az a személy, aki megkapja, nem fogja visszaadni. Ugyanakkor több mint egyszerű átküldés és letöltés, mert aki kapja, tovább fogja adni valaki másnak, sőt az is lehet, hogy egy teljesen más elektronikus könyvet fog továbbküldeni, és így lassan kialakul a cserélődő e-könyvek körforgása.

A másik kifejezés, amelyre szeretnék rávilágítani, az *online közösség* fogalma. Werner Fröhlich⁷ szerint a közösség „*csoporthoz vagy társadalmi rendszerek ideáltipikus meghatározása, amelyek az egyes tagok közötti szilárd kötődések eredményeként spontán módon vagy kifejezetten érzelmi alapon követik közös célkitűzéseiket. Ilyenek a család, baráti kör, szomszédság, vallási szekták. A közösségeket a „lényegi akarat vezeti.*”⁸ Jelen esetben olyan közösségekről beszélünk, amelyek a virtuális térben működnek, szabályaik és közös céljaik vannak, a tagoknak azonos az érdeklődésük vagy bizonyos információk, szolgáltatások

megosztására van szükségük, vagyis létezik egy olyan elem, amely okot adott a közösség kialakulására. Az általunk vizsgált esetekben ez pedig az elektronikus könyv olvasás.

Problémafelvetés

A kutatásom során azok között készítettem felmérést, akik e-könyveket is olvasnak. Kidolgoztam egy kérdőívet, melyet elérhetővé tettem különböző Facebook csoportokban (Könyvtárosok, Pécsi egyetemisták, Rukkola.hu pécsi felhasználói, stb.), a Moly.hu weboldalon és kiküldtem a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának hallgatóinak. A kérdőívre, melynek kitöltésére 2013. november 2-a és 15-e között volt lehetőség, összesen 907 válasz érkezett.

A kutatásom során a következő kérdésekre próbálok majd választ adni:

1. *Hol találhatóunk ilyen közösségeket az interneten?*

Közösségi oldalakat, blogokat vagy régi típusú fórumokat, esetleg torrent oldalakat használnak? Mi a legnépszerűbb platform? Kihasználják-e a Web 2.0 nyújtotta lehetőségeket?

2. *Hogyan működnek ezek a közösségek?*

Kommunikálnak-e egymással a könyvek tartalmáról is, vagy csupán magának a cserének a lebonyolításáról? Kötnék-e barátságokat, ismeretségeket? Szóval igazi közösséget alkotnak-e, vagy csupán egy olyan csoportot, ami egymástól teljesen idegen emberekből áll, és akik ugyanazokat a dolgokat szeretik? Mennyire segítőkészek és barátságosak a közösség tagjai? Melyek a legnépszerűbb könyvek?

3. *Miben különbözik egymástól a klasszikus és az elektronikus olvasók internetes közössége?*

Tanulmányom során a legnagyobb magyar könyves közösségi oldal, a Moly.hu felhasználóinak közösségére is kitérek majd, mert feltételezhető, hogy az oldal felhasználói másoknál gyakrabban olvasnak elektronikus könyveket, ezeket rendszeresen és természe-

tesen használják, vagyis jártasabbak a digitális olvasásban. (A Rukkola.hu felhasználóirol tudjuk, hogy a nyomtatott könyveiket a weboldalon cserélgetik egymással, de az interneten mégsem vásárolnak könyvet.) Vajon ezeknek a könyves közösségi oldalaknak a felhasználói szeretnek-e elektronikus könyveket olvasni, és tagjai-e valamilyen hasonló témával kapcsolatban alakult internetes közösségnek?

Ezen kívül a legfőbb kérdés az, hogy ezek az online közösségek milyen hatással lehetnek az elektronikus könyvek eladási piacára?⁹ Megvásárolják-e a tagok a könyveket legálisan, ha egyszer ingyen – illegálisan – is letölthetik őket? Vajon ez a jelenség visszaveti az e-könyves kultúra fejlődését? Mit tehetnek a kiadók és a könyvtárak ebben a helyzetben, miközben nincs erős törvényi szabályozás a hátuk mögött?

Demográfiai adatok

A kérdőívre válaszolók demográfiai összetétele hasonló a könyves közösségi oldalakkal kapcsolatos kutatások során tapasztaltakhoz. A kitöltők többsége nő (82%) és nagyvárosban, a fővárosban vagy valamelyik megyeszékhelyen lakik (55%). Az átlagéletkor 28 év. A legfiatalabb válaszadó 12 éves, a legidősebb pedig 78 volt. A kitöltők magasan iskolázottak, a többség megszerezte az életkorának megfelelő legmagasabb kvalifikációt.

A válaszadók többsége (74%) használja a könyves közösségi oldalakat: a Moly.hu-t és/vagy a Rukkola.hu-t. Megállapíthatjuk, – ahogy már a korábbi kutatásokból is –, hogy van egy stabil réteg, amelynek tagjai szeretnek olvasni, de ugyanakkor haladva a korrallal, gyakran használnak internetet, sokszor olvasmányélményeik kiegészítésére. Vajon ők szeretnek-e elektronikus könyveket olvasni?

A felhasználók szokásai

Az olvasási szokásokkal kapcsolatos első kérdés a következő volt: „*Kérlek, gondolj egy átlagos alkalomra, amikor olvasmányt választasz magadnak! Milyen gyakran választasz könyvet az*

alábbi forrásokból?” A kitöltőknek a megadott válaszlehetőségeket kellett értékelniük a következő szavakkal: *soha, általában nem, általában igen, szinte mindig*. Számunkra a legérdekesebb, hogy mindössze 14 személy állította magáról, hogy gyakran vesz elektronikus könyvet, ezzel szemben 679 válaszadó sosem teszi ezt, viszont 120 kitöltő gyakran tölt le ingyenes (vagy kálózkodványú) e-könyveket, és 319 is inkább ezt teszi. Tehát a válaszadók nagy része nem fizet azért, amikor elektronikus könyvet olvas. Márpedig többségük olvas: 69%-uk válaszolta ezt. A kitöltők 50%-a már rendelkezik saját elektronikus könyvolvasóval, 4% valaki másét használja, 46% pedig valamilyen más eszközön olvas elektronikus könyvet. Utóbbi két csoport számára lenne hasznos, ha a könyvtár lehetővé tenné e-book olvasók kölcsönzését is. Az első táblázatban látható, milyen válaszokat adtak a kitöltők, milyen gyakran olvasnak könyveket a felsorolt műfajokból (a gyakoriságot ötfokú skálán kellett jelölöniük). Ha összehasonlítjuk az adatokat a Moly.hu és Rukkola.hu felhasználók válaszaival, azt tapasztalhatjuk, hogy az olvasók a művek jelleg szerinti kiválasztása során nem tesznek igazán különbséget az elektronikus és a nyomtatott könyvek között.^{10, 11}

1. táblázat

Az olvasott e-könyvek műfajai

Műfaj	Érték
Életrajz	1,63
Klasszikus regény	2,97
Kortárs regény	3,48
Krimi és kaland	3,11
Science fiction és fantasy	3,24
Ezoterikus irodalom	1,45
Ismeretterjesztő irodalom	2,16
Tudományos irodalom	2,28
Esszé	1,68
Aktuális politika és társadalom	1,49
Novella, elbeszélés	2,63
Vers	1,89
Dráma	2,04

A válaszadók mindössze 29%-a cserél másokkal e-könyvet, és csupán 13 kitöltő jelezte, hogy gyakran barátkozik a csere során. A többség inkább személytelen forrásokból szerzi be az elektronikus könyveket, például torrent vagy fájlcsere oldalakról, amelyekre a Google keresőjén keresztül talál rá. Tisztában vannak azazal, hogy a kiadványok gyakran illegálisak, így csupán azokkal kívánnak személyesen érintkezni ezzel a témával kapcsolatban, akikben megbíznak.

Éppen ezért a kitöltők többsége nem kívánta megnevezni általában, honnan tölt le elektronikus könyveket. A válaszadók 13%-a jelölte, hogy legalább egy olyan online közösségnek a tagja, amelyik foglalkozik elektronikus könyvekkel is, de a következő kérdés során ezt a közösséget sem akarták megnevezni. Akik ezt mégis megtették, látható, hogy nincsenek tisztában az internetes közösség fogalmával. A legtöbb esetben, amikor szeretnének letölteni egy elektronikus könyvet, torrent oldalakra mennek vagy olyan fórumokra, ahol nincs igazi kommunikáció. Ezeken az oldalakon ugyanis a felhasználók csupán az igényeiket jelzik, illetve adott esetben felhívják a figyelmet a hibákra, de magukról az elektronikus könyvekről nem zajlik párbeszéd, így ezeket nem is tekinthetjük igazi közösségeknek.

A közösségek között a Facebook is felsorolásra került; jellegét tekintve ez már sokkal közelebb áll a korábban meghatározott fogalomhoz. Az oldal felületén az „e-book” szóra keresve számtalan zárt csoportot találunk, amelyek elektronikus könyvek terjesztésével foglalkoznak. Ezek nem mind illegális kiadványok, és értelemszerűen nem mind magyar csoport. Ugyanakkor nem alkothatunk reális képet az itteni helyzetről, mert a csoportok beállításai lehetővé teszik, hogy azok ne csupán zártak, de rejtettek is legyenek, vagyis senki se találhassa meg őket a keresőn keresztül, így számtalan olyan csoport létezhet, amelyek számunkra láthatatlanok.

A másik népszerű közösségi oldal, amelyet említettek, a Moly.hu volt. Az oldalon nemrég vezettek be egy új szabályozást, amely arra vonatkozik, hogy az elektronikus könyvekkel kapcsolá-

tos virtuális polcok nem láthatók szabadon a felhasználók számára. Korábban ugyanis több mint 450 polc volt jelen a rendszerben, többségében illegális tartalommal, arra buzdítva a felhasználó társakat, hogy írjanak a polc tulajdonosának, aki majd rövid időn belül elküldi nekik e-mailben az adott könyvet. Ezt a lehetőséget magam is kipróbáltam, és az öt tesztalkalom során azt tapasztaltam, hogy a felhasználók nagyon kedvesek és barátságosak voltak, és azonnal küldték a kért e-könyvet. A szerkesztők azóta úgy döntöttek, hogy hallgatólagosan sem támogatják az elektronikus könyvek illegális terjesztését. Ez a weboldal jó példája annak, milyenek is kéne lennie azoknak a közösségeknek, amelyek feltekerkezése a kutatás eredeti célját képezték. Itt azonban azt is láthatjuk, hogy a közösség nem annyira az elektronikus vagy éppen a nyomtatott könyvek köré csoportosul, ezek között ugyanis nem tesznek különbséget: az olvasás a kohéziós erő.

Az egyik legismertebb e-könyvforrás a CanadaHun.com weboldal, amely hírportál és fórum egyben. A fórumnak van egy olyan része, amely elektronikus könyvek kérésével és szolgáltatásával foglalkozik. Elsődlegesen azokat a magyarakat szolgálja, akik Kanadában laknak, de bármelyik más ország tagjait is szívesen látják. A külföldi országokban nagyon nehéz magyar nyelvű olvasmányokhoz hozzájutni, így érthető ennek a weboldalnak a népszerűsége. Ezen a felületen igen aktív szociális élet folyik, de ez nem az elektronikus könyvekből adódik, és a beszélgetések sem ezzel kapcsolatosak: ez csupán egy a sok téma közül, amivel a közösség ugyancsak foglalkozik.

Miért nem olvasnak elektronikus könyveket?

A kérdőív kitöltése során volt olyan kérdés, amelyben a válaszadók szabadon kifejezhatték, hogy ha nem olvasnak elektronikus könyveket, miért nem teszik ezt. Az *első ábrán* láthatjuk a válaszok kategorizált eredményeit. Mindössze négyen érzékelik problémaként, hogy kevés a legálisan elérhető tartalom. A válaszadók többsége érzelmi alapon közelítette meg a kérdést: szere-

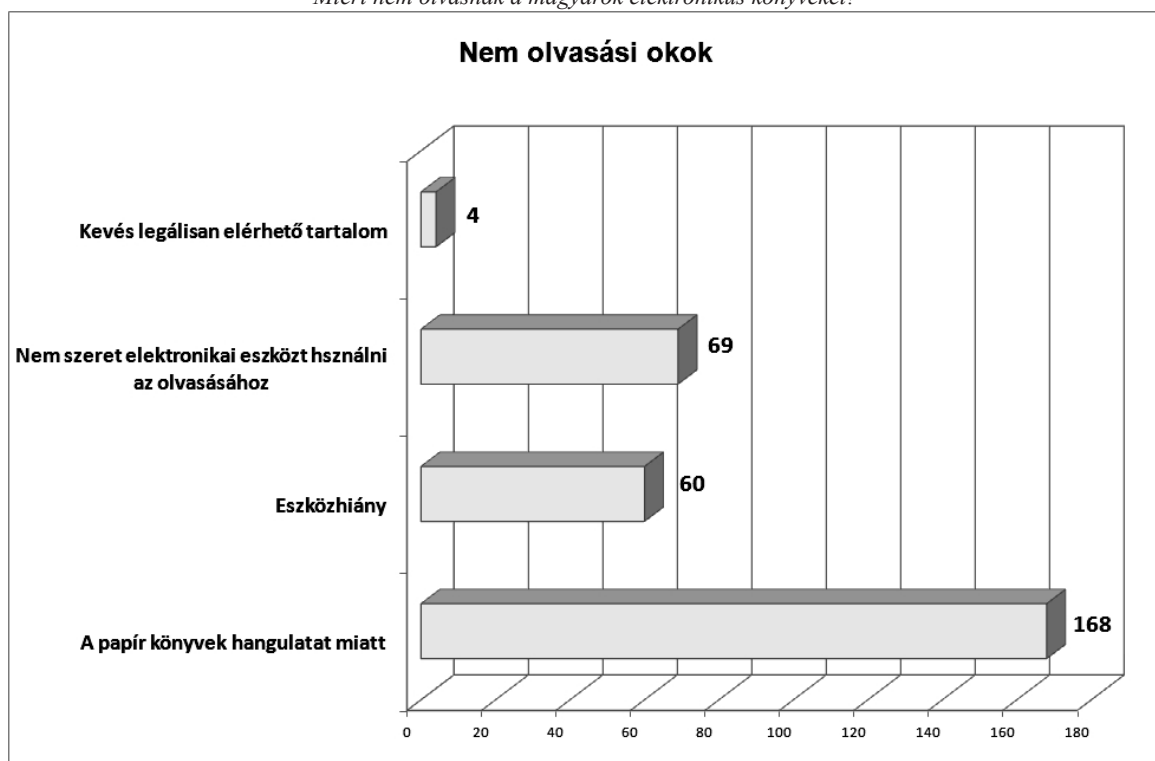
tik a hagyományos könyveket, azok hangulatát és illatát, így nem is akarnak megválni tőlük. Hatvanan válaszolták, hogy nem rendelkeznek e-book olvasóval, ám szeretnék egyet, de túl drága számukra. Ugyanakkor 69 válaszoló nem szeret elektronikai eszközzel olvasni. Fontos megjegyezni, hogy ők nem tesznek különbséget az e-book olvasók és a számítógépek között. Gyakran hoznak fel olyan érveket, hogy ezek az eszközök nagy mértékben rontják a szemet, vagyis nincsenek tisztában azokkal a technológiai újításokkal, amelyek a modern olvasó eszközöket jellemzik.

Konklúzió

Számtalan weboldal megvizsgálása után arra a következtetésre kellett jutnom, hogy nincsen olyan magyar online közösség, amely az általam felállított szempontok szerint foglalkozna az elektronikus könyvekkel. A magyar e-könyv rajongók legtöbbször személytelen forrásokból töltenek le irodalmat, mert a könyvek illegális volta miatt nem akarják, hogy bárki tudjon erről. Mivel a kiadók és a könyvtárak is keresik az utat és a helyüket ebben a rendszerben, a jövőben komoly és nagy változások várhatóak.

1. ábra

Miért nem olvasnak a magyarok elektronikus könyveket?

Az elektronikus könyveket nem olvasók mindössze 32%-a mondta azt, hogy van olyan barátja, aki már megpróbálta rábeszélni az elektronikus olvasásra. Ez a közösségépítés szempontjából fontos: ahogy láthatjuk, a rendszeres használók nem túl aktívak abban, hogy új személyeket vonjanak be a közösségükbe.

Köszönetnyilvánítás

Szeretném megköszönni a támogatást tanáromnak, Tóth Máténak, és mindenkinek, aki kitöltötte a kérdőívemet.

Jegyzetek

1. SZALACSI Alexandra: E-book lending services in libraries. In: From collections to connections: turning libraries „inside-out”: The 21st International Bobcatsss Conference. Ankara, 2014. 123–126. p.
2. <http://ebookklub.hu/2013/11/nima-a-kaloz-e-konyvek-evekig-hatalmas-hiany-potoltak/> (Letöltve: 2014. március 23.)
3. AUDUNSON, Ragnar – TÓTH Máté: Social websites for readers – a challenge to libraries? In: Finding new ways. Proceedings of the 19th BOBCATSSS Symposium, Szombathely, Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, 2011.
4. JÁVORKA Brigitta: Olvasómozgalmak a Moly.hu könyves közösségi oldalon = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 60. évf. 2013. 1. sz. 4–18. p.
5. JÁVORKA Brigitta: Let's refresh your home library! In: From collections to connections: turning libraries „inside-out”: The 21st International Bobcatsss Conference. Ankara, 2014. 109–122. p.
6. JÁVORKA Brigitta: Frissítsd a könyvtárad! = Könyvtári Figyelő, 59. évf. 2013. 2. sz. 287–291. old.
7. FRÖHLICH, Werner D.: Wörterbuch zur Psychologie. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2010. 654 p.
8. SZALÓKI Gabriella: Online közösségek: Egy jól működő fórum elemzésén keresztül. [Szakdolgozat] Debrecen, 2004. (mek.oszk.hu/05400/05485/05485.pdf)
9. BODÓ Balázs: A szerzői jog kalózai. Budapest: Typotex, 2011. 337 p.
10. AUDUNSON, Ragnar – TÓTH Máté: Social websites for readers ... i. m.
11. JÁVORKA Brigitta: Frissítsd a könyvtárad! i. m. 287–291. old.

További irodalom

- KUO-MING, Chu: A study of members' helping behaviors in online community = Internet Research, 19. vol. 2009. 3. no. 279–292. p.
- LIU, Ziming: Reading behavior in the digital environment: Changes in reading behavior over the past ten years = Journal of Documentation, 61. vol. 2005. 6. no. 700–712. p.

Beérkezett: 2014. április 16.

Europeana 1989

Az Europeana 1989 (www.europeana1989.eu) az Európai Digitális Könyvtár projektje, amelynek célja, hogy egy mindenki számára hozzáférhető európai archívumot hozzon létre az 1989-es változásokról. Ehhez maguk a felhasználók szolgáltatják a digitális tartalmat: a gyűjtési kampánynapokon (eddig Németországban, Csehországban, a balti államokban és Lengyelországban szerveztek ilyeneket) vagy önállóan is online feltölthetik a honlapra a gyűjteménybe illeszkedő dokumentumaikat, tárgyaikat, történeteiket, illetve elhelyezhetik ezeket az interaktív térképen.

A program Magyarországon is elindul, koordinátora az OSA Archívum (www.osaarchivum.org).

A gyűjtési kampány helyszínei időrendben:
Szeged (2014. május 23-24.),
Sopron (2014. május 30-31.) és
Budapest (2014. szeptember 5-6.).

Kapcsolódó oldalak:

<http://ww2.bibl.u-szeged.hu/index.php/nyitolap/9-magyar-nyelvu-tartalom/friss-hirek/1142-to-rtenelmet-irtunk-1989>

<http://szegedma.hu/hir/szeged/2014/05/a-rendszervaltas-szemelyes-emlekeit-gyujtik-szegeden-is.html>

<https://www.facebook.com/events/649136285164066/>

(Forrás: Katalist, 2014. május 20. Keveházi Katalin tájékoztatójából)

Az ETO alapú számítógépes információkeresés egy új megközelítése

PIROS Attila

Bevezetés

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás egyike a világ legnagyobb és legelterjedtebb osztályozási rendszereinek. Különböző kiadásai legalább harminckilenc nyelvre lefordítva jelentek meg és a világ százhuszonnégy országában használják¹. Csak Európában több mint 140 000 könyvtár állományát indexelték vele,² és olyan nagy gyűjtemények feltárására használták, mint például a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) tagkönyvtárainak állománya, az Orosz Tudományos Akadémia Tudományos és Műszaki Információs Intézet (VINITI RAS), a Szlovák Nemzeti Könyvtár vagy a Svájci Könyvtárak és Információs Központok Hálózathoz (NEBIS) tartozó 140 könyvtár állománya.³

Ez a széles körű elterjedtség többek között annak

köszönhető, hogy a világ legelső analitikus-szintetikus információkereső nyelveinek egyikeként jelent meg több mint száz évvel ezelőtt, és azóta is folyamatos revízió alatt áll, ami biztosítja a benne foglalt ismeretek naprakészségét.

Másrésről éppen az analitikus-szintetikus jelleg az, ami miatt a jelenlegi számítógépes információkereső rendszerek többnyire nem képesek az ETO lehetőségeinek maradéktalan kiaknázására.

A legfejlettebb ETO-alapú szoftveres megoldások alapelvei általában a következők: válasszuk ki azokat a jelzetelemeket, amelyeket önállóan visszakereshetővé szeretnénk tenni, a kontextusból kiemelve építsünk belőlük egy indexet, majd tegyük lehetővé a kereső számára, hogy azokat a Boole-féle logikai operátorokkal összekapcsolva posztkoordinált keresést végezzen.

Ez a megközelítés majdnem ötven éve került kidolgozásra, tökéletesen alkalmazkodva az akkori legmodernebb technológiákhoz.

A jelzetek ennél kifinomultabb elemzésén alapuló keresőrendszerekre azóta sem nagyon található működő példa (valójában még a fentiek szerint működőkre is alig), pedig az informatika változásai, a modern leíró és programozási nyelvek, az adatbázis-kezelés módszereinek a fejlődése ma már lehetővé tennék ezt – és az információkeresés minden korábbinál szélesebb körű elterjedése és hétköznapivá válása idején szükség is lenne – az ETO szerinti gépi keresés modern elvek szerinti újragondolására.

A jelenlegi megoldásokról

Jelenleg is számos kutatás folyik az ETO OPAC-okban való használatával kapcsolatban, illetve világszerte sok ETO-t használó kereskedelmi szoftver is létezik. Ezek többsége vagy sima tárgyszavakként kezeli a teljes ETO-jelzeteket, vagy legfeljebb arra ad lehetőséget, hogy azok egyes elemeit kiemelve indexet készíthessünk.

ETO-jelzetek kezelése tárgyszavakként

A legtöbb könyvtári rendszer a teljes ETO-jelzeteket – akár csak a tárgyszavakat mindenféle előzetes feldolgozás nélkül – egyszerű szövegmezőkben tárolja, általában helyettesítő karakterek használatát is lehetővé téve a kereséskor.

A csonkolás javíthatja az ETO lehetőségeinek kihasználását, azonban ha még ez sem adott, nem lehetséges hatékony, ETO-jelzetek szerinti keresés. Például tekintsük a következő problémát: ha a Magyarország történetével foglalkozó műveket szeretnénk összegyűjteni, a 943.9 osztályra történő keresés csak azokat a jelzeteket fogja visszahozni, amelyek ezt az egy számot tartalmazzák, anélkül, hogy akár másik főcímszám (művelettel), akár korlátozottan vagy általánosan közös (pl. idő) alosztás kapcsolódna hozzá, nem is beszélve a hierarchikus leszármazottakról. A szóba jöhető kapcsolódási lehetőségek száma – a sorrendi kötetlenségeket is figyelembe véve – lényegében végtelen, tehát nem lehet olyan keresőkérdést összeállítani, amellyel ne szenvednénk jelentős információvesztést.

De szerencsére már csak elvétve van olyan rendszer, amely ne engedné meg legalább az egy és a tetszőleges számú karaktert helyettesítő jelek használatát; bár a tetszőleges számú karaktert helyettesítő jel használata sok esetben csak korlátozottan lehetséges (pl. a keresett kifejezés végén, egy már eleve leszűkített találati halmazban stb.).

A helyettesítő karakterek használatának előnye, hogy nem csak az előzetes feldolgozás függvénye lesz, mi kereshető vissza, és mi nem. Más szóval, nem csak azon elemek alapján kereshetők vissza a jelzetek, amelyek indexelésekor – manuálisan vagy automatikusan – ki lettek emelve. Hátránya ugyanakkor az, hogy a keresést végző felhasználónak az ETO beható ismeretén kívül magát a szoftvert, annak lehetőségeit és korlátait is ismernie kell.

Ennél is nagyobb gond, hogy a fenti probléma részben itt is fennáll. Igaz, hogy a csonkolás által adott bővebb lehetőségeket felhasználva, de rá kell keresni az adott jelzet valamennyi előfordulási formájára, ami különösen a sorrend kötetlensége miatt okoz problémát. Az önálló általánosan közös alosztások sorrendjére vonatkozóan ugyanis csak ajánlás létezik, amelytől el is lehet térni. Valójában a főcímszámok és az önálló alosztások sorrendje tetszőleges, az utóbbiak akár az előbbiekre ékelve is elhelyezkedhetnek. Hasonlóan az összekötés és viszonyítás tényezőinek sorrendje is felcserélhető. Az adatvesztés elkerülése érdekében valamennyi lehetőséget számba kell venni.

A *UDC Summary Linked Databan* szereplő példa szerint az Amerikai Egyesült Államok külkereskedelmének jelzete a (73)339.5, a Francia Igazságügyi Minisztériumé a 354(44)51 formában is felírható⁴.

Eszerint, ha a Francia Igazságügyi Minisztériumra vonatkozó műveket szeretnénk összegyűjteni, a következő keresőkérdést kellene összeállítanunk:

* (44)*354.51* VAGY *354.51*(44)* VAGY *3(44)54.51* VAGY *35(44)4.51* VAGY *354(44).51* VAGY *354(44)51* VAGY *354.5(44)1*

És akkor még nem számoltunk azzal a lehetőséggel, hogy esetleg több alosztás is be van ágyazva a főtáblázati számba. Egy $3*(44)*54.51*$ keresőkérdés ugyanis már tekintélyes zajt is okozhatna (mivel a csillagok helyén számjegyek, illetve műveletek is szerepelhetnek).

Ha az egyszerűség kedvéért a kérdést $354.51*$ -ra változtatjuk, akkor pedig olyan művek is bekerülhetnek a találati listába, amik valójában nem érdekelnek bennünket, mert más ország minisztériumáról szólnak.

A kiterjesztések még komolyabb problémákat vetnek fel. Például az 519.7 (Matematikai kibernetika) számra keresve nem fogjuk visszakapni az 519.6/519.8-al (Numerikus matematika/Operációkutatás) jelölt műveket, amik pedig a fenti témakört is tartalmazzák (különböző összekötés szerepelne a jelzetben). Ha az ilyen jellegű információvesztést el szeretnénk kerülni, a keresett fogalmat tartalmazó, vele azonos hierarchiaszinten összeállítható összes intervallumot is hozzá kellene adni a kérdéshez. A fenti példa esetén ez az alábbi kifejezést eredményezné:

519.7 VAGY 519.1/519.8 VAGY 519.2/519.8 VAGY 519.6/519.8 VAGY 519.7/519.8 VAGY 519.1/519.7 VAGY 519.2/519.7 VAGY 519.6/519.7.

A kérdés hossza az adott helyen elérhető továbbosztások számától is függ, de az összes lehetőség számba vétele mindenképpen nagy terhet ró a keresőre.

A korlátozottan közös alosztások használata a kereséskor a kontextusra vonatkozó információ elvesztése miatt nem lehetséges. Nincs értelme annak, hogy csak egy speciális alosztás jelzetére keressünk, mivel az számos különböző jelentésű számhoz kapcsolódhat (pl. a -24 a 62-24 és 791-24 alatt is előfordulhat, egymástól teljesen különböző jelentéssel). Meg lehet próbálkozni a főtáblázati számmal együtt történő szerepeltetésével, pl. 511-37 (számítógép alkalmazása a számelméletben) formában, de akkor a főtáblázati szám hierarchikus leszármazottai fognak hiányozni az eredmények közül (pl. 511.3-37), nem is beszélve arról, hogy az ajánlás szerint az általános ismérvek szerinti alosztás is megelőzi a kötőjeles speciális alosztást (pl. 511-027.22-

37). Tehát ez a trükk információvesztéssel járhat. Ha a két jelzet közé csillagot teszünk, akkor pedig a zaj lesz nagy, hiszen nem biztos, hogy nincs művelet a főtáblázati szám és az alosztás között – ha van, akkor az alosztás másik fogalomra vonatkozik.

Valamivel jobb megoldást kaphatunk akkor, ha a rendszer egy dokumentumhoz több ETO-jelzet hozzárendelését is lehetővé teszi. Ebben az esetben ugyanannak a jelzetnek a különböző permutációi is rögzíthetők. Ahogy fentebb említettem, a jelzetszerkesztési szabályok nagy teret engednek az ilyen típusú számítógépes indexelésnek, azok hetvenes évek végi változtatását, a láncszabály eltörlését valószínűleg nem kis részben éppen ennek támogatása motiválta.

Helyettesítő karakterek nélkül az így épített index csak annyival jobb, mint a sima tárgyszavas rendszer, hogy valamivel nagyobb az esélye a jelzet pontos eltalálásának. Ha csonkolást is használunk, az invertált elemekre keresve jóval egyszerűbb kérdést is megfogalmazhatunk. A fenti példánál maradva, ilyen esetben elég a következő keresőkérdést használnunk, mivel valószínűsíthető, hogy a főtáblázati szám megjelenik kereső pozícióban:

$354.51*(44)*$

Ezzel a rövidebb keresőkérdés használata miatt esetlegesen fellépő információvesztést kiküszöböltük. Az intervallumok és a zaj problémáját azonban továbbra sem oldottuk meg. Itt is ugyanúgy lehetséges például, hogy műveletek vannak a csillagok helyén és az alosztás egy másik főtáblázati számhoz kapcsolódik.

Itt szeretném megjegyezni, hogy a többszörös indexelést szokás felhasználni arra is, hogy ugyanahhoz a dokumentumhoz több azonos vagy hasonló jelentésű jelzetet rendeljünk a szinonimák kezelése vagy a több szempontú visszakeresés megkönnyítése céljából.

KWOC-indexek használata

A KWOC-rendszerű indexelést ETO-számokra elsőként *Klaus Schneider* és *Karl-Heinz Koch* alkalmazta a hatvanas években. A megoldás lényege, hogy az önálló indexfogalomként al-

kalmazható jelzetelemeket a szövegkörnyezetből kiemelve indexet építünk belőlük, mely a kiemelt jelzetelem mellett a teljes jelzetet és a dokumentum azonosítóját tartalmazza.⁶

Például a

55(439)(035) Kézikönyv Magyarország geológiájáról

indextételei a következők lesznek:

55 - 55(439)(035) – dokumentum azonosító

(439) - 55(439)(035) – dokumentum azonosító

(035) - 55(439)(035) – dokumentum azonosító

A jelenlegi megoldások is a fenti elveken alapulnak, kisebb-nagyobb eltérésekkel. A jelzetelemek kiemelése történhet automatikusan, de manuálisan is, például az ETO-számok elemenkénti rögzítésével.

Az ilyen jellegű feldolgozás elsősorban a posztkoordinált keresésnek kedvez, amikor a felhasználó az egyes ETO-számokat a Boole-operátorokkal („és”, „vagy”) összekapcsolva állítja össze a keresése tárgyát.

Mivel a kiemelés független a sorrendtől, ezért azzal nem kell foglalkoznia, ez előny a korábbi megoldásokhoz képest. Mivel csak egyes jelzetek vannak kereső pozícióban, a rendszer kezelheti automatikusan (vagy helyettesítő karakter megadása esetén) a hierarchiát anélkül, hogy ez felesleges zajt okozna, mint például a 354.51*(44) keresőkérdés használatakor.

A speciális alosztások feldolgozását és visszakereshetőségét szokták megkérdőjelezni, de erre is lehet megoldás. *Mándy Gábor* le is írt – és meg is valósított – egy elegáns módszert erre.⁷ Ez is előnye az invertált indexnek a sima tárgyszavas tároláshoz képest.

Mindezek mellett hátrányai is vannak ezeknek a megoldásoknak.

Az intervallumok kezelése például nem oldható meg. De ennél is nagyobb gond, hogy a kontextus információ nem érvényesíthető a keresés során. Egyáltalán nem tudjuk, melyik jelzetelem melyikhez kapcsolódik, és azt sem azt, milyen művelettel és milyen sorrendben. Márpedig egy komplex jelzet esetén egyáltalán nem mindegy, melyik alosztás, melyik fő táblázati számhoz kapcsolódik, sorrendrögzítés esetén a két jelzet sorrendje is számít stb. Nem kezelhető továbbá

a csoportképzés sem, és az olyan árnyalatnyi különbségek is elvesznek, mint a nemzeti és liberális mozgalmak kapcsolata (329.17:329.12), illetve a nemzeti liberalizmus (329.17'12) közötti különbség.

Egy új megközelítés

A fentiek alternatívája lehetne egy olyan rendszer, amely a jelzeteket indexeléskor analizálja, feltárja azok belső struktúráját, és nemcsak az egyes jelzetelemeket emeli ki, hanem azok kapcsolódásait is rögzíti. Az így kapott reprezentációk kerülnének be az adatbázisba.

Így kereséskor nem Boole-műveletekkel összekötött táblázati számokra, hanem a keresőkérdést leíró komplex jelzetekre lehetne keresni, amelyeken a rendszer szintén elvégezné a fenti analízist majd az így kapott reprezentációt hasonlítani össze a korábban elmentettekkel.

Ha a jelzetelemzés elég kifinomult, egy ilyen keresés könnyen hangolható akár az ETO-jelzetek kapcsolatainak elemzése, akár a kereső egyéni igényei alapján, hiszen a jelzetelekről minden adat a rendelkezésünkre áll.

A fenti rendszer három fő részből tevődik össze:

- a jelzetek elemzését végző program, mely a feldolgozást követően a memóriában előállít egy fa gráfot, amely tartalmazza a jelzet elemeit és azok kapcsolódásait;
- az adatbázis, amiben eltároljuk az így kapott hierarchikus reprezentációkat;
- legvégül a kereső program, amely a keresőkérdésként kapott jelzet elemzését követően annak eredményét az adatbázisban tárolt fákkal összevetve állítja össze a találati listát.

A továbbiakban egy jelzetelemző és reprezentáló rendszer logikai alapjainak a kidolgozására és szoftveres támogatására tesztek kísérletet.

Az ETO rendszere által felvetett kérdések

A fent felvázolt kereső rendszer központi eleme a jelzetértelmező modul. Ennek elkészítése szükséges előfeltétele a későbbi lépéseknek.

A szoftvert a lehető legtöbb esetre fel kell készíteni, hogy megfelelően értelmezze és kezelje a különböző alosztásokat.

Műveletek

Az ETO általánosan közös alosztásai két nagy csoportba sorolhatók: az elsőt a műveleti jelek, a másodikat az általánosan használható segéd-táblázatok alkotják.

Az általánosan közös alosztásokon kívül a nem önálló speciális alosztások között is található néhány, ami korlátozott hatókörű műveletként viselkedik.

Összekötés

Az összekötés a logikai „vagy”-nak, illetve a fogalmi kategóriák uniójának felel meg: több fogalom egymás melletti előfordulását reprezentálja. Ennek megfelelően az így alkotott jelzetek több részre bontva is rögzíthetők, a részjelzeteket külön jelzetként visszakereshetővé tevé⁵. Általában is ez a megoldás terjedt el.

A keresés szempontjából ez teljesen megfelelő. De ha az ETO-ra nemcsak könyvtári kereső, hanem ismeretrepresentáló eszközként is tekintünk, helyesebb lenne valamennyi műveletet megőrizni. Ahogy már korábban említettem, az egy dokumentumhoz több jelzet rögzítésének gyakorlatát több dolog is motiválhatja: a szinonimák által okozott adatvesztés elkerülése, egy jelzet permutált alakjainak rögzítése vagy az összekötés felbontása.

Ha egy szöveg bibliográfiai rekordjára tekintve több ETO-jelzetet látunk, nem egyértelmű, miért lettek mind rögzítve, ezért hiányos a dokumentumról szolgáltatott információ, nem tudjuk pontosan, hogy milyen formában tartalmazza a felsorolt témákat.

Ebből a szempontból nem tökéletes megoldás a jelzetek felbontása, és ha a rendszer megfelelően tudná kezelni a műveleteket, akkor nem is lenne rá szükség.

Kiterjesztés

A kiterjesztés több, azonos hierarchiaszinten, közvetlenül egymás mellett álló fogalom összekötésének a rövidített kifejezése. Más szóval, ETO-számok egy intervallumát jelenti. Pontosabban – mivel a kiterjesztéshez kapcsolódó alosztások nem tartozhatnak az intervallum egy-egy eleméhez, csak annak egészéhez – in-

kább egy szögletes zárójelben lévő több elemű összekötésről beszélhetünk.

Az elsődleges probléma vele kapcsolatban az, hogy az ETO-jelzetekre tárgyszavakként vagy mondatokként tekintő rendszerek nem tudják kezelni a rejtett, az intervallumok belsejében lévő jelzeteket. Ezért az ETO nyolcvanas évek eleji nagy átalakításakor még az is felmerült, hogy töröljék ezt a műveletet, és a szakértők jelentős része a mellőzésüket fogalmazta meg irányelv-ként⁵. A legújabb magyar nyelvű ETO-kiadás is inkább a számok egyesével történő rögzítését ajánlja, amennyiben minden számot szeretnénk visszakereshetővé tenni.⁸

Mindezt csak azért, mert a szoftverek nincsenek felkészítve egy probléma kezelésére. Sajnos ez példa arra, hogy az ETO szabályait és ajánlásait időnként a keresőprogramok hiányosságai miatt módosítják, korlátozva a lehetőségeit ahelyett, hogy a rendszereket írják meg úgy, hogy az ETO speciális jellegzetességeihez alkalmazkodjanak.

Ahogy fentebb írtam, a kiterjesztéshez kapcsolódó alosztások – beleértve a műveleteket, illetve az általános és a speciális alosztások osztályait – csak annak egészéhez tartozhatnak. Így a kiterjesztésre nem feltétlenül műveletként kell tekintenünk: úgy is megközelíthetjük a használatukat, hogy valamennyi egymáshoz kapcsolódó jelzetet intervallumként, egy-egy kezdő és záró táblázati számmal írunk le – amelyek persze lehetnek egyenlők.

Így kereséskor könnyedén meg tudjuk találni a keresett jelzetet tartalmazó intervallumokat és a vele megegyező táblázati számokat egyaránt.

Viszonyítás, sorrendrögzítés

A viszonyítás két fogalom kapcsolatát fejezi ki. Az ETO nem ad lehetőséget a tényezők viszonyának pontosítására, ezért ez a művelet a logikai „és”-nek, a két fogalmi kategória metszetének feleltethető meg. Ha viszont egy adott fogalom és a belőle viszonyítással kapott új fogalom kapcsolatát nézzük, az a logikai implikációnak felel meg (más szóval a metszet mindkét halmaznak részhalmaza).

A sorrendrögzítés egy olyan speciális viszonyítás, ami nemcsak a viszonyt, hanem annak irányát is rögzíti. Ebben az esetben a szoftvernek biztosítania kell a visszakereshetőséget mindkét tényező és a viszonyítás felől is, miközben a sorrendrögzítésre való kereséskor a tényezők sorrendjét is figyelembe kell vennie.

Csoportképzés

A csoportképzés (szögletes zárójel) a leginkább ellentmondásos művelet az ETO-n belül.

Eredeti funkciója a csoportosítás három vagy több jelzetelem összekapcsolása esetén. Emellett használható egy jelzetnek egy másikba való közbeékelésére, ha csak egy irányból szeretnénk biztosítani a visszakereshetőséget.⁵

Az ETO szabályainak különböző leírásaiban a szögletes zárójel használatának is eltérő meghatározásaival találkozhatunk.

A 2005. évi magyar nyelvű kiadás I. b) táblázatában például a következőt olvashatjuk:

„A csoportképzésére akkor lehet szükség, amikor a plusz jellel, törtvonallal vagy kettősponttal összekapcsolt ETO számokkal jelölt összetett tárgy (fogalom) mint egész kapcsolódik kettősponttal egy másik számhoz, vagy mint egészet módosítja egy általánosan vagy korlátozottan közös alosztás.”⁸

A korlátozottan közös alosztás csak abban az esetben értelmezhető, ha a zárójel több, művelettel összekapcsolt, a táblázatban egymáshoz közel található számot tartalmaz, az alosztás pedig mindegyikkel használható együtt. A leírás abból a szempontból is félrevezető, hogy első olvasásra úgy tűnik, mintha a csoportképzés csak a kettősponttal kapcsolódhatna egy másik jelzethez. Pedig abban az esetben, amikor „mint egészet” módosítja egy alosztás, az így kapott jelzet miért ne kapcsolódhatna összekötéssel egy másikhoz?

Az 1990. évi magyar kiadásban található leírás szerint még az alosztások sem szükségesek ehhez.¹⁴ Az ottani példa arra világít rá, hogy ha csoportképzést használunk, az összekötés a viszonyításra nézve disztributív. Eszerint a 331.31:[622+629] Munkaidő a bányászatban és kohászatban

viszonyítás az összekötést elemeire bontva is felírható

[331.31:622]+[331.31:629]

Itt a zárójeleket már akár el is hagyhatnánk.

Ha az eredeti szögletes zárójelben lévő összekötés három tényezős, akkor a felbontás után az összekötésnek is három tényezője lesz. Ha a viszonyítás első tagja is egy zárójelben lévő összekötés lenne, akkor már hat elemű összekötést kapnánk.

A klasszikus eljárás az alosztások esetén is hasonló, ugyanígy lehet felbontani a csoportképzést, minden eleméhez hozzákapcsolva valamennyi alosztást.

Így egy sor új jelzetet kapunk, amelyeket mind rögzíteni kell, illetve az egyes elemeiket visszakereshetővé is kell tenni. Ennek a rengeteg kifejezésnek a kezelése helyett célszerűbbnek tűnik a jelzet szerkezetét a csoportképzéssel és az eredeti kapcsolódásokkal együtt rögzíteni, mind indexeléskor mind kereséskor. Minden további megfeleltetés a keresőalgoritmus dolga.

Szintézis

A jelzetszintézis 1983-as revíziója elvben lehetővé tette az így összekapcsolt jelzetek felőli visszakereshetőséget is⁵. Ezzel a táblázat bizonyos helyein, pl. a 329.1/.6 (politikai pártok és mozgalmak) vagy 546 (szervetlen kémia) alosztályokban az aposztrófós speciális alosztás a sima viszonyításhoz hasonló, kommutatív, de korlátozott hatókörű műveletként viselkedik. Tehát a programnak fel kell ismernie annak elemeit, és biztosítani kell a visszakereshetőségüket.

Ugyanakkor arra is figyelni kell, hogy a művelet-jelleg mellett a szintetizált számok a fő táblázati számokhoz hasonlóan viselkednek: általánosan és korlátozottan közös alosztások kapcsolódhatnak hozzájuk, amelyek nem az egyes operandusok, hanem az összekapcsolással kapott teljes jelzet jelentését specifikálják.

Hierarchikus kapcsolatok

A fenti megközelítésben a hierarchikus kapcsolatok is a logikai implikáció megfelelői, tehát azt fejezik ki, hogy egyik kategória a másiknak

részhalmaza. Az már más kérdés, hogy az ETO szerinti leszámazás mennyire valós, azaz mennyire igaz a konkrét fogalmak esetén, hogy egy osztály továbbosztása annak tényleges fogalmi szűkítése.

Például a nullás vagy a hatos főosztály kis túlzással máshova be nem sorolható témák gyűjteménye. Ezért nehéz elképzelni, hogy valaki a „0” keresőkérdést használja azért, hogy a bibliográfiákat, az általános műveket és a programozási szakkönyveket egyetlen kereséssel visszakapja (vagy a „6” kérdést azért, mert az orvostudományi, technikai és mezőgazdasági művekre egyaránt kíváncsi).

Főosztálytól, illetve az alosztás típusától függően a második vagy a harmadik decimális számjegy az, amitől kezdődően már valósnak, akár a keresőszoftver által automatizálhatónak is tűnik a hierarchia (ennek pontos megállapítása azonban további kutatást igényelne). Ugyanakkor a UDC Summary adatainál is azt láthatjuk, hogy nem minden esetben használja automatikusan a decimális kapcsolatokat a fogalmak szűkítésekor. Például a 018 felső kapcsolata nem a 01, hanem a 017/019, az =84-é nem az =8, hanem az =84/=88 stb.⁹

A részjelzetek azonosítása

A felismerés problémái

A jelzet részeinek automatikus felismerése nem olyan könnyű programozási feladat, mint amilyennek elsőre tűnik, mégpedig elsősorban az ETO szabályai miatt. Például vannak olyan karakterek, amik metanyelvi és nyelvi jelekként egyaránt megjelennek (például a .0-ás vagy a korábbi .00-ás alosztások esetén); a korábbi ETO-verziókban még szerepeltek a számjelzetes alosztások, amiket szinte lehetetlen beazonosítani; ugyanaz a karaktorsor a táblázat egyes helyein korlátozottan közös, máshol nem önálló általánosan közös alosztást vagy akár műveletet jelent; a földrajzi alosztásokban vannak sehol máshol elő nem forduló speciális alosztások, illetve jelzetelési lehetőségek stb.

Az ilyen jellegű problémákra most nem szeretnék részletesen kitérni, de azok jelentős része

fel van sorolva Mándy Gábor tanulmányában¹⁰. Szintén említésre méltók a szerző ezek alapján készült szoftveres jelzetelemző megoldásai, amelyek publikálva is lettek⁷, illetve online is elérhetők¹¹.

A jelzetváltozatok kezelése

A szabályok pontatlansága által okozott problémák mellett megemlítendő még az ETO jelzetváltozásaiból adódóak is, amelyekről *Prokné Palik Mária* beszél a tartalmi feltárás problémáiról szóló tanulmányában¹². Mint említi, ezzel a problémával a retrospektív adatbevitel kapcsán bármely könyvtár találkozhat. Mándy Gábor tanulmányához írt megjegyzésében a megoldást az utalók használatában látja, melyekkel a keresés során követhető lenne az, hogy az esetlegesen megszűnt számokat milyen újabbak váltották fel¹³. Ez azokban az esetekben megfelelő, amikor egyes osztályok a jelentés lényegi megváltozása nélkül kerülnek áthelyezésre a táblázat egy másik helyére vagy több, hasonló jelentésű jelzet lesz kiváltva eggyel, de nem elegendő akkor, ha egy terület teljes hierarchiája átszervezésre kerül új szempontok szerint, vagy amikor maguk a jelzetkészítési szabályok változnak.

A fentiek alapján a szoftvernek a jelzeteket mindig az azok elkészítésekor érvényben lévő szabályok szerint kell értelmeznie. A szabályok változása ezért azt jelenti, hogy a programnak újabb esetekre kell felkészülnie, ami újabb programozási munkával is jár. Ha a változás olyan jellegű, hogy az új szabályok szerint a régi jelzetek nem értelmezhetők, akkor az utalók is használhatatlanná válnak, ez pedig adatvesztéshez vezethet. Szintén problémát okoz, hogy a régebben rögzített jelzetek esetén nem mindig egyértelmű, melyik ETO-kiadás alapján lettek összeállítva.

Ezért, bár csábítónak tűnhet, hogy az osztályozási rendszert magát, illetve annak szabályait szervezzük át a számítógépesítés megkönnyítése érdekében, ez a programozók számára valójában inkább nehézséget jelent. Egy komplex, de jól definiált és lényegében változatlan rendszert könnyebben lehet kezelni, mint egy egyszerűbb-

nek tűnőt, ami nem egyértelmű és rendszeresen változik.

Az analógiák kezelése

Az ETO egyes osztályai között analógiás kapcsolat van. Például a nyelvi alosztások jelzeteiből származtathatjuk az egyes nyelvek nyelv-tanát és irodalmát leíró számokat valamint az etnikai alosztásokat, illetve – a régi ETO-ban – a földrajzi alosztásból az egyes országok, kontinensek stb. földrajzát és történelmét. Az ilyen jellegű kapcsolatokról szintén Mándy Gábor tanulmányában olvashatunk részletesebben¹⁰.

A rendszer ezeket a kapcsolatokat is követheti a keresés során, a jelzet felbontása után. Ezt azonban érdemes opcionálissá tenni, a felhasználóra bízva, kíván-e élni ezzel a lehetőséggel.

Az ETO és a szemantikus web

A szemantikus web célja a weben található tartalmak szemantikai információk alapján történő összekötése (csoportosítása, egyértelművé és kereshetővé tétele stb.) a számítógépek által is követhetően. A tartalmak szemantikai jellemzőinek és az azok közötti kapcsolatok leírásának alapvető eszközei az ontológiák, melyek egy-egy tudásterület fogalmait és azok összefüggéseit írják le.

A World Wide Web Consortium kidolgozott egy ajánlást arra vonatkozóan is, hogyan lehetne a már meglévő tudásszervező rendszereket (tezauszok, osztályozási rendszerek, tárgyszólisták stb.) olyan formában leírni, hogy azok használhatóak legyenek a szemantikus web keretein belül. Ez az ajánlás a SKOS (Simple Knowledge Organization System) nevet kapta¹⁵.

Mivel az ETO egy része már 2009 óta hozzáférhető SKOS formátumban¹⁶, az egyszerű jelzetek egy része elvileg eddig is felhasználható volt a szemantikus web építéséhez.

Ez kiterjeszhető az összetett jelzetekre is, amennyiben megfelelően fel tudjuk bontani őket (mivel az osztályok mellett a műveletek is rendelkeznek saját azonosítóval).

Ez a lehetőség azonban nem áll fenn az ETO egészére, mivel csak a – reprezentációs és ok-

tatási célból létrehozott¹⁷ – UDC Summary által tartalmazott mintegy 2600 osztály érhető el a fenti módon (a Creative Commons Share Alike 3.0 licenc szerint).

A megoldás bemutatása példákon keresztül

Az alábbiakban a fentebb említett jelzetanalízis lehetséges eredményeire hozok – a 2005. évi magyar nyelvű nyomtatott ETO-kiadás⁸ segítségével összeállított – példákat.

Az ismertett reprezentációk az általam fejlesztett jelzetértelmező szoftver kimenetéről származnak, melyet abból a célból készítettem el, hogy demonstráljam vele a fent említett hierarchikus megközelítés lényegét, annak egy lehetséges megvalósítását, illetve azt, hogy valamennyi ETO-jelzet leírható ilyen módon.

A program bemenetként egy tetszőleges ETO-számot vár (a leírásával és az elkészítéséhez használt táblázat évszámával együtt), melyet további felhasználói beavatkozás nélkül dolgoz fel. A folyamat során jelzi az értelmezést akadályozó esetleges szintaktikai hibákat, és igyekszik figyelembe venni az ETO szabályainak olyan módosulásait is, mint a szempont szerinti általánosan közös, illetve a számvégződéses korlátozottan közös alosztások eltörlése, vagy a tulajdonságok szerinti általánosan közös alosztások bevezetése (az elmúlt húsz év fő változásainak felsorolása elérhető a UDC Consortium honlapján¹⁸).

Mivel a szoftver az ETO-jelzeteket kizárólag szintaktikai módszerekkel, a metanyelvi jelek azonosításával elemzi, semmilyen formában nem tárol ETO-számokat vagy táblázatokat.

A feldolgozás eredményeként a program a memóriában előállított fa struktúrát egy HTML-oldalon jeleníti meg. A fentebb vázolt rendszer megvalósításának második lépése ezeknek a struktúráknak az adatbázisba mentése.

1. példa

Az első jelzet a táblázatokban is szerepel a vegyületek indexelésének példájaként az 546 (szervetlen kémia) alatt⁸:

546.33'185-384.1 *Nátrium-dihidrogén-ortofoszfát (Na₂PO₄)*

A feldolgozás eredménye:

Jelzet: 546.33'185-384.1

ETO-verzió: 2005

leírás (magyar): Nátrium-dihidrogén-ortofoszfát (Na₂PO₄)

↳ *szintézis*

↳ *főtáblázati szám, jelzet: 546.33*

↳ *főtáblázati szám, jelzet: 546.185*

↳ *korlátozottan közös alosztás, jelzet: -384.1*

A fa gyökere tartalmazza a jelzetet, az ETO-verziót, a jelzet leírását és annak nyelvét. Leszármazottai tartalmazzák a feldolgozás tényleges eredményét.

A jelzet egyetlen szintézist tartalmaz az 546.33 (Nátrium) és az 546.185 (foszfátok) főtáblázati számok között, melyhez egy korlátozottan közös alosztás tartozik. Tehát az előállított fa gyökeréhez is egy szintézis kapcsolódik, melynek leszármazottai az általa összekötött főtáblázati számok és a hozzá kapcsolódó korlátozottan közös alosztás.

Mivel a korlátozottan közös alosztás nem a két szám egyikéhez, hanem a szintézishez kapcsolódik, biztosított a visszakereshetőség az 546.33 és a 546.185 valamint hierarchikus őseik, illetve az 54-384.1 felől egyaránt.

2. példa

510.6+510.3(075.8)=161.1 *Matematikai logika és halmazelmélet, egyetemi jegyzet orosz nyelven*

A feldolgozás eredménye:

Jelzet: 510.6+510.22(075.8)=161.1

ETO-verzió: 2005

leírás (magyar): Matematikai logika és halmazelmélet, egyetemi tankönyv orosz nyelven

↳ *összekötés*

↳ *főtáblázati szám, jelzet: 510.6*

↳ *főtáblázati szám, jelzet: 510.22*

↳ *formai általánosan közös alosztás, jelzet: 075.8*

↳ *nyelvi általánosan közös alosztás, jelzet: =161.1*

A jelzet egy összekötésből és két általánosan közös alosztásból áll.

Látható, hogy a formai és nyelvi alosztások nem az összekötéshez vagy annak elemeihez, hanem a dokumentum egészéhez, tehát a fa gyökeréhez csatlakoznak.

3. példa

A következő példa egy kiterjesztést tartalmaz. Csoportosítási okokból a földrajzi alosztás a főtáblázati szám közepén található.

622(437.1)333/336-022.316 *A csehországi szén- és grafitbányászat fenntarthatósága*

Mivel a -02 (tulajdonságok szerinti) általánosan közös alosztások 1999-ben lettek bevezetve¹⁸, ha korábbi évszámot választunk, a program hibáüzenet ír ki („A jelzet érvénytelen a megadott ETO verzióban”).

Ha 1999-et vagy annál későbbi évszámot választunk, a következő eredményt kapjuk:

Jelzet: 622(437.1)333/.336-022.316

ETO-verzió: 1999

leírás (magyar): A csehországi szén- és grafitbányászat fenntarthatósága

↳ *főtáblázati szám, jelzet 1 / jelzet 2:* 622.333 / 622.336

↳ *földrajzi általánosan közös alosztás, jelzet:* 437.1

↳ *tulajdonságok szerinti általánosan közös alosztás, jelzet:* -022.316

A főtáblázati szám tartalmazza a kiterjesztés elejét és végét, így a kereséskor a köztük lévő számok is elérhetők lesznek. Azt is láthatjuk, hogy az általánosan közös alosztások az intervallumhoz kapcsolódnak annak elemei helyett.

4. példa

Az alábbi, kicsit bonyolultabb jelzet a 2013-as ETO-szeminárium egyik előadásán elhangzott példából kiindulva lett megszerkesztve a csoportképzés kezelésének bemutatására²⁰.

394.4:[929(439):329(439).17'11]

Hivatalos ünnepek a magyarországi nemzeti konzervatívizmushoz kapcsolódó személyiségek részvételével.

A feldolgozás eredménye:

Jelzet: 394.4:[929(439):329(439).17'11]

ETO-verzió: 2000

leírás (magyar): Hivatalos ünnepek a magyarországi nemzeti konzervatívizmushoz kapcsolódó személyiségek részvételével.

↳ *viszonyítás*

↳ *főtáblázati szám, jelzet:* 394.4

↳ *csoportképzés*

↳ *viszonyítás*

↳ *főtáblázati szám, jelzet:* 929

↳ *földrajzi általánosan közös alosztás, jelzet:* 439

↳ *szintézis*

↳ *főtáblázati szám, jelzet:* 329.17

↳ *főtáblázati szám, jelzet:* 329.11

↳ *földrajzi alosztás, jelzet:* 439

Látható, hogy a jelzet egyetlen viszonyítást tartalmaz, amely egy főtáblázati számot és egy csoportképzést köt össze. A csoportképzésen belül egy újabb viszonyítás áll, melynek operandusai egy főtáblázati szám és egy szintézis, a hozzájuk kapcsolódó alosztásokkal.

5. példa

Az utolsó jelzet a sorrendrögzítésre, idő alosztásra és az A/Z névalosztásra egyaránt példát nyújt.

929.:78(430)"16/17" Bach A Bach-család

A feldolgozás eredménye:

Jelzet: 929.:78(430)"16/17" Bach

ETO-verzió: 2005

leírás (magyar): A Bach-család

↳ *sorrendrögzítés*

↳ *főtáblázati szám, jelzet:* 929, sorszám: 1

↳ *főtáblázati szám, jelzet:* 78, sorszám: 2

↳ *névalosztás, jelzet:* Bach

↳ *idő szerinti alosztás, jelzet 1 / jelzet 2:* 16 / 17

↳ *földrajzi alosztás, jelzet:* 430

A sorrendrögzítés miatt szükséges a főtáblázati számok sorrendjének az elmentése. A név- és időalosztás feldolgozása hasonló a földrajzi és formai alosztásokéhoz.

Befejezés

Barátné Hajdú Ágnes az ETO dinamizmusát tárgyalva kiemeli, hogy a könyvtárosok identitásának eleme az ETO (és a TO), mely a tudást, a gondolkodást, a visszakeresést, a könyvtár szellemiségét jelképezi¹⁷. Ugyanakkor jelentősége túlmutat a könyvtári információkezelésen.

Ungváry Rudolf arra mutat rá, hogy az ETO egy ontológia, „*a mai ontológiák őse, s egyben hatalmas tárháza a fogalmi tudásnak*”¹⁹. Valójában az ETO a fogalmi tudást, a sokrétűséget tekintve talán még többet is nyújt a mai ontológiáknál.

A mesterséges nyelv által biztosított nyelvfüggelenséget is figyelembe véve talán nem túlzás kijelenteni, hogy a megfelelő szoftverek megléte esetén az ETO továbbra is az egyik legjobban használható ismeretrepresentáló és -kereső eszköz lehetne. Ebbe az irányba lehet egy nagy lépés a fentiekhez hasonló elvek szerinti formális nyelvi értelmező- és keresőrendszerek kidolgozása. Ennek érdekében készítettem el a jelzértelmező szoftver prototípusát, amelyet reményeim szerint minél előbb hozzáférhetővé fogok tenni a könyvtáros közösség és az érdeklődő jövőbeli felhasználók számára.

Jegyzetek

1. SLAVIC, Aida: Use of the Universal Decimal Classification: A world-wide survey = *Journal of Documentation*, 64. vol. 2008. 2. no. 211–228. p.
2. SLAVIC, Aida: UDC libraries in the world – 2012 study = *Universal Decimal Classification Blog*, August 20 <http://universaldecimalclassification.blogspot.hu/2012/08/udc-libraries-in-world-2012-study.html> [2014. március 1.]
3. Collections indexed by UDC <http://udcc.org/index.php/site/page?view=collections> [2014. március 1.]
4. UDC Summary Linked Data: Common auxiliaries of place. Table 1e <http://udccdata.info/001951> [2014. március 1.]
5. BABICZKY Béla: Szemléletváltozás az ETO jelzetszerkesztésében = *Könyvtári Figyelő*, 31. évf. 1985. 1. sz. 17–27. p.
6. OROSZ Gábor: Az ETO alkalmazása a gépesített dokumentációs és könyvtári munkában. In: Babiczky Béla: Szöveggyűj-

temény az osztályozás és indexelés kérdéseinek tanulmányozásához. – Bp.: Tankönyvkiad., 1988. 241–242. p.

7. MÁNDY Gábor: A posztkoordináció esélyei az ETO-ban = *Könyvtári Figyelő*, 23. (59.) évf. 2013. 1. sz. 65–84. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2013/04/a-posztkoordinacio-eselyei-az-eto-ban/> [2014. március 1.]
8. Egyetemes Tizedes Osztályozás : UDC Publ. No. P057 / [szerk. és bev. Barátné Hajdu Ágnes] ; [közrem. Ackermanné Kelő Kamilla et al.] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet. – Budapest : KI, 2005.
9. UDC Summary <http://www.udcc.org/udccsummary/php/index.php> [2014. március 1.]
10. MÁNDY Gábor: Régi ETO, új ETO = *Könyvtári Figyelő*, 21. (57.) évf. 2011. 2. sz. 317–322. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2011/07/regi-eto-uj-eto/> [2014. március 1.]
11. MÁNDY Gábor: Online mintaprogramok PHP nyelven <http://mandynamics.hostzi.com/php-oldal.html> [2014. március 1.]
12. PROKNÉ PALIK Mária: A tartalmi feltárás problémái online könyvtári katalógusokban = *Tudományos és műszaki tájékoztatás*, 52. évf. 2005. 11–12. sz. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4243&issue_id=467 [2014. március 1.]
13. PROKNÉ PALIK Mária: Észrevételek Mándy Gábor tanulmányához = *Könyvtári Figyelő*, 21. (57.) évf. 2011. 2. sz. 317–322. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2011/07/eszrevetelek-mandy-gabor-tanulmanyahoz/> [2014. március 1.]
14. Egyetemes Tizedes Osztályozás : FID Publ. No. 691 / [szerk. Babiczky Béla, Schneller Károly] ; [közread. az] OMIKK, OSZK–KMK; [közrem. Cséffalvy Olga et al.]. – Röv. kiad. – Bp. : OMIKK, OSZK–KMK, 1990–1991.
15. W3C: Introduction to SKOS <http://www.w3.org/2004/02/skos/intro> [2014. március 1.]
16. UDC Summary Linked Data <http://udccdata.info/> [2014. március 1.]
17. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Az ismeretszervezés dinamizmus, különös tekintettel az Egyetemes Tizedes Osztályozásra = *Könyv és nevelés*, 13. évf. 2011. 4. sz. mell. http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/az_ismeretszervezes_dinamizmus_a_kulonos_tekintettel_az_egyetemes_tizedes_osztalyozasra [2014. március 1.]
18. Major changes to the UDC 1993-2013 http://udcc.org/index.php/site/page?view=major_revisions [2014. március 1.]
19. UNGVÁRY Rudolf: Észrevételek egy ETO-ról szóló tanulmányhoz = *Könyvtári Figyelő*, 21. (57.) évf. 2011. 2. sz. 317–322. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2011/07/eszrevetelek-mandy-gabor-tanulmanyahoz/#more-1914> [2014. március 1.]
20. SMIRAGLIA, Richard et. al.: UDC in Action http://www.udccs.com/seminar/2013/media/slides/rsmiraglia_udccseminar2013.pdf [16 dia] [2014. március 1.]

Beérkezett: 2014. március 3.

Múltunkból

A történelmi könyvállományok bővülési lehetősége – 1800 előtti ismeretlen nyomtatványok azonosítása

KNAPP Éva

A történelmi korszakokon átívelő könyvtárosi igyekezet egyik alapvető célkitűzése a dokumentumok autopszián alapuló, lehetőség szerint minél teljesebb számbavétele. A retrospektív nemzeti bibliográfiából hiányzó 1800 előtti, úgynevezett régi magyarországi nyomtatványok számbavétele folyamatosnak tekinthető. Az újabb nyomtatványok feltárását elsősorban az elmúlt években egyre gyarapodó számú, szisztematikus irodalom-, könyv- és könyvtártörténelmi alapkutatások eredményezték, eredményezik. Ezt a ma már tekintélyes számú regisztrálatlan nyomtatványt sem *Szabó Károly* és munkájának közvetlen folytatói, sem *Petrik Géza*, sem az ő nyomtatvány-feldolgozó számbavételüket szervezett keretekben folytató nemzeti könyvtári munkacsoportok korábban nem ismerték,

konkrét meglétükre nem következtettek, és azt nem feltételezték.

Borsa Gedeon becslése a nemzeti nyomtatványkincs bővülésének távlatairól az újabban feltárt dokumentumok tükrében minden tekintetben helytállóan bizonyul, a korábban ismeretlen XVII–XVIII. századi nyomtatványok száma évről-évre gyarapszik.¹ E kiadványok legfontosabb őrzőhelyei – a nyilvános könyvtárak mellett – a nyilvános levéltárak.² Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni a releváns, nem nyilvános gyűjteményeket sem, mindenekelőtt a magyarországi, illetve a magyar és magyar vonatkozású dokumentumokat őrző magángyűjteményeket. Az utóbbi tényre irányította figyelmemet – többek között – két körülmény a budapesti Egyetemi Könyvtárban fellelhető, Pázmány Péter

egykori pozsonyi magánkönyvtárából származó kötetek feltárása során. Egyik az a végkövetkeztetés, hogy – a könyvek szétszóródása miatt – szinte bárholnán számíthatunk e különösen becses könyvtárból származó újabb kötetek további felbukkanására. Másrészt egy kalandosnak mondható keresés végén sikerült „újra” fellelni egy magyarországi magángyűjteményben a pozsonyi Pázmány magánkönyvtárból származó, 1987-ben regisztrált kötetet.³ Az utóbbi kötet (Abraham Bzovius, *Concionum dominicalium totius anni. tom I–II*, Coloniae, Agrippinae, A. Boetzerus, 1612.) az időközben felszámolt nagybörzsönyi plébánia könyvtárából a váci Egyházmegyei Gyűjtemény „érintésével”,⁴ több, általam ismeretlen magánkézen „megfordulva” került mai őrzési helyére.⁵ E kötet szisztematikus keresése során megnyílt előttem több féltve őrzött magángyűjtemény is, és áttekinthetem néhány, a tudományos kutatás számára ma még „anonim” magánkönyvtár anyagát – azt az ígéretet téve, hogy amely dokumentumokra felfigyeltem, azokat publikálhatom, de az őrzőhely és a tulajdonos megnevezése nélkül. Így lettem figyelmes több regisztrálatlan régi magyarországi nyomtatványra, melyek közül bemutatásra kiválasztottam három nagyszombati nyomtatványt.⁶

I. Egy XVII. századi nagyszombati nyomtatvány „emlékezete” (1661)

Memoriale Pro Sancta Conversatione Jesu, Mariae, et Joseph a címe annak az egyleveles, recto és verso oldalán egyaránt nyomdadarék és egy-egy írásjel (‘!’; ‘?’) felhasználásával bekerezett, körülvágott imalapnak, mely egy, a XVII. században közkedvelt katolikus áhítati gyakorlatot örökít meg. A Szentcsalád (Jézus Krisztus, Szűz Mária és Szent József) tagjaival folytatott „szent társalgás-”ra (sancta conversatio) emlékeztető irat (memoriale) rectóján egy, a leírás szerint sokak által végzett imádkozási formula és annak gyakorlati „hasznossága” olvasható (*I. kép*). A versóra egy imádság (oratio) szövegét nyomtatták, melynek elmondása egyrészt elősegíti a korábban leírt áhítatgyakorlat Istentől való elfogadását, másrészt a megholtak lelkének

purgatóriumból való gyors kiszabadulását. Végül – valószínűleg az áhítat közkedveltségének és elterjedtségének tanúsítására – feltüntették nem csupán a konkrét kiadás, hanem a szöveg-együttes korábbi kiadásainak megjelenési adatait is „Impressum” megjelöléssel. Eszerint ezt a bécsi 1679-ben megjelent nyomtatványt korábban Nagyszombatban (1661), Bécsben (1643) és első ízben 1638-ban Itáliában négy különböző városban (Nápoly, Catania, Messina és Palermo) jelentették meg (*2. kép*).

Ez az impresszum-együttes egy ma még példányból nem ismert nagyszombati nyomtatvány emlékét őrzi, melynek ott a helye a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* közelmúltban (2012) megjelent negyedik kötetében a 2994. és 2995. tétel között.⁷ A körülvágott nyomtatvány mérete 123 x 63 mm.

II. A nagyszombati Bibliotheca Catechetica kiadvány-sorozat egy ismeretlen darabja [1745 körül]

A müncheni jezsuiták könyvkiadó alapítványa⁸ mintájára a nagyszombati jezsuita kollégiumban megszervezett Bibliotheca Catechetica⁹ által kiadott nyomtatványok közé tartozik az a kétleveles², erősen körülvágott (oldalanként 123 x 70 mm) kisnyomtatvány, melynek címe *Monita S. Angeli Custodis Pro servanda Puritate* [az őrangyal intései/figyelmeztetései a tisztaság megtartásáért] (Tyrnaviae, ex Bibliotheca Catechetica). Hasonló címen két további, eltérő impresszumú nyomtatványt tart számon a könyvészeti irodalom. Az Országos Széchényi Könyvtár Kisnyomtatványtárában őrzött példány kolofonból és kronosztichonból származó impresszuma „Tyrnaviae, typis Universitatis, 1745”;¹⁰ a Szlovákiában számba vett másik kiadás unikum példánya nyomdahelyet, nyomdát és nyomtatási időt nem tartalmaz.¹¹

Az újonnan regisztrált nyomtatvány kolofonból származó, évszámot nem tartalmazó impresszuma („Tyrnaviae, ex Bibliotheca Catechetica”) eltér a már könyvészetiileg feltárt két másik kiadásétól, ugyanis ez a kisnyomtatvány nem tartalmaz kronosztichont, és kolofonja a nyomdahely mellett nem a nyomdát, hanem a kiad-

ványsorozatot nevezi meg. Lehetőség szerinti datálása az 1745-ben nyomtatott kiadás figyelembe vételével [1745 körül]. (3. kép) Az új kiadás további sajátossága a cím fölötti nyomdai díszekből összeállított fejléc és az egyes figyelmeztetések (monita) kezdőbetűjének kiemelése félkövér, nagyméretű betűkkel, melyek egymás után olvasva kiadják az abc betűsorát 'A'-tól 'Z'-ig. (4. kép) A tisztaság megőrzését célzó utolsó őrangyalai figyelmeztetés után rövid, fohászra emlékeztető oratio (imádság) olvasható, szintén az Őrangyalhoz.

E három kiadás mellett, minden valószínűség szerint, előkerülhetnek még a *Monita S[ancti] Angeli Custodis Pro servanda Puritate* további kiadásai is, mivel ez és az ehhez hasonló tartalmú kiadványok alapvetően hozzátartoztak a nevelés újkori eszköztárához. A nyomtatványnak helye van az Országos Széchényi Könyvtárban kiadásra váró, a XVIII. századi nemzeti bibliográfiát tovább bővítő úgynevezett „*Petrik IX*” összeállításban.

III. Kívánság (kérelem) az angyali ifjúhoz, Gonzága Szent Alajoshoz (1758)

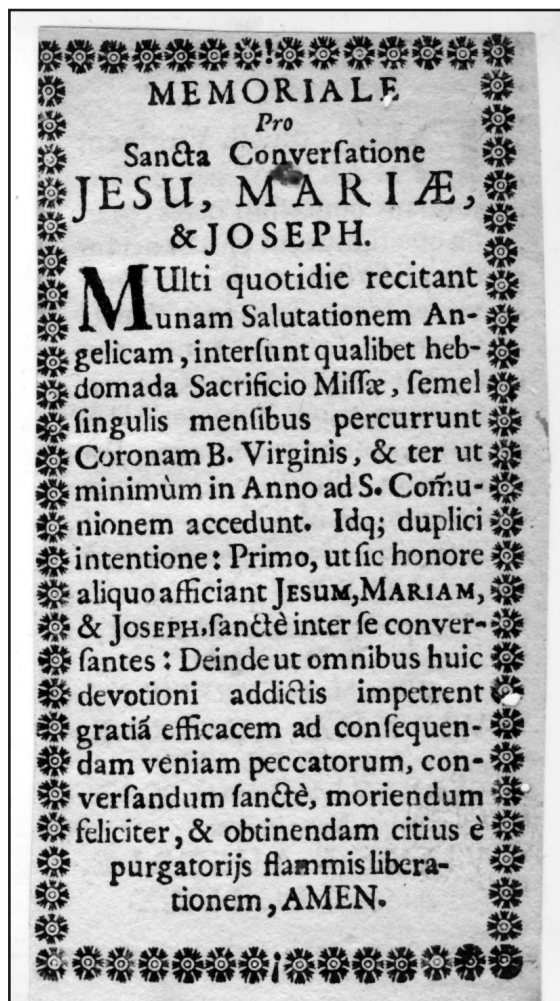
A harmadik eddig ismeretlen nagyszombati nyomtatványnak, egy kétleveles² német nyelvű imalapnak nem találtam semmiféle előzményét a könyvészeti irodalomban. A „Tyrnau, aus der Catech. Bibliot. S. J. A. 1758.” kolofonból származó impresszum szerint ez a nyomtatvány is beletartozik a nagyszombati jezsuita kollégiumban megszervezett Bibliotheca Catechetica alapítvány által kiadott nyomtatvány-sorozatba. Első oldalán egy, a dokumentum címévé emelhető *Angelicus Juvenis S. Aloysius Gonzaga Soc. Jesu [...]* feliratú rézmetszet (lemezméret 93 x 57 mm) látható (5. kép). A jobbra lent szignált („IC Winkler, Sc.”) rézmetszetet egy Magyarország számára is dolgozó bécsi művész, *Johann Christoph Winkler*¹² készítette. Az ábrázolás a szent helyi tiszteletben részesített kultuszképéről készült, melyet a bécsi jezsuiták Domus Professusában őriztek. A metszet egy letakart, rózsafüzéres, nyitott könyvön felfordított koronás asztal sarkára könyöklő jezsuita öltözetű fiatal szentet örökít meg. A mellén keresztbe tett

kézzele álló Szent Alajos a jobb kezében tartott feszületre és nyíló liliomra tekint. Azaz, ez a derékkép az alig harminc évvel korábban szentté avatott ifjút attribútumaival együtt ábrázolja. A kép ovális barokk keretét öt puttó tartja, mind-egyikük keze egy-egy, a szent tisztaságára utaló nyíló liliomot tart. A képet alulról tartó puttó kezében a liliomon kívül egy másik szimbólum is látható, egy lángoló szív (az Isten iránti szeretet jelképe). A képre metszett felirat a szent nevén kívül („*Angelicus Juvenis S. Aloysius Gonzaga Soc. Iesu*”) pontosan megnevezi a kultusztárgy helyét („*Prout colitur in Domo professa S I. Vien.*”) is.

Ez az imalap egyrészt biztosította a bécsi kép ismeretének és tiszteletének magyarországi, nagyszombati terjesztését, másrészt áhítati szövegeket tartalmaz, melyek elmondásával segítségért lehetett fordulni a szenthez (6. kép). Az első szöveg kívánságot, kérelmet fogalmaz meg, melynek célja, hogy a szent tartsa távol az imádkozótól a bűnös szenvedélyt (Laster), segítse őt az ártatlanság (Unschuld) megőrzésében, és tegye lehetővé a szent példájának követését. Ezt követi a szent litániája, végül egy imádság. Az áhítati szövegeket XII. Kelemen pápa teljes búcsú engedélye követi, a búcsú elnyerésének Szent Alajoshoz tiszteletéhez kötött feltételeivel.

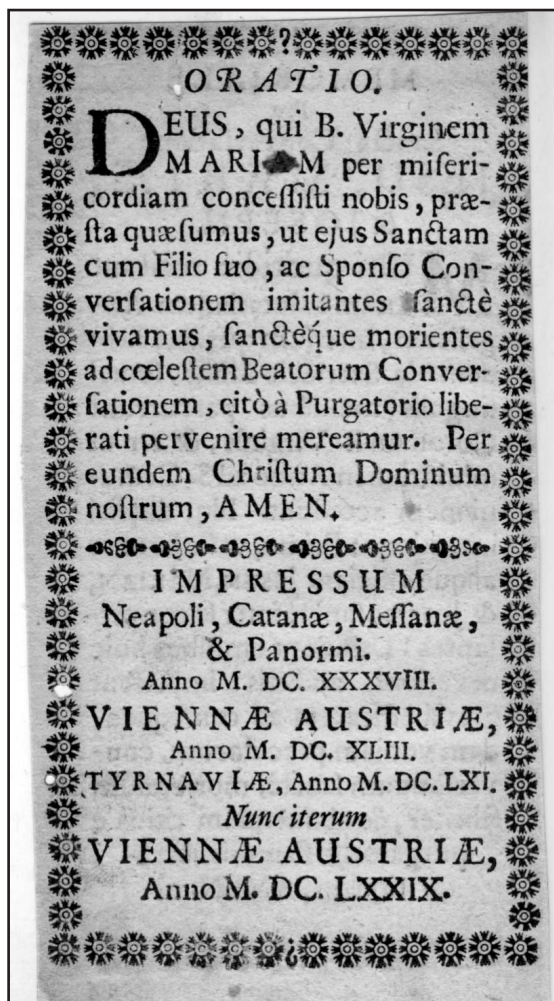
Ez a kiadvány is (éppúgy mint az előző) egyrészt hozzátartozott a jezsuita nevelés újkori eszköztárához, másrészt becses, unikum példája a XVIII. századi magyarországi Gonzága Alajos tiszteletnek,¹³ valamint a bécsi kultusztárgy eddig még számba nem vett hazai ismeretének. Ennek a nyomtatványnak is ott a helye a kiadásra váró XVIII. századi nemzeti bibliográfiát bővítő úgynevezett „*Petrik IX*” összeállításban.

Mindhárom nyomtatvány gerincméretét (123 mm, vagy annál kisebb) egykorúan megcsontkítással hozzáigazították egy, az unikum kisnyomtatványokat máig jó állapotban megőrző XVIII. századi áhítati mű belső méretéhez. Ez a megőrzést szolgáló körülmény felhívja a figyelmet a könyvekbe, iratokba „bele helyezett” további kéziratok és nyomtatványok beazonosításának fontosságára.

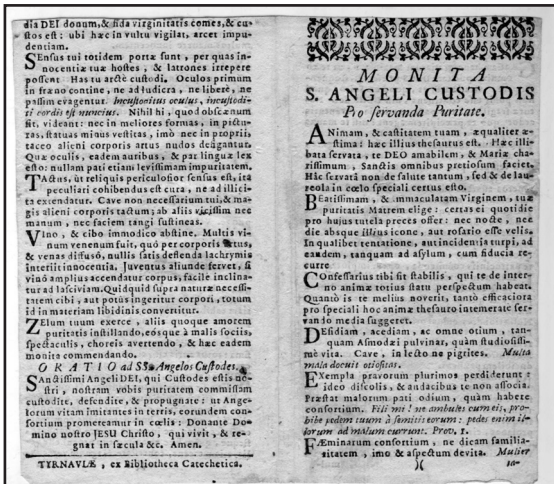
1. kép

Memoriale Pro Sancta Conversatione Jesu, Mariæ et Joseph, (Impressum. Neapoli, Catanæ, Messanæ et Panormi, 1638. / Viennæ Austriæ, 1643. / Tyrnaviæ, 1661. / Nunc iterum Viennæ Austriæ, 1679.) []_{1r}
Imalap, instrukcióval a szent társalkodás áhítathoz

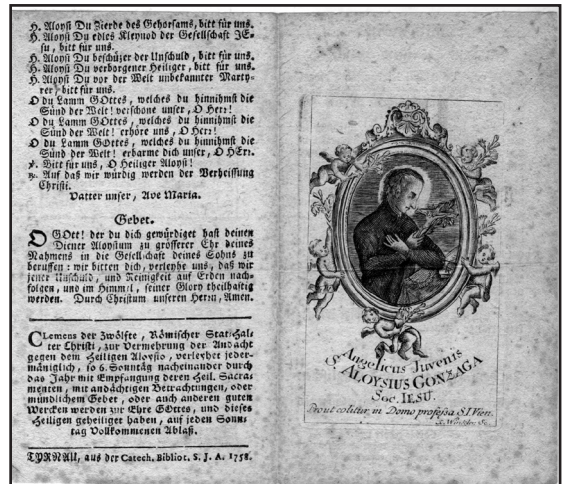
2. kép

Memoriale Pro Sancta Conversatione Jesu, Mariæ et Joseph, (Impressum. Neapoli, Catanæ, Messanæ et Panormi, 1638. / Viennæ Austriæ, 1643. / Tyrnaviæ, 1661. / Nunc iterum Viennæ Austriæ, 1679.) []_{1v}
Imalap, Oratio Istenhez a szent társalkodás áhítat elfogadásáért és a purgatóriumból való azonnali szabaddulásért – az egyleveles nyomtatvány verzőja a korábbi kiadásokat is felsoroló impressummal

3. kép

Monita [sancti] Angeli Custodis Pro servanda Puritate, (Tyrnaviae, ex Bibliotheca Catechetica, [1745k.]) []_{1r} []_{2v} Az imalpap 1. oldala a címmel és a 4. oldal az impresszummal

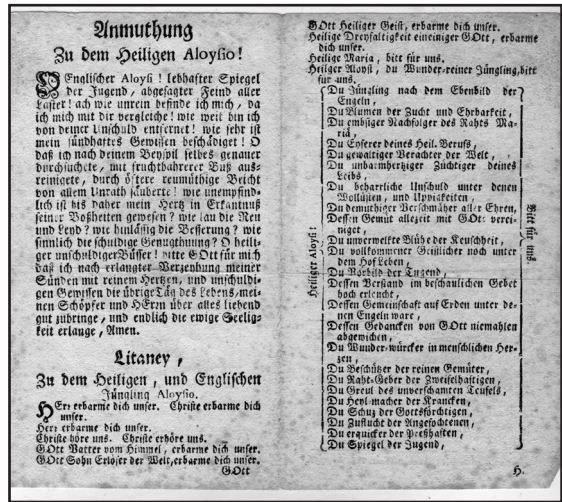
5. kép

Angelicus Juvenis S. Aloysius Gonzaga Soc. Jesu [...], (Tyrnau, aus der Catech. Bibliot. S. J., 1758), []_{1r} []_{2v} Az imalpap 1. oldala rézmetszettel és a 4. oldal az impresszummal

4. kép

Monita S. Angeli Custodis Pro servanda Puritate, (Tyrnaviae, ex Bibliotheca Catechetica, [1745k.]) []_{1v} []_{2r} Az imalpap 2. és 3. oldala

6. kép

Angelicus Juvenis S. Aloysius Gonzaga Soc. Jesu [...], (Tyrnau, aus der Catech. Bibliot. S. J., 1758), []_{1v} []_{2r} Az imalpap 2. és 3. oldala

Jegyzetek

1. Vö. például BORSA Gedeon, Magyarországi nyomdászattörténet XV–XVII. század. In: Régi könyvek és kéziratok. Szerk. Pintér Márta, Bp. NPI, 1974, 85–96. p. ; új kiadása Bevezetés a régi magyar irodalom filológiájába. Szerk. Hargittay Emil, Bp. Universitas Könyvkiadó, 1996, 20–27. p.
2. A legutóbb megjelent ilyen tartalmú dolgozat: KÁDÁR Zsófia, Két ismeretlen társulati kisnyomatvány a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltárából. Pótlás az RMNy-hez = Magyar Könyvszemle, 129. évf. 2013. 372–380. p.
3. LÁSZLÓ Mihály: Pázmány Péter könyvtárának két kötete = Magyar Könyvszemle, 94. évf. 1987. 221. p.
4. A kötet több oldaláról sikertelenül próbálták meg eltávolítani a jól olvasható köriratú gyűjteményi pecsétet.
5. KNAPP Éva, Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban. In: Pázmány nyomában, tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére, Vác, Mondat Kft., 2013, 283–303. p. itt: 285. p.
6. A nyomtatványok nem találhatóak meg Zelliger Alajos Pantheon Tymaviense (Tymaviae, 1931) című kiadványát ismételtelen megjelentető, azt a magyar és a szlovák nemzeti bibliográfia újabb tételeivel és válogatott adalékaival bővítő, az alapvető könyvészeti jobbtításokat és kritikát azonban nagyjórészt nélkülöző új kiadásában. (Ave Tyrnavia! Opera impressa Tyrnaviae Typis Academicis, 1648–1777, [Ed.] Stephanus Käfer, Esther Kovács, Budapestini ; Strigonii ; Tyrnaviae, vyd. Trnavskej univerzity v Trnave ; SAV, 2013.)
7. Régi magyarországi nyomtatványok, IV, 1656–1670. Szerk. P. Vásárhelyi Judit, Bp., Akadémiai Kiadó – OSZK, 2012.
8. BRÜCKNER, Wolfgang: Zum Literaturangebot des Güldenen Almosens. Verifikations- und Beurteilungsprobleme = Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, 47. vol. 1984. 1. no. 121–139. p.
9. Hasonló könyvkiadó tevékenységet végzett katolikus hitvédelmi cézzal a pozsonyi Szent Megváltóról elnevezett (Sanctus Salvator) jezsuita kollégiumban létrehozott Bibliotheca Polemico Catechetica (teljes neve: Bibliotheca Polemico Catechetica Societatis Jesu Posenii ad Sanctum Salvatorem).
10. Magyarország bibliographiája 1712–1860, VII, Pótlások [...], Budapest, OSZK, 1989, 341. p.
11. Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storičia I–VI. Red. Agáta Klimeková, Eva Augustínová, Janka Ondroušková, Martin, 2008, [nr.] 6232; mindkét nyomtatványt lásd, Ave Tyrnavia, i. m. (6. jegyzet) 1745/47–48. – Az 1745/48. számú nyomtatvány nagyszombati nyomtatványként történő kezelését a frissen megjelent Ave Tyrnavia című bibliográfia nem indokolja, a teljesen hiányzó impresszum-adatok némi kételyt ébresztenek.
12. PATAKY Dénes, A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig. Bp., Közkutatásügyi Kiadóvállalat, 1951, 36; vö. KNAPP Éva, Officium Rákóczianum, az I. Rákóczi Ferencről elnevezett imádságoskönyv története és nyomtatott kiadásai, Bp., Borda Antikvárium, 2000.
13. A szent magyarországi kultuszára vonatkozó ismert, alapvető adatokat ld. Bálint Sándor, Ünnepi kalendárium, I, Bp., Szent István Társulat, 1977, 458–460. p.

Beérkezett: 2014. február 18.

Az Europeana új szolgáltatása

Az Europeana gyűjteményeinek hatékonyabb feltárása, könnyebb újrahasznosítása, remixelése és újra publikálása érdekében elindult az Europeana Labs béta változata.

Az oldal (<http://labs.europeana.eu>) fontosabb tartalmai:

- kiemelt Europeana adathalmazok ismertetése (pl. első világháborús képeslapok, pápákat ábrázoló grafikák, ásványgyűjtemény stb.)
- az Europeana-rekordokat újrahasznosító alkalmazások galériája
- API dokumentáció és API konzol (ennek segítségével egy webes úrlapon lehet az API funkcionalitását kipróbálni)
- blog,
- eseménynaptár,
- offline Europeana laborok elérhetőségei.

(Forrás: Katalist, 2014. április 1. – Király Péter tájékoztatása alapján)

A Fülöp Géza-emlékülés előadásai

Az ELTE BTK Könyvtár-és Információtudományi Intézet 2013. december 12-én tudományos emlékülést rendezett Fülöp Géza (1928–1998) születésének 85. évfordulója alkalmából. Borsodi Csaba rektor-helyettes köszöntője és Kiszl Péter intézetigazgató, tanszékvezető megnyitója után Sebestyén György, Barátné Hajdu Ágnes, V. Ecsedy Judit, Gazda István és Kovács Ilona előadása következett. A megnyitó és az előadások szerkesztett szövegét az alábbiakban adjuk közre. (A szerk.)

Bevezető gondolatok Fülöp Gézáról

KISZL Péter

*„A múlt tisztelete az a vallás,
mely az új nemzedék köteleke.
Ne veszítsünk semmit a múltból,
mert csak is a múlttal alkothatjuk a jövőt!”*

Anatole France sorai méltón sommázzák a hagyomány jelentőségét a fejlődésben. Rendezvé-

nyeink sora* tesz tanúbizonyságot arról, hogy számunkra mennyire fontos a hagyományok ápolása, impozáns múltunk kötelez is erre. Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet Könyvtártudományi Tanszéke az ország elsőként – az 1948/49-es tanévben – alapított szakirányú képzőhelye, ahol generációk alatt

* Év vége felé közeledve számvetést készit az ember. Magam is áttekintettem, intézetünk milyen nyilvános szakmai programokra várta az idén az érdeklődő nagyközönséget. Áprilisban Vincze Erika tipográfusművész Fecit címmel meghirdetett kalligráfia kiállítása nyílt meg az Egyetemi Könyvtár dísztermében. Májusban ugyanott, Fodor András Kossuth-díjas költő, műfordító, esszéista, az Országos Széchényi Könyvtár egykori főmunkatársa hálózati életműkiadásának bemutatója zajlott le. Májusban a Voit Krisztina néhai tanszékvezető, doktori programunk alapítója emlékének szentelt, „Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben” című hallgatói tanulmánykötetet ajánlottuk a szakma figyelmébe a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának fogadótermében. Néhány nappal ezelőtt, november végén pedig „Valóságos könyvtár – könyvtári valóság” címmel tartottunk könyvtártudományi doktorandusz konferenciát itt, azaz az ELTE BTK Kari Tanácstermében.

olyan neves tudósok oktattak, mint például *Kovács Máté*, vagy olyan személyiségek kötődtek hozzánk, mint *Antall József*, Magyarország rendszerváltás utáni első, szabadon választott miniszterelnöke (aki „*Eötvös József és a Politikai Hetilap*” című értekezésével 1969-ben szerzett nálunk doktori fokozatot, és aki épp húsz évvel ezelőtt, ezen a napon hunyt el), és olyan kitűnő hallgatók váltak kollégákká, mint Fülöp Géza tanár úr, akire a mai délutánon szeretettel és tisztelettel emlékezünk.

Dr. Fülöp Géza élete mintegy fél évszázadon át kötődött a legszorosabb szálakkal az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékhez.

A szentgotthárdi ciszterciék gimnáziumába járt, s a gimnáziumi évek alatt kellett átvészelnie a második világháborút is. Ezért bizonyos késéssel, csak 1947-ben kezdhetette meg egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (akkor még királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen). Magyar, német és könyvtár szakos diplomáját 1951-ben szerezte meg.

1951 és 1954 között a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában dolgozott, majd 1954 és 1961 között a Magyar Enciklopédia, továbbá az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségének irodalmi szerkesztője volt. Ugyanakkor 1954-től már félállásban előadásokat is tartott az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén *Haraszthy Gyula* tanszékvezető felkérésére. Ezt követően 1961-ben került véglegesen a tanszékre adjunktusi beosztásban.

1975-ben védte meg kandidátusi értekezését „*Közönszervezés és magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*” címmel. 1977-ben nevezték ki docensnek.

Nyolc éven keresztül, 1986 és 1994 között volt a tanszék vezetője. Könyv- és könyvtártörténeti munkássága mellett a tudományszervezés és a kutatásfejlesztés területén, valamint a tudományos minősítés kérdésében is kiemelkedőt alkotott.

Az akadémiai doktori címet 1995-ben ítélték neki oda az „*Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a re-*

formkorban” című értekezéséért. A bibliológiai kutatás területén tovább vitte Kovács Máté szellemi örökségét, ugyanis alelnöke volt az MTA Bibliológiai Munkacsoportjának.

Fülöp Géza érdeme, hogy 1990 és 1993 között *Szepesváry Tamással* együttműködve elnyerték Magyarországon az egyik legelső TEMPUS pályázatot. E pályázatnak köszönhetően sikerült az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén folyó oktatást a nyugat-európai normákhoz igazítani. A pályázat keretében a tanszék – a kor kihívásainak megfelelően – korszerű, mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt színvonalas informatikai infrastruktúrát vásárolhatott magának. A megújuláshoz közvetlenül kapcsolódott a tanszék 1993. évi költözése a Pesti Barnabás utcai épületből a jelenlegi, Múzeum körüti elkülönülő épületrészbe, így lehetővé vált a réginel minden tekintetben szebb, tágasabb és kedvezőbb környezetben folytatni a munkát. A tanszéki fejlesztés és az ehhez kapcsolódó tantervi modernizáció sok elismerést kapott.

A kilencvenes években Fülöp Géza munkásságát mind szakmailag, mind hivatalos, állami szinten is honorálták. 1991-ben a Szabó Ervin-emlékérem, 1997-ben pedig a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztje kitüntetését vehette át.

Több jelentős funkciót vállalt a tudományos életben is. Többek között egyik vezéralakja volt a könyvtárosok tudományos minősítését elfogadtatni kívánóknak az MTA Tudományos Minősítő Bizottságában. Alelnöke volt az MTA Bibliológiai Munkabizottságának és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak. Tagként tevékenykedett a Magyar Könyvszemle szerkesztőbizottságában és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökségében, és vezette az Magyar Könyvtárosok Egyesülete oktatási szakbizottságát. A kilencvenes években elnöke volt két fontos könyvtári alapítvány kuratóriumának, a Gróf Mikó Imre és a Kovács Máté Alapítványnak.

Nem kell a felsorolást ahhoz folytatni, hogy bátran kijelenthessük: Fülöp Géza az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékének egyik legmeghatározóbb és iskolateremtő vezetője. Tanár úr tehát közel ötven éven át kötődött az

Eötvös Loránd Tudományegyetemhez, ebből 33 éven keresztül főállású oktatóként dolgozott tanszékünkön.

Fülöp Géza enciklopédikus tudását, a hallgatókat mindvégig támogató vigyázó segítségét, elkötelezett kutatói személyiségét, különlegesen varázslatos egyéniségét, valamint tudományszervező tevékenységét soha nem felejtjük el. Ehhez kapcsolódóan engedjenek meg egy személyes történetet, hiszen az utolsó – általa tanított – évfolyamba járhattam. Szüleimet készültem vidéken meglátogatni, ahová az éppen Budapesten tartózkodó bátyámmal terveztem utazni. Ő ezért bejött a tanszékre hozzám, azonban még ki kellett várnia egy könyvtörténeti előadást: Fülöp Géza tanár úr előadását. Bátyám – a Tanár úr engedélyével – beült a terembe és végighallgatta a Kner családról szóló tanórát. A mai napig emlegeti azt az órát, mert életre szóló élményt jelentett számára, annak ellenére, hogy műszaki érdeklődésű szakember. Magával ragadta Fülöp Géza karizmatikus egyénisége, kifinomult, élvezetes, mindenki figyelmét megragadó, hatalmas ismeretanyagról árulkodó előadása.

1998 májusában bekövetkezett halála megrendített bennünket, diákokat is. Szerettük, tiszteltük Fülöp tanár urat. Ő tanítómesterünk, példaképünk a mai napig, akire fokozottan igazak

H. Adams szavai: „*Egy tanár munkája az örökévalósággal vetekszik, mert sosem tudni, hány generáción keresztül hat, és hány országot jár be a világon.*”

Fülöp Géza emléke kötelez bennünket. Nem csupán arra kötelez, hogy szakmánkat rendületlenül magas színvonalon és lelkiismerettel, értékek teremtésével és őrzésével műveljük, hanem arra is, hogy a jövőbe tekintsünk, és képzéseinkben eleget tegyünk a mai kor kihívásainak, a folyton és dinamikusán változó igénynek, illetve elvárásoknak.

Örömmel jelentem be, hogy az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében – a Barátné Hajdu Ágnes tanszékvezető asszony irányításával – működő hallgatói tehetséggondozó műhelyt Fülöp Géza Könyvtártudományi Tudományos Diákkörnek nevezzük el.

Az emlékülés anyagai (program, beszámoló, prezentációk, fényképek) letölthetők az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének honlapjáról:

http://lis.elte.hu/GALERIA/2013_12_12_Fulop_Geza_emlekules.html

Beérkezett: 2014. május 22.

A vállalkozás folytatódik...

Szerkesztőségünk tudomást szerzett egy közelmúltban indult vállalkozásról, melynek célja a Kovács Máté vezetésével összeállított A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében című két kötetes gyűjtemény folytatása az 1945 és 1956 közötti időszakra vonatkozóan.

A tervezett mű munkacíme:

A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban (1945–1956)

A korábbi kötetekhez képest új koncepción alapuló kötet kezdeményezője és szerkesztője Sonnevend Péter, míg szerzőtársai szakmánk jeles kutatói

Dudás Anikó, Kéglí Ferenc, Pogány Rózsa Gabriella, Pogány György lesznek.

Az ELTE részéről Kiszl Péter intézetigazgató támogatást ígért, és várhatóan néhány fővárosi nagykönyvtár részéről is hasonlóra számíthat a vállalkozás.

A projektről a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros hamarosan részletes tájékoztatást közöl.

(A szerk.)

Fülöp Géza, Kovács Máté utódja és tanítványa

SEBESTYÉN György

Bevezetés

Nem könnyű újat találni különösen *Kovács Máté* (1906–1972), de *Fülöp Géza* (1928–1998) életművét illetően sem. Számos közlemény foglalkozik munkásságukkal, az utóbbi évek során elsősorban *Tóth Gyula* és *Bényei Miklós* publikáltak nagyon jelentős és alapvetően új eredményeket ebben a témában. A Kovács Máté Alapítvány és az ELTE BTK Könyvtartudományi Tanszék is sokat tett és tesz a két nagy tanszékvezető életművének ápolásáért. Nekem négy publikációm foglalkozik Kovács Mátéval és öt Fülöp Gézával. A jelen tanulmány témája szempontjából éppen az a jó, ha minél több publikáció eredményére támaszkodhatunk, hiszen minél több eredmény áll rendelkezésre, annál alaposabban lehet összehasonlítani e két kiváló egyetemi tanár pályáját. Ha a kettőjük munkássága közötti összefüggéseket vizsgáljuk, akkor

nemcsak elkerülhetetlen, de elengedhetetlen is a hivatkozás számos korábbi kutatási eredményre, hiszen éppen ezek teszik lehetővé, hogy érdemi következtetéseket tudjunk levonni. Hangsúlyozni szeretném azonban, hogy nem pusztán hivatkozások sorozata következik, hanem ezek alapján igyekszünk minél több analógiát, kapcsolatot, valamint ok-okozati összefüggést kimutatni Kovács Máté és Fülöp Géza életműve között. Mielőtt ennek nekifognánk, fontos összefoglalni néhány olyan alapvető tény, amelyek témánkat döntően meghatározzák. Kovács Máté tizenhat, Fülöp Géza ennek pont a fele, azaz nyolc évig volt tanszékvezető. Habár sok szóbeszédet lehetett hallani arról, hogy Kovács Máté egyértelműen Fülöp Gézát szemelte ki utódjának, de ez az utódlás 14 évvel Kovács Máté halála után, 1986-ban kezdődött el. Mindkettőjük működése hazánk nagy történelmi eseményeihez kapcsolódik. Kovács Máté

1956 szeptemberében kezdte el tanszékvezetői működését. Fülöp Géza alig három évet töltött ugyanebben a székben, amikor kezdetét vette a rendszerváltozás. A történelmi viharok és sorsfordulók abszolút mértékben befolyásolták az ELTE BTK működését, és a tanszék ennek szerves részeként működött. Ez azt jelenti tehát, hogy mindkét tanszékvezető alatt megvolt a tanszék saját „rendszerváltozása” vagy akár forradalma is. Ezek a változások akár Kovács Mátét, akár Fülöp Gézát vesszük, olyan horderejük voltak, hogy mellettük – nézetem szerint – ha nem is törpül el, de mindenképpen szerényebb dimenziójúnak tűnik a tanszék minden egyéb 21. század előtti története.

A történelmi idők kényszerekkel, parancsokkal, de ugyanakkor lehetőséggel is bírnak, amelyek meghatározzák az aktuális szereplők mozgásterét. Ebben az összefüggésben Kovács Mátét reformernek, Fülöp Gézát pedig forradalmárnak nevezném, még akkor is, ha lehet ebben némi sarkítás vagy akár túlzás is. Az viszont teljesen biztos, hogy mindkettőjüknek olyan helyzetekkel kellett megbirkózniuk, amelyekben a tanszék pusztá léte is veszélybe került, és ezt a végzetes veszélyt nemcsak elhárították, de mind hazai, mind nemzetközi mércével mérve is kimagasló pozíciót vívtak ki a reájuk bízott intézménynek. Ezzel kapcsolatban idéznem kell Tóth Gyulát: *„Könyvtárpolitikusként Kovács Máté korai válságmenedzsernek is tekinthető. Ezt tette a debreceni egyetemi, majd a budapesti akadémiai könyvtárban, sőt hasonlót végzett az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén. S vajon hány-szor tette ezt az OKDT elnökeként, különböző társadalmi tisztségeiben?! Kovács Máté minden tudatos tevékenységét realizmus jellemezte.”*¹

A sikeres válságmenedzselést tehát Fülöp Gézának Kovács Mátétől kellett elsajátítania, és ez tette képessé, hogy a tanszék informatikai infrastruktúráját, amely 1991-ben ugyanannyi számítógéppel rendelkezett, mint alapításának évében, 1948-ban, csekély két év alatt 40 PC-t, szervereket és komplett hálózatot magában foglaló infrastruktúrára tudta felfejleszteni – anélkül, hogy erre egyetlen forintot is kapott volna a magyar állami költségvetéstől.

Most vegyük sorra, milyen fő területeken és vonatkozásokban tekinthetjük Fülöp Gézát Kovács Máté tanítványának és utódjának.

Tantervi reform – tantervi forradalom

Ennek a témának a kapcsán mindenképpen fel kell hívnom arra a figyelmet, hogy mind Kovács Máténak, mind pedig Fülöp Gézának a kinevezésüket követően egyformán öt évre volt szükségük ahhoz, hogy könyvtárosképzési reformjukat, illetve forradalmukat ki tudják bontakoztatni. Persze még e téren is voltak különbségek, legfőképpen az, hogy míg Kovács Máté az 1956-os forradalom után öt évvel lépett a színre reformjával, addig Fülöp Géza 1986-ban történt kinevezése éppen öt évvel azelőtt történt, hogy a rendszerváltás kibontakozásával 1991-ben kezdetét vette a TEMPUS JEP-0297 program.

Ezzel a TEMPUS programmal kezdeném a részletek ismertetését, mivel nézetem szerint az összefüggések jobban átláthatóvá válnak, ha visszafelé haladunk az időben.

Amikor tehát Fülöp Géza oktatási-nevelési forradalma kezdetét vette, egyedülállóan bonyolult és komplex helyzettel kellett szembenézni.

A magyarországi rendszerváltás ugyanis egyszerűen ment végbe a könyvtárügy egyetemes, világméretű paradigmaváltásával, vagyis az internet, az integrált rendszerek és a többi IT-technológia alapú eszközrendszer bevezetésével.

Ez a két fő történelmi folyamat rendkívül fontos és ugyancsak bonyolult al folyamatokra oszlott, amelyek részben felerősítették egymást, de ugyanakkor nem egy esetben egymás ellen is hatottak. Gondoljunk pl. arra, hogy a kilencvenes évek első felében könyvtáraink milyen váratlan és sokszor leküzdhetetlennek, szinte megsemmisítőnek látszó költségvetési megszorításokkal szembesültek, miközben a kor szava megkérdőjelezhetetlenül azt diktálta, hogy kezdjék el helyi internet hálózatuk kiépítését, számítógépek tucatjait szerezzék be, és nem utolsósorban vállalják fel az integrált rendszer bevezetésének és fenntartásának költségeit is.

A felsőoktatásban – különösen a könyvtárszakok esetében – jóval kedvezőbben és remény-

teljesebben alakult a helyzet. Az EU nagyra értékelte az egyetemi könyvtárak szerepét és fejlesztését, aminek egyik hozadéka éppen a könyvtárosképzés általuk történő intenzív támogatása volt. Ez tanszékünk számára az 1991–1993 között megvalósuló TEMPUS JEP-0297 program keretében konkretizálódott. Harminc évvel Kovács Máté korszakalkotó tantervi reformja után Fülöp Géza irányításával kezdetét vehette egy második hasonló jelentőségű folyamat, amelyet nem reformnak, hanem inkább forradalomnak neveznék.

A TEMPUS JEP-0297 program szinte határtalan lehetőség, de egyben óriási kihívás is volt Fülöp Géza számára. Ő minden tekintetben a legbriliánsabb módon élt ezzel a kivételes történelmi lehetőséggel. Én magam, mint a TEMPUS keretében lezajlott tantervi forradalom szerény résztvevője, valamint az erről készült dokumentumokban évek óta búvárkodó kutató, és nem utolsósorban, mint Fülöp Géza utódja 1998 és 2013 között, teljes bizonyossággal állíthatom, hogy az ő nagyszerű eredményei mind méretükben, mind jelentőségükben teljesen megfelelnek Kovács Máté tantervi reformja kritériumainak, amelyek mint láttuk, három évtizeddel korábban fogalmazódtak meg.

Meggyőződésem, hogy ismét rá kell mutatni e kritériumok lényegére. Tanszékvezetői kinevezése után Kovács Máté professzor szembesült azzal, hogy a korabeli hazai könyvtártudomány önállósága meglehetősen korlátozott volt. A tananyag jelentős része – mai értelemben véve – nem igazán könyvtártudományi tantárgyakból és ismeretekből állt, mert egy olyan koncepció keretében jöttek létre, mely szerint a könyvtártudomány egyrészt a történettudomány egyik segédtudománya, másrészt lényegében az irodalomtudomány egyik meglehetősen szerény tudományszakja. Világosan látható, hogy nemcsak tartalmi, hanem szemléleti problémáról volt szó, amelyet rendkívüli mértékben felerősítettek az MTA kereteiben uralkodó hasonló nézetek is. (Az ilyen nézetek az MTA esetében még a nyolcvanas években is nehezen leküzdhető akadályként jelentkeztek a könyvtárosok akadémiai keretek között történő tudományos minősítésé-

ben. Sőt, ma sem található meg a könyvtár- és információtudomány az akadémiai tudományok jegyzékében.)

Nagy elszántságra, és kijelenthetjük: nagy bátorságra és óriási energiára volt szükség ahhoz, hogy bárki is ellene menjen az 1960-as években ennek az állapotnak. Kovács Máté ellene ment, és minden tekintetben győzött. Melyek voltak ennek a győzelemnek a legfontosabb eredményei?

Nos, ezeket az eredményeket régebbi kutatásaim eredményeképpen már részletesen ismertettem,² jelen keretek között csak azokra a legfontosabb részletekre szeretnék utalni, amelyek megvilágítják Kovács Máté és Fülöp Géza munkásságának közös vonásait.

Kovács Máté reformjának eredményei 1961-ben váltak mindenki számára világossá és kézzelfoghatóvá. Ő maga is egyértelművé tette, hogy az alapítástól a kinevezéséig (1949–1956) tartó korszak az útkeresés, a kísérletezés korszaka volt, és mint ilyen végleg lezárult. Az ezt követő öt évben sikerült egy olyan modellt kidolgoznia és bevezetnie, amely alapvetően az ötéves és két szakos képzést foglalta magában.³ Nagyon fontos eredmény volt az is, hogy a szakpárosítást a bölcsészkarról sikerült kiterjeszteni a természettudományi kar szakjaira is. A bölcsész szakpárosításoknál igyekeztek az élő idegen nyelv szakok arányát minél nagyobbra növelni az akkor domináns magyar és történelem szakokkal szemben.⁴

Ezeknek a törekvéseknek a horderejét mindig is elismerte a magyar könyvtáros szakma, ám az utóbbi öt év során – elsősorban Bényei Miklós és Tóth Gyula tollából – megjelent tanulmányoknak köszönhetően ez az elismerés még nagymértékben tovább fokozódott. Tóth Gyula például, amikor egy jelentős hiányosságot pótolva rámutat, hogy „*Sebestyén könyvéből hiányoznak a sikertelen próbálkozások, kudarcok, gondok. (Pl. 1967-ben C, 1968-ban – a könyvtárügy sikerei csúcsán – B szakká fokozták le az ELTE könyvtárszakát.*”⁵ –, akkor eszünkbe jut, hogy milyen hatalmas ellenállással kellett Kovács Máténak megbirkóznia. És ahogyan ez Tóth Gyula e témában írt újabb tanulmányából is kitűnik,⁶

a Kovács Máté reformjaival szembeni ellenállás tulajdonképpen állandó jelleggel érvényesült, és ahogy az évek teltek-múltak, különböző formákat öltve, más és más érveléseket latba vetve próbálták a felsőfokú könyvtárosképzést és a könyvtártudományi kutatást szűkebb keretek közé kényszeríteni.

Kovács Máté fentebb ismertetett eredményei tehát már önmagukban véve is óriási előrelépést jelentettek, ám még nem foglalkoztunk konkrétan magának a tantervnek a reformjával. Mint fentebb ezt már világossá tettük, Kovács Máté véget akart vetni a könyvtártudomány más tudományokhoz fűződő, vélt vagy valós segédtudományi és alárendeltségi viszonyának, amit a vezető szerepet játszó történeti tárgyak csökkentésével ért el. Ezek aránya az összes óra számát száz százaléknak véve 14 százalékkal csökkent, viszont az elméleti tárgyak aránya egy százalékkal nőtt. A gyakorlatok arányát így öt százalékkal sikerült megnövelnie.⁷

1961-ben, Kovács Máté reformjának keretében tehát 14 százalékkal csökkent a történeti tárgyak aránya, amelyhez 1991-ben Fülöp Géza még hozzátette a maga 40 százalékos csökkentését! (Ezért is nevezem az ő tevékenységét forradalminak.) Fülöp Géza – a történeti tárgyak egyik legkiemelkedőbb képviselője – képes volt a történeti tárgyak legdrasztikusabb csökkentésére, mert a könyvtárosképzést a maga egészében és a maga fejlődési folyamatában tudta felfogni. Világosan látta, hogy bármennyire is kedvesek, népszerűek és fontosak a hazai művelődéstörténet könyvtártudományi vonatkozásai, elérkezett az a pillanat, amikor a globalizmus, az információs társadalom, az információmenedzsment és az IT-alkalmazások létfontosságú meghatározójává váltak mind a nemzetközi, mind a hazai könyvtárügynek – ezeket az új feltételeket vagy elfogadjuk, és alkalmazkodunk hozzájuk, vagy vége mindennek. Természetesen nem ez az utóbbi forgatókönyv valósult meg, hanem a másik, vagyis az informatikai és menedzsment tárgyak megfelelő arányú bevezetése – kitűnő német és holland partnereink segítségével.⁸ Fülöp Géza nagyszerű oktatásfejlesztő missziója kapcsán kénytelen vagyok azt idézni, amit erről több

mint egy évtizede egyszer már leírtam: „*Ő, a Gutenberg-galaxis paradigmájában nevelkedett könyv- és könyvtártörténészként, túl a hatvanon, a rá jellemző fiatalos energiával és nyitottsággal oldotta meg a tanszéknek az információs társadalomhoz és a globális elektronizációhoz való felzárkóztatását.*”⁹

És ezzel még nincs vége a témának, vagyis annak, hogy Fülöp Géza, aki alapvetően könyv- és könyvtörténész volt, milyen sikeresen adoptálta az informatikát és a menedzsmentet a tantervünkbe. Nos, ez is Kovács Máté öröksége! Mindezt Bényei Miklós legújabb tudományos eredményeiből tudhattuk meg, amelyre úgy derült fény, hogy felkutatta és közzétette Kovács Máténak az 1972. évi IFLA kongresszusra szánt, és sokáig elveszettnek hitt előadását.¹⁰ Az előadást és a kapcsolódó dokumentumokat áttanulmányozva Bényei a következő felfedezést teszi: „*Egyebek között már ekkor, négy évtizeddel ezelőtt érzékelte, hogy milyen fontos lesz a jövőben a számítástechnikai ismeretek oktatása.*”¹¹ Bényei felfedezését nyugodtan nevezhetjük korszakalkotónak, hiszen nemcsak Kovács Máté életművének egyik eddig hiányzó, és alapvető fontossággal bíró komponensét helyezi el a köztudatban, de teljes mértékben más megvilágításba állítja Kovács Máté és Fülöp Géza kapcsolatát is.

Kovács Máté nem hiába szemelte ki Fülöp Gézát utódjának: olyan mértékű és olyan kiváló minőségű fejlesztésre, mint a professzor 1961. évi könyvtárosképzési reformja, csak 30 év múlva, Fülöp Géza tanszékvezetése alatt került sor. Ahogyan Kovács Máté reformja megteremtette a tanszék hazai függetlenségét, megkérdőjelezhetetlen hazai és nemzetközi kompetenciáját, kikezdhetetlen pozícióját, úgy Fülöp Géza könyvtárosképzési forradalma képes volt mindezt nemcsak megőrizni, de nagyon sikeresen továbbvinni, továbbfejleszteni és korszerűsíteni, még hozzá a rendszerváltás, illetve a globális információs társadalom legkeményebb kihívásaival szemben is.

A két korszakalkotó missziót betöltő tanszékvezető teljesítményét még a legcsekélyebb mértékben sem kisebbíti az a szomorú tény, hogy

– ismét Tóth Gyulát idézve – „*a Magyar Tudományos Akadémia – nemzetközileg egyedülálló módon – nem tekinti „bevett” tudománynak a könyvtártudományt.*”¹² Habár ezt a megállapítást jómagam is számos esetben keserű felháborodással hangoztattam vagy írtam le, mégis szakmánk minden öntudatos képviselőjét jól-eső büszkeséggel tölti el, hogy Kovács Máté és Fülöp Géza olyan erős pozíciót voltak képesek kivívni szakunknak, amely a jelenlegi felsőoktatási nehézségek közepette is számos jóval hosszabb múltra visszatekintő, hajdan sokkal népszerűbb szaknál teszi sokkalta szilárdabbá, sikeresebbé.

A bibliológia bevezetése és reneszánsza

Nehéz ennek az alfejezetnek a megírása, hiszen már több fontos közlemény is megjelent, amely vagy részben, vagy teljes mértékben ezzel a témával foglalkozik. Tóth Gyula egyik nagyjelentőségű tanulmányában külön fejezetet szentel Kovács Máté bibliológiai vonatkozású működésének „*Iskolát teremtett-e a bibliológiával?*” címmel.¹³ Tovább nehezíti a dolgomat, hogy magam is ezzel a területtel foglalkozó közleményt írtam.¹⁴

1996-ban és 1997-ben maga Fülöp Géza is publikált ugyanerről a témáról, elhelyezve Kovács Máté bibliológiai koncepcióját a könyvtártudomány fogalmi rendszerében.¹⁵ Fülöp Gézát tehát halála előtt egy, illetve két évvel is intenzíven foglalkoztatta ez a kérdés, amely újabb megcáfolhatatlan bizonyítéka számunkra annak, hogy mennyire magáévá tette hajdani professzora szellemi hagyatékát, tudományos eredményeit. Fülöp Géza egyébként ezt megelőzően is sokat és behatóan foglalkozott a bibliológiával. Nemcsak jelen volt, de az egyik legfontosabb főszereplőjeként tevékenykedett abban az eseménysorozatban, amely 1985-ben, 13 évvel Kovács Máté elhunytá után újraélesztette a hazai bibliológiai kutatásokat. És hozzá kell tenni, hogy nemcsak a bibliológia újraélesztéséről volt szó, hanem Kovács Máté frankofóniájának reneszánszáról is. Mindezekben a hagyományörző és ugyanakkor újabb tudományos eredmények-

re vezető erőfeszítésekben az egyik főszereplő tehát Fülöp Géza volt. 1985-ben megalakult az MTA Bibliológiai Munkacsoportja, amelynek alelnökévé választották, az ezt következő évben pedig kinevezték az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszék élére. Ennél a két egymással összefonódó pozíciónál nem lehetett volna kedvezőbb keretet adni Kovács Máté frankofón és bibliológiai szellemi hagyatékának továbbviteléhez. Kovács Máténak elsősorban „csak” az Eötvös Loránd Tudományegyetem szolgált platformként, Fülöp Géza ezt a platformot tovább erősítette a Magyar Tudományos Akadémiával való legszorosabb együttműködés útján.

Fülöp Géza tehát egyrészt tudósként – Kovács interpretációival, valamint saját kutatásaival és közleményeivel – fejlesztette tovább Kovács Máté bibliológiai örökségét, amelynek részleteit Tóth Gyula már igen jelentős mértékben fel is dolgozta.¹⁶ Szeretném azonban itt ismét a középpontba állítani azt az eleget nem hangsúlyozható tényt, hogy milyen kivételesen sikeres tudományszervező és kapcsolatépítő tanszékvezető volt Fülöp Géza. Ha ugyan más stílusban is, de örökölte Kovács Máté rendkívüli diplomáciai érzékét, amelyet megszakítás nélkül kamatoztatott akár a hazai, akár a külföldi tudományos kutatókkal vagy döntéshozókkal kialakított kapcsolatai során. Ahhoz, hogy ezt a maga konkrét részleteiben is láthassuk, vissza kell mennünk az 1985. évre, az első magyar-francia bilaterális bibliológiai kollokvium eseményeihez.¹⁷

A kollokviumon a magyar bibliológiai kutatás nem csak a legszélesebb spektrumban, de a legmagasabb szinten is képviselve volt: részt vett és előadott pl. *Ujfalussy József*, az MTA alelnöke, akadémikus, továbbá *Szabolcsi Miklós* akadémikus, és megjelent *Köpeczi Béla* akadémikus, akkori művelődési miniszter. A rendkívül magas tudományos színvonalra tekintettel részt vett *Hubert Dubois* francia nagykövet is, sőt ő tartotta az egyik megnyitó beszédet.

A fenti nevek azt is jelzik, hogy a bibliológia mellett Kovács Máté másik nagy öröksége, a frankofónia is a legmagasabb szinten volt képviselve. Köpeczi Béla hosszú éveken keresztül volt az ELTE BTK Francia Tanszékének vezetője,

és Szabolcsi Miklóshoz hasonlóan rendszeresen publikált francia vonatkozású közleményeket, illetve szerepelt prominens franciaországi tudományos rendezvényeken. És ott volt a fő szervező-házigazda, *Rózsa György*, az Akadémiai Könyvtár főigazgatója (aki három év múlva Fülöp Géza támogatásával a tanszék címzetes egyetemi tanára lett). Rózsa Györgyöt minden idők legnagyobb frankofón könyvtárosának tartom, Kovács Máté professzorral egyetemben. A kollokvium két leginformatívabb és legfontosabb eladása többek véleménye szerint *Robert Estivals* francia professzoré és Fülöp Gézáé volt. Robert Estivals – a francia és nemzetközi bibliológiai kutatás kimagasló alakja, újjászervezője és sikerre vivője, az Association Internationale de Bibliologie (Nemzetközi Bibliológiai Társaság) alapító elnöke – előadásában a XX. század második felében újjáélesztett és továbbfejlesztett bibliológia célkitűzéseit és eredményeit foglalta össze.¹⁸ Fülöp Géza ugyanezt tette nemzetközi és magyar vonatkozásban. Fülöp Géza előadásában szerepelt a legtöbb tudományos adat, amelyek segítségével nem kevesebbet sikerült bebizonyítania, mint azt, hogy már a francia *Gabriel Peignot*¹⁹ működését megelőzően is voltak a XVIII. századi Magyarországon képviselői a bibliológiai gondolkodásnak. Ezt a gazdagon alátámasztott bemutatót Fülöp Géza egészen az 1980-as évekig vezette végig. Az előadás nagy elismerést keltett a francia delegáció minden tagjában és hozzájárult ahhoz, hogy a Nemzetközi Bibliológiai Társaságban a következő évtizedben hazánk kutatói legyenek a legfontosabb partnereik. De nemcsak a Nemzetközi Bibliológiai Társaság keretei között, hanem bilaterális magyar-francia bibliológiai kollokviumok formájában is folyt az együttműködés, amelynek helyszínei a Párizsi Magyar Intézet, az Országos Széchényi Könyvtár, valamint az Université Denis Diderot de Paris voltak. Nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a tényt, hogy Fülöp Géza előadása olyan fogalmi rendszerrel dolgozott, amely lényegét tekintve Kovács Mátétól, a frankofón bibliológus professzortól származott, és ez volt az alapja annak, hogy a francia delegáció messze az – egyébként kiváló színvo-

nalú – teljesítmények fölé helyezze Fülöp Géza előadását. A Kovács Mátétól elsajátított francia fogalmi rendszer még jobban érvényesült, amikor Fülöp Géza bekapcsolódott a szakmai vitákba, amelyek során élénk párbeszéd alakult ki, elsősorban Robert Estivals professzorral.

Végezetül ismertetni szeretném azt, hogy milyen későbbi szakirodalmi források alapján tudtam utólag még sokkal mélyebben értelmezni és feldolgozni Fülöp Gézának az 1985. évi kollokviumon elért eredményeit.

Tizenegy évvel a kollokvium után olvastam el Fülöp Géza 1996-ban megjelent tanulmányát Kovács Máté bibliológiai koncepciójáról.²⁰ Nos, Kovács Máté bibliológiai koncepciója nagyjából a hatvanas évekre datálódik, ám ebben a nyolcvanas-kilencvenes évek francia bibliológiai kutatásának egyik központi témáját ismerhetjük fel! Ez akkor derül ki, amikor Fülöp Géza összehasonlítja *Marshall McLuhan* egyértelműen vészjósló nézeteit a Gutenberg-galaxis végéről²¹ azzal a szilárd optimizmussal, amellyel Kovács Máté viszonyult a nyomtatott és a digitális kultúra együttéléséhez.²² (A jövő egyértelműen Kovács Mátét igazolta, és habár ma ez egyszerűnek, szinte magától értetődőnek tűnik, ez főleg azért van, mert könnyű utólag következtetéseket levonni. Kovács Máté azonban McLuhan első ízben 1962-ben publikált művét szinte azonnal olvasva, még a hatvanas években alakította ki tudományos álláspontját.)

A másik jelentős szakirodalmi forrás és tudományos esemény, amely hozzájárult Kovács Máté és Fülöp Géza bibliológiai hagyatékának mélyebb megértéséhez, 2006-ra tevődik. Ekkor rendezték meg Egyiptomban, az új Alexandriai Könyvtárban a XIX. Nemzetközi Bibliológiai Kollokviumot²³, melynek címe: *A bibliológia, egy frankofón tudomány, tegnap, ma, holnap*. A kollokvium vezérszónoka a 79 éves Robert Estivals professzor volt, előadásának címe ugyanez: *A bibliológia, egy frankofón tudomány*.²⁴ Kovács Máté, a frankofón bibliológus professzor munkássága száz százalékban „rímél erre” és a legharmonikusabban illeszkedik ebbe a rendszerbe, Fülöp Géza pedig nem csak folytatta ezt, de Rózsa Györggyel összefogva elérte, hogy

ami Kovács Mátéval kezdődött, ám megszakadt 1972 és 1985 között, újra a hazai és a nemzetközi tudományos kutatás része legyen.

A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c. antológia

Foglalkoznunk kell a tanszéknek Kovács Máté vezetése alatt kiadott legfontosabb, reprezentatív publikációjával, *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* című antológiával is.²⁵ Meg fogjuk látni, hogy az antológia múltbeli története, csakúgy, mint a 2008 óta ismeretes újabb fejleményei mind-mind azt bizonyítják, hogy ebben az esetben is továbbfolytatta Fülöp Géza azokat a kezdeményezéseket, amelyeket Kovács Máténak már nem volt módja befejezni.

A témában 2008-ban fontos előrelépés történt, amely a Kovács Máté Alapítványnak, és legfőképpen elnökük, Tóth Gyula kutatásainak az érdeme. A kiinduló helyzetet Tóth Gyula a következőképpen írta le: „*A Kovács Máté Alapítvány kuratóriumát régóta foglalkoztatja, hogy a professzor egyik legjelentősebb alkotása, A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c. antológia 1–2. kötete torzó, mert nem jelent meg a mű harmadik, az 1945 utáni időszakot feltáró kötete.*”²⁶ Ezen a véleményen volt a hazai könyvtáros szakma túlnyomó része is. Tóth Gyula Kovács Máté hagyatékát kutatva olyan dokumentumokra bukkant, amelyek azt bizonyítják, hogy az 1968-tól 1970-ig terjedő időszakban nemcsak a második, de az 1945 utáni időszakra vonatkozó harmadik kötet is elkészült. Kiadására azonban sajnálatos módon nem került sor. Tóth Gyula azt is kiderítette, hogy négy-öt évvel később a harmadik kötet kiadását Kiss István akkori tanszékvezető is megkísérelte, de sajnos neki sem sikerült.

És most jön a történet letragikusabb mozzanata: nem elég, hogy a kiadás két ízben is megghiúsult, de magának az értékes kéziratnak is nyoma veszett. 2007-ben tanszékvezetőként Tóth Gyula kérésére hiába kutattam át a tanszéki irattárat, nem találtam meg a kéziratot.

Továbbgondolva a kézirat eltűnését, azt hiszem, nem alaptalanul feltételezem, hogy ez már 1986-

ban, Fülöp Géza tanszékvezetői kinevezésének évében sem volt meg. Ezt két fontos érveléssel is alá tudom támasztani: egyrészt 1998-ig, tehát 12 év alatt, egyszer sem tett róla említést, másrészt megpályázott és megnyert egy OTKA-támogatást, éppen a harmadik kötet anyagának összegyűjtésére. Ezekben a munkálatokban én magam is részt vettem, és semmiféle olyan instrukció nem volt, hogy csak 1970-től kell az anyagot gyűjteni, mert az 1945–1970 közötti anyag már rendelkezésre áll, mivel régebben a tanszéken már feldolgozták!

A fenti tény is bizonyítja, hogy Fülöp Géza mennyire fontosnak tekintette Kovács Máté irányvonalát és szellemi hagyatékát a nagy mű, „*A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében*” c. antológia esetében is. Nemcsak belekezdett, hanem sikeresen előre is haladt a folytatásában, hiszen a vonatkozó OTKA pályázat minden vállalását teljesítette. Tragikus módon azonban, mint Kovács Mátét, őt is váratlan halála akadályozta meg a munka teljes befejezésében, vagyis a harmadik kötet kiadásában.

A természettudományi és műszaki tájékoztatás kiemelt támogatása

Kovács Mátéről köztudott, hogy a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója volt 1949 és 1956 között, sőt 1952–53-ban a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában is vezető tisztséget töltött be. Ezeken a posztokon elsőrangú tudományos, illetve szakkönyvtári tapasztalatokat szerzett. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában munkatársa volt Fülöp Géza is, akivel jó munkakapcsolata volt, és nyilván ez is közrejátszott abban, hogy 1961-ben Kovács Máté kezdeményezésére került a tanszékre.

Habár mindketten a bölcsész tudományok felől kerültek a könyvtárak világába, az egyetemi és akadémiai könyvtári munka során megtanulták a természettudományi és műszaki információt a maga fajsúlyának megfelelően tisztelni és támogatni. Ezt a szemléletet és gyakorlatot a tanszéki munkában is maradéktalanul érvényesítették.

És itt érkezünk el tanulmányunk egyik legfontosabb tanulságához: a tanszék az ELTE Böl-

csészettudományi Karán működött és működik ma is, és mindig is olyan könyvtárosokat képzett, akik alkalmasak a természettudományi és műszaki tájékoztatás területén is a legmagasabb követelményeknek megfelelően dolgozni.

És most lássuk konkrétan, hogyan valósult meg mindez Kovács Máté, illetve Fülöp Géza esetében.

Arra, hogy Kovács Máté mennyire fontosnak tartotta a tudományos és műszaki tájékoztatás kutatását és oktatását, számos példát lehetne felhozni, jelen keretek között azonban nem törekedhetünk teljességre. A legjobb példát talán abban az együttműködésben találhatjuk meg, amely *Kőhalmi Béla* professzorhoz fűződő szoros szakmai kapcsolatának és barátságának a keretében valósult meg.

Kőhalmi Béla egyike a kevés számú Kossuth-díjas könyvtárosnak és az egyetlen Kossuth-díjas könyvtártudományi professzor.²⁷ Kovács Máté rendkívül nagyra becsülte őt, és 1956-ban a tanszékvezetői kinevezését arra is felhasználta, hogy javaslatára Kőhalmit professzorrá nevezék ki. Ez a gesztus jól bizonyítja, milyen nagyra becsülte azt a tudást, amelyet Kőhalmi képviselt, és ez a tudás nagy részben éppen a tudományos és műszaki tájékoztatásra vonatkozott. 1967-ben jelent meg Kőhalmi legfontosabb műve, amely a tudományos tájékoztatás magyarországi fejlődésével foglalkozott.²⁸

Habár erről már a múltban is értekeztünk,²⁹ más megvilágításban jelen keretek között is elengedhetetlennek látszik, hogy foglalkozzunk Kőhalmi művével. Elengedhetetlen, hiszen ékesen bizonyítja, hogy milyen fontos szerepet kapott Kovács Máté tanszékvezetői tevékenységében a tudományos – pontosabban a természet- és műszaki tudományos információ kutatásának és oktatásának előmozdítása és támogatása.

Kőhalmi professzor könyve ugyanis a tudományos tájékoztatásnak nem csak a történetéről szól, bár a cím kétségtelenül ezt sugallja. A könyv egyik alapvető, állandóan visszatérő megállapítása az, hogy a tudományos és műszaki fejlesztésben – amely minden gazdasági fejlődés és tevékenység alapja – az információnak ugyanolyan kulcsszerepe van, mint a tőkének,

a munkának és a nyersanyagoknak, és ezt a kulcsszerepet, a szaktájékoztatást végző könyvtárosok látják el. Szaktájékoztatás, szakkönyvtár és szakkönyvtáros nélkül tehát nem működhet a modern gazdaság, és a tudományos-műszaki információ egyre fontosabb szerepet játszik a tudományos és műszaki fejlődésben.

Kőhalmi az 1945–1965 közötti korszakot elemezve olyan tájékoztatási szolgáltatásokkal foglalkozik, amelyek alapvetően a nyomtatott dokumentumokra épültek. Ám Kőhalmi ennek a világnak a viszonyai között is nagy éleslátással felismerte a jövő által hozandó új paradigmát, az információs technológiák bevezetését a könyvtári munkába. Az ekkor 83 éves Kőhalmi Béla hivatkozott könyvének elején kifejti: „*Ez az írás könyvtártörténetünknek abban a „pillanatában” kísérelte meg lerögzíteni a hazai tudományos tájékoztatás húsz év alatti fejlődését és mai helyzetét, amikor már látni való volt, hogy az automatika nem csak a termelésbe, de – sok helyütt – a termelés irányításába hatol be, hanem megváltoztatja az irányításhoz elengedhetetlenül szükséges adatszolgáltatás módszereit is.*”³⁰

Kőhalmi kiváló könyvének megjelenése után pontosan 25 évvel kezdődött meg az elektronikus adatbázisok oktatásának bevezetése a tanszéken, amit Kőhalmi a fentebb idézett mondatában olyan szépen megjósolt. A Fülöp Géza által leveleznyelt TEMPUS JEP-0297 program keretében a legmodernebb és legnagyobb nyugati CD-ROM és online adatbázisok professzionális használatának valamennyi ismerete bekerült a tanszék tananyagába, biztosítva a természettudományi és műszaki információ világszínvonalon történő oktatását, továbbá lehetővé téve, hogy a tőlünk kikerülő informatikus-könyvtárosok képesek legyenek a globalizáció viszonyai között is ellátni a legkorszerűbb üzleti- és kutatás-fejlesztési tájékoztatási feladatokat.

A fentiekén kívül van egy másik fontos párhuzam is, amelyet Kovács Máténak és Fülöp Gézának a tudományos és műszaki tájékoztatáshoz való viszonyulásáról ismertetnünk kell.

Láthattuk, milyen szorosan együttműködött Kovács Máté Kőhalmi Bélával, nos, Fülöp Géza esetében a Kőhalmi Bélának megfelelő partner

Rózsa György volt. Több párhuzamot lehet vonni Kovács Máté és Kőhalmi Béla, valamint Fülöp Géza és Rózsa György kapcsolata között. Kőhalmi Bélához hasonlóan Rózsa György – aki 35 éven át töltötte be az Akadémiai Könyvtár főigazgatói posztját – a tudományos tájékoztatás egyik legkiemelkedőbb hazai szakértője volt, és ugyanakkor széles körű nemzetközi tekintélyt is szerzett. További párhuzam, hogy Kőhalmihoz hasonlóan Rózsa egyik legfontosabb műve szintén a tudományos tájékoztatás témakörébe tartozik, és mint ilyen a hazai tudományos közvélemény egyik alakítójává vált.³¹ Mindez nem maradt hatás nélkül az ELTE Könyvtartudományi Tanszékének munkájára sem, és ahogyan Kovács Máté támogatta és elérte Kőhalmi professzori kinevezését, Fülöp Géza esetében is elmondható, hogy tanszékvezetősége alatt 1988-ban Rózsa György is megkapta az ELTE címzetes egyetemi tanári kinevezését. Habár azelőtt is oktatott a tanszéken, címzetes egyetemi tanárként az addiginál is rendszeresebben és sokoldalúbban vett részt a tanszék oktató-kutató munkájában. Páratlan gyakorlati tapasztalataira épülő kimagasló tudományos eredményei hazánkban egyedülálló helyzetet teremtettek arra, hogy világszínvonalon lehessen oktatni a tudományos és műszaki tájékoztatás területére tartozó valamennyi tantárgyat és ismeretet. Amikor három év múltán elérkezett tanszékünkre a „történelminek” nevezhető TEMPUS-projekt,³² már megvolt minden tekintetben az a szilárd alap, amelyre – Fülöp Géza és Rózsa György együttműködésének köszönhetően – fel lehetett építeni mindazt, amelyet a globális információs társadalomban tudományos- és műszaki tájékoztatásának nevezünk.

A doktori képzés

Ez a fejezet valamivel rövidebb lesz az előzőknél, mivel számos publikáció áll e témában rendelkezésre, és ezeknek a témákra vonatkozó részeit nagyon tömören lehet összefoglalni. Mindenekelőtt fontos rámutatni arra, hogy Kovács Máté tanszékvezetői kinevezését megelőzően nem folyt semmilyen doktori képzés vagy minősítés a tanszéken. Az első könyvtartudomá-

nyi témájú doktori szigorlatra 1958-ban került sor egy olyan bizottság előtt, amelynek nem csak az elnöke, de mind a három tagja professzor volt.³³ Ezt követően egyre jobban kibontakozott a könyvtartudományi képzés, amelynek bölcsészdoktori korszakát *Hangodi Ágnes* dolgozta fel.³⁴ A rendszerváltás előtti doktori képzés kettős rendszerű volt, egyrészt az egyetemen zajlott, másrészt a Magyar Tudományos Akadémia keretei között folyt. Az a tény, hogy az MTA nem ismerte (és ma sem ismeri el) a könyvtartudományt „bevett” tudománynak, azt is jelenti, hogy könyvtartudományból nem lehetett és jelenleg sem lehet akadémiai tudományos fokozatot szerezni. Ennek a nehézségnek az áthidalására találta fel Rózsa György az ún. ad hoc bizottságokat, amelyeknek működését ő maga két közleményében is részletesen leírta.³⁵ Ez a rendszer már jóval Kovács Máté halála után alakult ki, és így Kovács Máté helyét, szerepét ebben a vonatkozásban is Fülöp Géza vette át, kimagasló teljesítményt nyújtva. (Természetesen ugyanilyen szerepet játszott a rendszerváltás előtti bölcsészdoktori képzésben is.)

Fülöp Gézának tehát mind a rendszerváltás előtti, mind az azt követő doktori képzésben központi szerepe volt, akárcsak a doktori képzés megteremtésében és bevezetésében Kovács Máténak. Kettejük között ez utóbbi tekintetben is párhuzamot kell vonnunk. Mint láttuk, Kovács Máté a bölcsészdoktori könyvtartudományi képzést bocsátotta útjára, amikor pedig a kilencvenes évek közepén kezdetét vette a PhD-képzésre való áttérés megvalósítása, Fülöp Géza nemcsak, hogy aktívan részt vett ezekben a munkálatokban, de ő maga terjesztette elő a legelső könyvtartudományi PhD-anyagát. Sajnos, a program kibontakozását már nem érthette meg, ami óriási veszteség volt az új könyvtartudományi doktori képzés számára.

A doktori képzés keretében tartom logikusnak megemlékezni, arról a nemrég megvédett doktori értekezésről, amely ugyan Kovács Mátéra korlátozza a kutatásait, de eredményeiből következtethetünk Kovács Máté és Fülöp Géza életművének összefüggéseire is. A legújabb Kovács Máté kutatásokhoz tartozik *Patkósné Hanesz*

Andrea 2013 végén megvédett doktori értekezése.³⁶ (A disszertáció az ELTE BTK Könyvtár-tudományi doktori programja keretében készült és a Kovács Máté Alapítvány ösztöndíjának támogatásában részesült.) Az értekezés vázlatos ismertetését mellőzve érdemes megvizsgálni a doktori téziseket³⁷ abból a szempontból, találunk-e bennük olyan tényeket, megállapításokat, amelyek Fülöp Gézára is megalapozottan alkalmazhatóak.

Az öt tézis közül a második kivételével valamennyi tézis vonatkozatható Fülöp Géza működésére is, igaz, nem olyan mértékben, mint ahogy Kovács Mátééra. Kétségtelen, hogy Fülöp Géza a magyar könyvtárügy történetének kiemelkedő alakja volt, és azt sem vitathatja senki, hogy pályáját végigkísérte a tehetséggondozásnak szentelt megkülönböztetett figyelem. Munkássága – mind elméleti, mind gyakorlati téren – kiemelkedő hatást gyakorolt a magyar közművelődés ügyére és kivételes jelentőségre tett szert ennek tudományos feldolgozásában is. Teljesen egyetértve Hanesz megállapításával, hogy a lokalizáció és a globalizáció szintézise Kovács Máté egész életpályájára, életművére érvényes, rá kell mutatni arra is, hogy a globalizációnak a kilencvenes években induló felgyorsulása Fülöp Gézának még sokkalta kedvezőbb feltételeket biztosított e téren.

Végső következtetések

Úgy gondolom, hogy elemzésem fejezetcímei önmagukban is jól kifejezik azokat a fő területeket, amelyek vizsgálatakor nemcsak analógiákat, hanem a legszorosabb összefonódásokat, a legszerveesebb kapcsolatokat is felfedezhetjük Kovács Máté és Fülöp Géza életművében. Mint a bevezetőben már rámutattunk, mindketten kivételes és kimagasló pályát futottak be a tanszék történetében, és habár a legválságosabb, legnehezebb korszakokban voltak tanszékvezetők, mégis éppen ők voltak képesek a legnagyobb eredmények elérésére. A tanszék 20. századi történetében – az alapítás tényén kívül – igen nehéz egyszerre olyan számú és olyan minőségű eredményeket találni, mint az ő megbízatásuk

korszakában. És habár munkásságuk feldolgozása rendkívül termékenyen folyt és folyik, még számos terület lehet, amelyeken a jövőben további fontos eredmények szülehetnek.

Jegyzetek

1. TÓTH Gyula: Fél évszázad története és a Kovács Máté-kutatások helyzete, feladatai = Könyvtári Figyelő, 55. évf. évf. 2009. 3. sz. 433. p.
2. SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 82–86. p.
3. Ennek eredeti megfogalmazását ld.: Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése. Bp. ELTE Könyvtár-tudományi Tanszék, 1961. 5. p.
4. Uo. 11. p.
5. TÓTH Gyula: Fél évszázad története és a Kovács Máté-kutatások helyzete, feladatai = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 2009. 3. sz. 434. p..
6. TÓTH Gyula: Kovács Máté erőfeszítései a könyvtárosképzés megszilárdítása és fejlesztése érdekében = Könyvtári Figyelő, 59. évf. 2013. 4. sz. 751–776. p.
7. Uo. 17. p. (részletes táblázat, amelyet közöl még: Sebestyén György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 85. p.)
8. SEBESTYÉN György: Szakirodalmi informatika és információs menedzsment – a posztgraduális képzés továbbfejlesztése az ELTE Könyvtár-tudományi Tanszékén = Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 47–53. p.
9. SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 133. p.
10. BÉNYEI Miklós: Kovács Máté elmaradt előadása az IFLA budapesti kongresszusán: „A könyvtárosképzés rendszere Magyarországon” = Könyvtári Figyelő, 59. évf. 2013. 3. sz. 501–520. p. A publikáció elkészítését a TÁMOP-4.2.2.6-11/1/KONV-2012-0001 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.
11. Uo. 502. p.
12. TÓTH Gyula: Fél évszázad története és a Kovács Máté-kutatások helyzete, feladatai = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 2009. 3. sz. 438. p.
13. Uo. 435–439. p.
14. SEBESTYÉN György: Kovács Máté, a frankofón bibliológus professzor. In: Hangodi Ágnes (szerk.) A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Debrecen, Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2007. 42–52. p.
15. FÜLÖP Géza: Könyvtár-tudomány és bibliológia. (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója). In: Kovács Máté emlékének. Debrecen, KLTE, 1997. 41–52. p. (Könyv és könyvtár 18.), továbbá ugyanez a közlemény még: Könyv, Könyvtár,

- Könyvtáros, 5. évf. 1996. 12. sz. 19–28. p.
16. TÓTH Gyula: Fél évszázad története és a Kovács Máté-kutatások helyzete, feladatai = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 2009. 3. sz. 437. és 439. p.
17. A kollokvium valamennyi eseményét és információját ld.: SEBESTYÉN György: Magyar-francia bilaterális bibliológiai kollokvium Budapesten = Magyar Tudomány, 31. (93.) évf. 1986. 320–321. p.
18. SEBESTYÉN György: A mai francia bibliológiai kutatás főbb tendenciái = Könyvtári Figyelő, 32. évf. 1986. 4. sz. 423–432. p.
19. PEIGNOT, Étienne-Gabriel: Dictionnaire raisonné de bibliologie. Paris, Antoine-Augustin Renouard, 2 vol., 1802 et Supplément, 1804. <https://archive.org/details/dictionnairesi03peiggoog> (2014. május 16.)
20. FÜLÖP Géza i. m. 41–52. p.
21. McLuhan, Marshall: The Gutenberg galaxy; the making of typographic man. Toronto, University of Toronto Press, 1962.
22. FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és bibliológia. (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója.) = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. 12. sz. 24. p.
23. La Bibliologie, une science francophone : hier, aujourd'hui, demain. 19e Colloque international de Bibliologie, science de la communication écrite intégré au Troisième Colloque international de l'Année Francophone Internationale en partenariat avec l'Université Senghor et la Biblioteca Alexandrina, Alexandrie (12 mars–15 mars 2006.) http://www.aib.ulb.ac.be/colloques/2006-alexandrie/2006_index.html (2014. május 16.)
24. ESTIVALS, Robert: La bibliologie, une science francophone. (<http://www.aib.ulb.ac.be/colloques/2006-alexandrie/fulltext/estivals.pdf>) (2014. május 16.)
25. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Összeáll. KOVÁCS Máté. Bp. Gondolat, 1963., továbbá A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeáll. KOVÁCS Máté. Bp. Gondolat, 1970.
26. TÓTH Gyula: Tartozásunk Kovács Máténak (és magunknak) = Könyvtári Figyelő, 54. évf. 2008. 1. sz. 55. p.
27. Kőhalmi Béla a Kossuth-díjat 1956-ban kapta meg.
28. KŐHALMI Béla: A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban 1945–1965. Bp. Népművelési Propaganda Iroda, 1967.
29. SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 99–101. p.
30. Uo. 1. p.
31. RÓZSA György: Information : from claims to needs : national aptitudes for international co-operation in scientific information economy. Ed. Th. Kabdebo. Bp. Library of the Hungarian Academy of Sciences, 1988.
32. Információs szakemberek Magyarország számára – a Tempus segítségével Európába. Zárószimpózium. TEMPUS JEP-0297. Szerk. Fülöp Géza és Ládi László. Bp. Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék, 1993.
33. A részleteket ld. egyrészt SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 72. p., továbbá: Az első könyvtártudományi doktori szigorlat = Könyvtáros. 8. évf. 1958. 6. sz. 502. p.
34. HANGODI Ágnes: Könyvtártudományi/Informatikai bölcsész-doktori disszertációk jegyzéke. Bp. ELTE könyvtártudományi tanszék, 1999., valamint BALÁZS János: A hazai könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése = Könyvtári Figyelő, 1. (37.) évf. 1991. 2. sz. 191–205. p., továbbá HANGODI Ágnes: A hazai könyvtártudományi és informatikai doktori disszertációk számbavétele és elemzése. 2. rész, 1991–1996. = Könyvtári Figyelő, 44. évf. 1998. 3-4. sz. 451–459. p.
35. RÓZSA György: Felhívás keringőre, avagy a könyvtári-információs tudományok a tudományos minősítésben = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 33. köt. 1986. 2. sz. 60–67. p., valamint 15 év múlva: RÓZSA György: A könyvtárosok kandidaturájától a PhD-ig, avagy a „Felhívás keringőre”-től a „mi lesz ezután”-ig = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 48. köt. 2001. 3. sz. 112–114. p.
36. PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Kovács Máté művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége az Országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács tükrében c. doktori értekezését 2013. december 16-án védte meg summa cum laude minősítéssel. Témavezető: Barátné dr. habil. Hajdu Ágnes tanszékvezető egyetemi docens, a bizottság elnöke: Prof. Dr. Sebestyén György professor emeritus, opponensek: Dr. Bényei Miklós PhD c. egyetemi tanár, Dr. Senkei-Kis Zoltán egyetemi tanársegéd, titkár: Dr. Nagyné dr. Mandl Erika egyetemi docens, tag: Dr. habil. Kiszl Péter intézetigazgató és doktori program vezető egyetemi docens.
37. PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Kovács Máté művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége az Országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács tükrében. Bp. 2013. A doktori értekezés tézisei. <http://doktori.btk.elte.hu/lit/patkosnehaneszandrea/tezis.pdf> (2014. május 22.)

Beérkezett: 2014. május 25.

Tehetséggondozás és pályakövetés, ahogy azt Fülöp Géza látta¹

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes

„Ti e szívből nem múltok sohasem”

(Rilke: Szonettek Orpheuszhoz 1. rész 10.)

Fülöp Géza személye a 20. század második felében szervesen összefonódott a magyarországi könyvtárosképzéssel. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában és az Akadémiai Kiadó Lexikon Szerkesztőségében eltöltött hét év után 1961-ben lett az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének teljes állású oktatója, majd 1986-ban a tanszék vezetője.¹

A tanszékvezető (1986–1994)

Fülöp Géza tanszékvezetővé történő kinevezése után az őt megelőző időszak változó tanszékvezetői elképzelései és a sajnálatosan gyakran cserélődő vezetői okán kialakult állapot megváltoztatására törekedett, és igyekezett megszilárdítani a szak és a tanszék helyzetét. A körülményeket az évfolyamok létszámának drasztikus csökkenése jellemezte, amely nem az érdeklődés hiányát mutatta; volt időszak, amikor csaknem

olyan magas pontszámmal vették fel a diákokat a könyvtár szakra a túljelentkezők tömegéből, mint a köztudottan magas felvételi ponthatárokat megszabó orvosi egyetemekre. Fülöp Géza a hallgatói létszám emelése érdekében számszerűsített tényekre, hatásvizsgálatokra és a munkaerő-piaci igények felmérésekre támaszkodva végül elérte célját, és a felvételi keretszámok emelkedni kezdtek.

Tanszékvezetői működésének kezdő éve, 1986 nemcsak az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén hozott változásokat, hanem a magyar könyvtárügyben is megfigyelhetők voltak a változások jelei: elsősorban az informatika és a számítógépesítés terén, melyet az integrált könyvtári rendszerek belépése fémjelzett. Fülöp Géza a kihívásokat érzékelve a képzési hálóterv átalakítása mellett döntött. Az új tantervet az elméleti és gyakorlati tárgyak arányosabb eloszlása, a gyakorlati munkára való hatékonyabb felké-

szítés, az informatikai ismeretek megjelenése, valamint a művelődés- és olvasásszociológia, valamint a pszichológia oktatóként való visszakerülése jellemezte. Fülöp Géza az új hálóterv kidolgozásakor és a bevezetést követően is folyamatosan konzultált a könyvtárakban dolgozó, a gyakorlatot jól ismerő szakemberekkel, és az általuk felvetett szempontoknak is igyekezett teret adni a képzésben.

Nyugodtan kijelenthetjük, hogy ebben az időszakban megkezdődött a képzés és a szakma elvárásainak egymáshoz való közelítése. Ennek a szemléletváltásnak a fentiek mellett további bizonyítékai is voltak: például a hallgatók szakmai gyakorlatának szervezése és rendszeres látogatása, melyről Fülöp Géza tanszékvezetői munkái közepette sem mondott le. A gyakorló könyvtárakkal kiépített munka során nemcsak a személyes kapcsolatok erősödtek, hanem maga is széles körű, gyakorlati ismeretekre alapozott tudásra tett szert, melyekkel tovább erősítette a képzést. Nem véletlen, hogy a gyakorló könyvtárak gondolata benne merült fel először, melylyel a gyakorló iskolák mintájára, egy minőségi követelményrendszernek megfelelő, erkölcsileg és anyagilag elismert tevékenység kialakítását célozta meg. Az ötlet azonnal visszhangra talált mind a felsőoktatásban, mind a könyvtárakban. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) Képzési és Továbbképzési Bizottsága – eleinte Fülöp Géza, majd *Bényei Miklós* elnöklétével – számos alkalommal felvetette a gyakorló könyvtárak rendszerének kiépítését, de a rendszer gyakorlatba való átültetése a mai napig nem sikerült.

Fülöp Géza 1987-ben a tanszékre hívta *Sebestyén Györgyöt* és e sorok íróját, elindítva a tanszék humánpolitikai erőforrás-bővítési folyamatát is.

Az új hálóterv életbe lépését követően az 1989–1990-es tanévben megindult a könyvtörténeti, könyvmuzeológiai specializáció, és a korábban bevezetett szakmai információs szakot is meghirdették. A képzés és a szakma közelítése jegyében külső szakembereket hívott meg a speciális kollégiumi tárgyak előadására, tovább erősítve a kapcsolatot a valós könyvtári élettel, és lehe-

tőséget teremtve a legtehetségesebb hallgatók számára tanszéken kívüli kutatásokba való bekapcsolódásra, illetve esélyt esetleges későbbi munkáltatásukra.

Fülöp Géza tanszékvezetői megválasztását követően többször megkísérelte a választható szakpárok körének kiszélesítését, ami többféle nézőpontból is értékelhető. Először is felfogható úgy, mint a bemeneti feltételek bővítése, és így az érdeklődők létszámának természetes módon történő emelése. Ennél meghatározóbb volt azonban az a felismerés, hogy a ritkább szakpárosítással – pl. természettudományos tárgyak, idegen nyelvek, ének-zene – rendelkezőkre nagy szükség van a könyvtári élet szinte minden területén, különösen a szaktudományi tájékoztatási, szakreferensi munkakörök színvonalas ellátásában. Ennek kézzelfogható bizonyítékát kaptuk a kiegészítő tagozaton. Az sem volt elhanyagolható, hogy az ilyen szakpárokban tanuló hallgatók számára a végzés után jobb lehetőségek kínálkoztak az elhelyezkedésre, sőt olykor már az egyetemi évek alatt is, s nem mellékes az a termékenyítő hatás sem, amelyet ezek a hallgatók az oktatási-kutatási tevékenységre gyakoroltak.

Fülöp Géza tanszékvezetősége alatt, 1991-ben zajlott le az ELTE Bölcsészettudományi Kar – benne a Könyvtártudományi Tanszék – átköltöztetése a Pesti Barnabás utcából a jelenlegi, Múzeum körüti épületbe. Az új helyen a kedvezőbb adottságok lehetővé tették a tanszéki könyvtár önálló térben való elhelyezését is, amellyel megteremtődött a hallgatók rendszeres könyvtárhasználatának feltétele. A Múzeum körüti épületben az oktatók és hallgatók kiváló körülmények közzé kerültek: alkalom nyílt hallgatói egyesületi és különféle egyéb szakmai rendezvények szervezésére, elmélyült műhelymunka kialakítására, valamint a már régóta aktuális informatikai infrastruktúra bővítésére (melynek eredményeként új számítógépekkel felszerelt, internetkapcsolattal ellátott számítógépes laboratórium épült ki, támogatva a hálótervben jelentős súllyal szereplő informatikai tárgyak oktatását és a tudományos kutatást). Ezt megelőzően természetesen az ELTE egyetemi és főiskolai ka-

rának könyvtártudományi tanszékei Fülöp Géza vezetésével bekapcsolódtak a *Szepesváry Tamás* által kezdeményezett TEMPUS-projektbe.²

A tanszék nyitottabbá válását a külkapcsolatok megélénkülése és kibővülése is jelezte, melynek során a hallgatók és oktatók számára megteremtődtek a szakmai fejlődés és a kapcsolatépítés lehetőségei. Néhány jellemző adat:

- Fülöp Géza részt vett az EUCLID (European Association for Library and Information Education and Research) munkájában, és tanszékvezetősége utolsó szakaszában alelnökének is megválasztották.
- Az EUCLID kezdeményezésére létrejövő BOBCATSSS-konferenciák elindításában is aktív szerepe volt Fülöp Gézának. A projekt sikerét jelzi, hogy a hallgatók által évente szervezett rendezvénysorozat első hat konferenciáját 1993 és 1998 között Budapesten tartották.
- Ugyancsak a hallgatók és oktatók számára teremtett kiváló szakmai tájékoztatói lehetőséget az oslói könyvtárosképző intézettel kiépített partnerkapcsolat. A rendszeressé váló szakmai kirándulások a fejlett skandináv könyvtárügy tanulmányozásán túl felejthetetlen élményeket, barátságokat eredményeztek mindkét ország résztvevői számára.
- A tanszéknek – ugyancsak az Ő kezdeményezésére – Pozsony és Tallinn könyvtárosképző intézményeivel is szoros és gyümölcsöző munkakapcsolata épült ki.
- A külkapcsolatok terén azonban a legemelkedőbb jelentőségű a már említett TEMPUS-pályázat volt.

Könyvtárosképzés

Fülöp Gézának a könyvtárosképzés terén végzett tevékenysége nem korlátozódott csupán az ELTE Könyvtártudományi Tanszékére. Ő mindig rendszerben gondolkodott és vizsgálódásai során a könyvtárosképzés teljes vertikumát tartotta szem előtt.³

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete, majd később az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ) közös szervezetének, a Képzési és To-

vábbképzési Bizottságnak – kezdetektől egészen a haláláig – volt az elnöke, és a Művelődési Minisztérium Képzési Szakbizottságának tagjaként kezdeményezte, s maga is részt vett a különböző képzési szintek programjainak kidolgozásában, összehangolásában, valamint az egyes jogszabályok előkészítésében, véleményezésében. A könyvtárügy egyik legtekintélyesebb képviselőjeként természetesen hárult rá a könyvtárosképző tanszékek képviselője és a kultúrpolitika vezetőivel folytatott kapcsolattartás.

Magától értetődött, hogy Fülöp Géza oktatáspolitikai szerepvállalása döntően a felsőoktatásra irányult. Tanszékvezetői tevékenységéhez, valamint tudatos és folyamatos tantervi reformjához illeszkedően az általa kidolgozott elveket országos szinten is képviselte, amiben műveltsége, szakmai tekintélye, valamint lefegyverzően kedves és lovagias személyisége is segítette.

Ő kezdeményezte először a képzőintézmények tanterveinek, tematikáinak összehangolását és egymás folyamatos tájékoztatását, mellyel messze megelőzte a többi felsőoktatási szakok közötti együttműködést. Ennek egyike volt a jászberényi tanácskozás, de a tanszék minden más adandó alkalmat (pl. konferenciák, továbbképzések, OTDK-események, vándorgyűlés stb.) is igyekezett megragadni a megindult párbeszéd folytatására.

Összefogást szorgalmazó fellépéséhez tartozott az is, hogy a vidéki könyvtárosképzés megerősítését is fontosnak tartotta. Ennek szellemében került sor a bajai Eötvös József Tanítóképző Főiskolán a korábban könyvtáros szakkollégiumi formában folyó és 1994-ben főiskolai szintűvé átalakuló könyvtárosképzés segítésére. Az ELTE oktatói közül Fülöp Géza mellett *Szabó Sándor* és jómagam óraadói tevékenysége is hozzájárult, hogy a *Frick Mária* által elindított képzés húsz éven át eredményesen működött, és hozzájárult a déli régió szakember-utánpótlásához. Azonban nemcsak mi segítettünk kollégáinknak az „átoktatással”, hanem a mi számunkra is a barátság felejthetetlen színtereivé lettek ezek az órák és a konzultációk. Fülöp Géza ezen kívül közreműködött a Debreceni Egyetemen megszervezendő informatikus könyvtárosképzés előkészítésében

is, és – már nyugdíjasként – a nyíregyházi főiskola átmeneti nehézségeinek leküzdésében is segített.

A tudós kutató

Fülöp Géza nagyszerű tanár és kiváló oktató volt, amely elmélyülten végzett kutatómunkájának, hatalmas műveltségének, aktív közéleti tevékenységének, emberségének és emberi kvalitásával magyarázható. Tudományos indulásában meghatározó volt *Fülep Lajos* (1885–1970) személye, aki különleges módszereivel, beszélgetéseivel, a csoportos tanítványi sétákkal és találkozásokkal, egymást formáló vitákkal, időnként kemény kritikájával számos kiemelkedő képességű tanítványt, művészt és tudóst nevelt vagy formált (pl. *Csanak Dórát*, *Fülöp Gézát*, *Fodor András*t, *Lator Lászlót*, *Beney Zsuzsát*; *Hernádi Gyulát*, *Tüskés Tibort* stb.).

„Fülöp Géza szakmai pályafutását az Akadémiai Könyvtárban kezdte,⁷⁴ majd 1954-ben az Akadémiai Kiadó Lexikon szerkesztőségébe került. Az első hét év kutatói környezete inspiráló hatással volt rá egész pályafutása alatt. 1959-től félállású adjunktusként dolgozott az ELTE Könyvtár-tudományi Tanszékén, 1961-től véglegesített főállásúként. Kutatási tevékenysége elsősorban a művelődéstörténet, a könyv-, könyvtár- és sajtótörténet, az olvasáskultúra, bibliográfia, irodalomtörténet és a tudományszervezés és oktatáspolitikai kérdéseire irányult.

Szinte valamennyi nagyobb munkája alapművé vált:

– *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Bp. Akadémiai Kiadó, 1978. 269 p.
(<http://mek.niif.hu/01600/01608/01608.htm>)

– *Könyvnap, könyvhét, ünnepi könyvhét. 50 esztendő. 1929–1979*. (Szerk. Fülöp Géza) Bp. MKKE, 1979. 561 p.

Tankönyvei közül:

– *A könyvkultúra a könyvnyomtatás kézműipari időszakában. Gutenberg-től a francia forradalomig*. Bp. Tankönyvkiadó, 1980. 131 p.
<http://mek.oszk.hu/01600/01625/01625.htm>

– *A könyv- és könyvtári kultúra a kapitalizmus időszakában, 1789–1917*. 1–2. Bp. Tankönyvkiadó, 1970.

– *Sajtótörténet, sajtóismeret*. Bp. Tankönyvkiadó, 1980. 94 p.

– *Bevezetés az egyetemes sajtótörténetbe*. Bp. Tankönyvkiadó, 1981. 99 p.

– *Olvasók, könyvek, könyvtárak. Művelődéstörténeti olvasókönyv 10–18 éveseknek*. Bp. Magyar Média-pedagógiai Műhely, 1993., 1994. 1–2. köt. 108 p.

<http://mek.niif.hu/01600/01647/01647.htm>

Utolsó könyve, mely az 1993-as MTA doktori értekezésének posztumusz kiadása, az *Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban, 1772–1848* (249 p.) 2010-ben jelent meg a Hatágú Síp Alapítvány kiadásában.

Diákként, majd később felnőttként is ámulatba ejtettek a játszi könnyedséggel, tökéletes stílusban megírt, soha sem ismétlődő, mindig a saját véleményét tükröző rögtönzött bírálati, ajánlái, kiegészítései. Mind egy-egy műre! Talán furcsának tűnhet ezt az apróságot kiemelni egy tudós esetében, aki számtalan nagyszabású publikációban nyugozta le olvasóit, de ez a könnyedség és rögtönzőkészség a mai napig nagy hatással van rám.

Egy a négyezerből

Hetvenedik születésnapjára készülve említette, hogy tanársága kezdete óta őrzi az évfolyamok, hallgatói csoportok névsorait, és ezeket áttekintve büszkén, ugyanakkor hitetlenkedve mesélte, hogy a negyven év alatt hallgatói száma meghaladta a négyezret!⁵ Ezek a hallgatók mindenütt ott voltak, bármerre is járt az országban, bármely területén is mozgott a kultúrának. Nem léphetünk be úgy egy könyvtár ajtaján egy-egy tanulmányi kirándulás vagy előadás alkalmával, hogy ne mosollyal és szeretettel fogadják. És ő mindenre emlékezett és felidézett néhány együtt megélt pillanatot. Ezek gyakran kapcsolódtak kirándulásokhoz, de a hallgatói élet vagy akár családi események is felelevenedtek ilyenkor.

Szeretve lenni – a tanítványokkal való viszonya

A hallgatókkal való viszonyában meghatározó volt az a kép, melyet mi láthattunk róla a katedrán. A mindig elhivatott, komoly, érdeklődő, az értékeket megbecsülő, segítőkész, figyelmes tanár, aki elsősorban *ember* volt. Ezt megfigyelhettük akkor is, ha egy-egy vasi diák esetleg „könyvtároscsemete”, netán különleges szorgalmú, kiemelkedő képességű, vagy éppen segítségre szoruló tanuló került a csoportba. Vagyis szinte mindenki! Ők különös figyelmet kaptak, és tőlük többet is várt el. *Kuntár Lajos* így ír erről: „*Vas megyében sok egyetemet végzett könyvtáros működik. A tanulmányaik idején valamennyien érezhették Fülöp Géza különönböztető figyelmét és azt a törekvését, hogy a feldolgozandó témákban minél több legyen a helyi, azaz: a vasi.*”⁶

Szülőfaluja, a vasi Hegyhátszentmárton igazi fogalomná vált számunkra, szimbolizálta a családot, a hűséget, az összetartozás erejét. Hegyhátszentmártonra, Szombathelyre mindig hazajött, mint ahogy hazafele menve gyakran betért a körmendi könyvtárba is meglátogatni a barátokat.

Karriergondozás, pályakövetés

Jellemző volt rá, hogy minden tanítványának segítette állást találni és lehetőség szerint követte, végigkísérte a pályafutásukat, sőt később is támogatta őket. Ez utóbbiban segítségére volt legendás memóriája, illetve mozgékonyága, és a világra való nyitottsága: a kirándulások, az MKE vándorgyűlések, a különféle előadások, a baráti meghívások és egyéb események teremtette alkalmak. Számos telefonhívást, levelet kapott a régi tanítványoktól, akik rendszeresen bekopogtattak a szobájába egy-egy kötetlen beszélgetésre, és munkahelyi vagy magánéleti gondjaikat is megosztották vele, mert tudták, sosem él vissza ezekkel az információkkal. Széles körű kapcsolatainak köszönhetően szinte mindenkin tudott és akart is segíteni.

Tudományos Diákkör

Fülöp Géza tanári munkásságának fontos részét jelentette a tudományos diákköri (TDK) munka támogatása. 1987-ben első feladatomból tőle kaptam a tanszéki TDK újraszervezését, melynek működését mindig figyelemmel kísérte. Maga is igyekezett példát mutatni azzal, hogy több dolgozat témavezetője volt, köztük az első *Pro Scientia* címet elnyert hallgatónak, *Hangodi Ágnes*nek is. A Pedagógia, Pszichológia, Közművelődés és Könyvtártudományi Szekció szakbizottságában 16 éven keresztül vezette az alszekció munkáját, és minden második év tavaszi szünetében komoly alaposággal készült a diákok tudományos dolgozatainak az értékelésére. Ezt úgy tette, hogy közös együttgondolkodást indított el vele; megvalósítandó célokat segített kitűzni, biztatást adott, és arra is figyelt, nehogy megbántsa a gyakran első tudományos dolgozatát készítő hallgatót. De nemcsak a tanulók számára jelentettek felejthetetlen alkalmakat ezek a konferenciák, hanem a könyvtárosképző intézmények oktatóinak is alkalma volt az előadásokon túl egy-egy estét együtt tölteni, egymás munkáját jobban megismerni, barátságokat kötni. Így forrt egygyé személye az OTDK-val, a baráti beszélgetésekkel, a helyszínek közös felderítésével, a tavasszal. A szombathelyi OTDK-án már nem lehetett velünk, de a zárónapon a többi szekció képviselőjével közösen emlékezünk meg róla. Megható eseménye volt a rendezvénynek, hogy az akkor végzős *Bíbor Máté A zirci apátság története* (2001) című dolgozatának témavezetőjeként *Rozsondai Marianne* mellett Fülöp Gézát is megjelölje tisztelete és hálája jeléül.

Közéleti tevékenység

Mint ahogy azt már Fülöp Géza és a könyvtárosképzés kapcsolatánál írtuk, kiemelten fontosnak tartotta, hogy a képzés a munkaerőpiacon elvárt kompetenciákat alakítsa ki a hallgatókban, ezért szoros és folyamatos kapcsolatot tartott fent a munkáltatókkal, könyvtárakkal és könyvtáros kollégákkal a kistelepülésektől a legnagyobb könyvtárakig. Ez a filozófia indította valószínű-

leg arra, hogy számos közéleti szerepet vállalt kutató- és oktatómunkáján kívül.

„Jól ismerte a hazai könyvtárügyi viszonyokat, hiszen a hetvenes években, Kovács Máté OKDT-elnöksége idején hosszabb ideig ellátta az Országos Könyvtárügyi Tanács titkári teendőit is. Pályája során végig jelen volt a szakmai közéletben, a kilencvenes években a Magyar Könyvtárosok Egyesülete alelnöki tisztjét töltötte be. A hazai viszonyok ismerete mellett ugyanakkor átfogó kitekintése volt a külföldi országok könyvtárujára is.”⁷

Szerepvállalásai között kell még megemléznünk, hogy elnöke volt a Kovács Máté Alapítványnak és a Gróf Mikó Imre Alapítvány Kuratóriumának. Mindkét feladatot nagy kedvvel és tervekkel kezdte el.

Visszaemlékezésünkben külön is ki kell emelnünk Fülöp Géza szerepét a Magyar Könyvtárosok Egyesületében; több cikluson keresztül volt az elnökség tagja, három cikluson keresztül alelnöke, és megalakulásától haláláig az MKE és IKSZ közös képzési bizottságának a vezetője. Egyesületi tevékenységének máig ható jelentőségét mutatja, hogy az MKE 2008-ban kiadott tájékoztatója a következőképpen idézi fel alakját: „A Magyar Könyvtárosok Egyesülete büszke a magyar könyvtárügy hagyományaira és tisztelettel tekint a nagy könyvtáros elődökre, mint Szinnyei József-re, Ferenczi Zoltánra, Fitz József-re, Szabó Ervinre, Kóhalmi Bélára, Gulyás Pálra, Varjas Bélára, Domanovszky Ákosra, Kovács Mátéra, Csapody Csabára, Sebestyén Gézára, Sallai Istvánra, Szentmihályi Jánosra, Fülöp Gézára és másokra.”⁸ Kötelességének tartotta, hogy az egyesületi munka értékeit minél szélesebb körben mutassa meg nekünk, diákoknak is. Sokan váltunk így már az egyetem éve alatt az MKE elkötelezett tagjaivá.

A születésnapj kötet

Nem csak az egyesület, mi is büszkék lehettünk arra, hogy ismertük őt. Ez az érzés különösen erősen megmutatkozott, amikor az 1998. március 5-i, hetvenedik születésnapjára készülve, egy tanulmánykötettel terveztük megajándékozni őt.

Az idő rövideje és az anyagiak hiánya miatt úgy döntöttünk, hogy először összegyűjtjük az írásokat, majd az első példányokat bekötve születésnapj ajándékként adjuk át neki. Célunk az örömszerzés és tiszteletadás volt, hogy rohanó, követelményekkel teli, felfokozott életünkben kimutathassuk ragaszkodásunkat és elkötelezettségünket olyan örök emberi értékek iránt, mint a szeretet, a tanáraink és az idősebbek tisztelete, a bölcsesség és elhivatottság, a szülőföldre való kötődés és mindahhoz, amit képviselt. Egy emberként fogtunk össze, mert a rendelkezésre álló idő nagyon rövid volt. Többen csak jelezni tudták tiszteletüket, ill. későbbi tanulmányírási szándékukat, és egyelőre csak jókívánságaikat fogalmazták meg az ünnepelt számára. Gyorsan összeállt a kötet jelentős része, melyet szépen bekötve és a tervezett írásk szerzőinek listáját csatolva, átadtunk a nagy napon. A meglepetés sikerült. A váratlan öröm és meghatottság tapintható volt, amikor kibontotta az ajándékot. Örömmel és sokszor vissza-visszatérve lapozgatta a két kötetet, és elmosolyodott a tervezett írásk szerzőinek listáját böngészve. – „Hát, ő is!” „Valóban ...? Milyen kedves!” – és hasonló mondatok hangzottak el. Újra és újra kezébe vette a tanulmányokat, szinte nem tudott elszakadni tőlük. Láttuk már boldognak, hiszen derűs személyisége a mindennapok apró eseményeinek is tudott örülni, de így és ennyire talán még nem.⁹

A jó barát

Tanítványként, kollégaként megtisztelő volt a barátsága. Számos olyan beszélgetés, séta, vacsora emlékét őrzöm a legkedvesebb emlékeim között, melyek a mai napig meghatározzák az oktatói és emberi hozzáállásomat. Csak csatlakozhatom Szabó Sándorhoz, aki a következőket írta róla: „Állíthatom, hogy Fülöp Géza olyan ember és barát volt, akihez mindig lehetett tanácsért fordulni, s ő bölcsességének köszönhetően mindig tudott eligazítást, ötletet adni. Barátai számára biztos pont volt, akire bármikor számítani lehetett.”¹⁰ Magam nevében mondhatom – bár tudom, hogy nem vagyok egyedül ezzel –,

hogy bármikor, a mai napig is támaszkodhatom útmutatásaira.

Fülöp Géza emberi nagysága

Sok mindent lehetne még felidézni, de amit mindenképpen hangsúlyoznunk kell, az Fülöp Géza emberi nagysága. Ez emelte ki őt és tette különlegessé számunkra, túl a tudósi, tanszék-szervezői, oktatói kvalitásain. Mindannyian ör-zünk valami személyeset róla, ami csak nekünk szólt. Bennünket tett jobbá és nemesebbé.

Mit kaptam tőle én? Példamutatást, hűséget: az apámhoz, az olvasókörökhöz való visszatalálást; az ügy szeretetét, biztatását, megbecsülést, bár-mikor tanácsot (akár szakmait, akár emberit), a bajai estéket... Az ő szeretete sosem volt erő-szakos, tartózkodóan, mint egy igazi apa várta, hogy ha kell, ott legyen és segítsen. Tanácsot adott a tankönyvíráskor és a tanítás kezdetekor. Végig kísérte az életemet.

Oly jó lenne most leülni egy asztal mellé, és hall-gatni még történeteit, anekdotáit a kollégákról, a régmúlt kirándulásokról! Ez már nem adatik meg sosem. Fülöp Géza 1998. június 9-i teme-tésén *Benkő Samu* a következőképpen fejezte be búcsúztatóját az erdélyi magyar kultúra ki-váló ismerőjétől és fáradhatatlan támogatójától a Farkasréti temetőben: „*Fülöp Géza emlékének őrzése valamennyiünknek közös feladata. De minél fiatalabb a hátramaradó, annál több fel-adata lesz az életmű hervadhatatlan üzenetének ébrentartásában.*”¹¹ Vegyük komolyan Benkő Samu üzenetét!

Jegyzetek

1. SZABÓ Sándor: Fülöp Géza, a képzést megújító tanszék-vezető = Könyvtári Figyelő, 18. (54.) évf. 2008. 3. sz. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00068/149.htm> [Letöltés ideje: 2014. jan. 20]
2. Részletesebben lásd SZABÓ Sándor i. m.
3. SZABÓ Sándor i. m. uo.
4. SZELLE Béla: Fülöp Géza (1928–1998). In: Fülöp Géza em-lékkönyv. Szerk. Barátné Hajdu Ágnes. Bp., ELTE Könyvtár-tudományi és Informatikai Tanszék, 1999. 7. p.
5. Az 1959/1960-as tanévtől előbb külső előadóként, majd fél-állású adjunktusként dolgozott az ELTE Bölcsészettudomá-nyi Karának Könyvtártudományi Tanszékén. 1961-ben teljes állású adjunktusi kinevezést kapott.
6. KUNTÁR Lajos: A vasi föld vonzásában. In: Fülöp Géza em-lékkönyv. Szerk. Barátné Hajdu Ágnes. Bp., ELTE Könyvtár-tudományi és Informatikai Tanszék, 1999. 20. p.
7. SZABÓ Sándor i. m.
8. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete. Bp. MKE, 2008. 6 p. Prospektus
9. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Fülöp Géza (1928–1998) = Könyvtári Levelező/lap, 10. évf. 1998. 6–7. sz. 22–23. p.
10. SZABÓ Sándor: i. m.
11. BENKŐ Samu: Fülöp Géza (1928–1998) = Erdélyi Múzeum, 1998. 1–2. sz. <http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro/pdf/012Fulop.pdf> [Letöltés ideje: 2014.01.20]

Beékeztett: 2014. január 27.

Eltiporva – a vészkorszak és az Országos Széchényi Könyvtár

A Holokauszt Emlékév keretében 2014. május 28-án Eltiporva címmel kiállítás nyílt az Országos Széchényi Könyvtárban, amelyen az 1944. évi könyvbetiltásokat, könyv-megsemmisítéseket, valamint a könyvtár kéziratára akkori vezetőjének, Halász Gábornak az életművét és tragikus sorsát mutatja be. A kiállítás megnyitóját a bemutatott események történelmi háttéréről tartott konferencia előzte meg (ld. http://mta.hu/data/cikk/13/43/53/cikk_134353/meghivo_konferencia_Eltiporva_OSzK_20140528.pdf)

A kiállítás megtekinthető 2014. május 28. – július 12. között.

(Nyitva tartás: keddtől szombatig 10 és 18 óra között.)

(Forrás:

<http://www.hdke.hu/programkalauz/szakmai/konferencia/eltiporva-kiallitas-es-konferencia-az-oszk-ban>)

Az akadémiai könyvkiadás és könyvszerkesztés reformkori történetéből

GAZDA István

Az első akadémiai kiadvány

1978-ban jelent meg „*A Magyar Tudományos Akadémia kiadványai 1828–1950*” című bibliográfia, amelynek első tétele a következő:¹

„1828

Relatio Deputationis Regnicolaris mixtae, pro discutiendo plano erigendae Nationalis Societatis Eruditae Hungaricae sub sessione
59

Modernorum Regni Comitiorum emiassae.
30 p.”

A kötet összeállítói úgy vélték, hogy ez a 30 oldalas mű tekinthető az Akadémiai Kiadó első kiadványának, másképpen fogalmazva: ezzel a művel indult meg Magyarországon az akadémiai könyvkiadás, s ezért szerepel 1978 óta az akadémiai kiadványok gerincén az 1828-as alapítási évszám. A műből egy eredeti példányt őriz az

Akadémiai Könyvtár Kézirattára, de azon csak ceruzával ráírva szerepel az 1828-as évszám.

Ha átnézzük az Akadémia történetéhez kapcsolódó egykorú iratokat, jegyzőkönyveket, akkor az 1828-as évszám valódiságát nem tudjuk bizonyítani. Nincs bizonyíték arra, hogy 1828-ban az Akadémia, vagyis a Magyar Tudós Társaság megkezdte volna kiadói tevékenységét.

Választ kell viszont adni arra, mi is ez a rejtélyes kiadvány, amelyet az 1978-as jegyzék sorrendben az első helyen említ, s hogyan kapcsolódik az Akadémia, illetve a Magyar Tudós Társaság (Nationalis Societatis Eruditae Hungaricae) kiadói tevékenységéhez.

Mint ismeretes, az Akadémia alaprajzát a pozsonyi országgyűlés 1826. március 15-én tárgyalta meg, és az elvégzett munkáról így számolt be később az Akadémia titoknoka: az „*Elegyes ülésbe összejöttek az ország rendei, és itten azon országos Deputatio, mely a Magyar Tudós Társaság*

coordinatioja végett ki küldetett, jelentését bé adván, s ezen jelentés per Extensum felolvastatván ... ki nyomtatatni rendeltetvén”.

Ez a vitaanyag tehát kinyomtatásra került, kézbe is vehették a képviselők. A nyomtatvány pontos címe a következő:

Relatio Deputationis Regnicolaris mixtae, pro discutiendo Plano erigendae Nationalis Societatis Eruditae Hungaricae, sub Sessione 59-na modernorum Regni Comitiorum exmissae. + Plánuma a felállítandó Magyar Nemzeti Tudós Társaságnak. H. n., é. n. 30 p.

És ez valóban az a 30 oldalas anyag, amelyet az 1978-as bibliográfia is említ, de látható, hogy ez két részből áll: az Akadémia tervezetének latin és magyar nyelvű szövegváltozatából. Hogy mikor jelent meg, arra nézve nincs adat a kiadványon.

Döbrentei Gábor viszont a Magyar Tudós Társaság első évkönyvében összefoglalja az Akadémia megalapításának körülményeit, s a következő tényt közli:

„Az említett Országgyűlés’ irásai 1ső kötet 250d. lapján, 75d. ülés. A’ 253–262 lapokon van itt latinul az előrajz egy magyar tudós Társaságról; a’ 270–279 lapokon magyarul.”²

Ha ezt fellapozzuk, azt látjuk, hogy ez a szöveg megegyezik a 30 oldalas kiadvány szövegével. És mivel a 75. ülés 1826-ban volt, megállapíthatjuk, hogy az önálló kiadvány 1826-ban készült, s azt az ülést megelőzően a képviselők kézbe kapták, majd midőn befejeződött az országgyűlés 1827-ben, ugyanezt a szöveget ismét közreadták az Országgyűlési irományokban. Időközben ezt az anyagot fel is terjesztették Bécsbe engedélyezésre, amelyről Döbrentei ezt írja:

„Aprilis 17d. 1826b. a’ Felső eleibe terjesztetett az Ország előkelő sulyai és kívánságai sorában, a’ Társaság’ alaprajza, megerősítés végett.”³

Az azonban végképp nem igaz, hogy ez a szöveg 1828-ban került volna ki a sajtó alól (1828-ban már nem is volt országgyűlés), s termé-

szetesen az sem igaz, hogy ez már magának az Akadémiának, tehát a Tudós Társaságnak volt a kiadványa, hiszen ezt még az országgyűlési iroda adta ki, s ennek az alaprajznak az engedélyeztetésére vártak az Akadémia alapítói három éven keresztül.

Az országgyűlés 1827-ben befejezte a munkáját, s az 1827-ben beiktatott XI. tc. szól magának az Akadémiának az alapításáról. 1827-ben még nem döntött Bécs az Akadémia egésze működéséről és még nem véglegesítette a beadott alaprajzot sem. Minderre csak 1830. július 7-én került sor, tehát ettől kezdve működhetett a Magyar Tudós Társaság, összehívhatta első nagygyűlését, amelyet 1831. február 14-én meg is tartottak, és megkezdhetette kiadói tevékenységét is.⁴

Első kiadványuk 1831 januárjában jelent meg a következő címmel:

A’ magyar tudós Társaság alaprajza és rendszabásai. Pesten, 1831. Trattner–Károlyi ny. 27 p.

Az eredeti nyomdászámbla tanúsága szerint a Bécs által jóváhagyott alapszabály-gyűjtemény magyar nyelvű változata 5000 példányban jelent meg, s a nagygyűlésre érkezők azt február 14-én vehették kézbe, de annak szétosztására csak márciusban került sor. Az alaprajzból és a rendszabásokból 600 példányt latin nyelven is elkészítettek (*Planum et status societatis eurditae Hungaricae. Pestini, 1831. Typis J. M. Trattner et S. Károlyi. 28 p.*)

1831-ben tehát ezzel a két kiadvánnyal kezdte meg a Tudós Társaság kiadói működését, így az 1828-as, feltételezett évszámot mindenképpen át kell cserélni az 1831-esre. A Társaság első valódi szakkönyve csak a következő évben látott napvilágot:

Magyar helyesírás’ és szóragsztás’ főbb szabályai. A’ magyar tudós társaság’ különös használatára. Pesten, 1832. Trattner–Károlyi ny. 32 p.

Ez a mű 1832 júliusában 750 példányban került kinyomtatásra, amelyből 630 került kereskedelmi forgalomba, a mű árusítását *Wigand* könyvkereskedése vállalta magára. Ezeket az

adatokat is a Régi Akadémiai Levéltárban megőrzött iratokból tudjuk kiolvasni. 1832-ben több hivatalos kiadványt is közreadott a Társaság, de első „normál” kiadványuk, szakkönyvük csak 1833-ban került ki a sajtó alól. 1832-ben elkészültek nyomtatásban a jutalomkérdések 2000 példányban, a Társaság által hozott határozatok 250 példányban, az első névkönyv és az első igazgatósági jelentés is.

A sorszámmal ellátott akadémiai kiadványok

Az Akadémia reformkori kiadványainak áttekintése elsősorban azért okoz gondot, mert a sok-sok megjelent jelentésből, pénzügyi áttekintésből nehéz kihámozni, hogy végül is melyek azok a művek, amelyeket a tagok csak előterjesztettek, de anyagiak hiányában nem jelentek meg, s melyek azok, amelyek valóban kikerültek a sajtó alól. Ez minden eddigi bibliográfusnak gondot okozott.

Jelen sorok szerzője véletlenül figyelt fel arra, hogy az akadémiai kiadványok többségéhez egy titoknoki (főtitkári) utószó is járul, amely a kiadványokhoz hozzáillesztett egyleveles nyomtatvány, s abban szerepel egy sorszám, hogy a megjelent mű hányadik az akadémiai kiadványok sorában. Ha ebből elindulunk, akkor sziszifuszi munkával össze tudjuk gyűjteni az összes reformkori akadémiai kiadványt, s azt tapasztaljuk, hogy az 1848-ban megjelent utolsó, sorszámmal ellátott kötet a 104-es sorszámot kapta, tehát úgy tűnik, hogy 104 szakkönyvet tudott közreadni a Tudós Társaság az 1831 és 1848 közötti időszakban.

Csakhogy *Schedel (Toldy) Ferenc* kéziratos feljegyzéseiből kitűnik, hogy az egyik mű számára kiosztották a 19-es sorszámot, ez talán Euklidesz Eleminek magyar fordítása lett volna, de az egy elég költséges kötetnek ígérkezett, és végül is kiadására csak 1865-ben került sor. Nincs tehát 19-es sorszámú kiadvány, így a reformkor éveiből összesen 103, sorszámmal ellátott kiadványt van módunk regisztrálni.

Ezek többsége egy-egy belső sorozathoz is kapcsolódik, ezek többnyire jól ismertek: *Külföldi*

játékszín (19 kötet), *Eredeti játékszín* (16 kötet), *Magyar játékszíni jutalmazott feleletek* (1 kötet), *Római classicusok magyar fordításban* (5 kötet), *Hellen classicusok magyar fordításban* (3 kötet), *Kazinczy Ferenc eredeti munkái* (2 kötet), *Régi magyar nyelvemlékek* (4 kötet), *Nyelvtudományi pályamunkák* (4 kötet), *Philosophiai pályamunkák* (3 kötet), *Természettudományi pályamunkák* (3 kötet), *Történettudományi pályamunkák* (2 kötet), *Törvénytudományi pályamunkák* (3 kötet), *Mathematicai pályamunkák* (2 kötet), *Műszótárak* (3 kötet), *Zsebszótárak* (4 szótár 5 kötetben).

A fentiekén túlmenően számos hivatalos kiadvány és periodika jelent meg a Társaság gondozásában, utóbbiak között említendő az *Académiai Értesítő* 4 évfolyama, a Tudománytár 36 évfolyama, a 15 alkalommal megjelent akadémiai *Névkönyv*, valamint a hét vaskos kötetben kiadott akadémiai *Évkönyv*.

Az első, helyesírási gondokkal küszködő akadémiai matematikai kiadvány

A Tudós Társaság által kiadott első matematikai munka egy logaritmustábla volt, amely afféle különlegességnek számít, hiszen az az Akadémia költségén jelent meg Londonban:

A' természetes számok' logaritmái 1^ol 108000^g. Szerkezteté Babbage Károly. Stereotyp-harmadik kiadás. Készült Nagy Károly felügyelése alatt. A' magyar tudós társaság' költségével. London, 1834. W. Clowes. [2], VII, XIV, 202 p.

A művet az Akadémia megbízásából *Nagy Károly* nyomtatta Londonban, s látta el egy második előszóval. Maga a kiadvány oly sikeres lett idehaza, hogy később szerzőjét, *Charles Babbage*-t az Akadémia külső tagjai sorába fogadta. A kiadvány különlegessége, hogy abból 600 példány magyar előszóval jelent meg, 200 példány háromnyelvű (magyar, angol és német előszóval), 100 példány kétnyelvű (magyar és angol), illetve szintén 100 példány magyar és német előszóval készült. Ez összesen 1000 példány, amelyből 500-at zöld papírra, 250-et sárgára, 250-et pedig fehérre nyomtattak.

Az egyes kiadások címlapjai eltérnek egymástól, a német előszóval ellátott kiadás címlapján például ez olvasható: *Logarithmen der natürlichen Zahlen 1 bis 108000. Von Karl Babbage. Dritte Stereotyp-Auflage, besorgt und mit der Einleitung in deutscher Sprache herausgegeben, von Karl Nagy. Gedruckt für die Ungarische Akademie der Wissenschaften. London, 1834.*

Az angol előszóval ellátott kiadás címlapja a következő: *Table of the logarithms of the natural numbers from 1 to 108000. By Charles Babbage. Stereotyped-third edition. Printed for the Hungarian Academy of Sciences. London, 1834.*

E kiadásokban Babbage eredeti, angol nyelvű előszava is kinyomtatásra került, míg a csak magyar előszóval készült változatban, annak Nagy Károly által átdolgozott és kiegészített szövege jelent meg.

A Tudós Társaság akkoriban igyekezett kialakítani a magyar helyesírás és „szóragasztás” főbb szabályait, ezért minden kiadványukban elhelyeztek egy figyelmeztetést, amely így hangzik: „A’ magyar tudós társaság ezen munkának csak kiadója lévén, nem kezeskedik a’ benne követett nyelvszabályokról, sem írásmódról, sem végre akárminemű, nyelvet ’s írást illető elvekről.”

Ez a figyelmeztetés a kiadványok többsége számára jogos, jelen esetben azonban megmosolyogtató, hiszen a 202 oldalas matematikai táblázatsorban elsősorban ez a szöveg olvasható: *Log.* Ennek a szónak a helyesírásáról túlságosan nagy vitát nem érdemes nyitni.

Vörösmarty és Czuczor elveszettnek hitt 1848-as iskolai magyar nyelvtankönyveiről

Az Akadémia vállalta, hogy az iskolák munkáját annyiban is segíti, hogy nyelvtankönyveket állít össze számukra. Erről a témakör egykori kutatója, *Illéssy János* így emlékezett vissza az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1893-as évfolyamában:

A kiadásra vonatkozó javaslatot „a helytartótá-

nács és a m. udv. kancellária elfogadták. 1848 márcz. 16-án kelt a kir. leirat, mely elrendeli, hogy a Czuczor és Vörösmarty magyar nyelvtanai (»Elemi magyar nyelvtan«, »Magyar Nyelvtan« és »Szókötés«) a gymnasiumok alsó osztályainak használatára kinyomattassanak s a szerzőknek tiszteletdíj, a még hátralevő negyedik kötetet is beleértve, 4000 ezüst ft. fizetessék az egyetemi nyomda pénztárából.

Ez időn túl a hivatalos iratok közt még egyszer található nyoma a Czuczor-Vörösmarty-féle nyelvtanoknak. Ugyanis a szerzők 1848. jun. 2-án az íránt folyamodnak br. Eötvös Józsefvallás és közoktatásügyi miniszterhez, hogy munkáikat kinyomatás előtt »végső áttekintés végett« juttassa kezükhöz. A miniszter a kérés teljesítését el is rendelte. Mi lett tovább a munkákkal? – nem tudom. A közbejött nagy események valószínűleg meghiúsították az egész szándék kivitelét: a kéziratban már kész három kötet nem került nyomda alá s talán az egyetemi nyomda irattárában hevernek, a negyedik kötet pedig el sem is készült.»⁵

Ezt a tényt a kutatók azóta is elfogadják, tehát hogy a Vörösmarty Mihály és Czuczor Gergely által írt nyelvtankönyvek a háborús események miatt 1848-ban nem kerültek kinyomtatásra, s csak 1851-ben jelentek meg. Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában megtalálhatók azok a javítások, amelyek az 1848-ra tervezett kötetekhez készültek, de a kutatók úgy vélték, hogy ezeket a nyomdai javításokat csak az 1851-es kiadásra hajtották végre első alkalommal.⁶ Az 1977-ben megjelent kötet szerkesztői utalnak arra, hogy *Viszota Gyula*, a reformkori akadémikusok életművének neves kutatója, az *Egyetemes Philologiai Közöny* 1903-as kötetében írt részletesen ezekről a hivatalos iskolai nyelvtanokról. Szerinte a Czuczor és Vörösmarty által megfogalmazott nyelvtan már 1846-ban felküldetett a Helytartótanácshoz, ők lektoráltatták, de egyelőre nem került nyomdába. A nyomtatás elvileg 1848 tavaszán el is kezdődött, és bár *Szász Károly* miniszteri tanácsos értesítette is a munka megkezdéséről Vörösmartyt, *Viszota* is és *Illéssy* is úgy vélte, hogy ezek a művek csak 1851-re

készültek el. Az egyik kötet „*Elemi magyar nyelvtan*”, a második „*Magyar nyelvtan*” címmel látott volna napvilágot 1848-ban, és tervezték a III. és IV. osztály számára a „*Szókötés*” című munka közreadását is. Az elkészült nyomdai levonatokhoz készített számos pótlást és javítást Czuczor Gergely és Vörösmarty Mihály, de valamennyi kutató úgy vélte, hogy ezeket a nyomda 1848-ban már nem tudta átvezetni, a kéréseket nem tudta végrehajtani, a tervezett tankönyvek közül az első és második osztály számára íródott munka nem tudott elkészülni akkor, hanem mindezekre 1851-ig kellett várni.

Jelen sorok szerzője az irodalomtörténészek hipotézisét és az 1977-ben megjelent Vörösmarty kritikai kiadásban olvasható megállapításokat cáfolni tudja: a két tervezett tankönyv ugyanis – az ismert történelmi események ellenére – a forradalom és szabadságharc időszakában, 1848-ban elkészült az Egyetemi Nyomdában, s a nyomda munkatársai végre is hajtották a két szerző által kért javításokat.

A kötetből csak néhány évvel ezelőtt került elő egy-egy példány, a szerzetesrendek és más megszüntetett gyűjteményekből kialakított hatalmas fölőspéldány-központ anyagából, s ezek a példányok bekerültek a Nemzeti Könyvtár állományába. A két kötet címlapján sem Czuczor Gergelynek, sem Vörösmarty Mihálynak nem szerepel a neve, így az OSZK munkatársai által készített hivatalos címleírásban sem kaptak helyet, pedig az előszó végén mindkettejük neve ott olvasható. A két kötet a következő:

*Elemi magyar nyelvtan a közép iskolák 1. oszt. számára. Buda, 1848. Egyetemi ny. VI, 84 p.*⁷
*Magyar nyelvtan a középiskolák 2. oszt. számára. Buda, 1848. Egyetemi ny. 163 p.*⁸

A fentiekből következik, hogy a Vörösmarty és Czuczor által – akadémiai felügyelettel – írt középiskolai nyelvtanok közül az első és a má-

sodik osztály számára készített, és 1848-ban megjelenni tervezett munka (a szerzői javítások figyelembe vételével) 1848-ban valóban meg is jelent az Egyetemi Nyomda jóvoltából. E két mű kézírata megtalálható az Akadémia gyűjteményében, s azt az egykoron meg nem jelent iratok között tartják számon, ez azonban nem helyes megállapítás, mert a kéziratok megjelentek, bár lehetséges, hogy a mű terjesztésére akkoriban nem nyílt mód.

A Magyar Tudományos Akadémiához kapcsolódó könyvkiadás reformkori történetéből még jó néhány elemet tudnánk közreadni, de most – egykori témavezetőnk és lektorunk, néhai Fülöp Géza tiszteletére – csupán a fentiek kiemelésére volt módunk.

Jegyzetek

1. A Magyar Tudományos Akadémia kiadványai 1828–1950. Bp., 1978. Akadémiai Kiadó. 15. old.
2. A Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei. Első kötet. 1831–1832. Pesten, 1833. Trattner–Károlyi nyomtatása. 49. old.
3. Uo. 51. old.
4. Lásd bővebben: Gazda István: A Magyar Tudományos Akadémia reformkori kiadványai 1831–1848. Piliscsaba, 1999. MATI. 170, 22 old. (Magyar Tudománytörténelmi Szemle Könyvtára 13.) – A Fülöp Géza által bírált kandidátusi dissertáció egyik egysége.
5. Irodalomtörténelmi Közlemények, 1893. 378. old.
6. Lásd: Magyar nyelvtan a' középiskolák' II. osztálya számára. Budán, 1851. In: Vörösmarty Mihály: Publicisztikai írások. + Akadémiai és Kiszaludytársasági iratok. Szerk.: Solt Andor, Fehér Géza. Bp., 1977. Akadémiai Kiadó. 389. old. (Vörösmarty Mihály összes művei 16.)
7. OSZK raktári szám: 284.120
8. OSZK raktári szám: 809.685

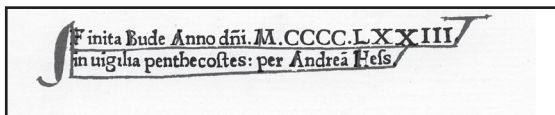
Beérkezett: 2014. február 3.

Ismerjük-e a régi nyomdászainkat?

V. ECSEDY Judit

Abban a kivételes helyzetben vagyunk, hogy mindjárt a legelső Magyarországon nyomtatott könyv készítőjének ismerjük a nevét, *Andreas Hess* ugyanis kiírta a nevét, a nyomtatás idejét és helyét (1473, Buda) a könyv utolsó lapjára (1. ábra). Az ősnymtatványok korszakában nálunk nyomtató másik, későbbi mester nevét viszont nem ismerjük, mert ő nem tüntette fel egyetlen fennmaradt nyomtatványán sem.

1. ábra

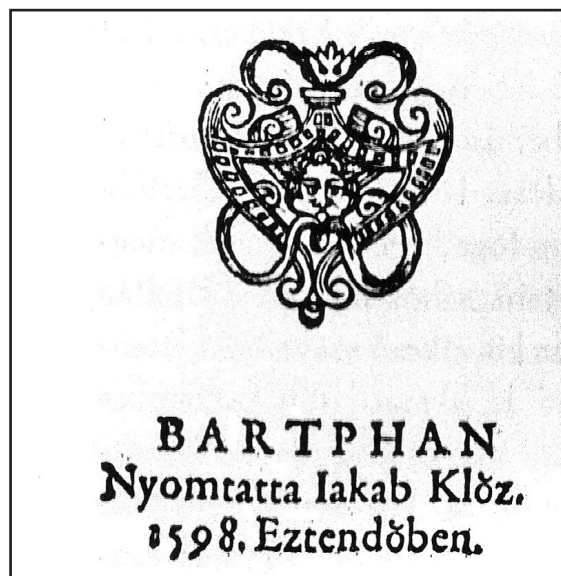
Andreas Hess Chronica Hungarorumának záró sorai

A könyvnyomtatás abban is különbözik más kézműves mesterségektől, hogy művelőinek nevét általában ismerjük, mert ott szerepel kiadványaik címlapján vagy utolsó lapján. Igaz, a nyomdászok nem is tartották magukat pusztán

mesterembereknek, hanem inkább a tipográfia művészete művelőinek. Azáltal, hogy nevük a szerzők, a könyv íróinak társaságában szerepelt, leggyakrabban a címlapon, szinte ők is részeseivé váltak az írói műnek. Természetesen ennek gyakorlati értelme is volt, hiszen a könyv iránt érdeklődő megtudhatta belőle a nyomdász vagy kiadó nevét, akinél a könyvhöz hozzájuthatott. A hazai könyvnyomtatás legkorábbi képviselőitől kezdve a nyomdászok hosszú sorát ismerjük név szerint: 1473 és 1700 között összesen 171 nyomdászzal foglalkozó személyről tudunk. A magyarországi nyomdászat állandósulását olyan neves reformátor nyomdászok képviselik, akiknek a neve egyébként nemcsak mint nyomdász (nyomdatulajdonos), hanem mint egyházszervező prédikátor, író is ismert, illetve ismert volt a maga korában is. Ilyen volt például *Bornemisza Péter*, *Huszár Gál*, *Joannes Honterus* vagy *Heltai Gáspár*.

Az ő esetükben helyesebb nyomdatulajdonosról beszélni, mert bár nyomdászként jegyezték kiadványaikat, nem valószínű, hogy ők álltak naphosszat a sajtó mellett. Bornemiszaról és Heltairól is – saját megjegyzéseikből – azt is tudjuk, hogy több nyomdászlegényük is volt. A nyomdászathoz, annak munkafolyamatához azonban jól értettek, még ha a kétkezi munkát nem is egyedül végezték.

Kortársaik közül valamennyi – akár városi, akár főúri patrónus, akár egyház mellett működő – nyomdász nevét ismerjük. Némelyiknek még az életútjáról is rendelkezünk ismeretekkel. Például, hogy a sárvárújszigeti nyomdában az Újtestamentum nyomtatását befejező *Abádi Benedek* a krakkói egyetemre járt, és ugyanott *Vietor* nyomdájában is dolgozott. A bártfai *David Gutgesell* helybeli, tekintélyes családból származott, mint ahogy *Jakob Klöss* is (2. ábra) vagy a következő században a lőcsei *Brewer* nyomdászcsalád tagjai. Róluk is tudjuk, hogy egyetemet járt férfiak voltak.

2. ábra

Soós Kristóf magyar nyelvű evangélikus prédikációinak végén a kolofon

A nyomdászat megbecsült foglalkozásnak számított a későbbi századokban is, képviselőik iskolázott, külföldet járt, több nyelvet ismerő személyek voltak.

A 17. században nagyobb számban érkeztek hozzánk nyomdászok német földről. Ennek oka az volt, hogy ott a nyomdák céhes rendszerben dolgoztak, tehát a szigorúan megszabott létszám feletti nyomdászok máshová vándoroltak, és előszeretettel jöttek Magyarországra, mert itt a nyomdászat szabad művészet volt, a nyomdászok sohasem alkottak céheket. Letelepedésükhöz és munkába állásukhoz elég volt a város beleegyezése.

Néhány nyomdászunk nevéből arra is következtetni tudunk, honnan jöttek Magyarországra. A Debrecenben dolgozó *Lipsiai Rheda Pál* és *Péter* Lipcséből (régiesen és latinosan Lipsiából) került Debrecenbe az 1610-es években (3. ábra), de jöttek Németalföldről, Hamburgból, Sziléziából is.

3. ábra

Werbőczy István. Decretum juris... c. művének impressuma „Debrecenben Nyomtatta Lipsiai Pál. 1611.”

Magyarországra és Erdélybe vallási okból is érkeztek nyomdászok: többnyire olyan protestáns nyomdászok, akik nem remélhették, hogy például az osztrák örökös tartományokban nyomdai engedélyt kapnak. A magyarországi korai könyvnyomtatás egyik sajátossága a felekezeti megoszlás volt, hogy tudniillik a nyomdák többsége még az 1700-as években is protestáns (lutheránus, református) vezetés alatt állt, sőt éppen ekkor unitárius nyomda is működött, ami példátlan volt egész Európában.

Látni fogjuk, hogy milyen sok szállal kötődött a hazai nyomdászat szinte egész Európához, hiszen a fenti okokból a legkülönbözőbb tájak-

ról, városokból érkeztek hozzánk nyomdászok, és sűrűn jártak külföldre a hazai nyomdászok is, hol beszerzés, hol tanulás céljából. Vagyis, nem az európai nyomdászat perifériáján helyezkedtünk el.

Érdeemes még szólni néhány további hazai sajátosságról, amely a nyomdák létezését és a nyomdászok helyzetét meghatározta. Ebben az időszakban ugyanis sem a királyi Magyarországon, sem Erdélyben nem működött központi cenzúra, a hazai nyomdászok nem kértek királyi privilégiumot ahhoz, hogy letelepedhessenek és nyomdát állíthassanak, kötelezettségük csak a patrónus főúrral vagy a várossal szemben volt; protestáns nyomdavezetőink pedig általában az egyházi személyeknek járó kiváltságokat is élvezték.

Kik is voltak ezek a külföldről jövő, és nálunk gyakran végleg megtelepedő nyomdászok?

Említésre érdemes momentuma a magyarországi nyomdásztörténetnek, hogy a híres, Nyugat-Európa több városában dolgozó *Wechel* és *Aubry* nyomdász- és kiadó-család két tagja a Dunántúlon működött az 1630–1665-ös években. A *Wechel*-család tagjainak magyarországi megjelenése feltehetően azzal magyarázható, hogy köztük és *Batthyány Boldizsár* között régi ismeretség volt, és sűrű levelezést folytattak. A *Wechel* és *Aubry* család kiterjedt ismeretése és jó kapcsolatai révén több városban is lerakatokkal rendelkezett, korábban pedig *Szenci Molnár Albert* néhány munkája is náluk jelent meg Frankfurtban.

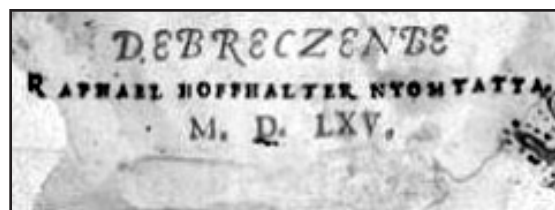
Hoffhalter Rafael protestáns vallása ellenére, az egyik legjobb és a császár által is legtöbbet foglalkoztatott nyomdász és fametsző volt Bécsben. A 4. ábrán a Bécsben használt, bizonyára saját metszésű nyomdászjelvénye látható. Miksa császártól kapott megbízása volt a legnagyobb szabású munkája, mégis hirtelen, feltehetően nem titkolt protestáns vallása miatt, kellett elhagynia Bécsset, és ezután került Debrecenbe, a városi nyomda élére (ld. 5. ábra). Feladatai itt természetesen szerényebbek voltak, mint a császárvárosban, de itteni működését is igényes fametszettek megjelenése jelzi. Később Gyulafehérvárra,

4. ábra

Rafael Hoffhalter Bécsben használt nyomdajelvénye

János Zsigmond fejedelem környezetébe került, mintegy fejedelmi nyomdászként.

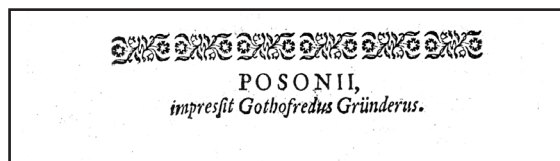

5. ábra

„*Debreczenbe Raphael Hoffhalter nyomtatta 1565*”

Mint láttuk, a nyomdavezetők nevét általában jól ismerjük, viszont kevesebbet tudunk a mellettük dolgozó nyomdászlegényekről. Róluk csak kivételes esetben, és nem az általuk nyomtatott könyvekből, hanem korabeli forrásokból értesülhetünk. Utaltunk már Bornemisza és Heltai legényeire, akiknek a nevét nem ismerjük, de 17. századi forrásoknak köszönhetően azt tudjuk, hogy kik dolgoztak a löcsei Brewer-nyomdában. *Szenci Kertész Ábrahám* három legényének a nevét is ismerjük, valamint a kolozsvári nyom-

dászat neves mesterének, *Tótfalusi Kis Miklós*-nak négy legényét is ismerjük név szerint, sőt, további pályájukat is követni tudjuk. Sziléziából érkezett Pozsonyba, és ott önálló nyomdát alapított *Gottfried Gründer* (6. ábra), a boroszlói *Bauman* nyomda alkalmazottja, aki néhány év múlva visszatért Boroszlóba és átvette a *Bauman* nyomda vezetését.

6. kép

Gründer nyomdász egy pozsonyi nyomtatványon

Mindössze egy olyan nyomdásról tudunk, aki ezekben az időkben az osztrák örökös tartományokból érkezett, a korábban Linzben dolgozó *Marcus Pistorius*-ról. A szebeni városi nyomda vezetőjeként dolgozó mester magát magyarul *Linzi Pistorius Márknak* nevezte.

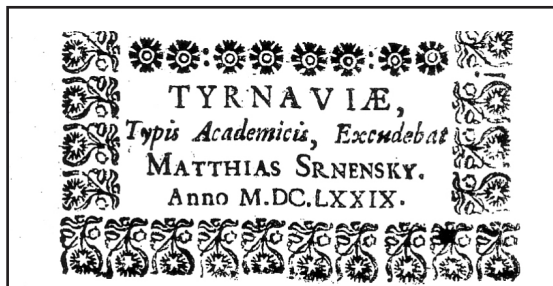
Bizonyára ezzel a *Marcus Pistorius*-szal azonos az a „*linzi eretnek könyvnyomtató*”, aki egy korabeli katolikus szerzőtől származó vitairat szerint „*betűivel együtt Magyarországra ment... és mikor alá s fel hordozná Magyar-országban az ő könyvnyomtató műhelyét*”, kiűzték onnan. Valószínű, hogy Szeben már vándorlásának végső állomása volt, és kezdetben a királyi Magyarországon, talán Felső-Magyarországon igyekezett megvetni a lábát.¹

A katolikus egyház is hívott be külföldről nyomdászt. A prágai jezsuita nyomda mestere *Zakariás Aksamíték* így került a pozsonyi kollégiumi nyomda élére néhány évre. Nevét egy szép rézmetszetű címlap is megőrizte. Ami a nyomdászok nevének feltüntetését illeti, a katolikus egyház nyomdái különféle gyakorlatot folytattak. A csíksomlyói ferencesek a névtelenséget választották, csak a világi nyomdász-alkalmazott írta ki nevét. A pozsonyi érseki nyomda nemhogy nyomdászait, de önmagát sem nevezete meg sohasem, hanem csak mint „*Az érseki udvarban*” jelölte magát. Ezzel szemben a jezsuiták nagyszombati akadémiai nyomdájának teljes nevét olvashatjuk a címlapon, és sohasem marad el a nyomdavezető neve (7. és 8. ábra).

7. ábra

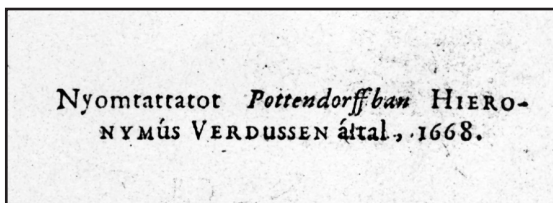
Byller Mathe nagyszombati nyomdász

8. ábra

Matthias Srenensky nagyszombati nyomdász

Az elmondottakon kívül a század folyamán németalföldi kapcsolatokat lehet még tetten érni. *Nádasdy Ferenc* mecénás és műgyűjtő főúr a *Mausoleum* kiadását (1664) követő évben már komolyan foglalkozott egy saját nyomda létesítésének gondolatával, mert Németalföldre utazó két megbízottját 1665. július 16-án utasította, hogy festő, kertész és vadász mellett négy jó nyomdászt is fogadjanak fel a számára. Ezen kívül nyomtatóbetűk és nyomdához szükséges egyéb kellékek, köztük fametszetű díszes kezdőbetűk beszerzésével is megbízta őket² a tulipánhagymák beszerzése mellett. A *Nádasdy* által behívott nyomdászok egyike *Hieronymus Verdussen* lehetett (9. ábra).

9. ábra

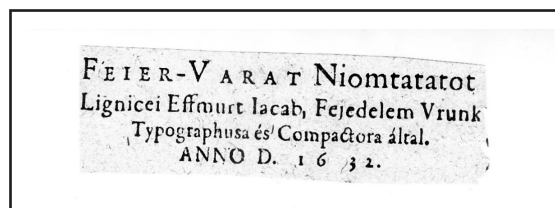
*Hieronymus Verdussen antwerpeni nyomdász
Nádasdy Ferenc alkalmazásában*

Verdussen Antwerpenből, Németalföld katolikus tartományából érkezett: a már több generáció óta könyvkiadással és könyvnyomtatással foglalkozó Verdussen családnak volt tagja, amely az ugyancsak antwerpeni Plantin-Moretus cég mellett a másik legjelentősebb officína volt Antwerpenben.³

Érdekesség, hogy egyetlen svéd származású nyomdász is dolgozott Magyarországon: ő *Eric Ericson*, a kassai nyomda vezetője volt.⁴

A neves cseh pedagógus, *J. A. Comenius* lengyelországi, lesznoi száműzetésből érkezett Sárospatakra. Számára létfontosságú volt a keze ügyében lévő nyomda. Lesznóban letelepedve számos munkáját a helybeli *Vetter*-nyomda bocsájtotta ki. Mivel ragaszkodott ahhoz, hogy Patakon is álljon a rendelkezésére nyomda, ennek köszönhető, hogy az évek óta készen álló, de használaton kívüli pataki nyomda 1650 végén munkába állhatott. A pataki tipográfia Comeniusszal együtt érkező első mestere, *Georgius Renius* volt. Renius ismeretlenül került Sárospatakra, legvalószínűbb, hogy éppen Lesznóról, a *Vetter*-nyomdából hozta magával Comenius. A Renius keze alól Patakon kikerült nyomtatványok azt bizonyítják, hogy ügyes és szakképzett mester lehetett. Kivételesen fennmaradt fizetésének felsorolása is, amely részben aranyból, részben természetbeni juttatásokból állt, és körülbelül azonos volt a várbeli másodkapitány fizetésével.

A gyulafehérvári fejedelmi nyomdában *Jakob Effmurd*t érkezésével új felszerelés jelent meg, és a nyomda élete is megélné, amint azt a nyomdász Krakkóban tett sűrű látogatásai bizonyítják.⁵ A nyomdai munkához szükséges anyagokat és felszereléseket jórészt Lengyelországból, mégpedig Krakkóból hozták (1633-ban pl. a papírt is). Nevét magyarul *Lignicei Effmurd*t *Jakab*nak írta, tehát a sziléziai Liegnitzből (Legnica) származhatott (10. ábra). Személyéről csak annyi állapítható meg, hogy mielőtt 1628-ban feltűnt volna a neve a gyulafehérvári nyomtatványokon, 1621-ben még Krakkóban dolgozott, bár nem önálló nyomdászként, hanem valószínűleg könyvkötőként. Korabeli források szólnak arról, hogy 1631-ben a Gyulafehérvárra érkezett külföldi nyomdászok Hamburgból jöttek (vagy legalábbis Hamburgon át).

10. ábra

Tolnai István: *Az witebergai academianak [...]* (Gyulafehérvár, 1632.) c. könyvének impresszuma: „Feier-Varat Niomtatarot Lignicei Effmurt Jacab által. Anno D.1632.”

11. ábra

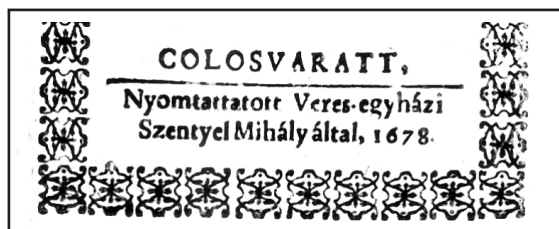
Buzinkai Mihály: *Institutionum dialecticarum libri Sárospatak, 1659.) c. művének impresszuma* „Patakini, Typis Celsiss. Principis excudit Johannes Rosnyai, MDCLIX”

A sárospataki és gyulafehérvári nyomtatványokon az a közös, hogy a fejedelmi nyomda megnevezés mindig szerepel rajtuk, (11. ábra) még ha a nyomdász nevét néha elhagyják is. Ennek ellenére nem ismeretlen a fejedelmi nyomdászok neve, sőt a gyulafehérvári nyomdai rendtartás, amely egyedülálló és nagyon korai dokumentuma egy jelentős méretű hazai nyomda működésének, az összes ott dolgozó nyomdászt név szerint felsorolja. Dolgozott itt egy lengyelországi legény is, *Paulus de Vitze Gedansis*, aki latinosan írt neve alapján Gdanskból jött. Kelet-magyarországi és erdélyi nyomdáinkra a korabeli hollandiai nyomdászatnak volt a legnagyobb hatása. A 17. században élenjáró, hírneves kiadóknak és nyomdáknak otthont adó németalföldi protestáns városok állandó célállomásai voltak nemcsak az erdélyi peregrináló diákoknak, hanem a tipográfia művészetét tanulni

szándékozónak is. Nagyon valószínű, hogy a kiváló színvonalon és kiváló felszereléssel dolgozó váradi mester, *Szenci Kertész Ábrahám* is Németalföldön szerezte szakmai tudását. Feltehetően teológiai végzettsége is lehetett: gondoljunk arra, hogy ő volt a nyomdása a Vizsolyi Biblia új, átdolgozott kiadásának, a Váradi Bibliának. Kortárs emlékiróktól azt is tudjuk róla, hogy vagyonos ember lévén, Váradon több palotája is volt.

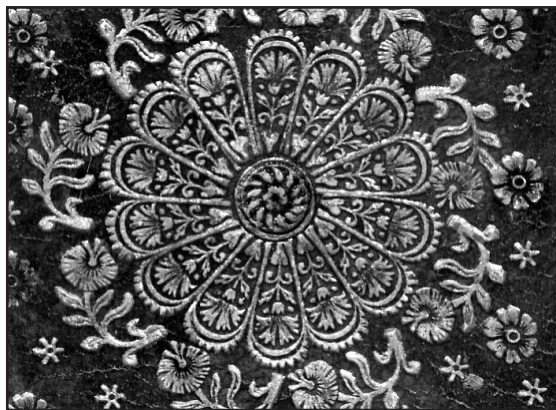
Nemcsak Szenci Kertész Ábrahám, hanem munkatársa, később utóda, *Udvarhelyi Mihály* tipográfus is világlátott ember volt. Járt Hollandiában és Angliában, németalföldi és angliai tanulmányútja 1663 decemberétől legalább két évig tartott – az emlékiratíró *Bethlen Miklós* társaságában. Saját költségén utazott, és amint Bornemisza Anna fejedelemsasszonynak írja „*laktam kegyelmes asszonyom nagy királyok, fejedelmek s híres neves Académiák Typographiájában, de mindenütt szép hírem, nevem volt, mert ott tudták a Typographiának mi voltát.*” Az említett akadémiák közül a leidenit és az oxfordit, illetve azok tipográfiáját biztosra vehetjük.⁶ Hazatérve egy ideig Szenci Kertész Ábrahám mellett dolgozott, majd a nyomdát vezette mindaddig, amíg Szenci Szebenben volt.

Tótfalusi Kis Miklós egyik kolozsvári elődje *Veregyeházi Szentyel Mihály* volt (12. ábra), akit mint könyvkötőt sejtjük a híres kolozsvári legyeződíszes kötések mögött. Sok más elődjéhez és kortársához hasonlóan tipográfus és könyvkötő volt egy személyben. Számos jel mutat arra, hogy az *Apafi Mihály* környezetében felbukkanó sok legyeződíszes kötésű könyv a fejedelmi reprezentáció része volt (egy ilyen legyeződíszes könyvkötés részlete látható a 13. ábrán).

12. ábra

Veregyeházi Szentyel Mihály egyik kolozsvári nyomtatványa

13. ábra

Legyeződíszes könyvkötés

Talán már eddig is érzékelhető volt, hogy az ország sorsdöntő eseményei a nyomdákra és nyomdászokra is döntő hatással voltak. Ezzel kapcsolatban még két beszédes példát mutatnék be. A Rákócziak és Lorántffy Zsuzsanna fejedelemsasszony gondoskodásából szépen fejlődő pataki akadémiának és nyomdának 1671-ben menekülnie kellett (az özvegy, ifjabb fejedelemsasszony, Báthory Zsófia utasítására), és oda soha többet nem térhetett vissza a fejedelmi nyomdász, *Rosnyai János* sem. Kiváló tipográfus lévén *Rozsnyait* meghívták a debreceniek, de ő inkább Kolozsvárra ment. Ennek állít emléket egyik nyomtatványa, amelyet már kolozsvári nyomdászként fejezett be (14. ábra).

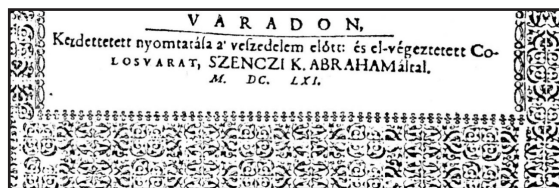

14. ábra

Czeglédi István: Sion vára c. könyvének impressuma: „Kezdetett nyomtatása Sáros-Patakon, s el-végezetett Colosvarat Rosnyai Jan. által, exiliumban, 1675.”

A másik példa a már említett Váradi Bibliával és *Szenci Kertész Ábrahám* személyével kapcsolatos. II. Rákóczi György politikájának következményeként nemcsak Gyulafehérvárt rohanták le a török-tatár seregek 1658-ban, és pusztították el a várat, a fejedelmi palotát, az akadémiát, hanem két évvel később ugyanilyen sorsra jutott Várad

is. Itt éppen munkában volt a hatalmas terjedelmű Váradai Biblia nyomtatása. A vár kapitulációjára olyan feltétellel került sor, hogy a törökök engedélyezték a nyomdai felszerelés és a félig kész Bibliák elszállítását. A Váradai Biblia egyik méltatója szerint ez a „*legfátumosabb magyar könyv*”. Erre emlékeztet bennünket a címlapon található szöveg (15. ábra).

15. ábra

*A Váradai Biblia (Kolozsvár, 1661.) impresszuma:
„Kezdettetett nyomtatása a' veszedelem előtt:
és el-végezetett Colosvarat, Szenczi K. Abraham által.
M. DC. LXI.”*

A kolozsvári nyomda nem külföldről hívott nyomdászt, hanem a város vagy az egyház maga nevelte ki a tipográfusokat, vagy olyanokra bízta a nyomda vezetését, akik már több országban is megfordultak, kiváló szakmai ismeretekkel rendelkező szakemberek voltak, de nemegyszer teológiai végzettséggel is rendelkeztek.

Kolozsvárhoz hasonlóan a debreceni tanács is fontosnak tartotta, hogy képzett nyomdász vezesse a városi tipográfiát, és a tudását Németalföldön sajátítsa el. Ezért küldték ki *Töltési Istvánt* Hollandiába, hogy a tipográfia művészetét és lehetőleg a betűmetszést is sajátítsa el. Az ő kinti tartózkodása részben egybeesett *Tótfalusi Kis Miklós* amszterdami éveivel. *Tótfalusi* ugyan nem sokra tartotta betűmetszői tudományát⁷, de nyomdászként *Töltési* kiváló színvonalon dolgozott, amint azt debreceni nyomtatványaiából megítélhető.

Ezeknek a németalföldi nyomdákból tapasztalatot és szakmai tudást szerzett tipográfusoknak sorában alkotott kiemelkedőt *Tótfalusi Kis Miklós* (16. ábra), akinek holland ízlésű, egységes stílusú betűhagyatéka sokáig nyomon követhető a kolozsvári nyomtatványokon. Ismerjük egyetlen példányban fennmaradt betű-mintalapját latin-görög, héber betűkkel, és említsük meg *Dán*

16. ábra

M. Tótfalusi Kis Miklós: Szakats mesterségnek könyvetskéje (Kolozsvár, 1698) impresszuma

Róbert, a Könyvtártudományi Tanszék egykori tanszékvezetője nevét, aki Amszterdamban megtalálta *Tótfalusi* egyetlen példányban létező grúz mintalapját.

Azt hiszem, az eddigiekből is jól látszik, hogy nyomdászaink élete és sorsa mennyire össze volt kötve az ország helyzetében bekövetkezett változásokkal, mind vallási, mind politikai eseményekkel. Elég utalni a sárvár-újszigeti nyomdára, amelynek nagyszabású Újtestamentuma Buda törökök általi elfoglalásának évében készült el, és ezzel a nyomda meg is szűnt, vagy a sárospataki nyomda hirtelen elűzésére a patrónus vallása miatt, vagy a Váradai Biblia kalandos sorsára. Szólni kell még azokról a kiadványokról is, amelyek vagy szándékosan nem tüntetik fel a nyomdász nevét, vagy kitalált nevet használnak, holott ezek a könyvek is készültek valahol, ezeket is kinyomtatta valaki. Ilyen esetekben a félrevezetés a cél, a figyelem elterelése a valóságos nyomdahelyről és nyomdáról. Ezzel a módszerrel vallási vagy politikai vitairatok éltek, bár nálunk, éppen az előbb elmondott vallási sokszínűség miatt, sokkal ritkábban, mint külföldön. Ami kiadvány nálunk hamis nyomdásznévvvel készült, azt mind a Wesselényi összeesküvés után – jogos óvatosságból – nyomtatták így. Így készültek nyomtatványok a sosem létező *Constantinus Veracius*nál, akinek ugyan „beszélő” neve van, a mögötte rejlő valódi (kikövetkeztethetően kolozsvári) nyomdász személyét azonban elrejtí (17. ábra).

**VENETIIS, Typis Fratrum Veracii,
Constantini, & Speracii.**

17. kép

„*Venetii Typis Fratrum Veracii,
Constantini et Speracii*” (1671)

A címben feltett kérdésre tehát azt válaszolhatjuk, hogy néha még azokat a nyomdászainkat is ismerjük, akik magukat titokban akarták tartani.

Jegyzetek

1. V. ECSEDY Judit: Szenci Kertész Ábrahám és ismeretlen nyomtatványai = Magyar Könyvszemle, 105. évf. 1989, 29–30. p.
2. Gróf Nádasdy Ferenc utasításai hollandi vásárlásai felől = Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 5. évf. 1898. 459. p.
3. OLIHOFS, Frans: De boekdruckers, boekverkoopers en uitgevers in Atwerpen sedert de uitvinding der boekdrukkunst tot op ouze dagen, Antwerpen 1891, p. 105. – Eszerint Hieronymus (IV) nyomdász 1620. május 17-én született, meghalt 1687. május 4-én, és 1657–1658-ban vették fel a nyomdászok Szent Lukács céhébe.
4. GALLI Katalin – PAVERCSEK Ilona: Fejezetek a kassai könyvnyomtatás történetéből = Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1981. Bp. OSZK, 1983. 361. p.
5. V. ECSEDY Judit: A gyulafehérvári fejedelmi nyomda első korszaka (1623–1636) = Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974/1975. Bp. OSZK, 356. p.
6. V. ECSEDY Judit: Könyvnyomtatás az erdélyi fejedelemségben I. Apafi Mihály korában 1661–1690. 1. rész = Magyar Könyvszemle, 121. évf. 2005. 295–296. p.
7. M. Tótfalusi K. Miklósnak maga személyének, életének és különös cselekedetinek Mentsége (Kolozsvár, 1698.) 228. p. = Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége. Bev., jegyz.: Jakó Zsigmond. Bukarest, Kriterion, 1974.

Egyeztetés az erdélyi magyar közgyűjteményi együttműködésről

Megbeszélést tartott Kolozsváron az erdélyi magyar közgyűjtemények gyűjtési területeinek összehangolásáról a Kulturális Autonómia Tanács (KAT) és az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME). A magyar többségű döntéshozatal alá tartozó múzeumok, könyvtárak, felsőoktatási intézmények és egyházi levéltárak képviselőivel folytatott egyeztetés célja egy olyan, minden területet lefedő intézményi gyűjtőköri együttműködés kialakítása, amely megoldást jelent az erdélyi magyarok szellemi hagyatékának megőrzésében.

(Forrás: <http://erdely.ma/kultura.php?id=157412> – közzéteszi: Haraszti Katalin, IFLA-HUN, 2014. április 17.)

Fejlemények a MaNDA munkájában

A Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA) és a Filmintézet megkezdte az adatszolgáltatást az európai digitális adatbázis számára. Elkészült az Europeana metaadat szabványának (ESE) magyar változata és kiépült egy exportmodul az Europeanához. Az OSZK-val együttműködve sikeresen lezajlott a tesztelés is, ezentúl nem lesz akadálya a tömeges magyar adatexportnak. A közfoglalkoztatási program során mintegy százezer publikus kulturális dokumentum (kép, szöveg, mozgóképek, hanganyag) került a MaNDA adatbázisába.

(Forrás: Kárpáti György: A MaNDA Európába tart = Magyar Nemzet, 2014. április 30.)

Hungarikumok a Rutgers Egyetem Könyvtárában: a második világháború idején az amerikai hadseregbe behívott amerikai magyar katonák levelei 1942–1945¹

KOVÁCS Ilona

Bevezetés

*Fülöp Gézá*nak nem voltam tanítványa, de sok szakmai és emberi szál kötött hozzá. Szívből szerettem és becsültem a tudásáért, emberséget és becsületet sugárzó személyiségéért.

Életem két nagyon fontos állomásán töltöttem be meghatározó szerepet. Az egyik, amikor 1986 őszén felkért, hogy tartsak *Hungarika-kutatás* címmel speciális kollégiumot érdeklődő hallgatók számára. A felkérés alkalmat adott arra, hogy elméletileg és történetileg, valamint a gyakorlat szempontjából szisztematikusan végiggondoljam ezt a témakört, és elődeim tudására, valamint saját tapasztalataimra alapozva rendszerezem az ide vonatkozó ismereteket, és felkészüljek ebben a témakörben.

Másik igen fontos szerepe pályám alakulásában az volt, hogy nem szűnt meg ösztönözni a kandidátusi disszertációm megírására. A témámat

fenntartás nélkül elfogadta és vezette. Választott témám az amerikai magyar könyvtári gyűjtemények társadalomtörténeti vizsgálata volt a Kenti Állami Egyetemen (Kent State University) töltött évem tapasztalatai és kutatásaim alapján.² Ezen a két úton továbbhaladva dolgoztam a szakmában az elkövetkező évtizedekben.

Az amerikai kutatások legutóbbi eredményéből szeretnék most néhány gondolatot megosztani. Beszámolóm címe *Hungarikumok a Rutgers Egyetem Könyvtárában*. Az alcíme: *a második világháború idején az amerikai hadseregbe behívott amerikai magyar katonák levelei 1942–1945*.

Ez a két cím tulajdonképpen az említett két téma szoros összefüggését is jelzi. Ezek a levelek az amerikai magyar történelem forrásai, de egyben fontos hungarikumok.

A levélgűjtemény és lelőhelye

A közel négyszáz katonalevél majdnem ötven éve pihent a Rutgers Egyetem New Jersey gűjteményében³, amikor 1995-ben hungarikumok után kutatva rábukkantam a levélsomagra⁴. Nehéz leírni azt az élményt, amikor először beleolvastam ezekben az évek szerint szépen dossziékba rendezett levelekbe. Első pillantásra az angol nyelvű levelek és a dátumokban feltűnő földrajzi nevek alapján nem látszottak hungarikumnak, de azután ott sorakoztak a levelek alján az aláírások (Takács, Szabó, Csonka, Nagy, Katona, Kormány, Körmöndy, Köblös, Kuti, Tóth, Szigeti, Vajda stb., stb.), és az angol levelek között feltűntek a magyar nyelvű levelek is. Tartalmuk még inkább szíven ütött. A leveleket magyarok írták a 2. világháború alatt, akik az amerikai zászló alatt a világ minden tájára, szinte minden kontinensre szétszóródtak. Már akkor sejtettem, hogy ezek a levelek az amerikai magyarság története szempontjából fontos források: közvetlen híradást hoztak a magyarok kevéssé ismert második generációjáról. Abban az időben velük még nem készülték interjúk, s mára már csak kivételesen vannak közöttünk, s íme, most megszólaltak. A generáció gondolkodásmódja, nyelvhasználata, identitástudata, integrációs készsége, etikája, kötődései válnak ismertebbé a levelek alapján. Számat tarthatnak történészek, szociológusok, nyelvészek érdeklődésére.

A történeti háttér

A New Jerseyben őrzött gűjteményt nem véletlenül kerestem fel. Az egyetemi könyvtárnak ez a levéltára és különgűjteménye New Jersey állam helytörténeti gűjteményeként is funkcionál, New Jersey államban pedig számos településen éltek és még ma is élnek magyarok. Legnagyobb számban New Brunswickban (vagy, ahogy ők mondják Brunswickon) települtek le. New Brunswick a Raritan folyóra épült fontos kereskedelmi és ipari központ volt a 20. század elején. A magyarok bevándorlása a városba a 19. és a 20. század fordulóján indult meg. Az 1930-as évekre a város 30 000-es lakosságának egyötödét alkották, számuk öt-hatezer főt tett

ki. Ez az arány meghatározta a város lakosságán belül a közösség súlyát, hiszen a legnagyobb létszámú etnikum volt a településen, külön negyedek alkotva. A helyi gyárakban dolgoztak: a cigarettagyár, tügyár, téglagyár és a gépgyárak mellett a legfontosabb munkaadójuk a kötszert és egyéb higiéniai termékeket gyártó Johnson & Johnson cég volt, amely sokak számára egy életen át stabil megélhetést biztosított. Volt idő, amikor a cég munkásainak kétharmada magyar volt. A magyarok a város megbecsült polgárainak számítottak. Az első két évtized során kialakult a magyarok intézményrendszere. Hat magyar templomot építettek fel (két reformátust, egy római katolikust, egy evangélikust, egy görög katolikust, egy baptistát) és egy zsinagógát. A templomok igen fontos szerepet töltek be a magyar közösség összetartásában.

A levelek keletkezése

A levelek keletkezése és az utókor számára történet megőrzése az egyik református templom, a Magyar Reformed Church (MRC) lelkészének, *Kósa András*nak köszönhető, aki gyülekezetének 28 éven keresztül nemcsak elkötelezett lelki gondozója, hanem kitűnő szervezője is volt, és a város magyarságának vezető személyiségévé vált. A háború kezdetétől két szerepben, a gyülekezet lelkipásztoraként és a városi Magyar Védelmi Bizottság elnökeként levelezett a katonafiúkkal. Leveleivel a bevonuló katonákkal az első perctől kezdve felvette a kapcsolatot, küldte nekik a magyar egyházi újságot (Egyházi Látogató = *Church Visitor*) az otthoni hírekkel, a lelket építő olvasmányokat, és szervezte a közösség gondoskodó szeretetének megnyilvánulásait. Nagy ünnepekre (húsvétra, karácsonyra) ajándécsomagot, üdvözlöt küldtek, válaszra szólítva fel a fiatalokat, ezzel ösztönözve őket az új élethelyzetben a számukra eddig kevéssé gyakorolt kommunikációs formára, a levelezésre. Itt merült fel először a nyelv kérdése. A levelek nagyobb hányada (350 db) angol nyelven, kisebb része (36 db) magyarul íródott. Ezek árulkodó számok a második generáció nyelvhasználatáról. Ők a bevándorló magyarok fiai voltak, akik már Amerikában születtek, az amerikai public

schoolba jártak, angol nyelven amerikai képzést kaptak, írástudásukat készség szintre elsősorban angolul fejlesztették. A családban, a templomban, a magyar közösségben magyarul beszéltek, és a szombati és nyári magyar iskolában magyarnak nevelődtek. Tanultak írni és olvasni is magyarul, de írástudásukat funkcionálisan eddig nemigen használták. Ez volt az első élethelyzet, amikor sok családban a szülőkkel való közvetlen kapcsolattartás ezen múlt, hiszen sok szülő nem tudott (legalábbis írni, olvasni) angolul. Jöttek is Kósa Andrásához a hálálkodó levelek a fiúktól a tanításért. Demes István köszöni: „*hogy megtanított valahogyan Magyarul írni és olvasni. ... miljen jó, mert csak ez által tudok az édes anyámal levellezni.*”⁵

Ennek a botladozó magyar íráskészségnek köszönhető, hogy megmaradt a szülő és gyermek élő kapcsolata, nem kellett közvetítőket igénybe venni úgy, mint Wiliam Vargának (azaz Varga Bélának), aki angolul kéri a tiszteletest – fordításban így hangzik: „*Tenne nekem egy szívességet, amint tudja, az édesapám nem igazán tud jól angolul olvasni, elolvasná neki ezt a levelet? Valahogy én meg elfelejtettem magyarul írni és így elakadtam, bár csak ne így lenne, mert akkor közelebb kerülhetnék hozzá és kicserélhetnék a gondolatainkat.*”⁶

A kettős nevelés kettős lojalitást alakított ki a fiatalokban. A fiatalok ezzel a kettős lojalitással találkoztak a tágabb magyarság és szüleik felnőtt közösségén belül is. A háború kitörésével azonban a magyarok nehéz helyzetbe kerültek Amerikában. Az ellenséges Magyarországból bevándorlók ugyanis sok helyen gyanús polgárokká váltak. Az amerikai magyarok országos szervezete petícióban biztosította az amerikai elnököt hűségükről, ami olvasható volt az amerikai magyar sajtóban. Az amerikai és magyar szabadságeszme összekapcsolása magyarázta számukra Amerikának Európa – és benne Magyarország – szabadságáért is vállalt háborúját. Sok levél ezt a szemléletet visszhangozta, közülük az egyik levél erről így szól fordításban: „*Valóban nagyon örülök, hogy tagja vagyok [...] a katonáink családjának, akik a leigázott világ szabadságáért harcolnak.*”⁷

Sok helyen – és New Brunswickban is – törekedtek Amerika iránti elkötelezettségüket kifejezni. Így hozták létre 1942-ben a Magyar Védelmi Bizottságot (Hungarian Defense Council), és a következő felhívással fordultak a város magyarjaihoz: „*Az Amerikai Egyesült Államok, melynek kenyerét esszük, és szabadságát élvezzük, veszélyben van. A nemzeti összefogás eszméjének megvédésére és a világ békéjének biztosítására fegyverbe szólította polgárságát. A nemzetmentő és szabadságot biztosító munkából Amerika magyarságának, így tehát nekünk is ki kell venni részünket, hogy ez által is bebizonyítsuk hálánkat és ragaszkodásunkat fogadott hazánkkal szemben.*”⁸

Hűségük kifejezésére a Védelmi Bizottság szervezésében a magyarok gyűjtést indítottak, és az amerikai hadseregnek két mentőautót „ambuláncot” ajándékoztak.⁹ A katonák tiszteletére emlékszázlót szenteltek és helyeztek el a templomban (Flag Dedication 1942¹⁰). Városi ünnepség keretében a magyar negyed szívében felállították a hadba vonult magyar fiatalok emléktábláját, rajta a bevonultak teljes névsorával (Honor Roll, 1943).¹¹ Ezekre az eseményekre a helyi városvezetés és a helyi angol nyelvű sajtó is nagyon pozitívan reagált.

Vessünk egy pillantást a levelek tartalmára. Mi mindenről adnak számot?

Bevonulás, kiképzés

New Brunswickban a tömeges behívások 1942-ben kezdődtek. A városból ezer magyar fiatal, a református gyülekezetből közel kétszáz szolgált az amerikai hadseregben. A New Brunswick-i református egyház 1942. évi jelentése így számol be erről a folyamatról: „*Viszik fiainkat egymás után. Üres az ifjak padsora a templomban.*”¹² A behívások gyorsan érkeztek, és nem volt könnyű elszakadni a családtól, a barátoktól, a lelkésztől és a gyülekezettől. Nagy Lajos, az ifjú presbiter ezt írja a lelkésznek angolul, mely fordításban így hangzik: „*Nagyon sajnálom, hogy nem tudtam elköszönni. Indulásom előtti napon többször átmentem, de nem találtam otthon.*”¹³ Később, a tengerentúlra még fájóbb volt az indulás, egy

aláírás nélküli magyar levélíró ezt írja 1943-ban: „*Ősztréliában vagyok ... bevalom a tiszteletes úrnak hogy mikor mentem ahajóra és indult el... hát, a könyöm kijött aszememből hogy nem tutam egy ismerőst- sem el köszönni.*”¹⁴

A fiatalok először különböző kiképző táborokba kerültek Amerika távoli államaiba, North-Carolinába, Coloradóba, Kentuckyba, Luisianába, Floridába, Texasba stb., a tengerészeket pedig a keleti és a nyugati partra, a haditengerészet egységeihez helyezték.

Megszokott otthoni világukhoz képest rengeteg új élmény éri őket. A zárt, ismerős környezetből szétszóródnak, ismeretlenek közé kerülnek. Az új körülményekhez, a teljesen új emberi és nyelvi közeghez viszonylag jól alkalmazkodnak. Érdeklődve, nyitott szemmel figyelik az új környezetet. Most ismerik meg Amerika más tájait: elcsodálkoznak Colorado hegyeinek szépségén, Washington állam erdőinek őszi pompáján, a déli államok klímáján, amikor még novemberben is repdesnek a szúnyogok, az ott élők emberi habitusán, másfajta szokásaikon, az épületek eltérő stílusán, és nem utolsósorban a sokfelől érkező katonatársakon keresztül megismerik Amerika népességének sokszínűségét. Mindezekről rövidebb, hosszabb kommentárokat, színes beszámolókat olvashatunk a leveleikben. Eleinte jók a benyomásaik. Csonka Gedeon ezt írja: „*tudatom a tiszteletes urral hogy én szerettem a katona életet.*”¹⁵ Sok olyan megnyilatkozást olvashatunk, mint a Sándor Istváné: „*Jo egészségbe vagyok és tobbet is esek most mint othon. Eleitől fogva igen seretem és most is igen jo nekem.*”¹⁶ Hamarosan az is kiderül a levelekből, hogy ugyan az élelmezés és a bánásmód jó, a kiképzés azonban embert próbáló. Bár folyamatosan hivatkoznak a cenzúrára, mégis rengeteg részletet elárulnak a hadsereg kiképzésének fizikai, pszichikai módszereiről és oktatási gyakorlatáról. Többen is hosszú oldalakon keresztül számolnak be élményeikről: a sivatagi, erdős vagy mocsaras vidéken végrehajtott több hetes terepgyakorlatokról, a beosztásukról, a fegyvernemekről, a hangárépítésről, a japán harcmodor kegyetlenségére felkészítő filmekről és előadásokról. „*Inkább megharcolok velük, minthogy*

fogságukba essek” – írja egy helyen Johnny Takacs.¹⁷ Minden nehézség ellenére örülnek az új ismereteknek, a sikereiknek.

A hadsereg és a tengerészet igényei szerint, de a polgári életben is jól használható szakmákat tanulnak. Felcser, rádiós, asztalos, technikus, szakács stb. mesterségekre osztják be őket. Sokukat, főként műszaki szakmákban, főiskolai képzésre küldenek. Olyan képzésben részesülnek, amit otthoni körülményeik nem tettek volna lehetővé. Mindez több hónapot, sőt egy-két évet is igénybe vesz. Kellő felkészítés után küldik őket tengeren túlra: Ausztráliába, Fülöp-Szigetekre a Japán frontra, Burmába, Afrikába, Európába.

A háború

Ez már nehéz perspektíva, mert amíg az amerikai táborokban voltak, reménykedhettek eltávozásban, hogy hazalátogassanak, amit kaptak is, de a tengerentúlról erre a legtöbbjüknek a háború végéig vagy a leszerelésükig nem volt lehetőségük. Volt, aki három-négy évet töltött a hadseregben, s ebből legalább a felét tengerentúli szolgálatban. Ezeknek az új földrészeknek, országoknak a megismerésével tovább távol a világuk. Felmérik a kulturális különbségeket, tapasztalják Afrika primitív népeinek teljesen más szintű világismeretét, látják a Távol-Kelet természeti csodáit, az európai kultúra emlékeit: Nápolyt, Rómát, Londont és Franciaország városait. Németországot már csak romjaiban láthatták. Elámulnak a pusztításon, a romba dőlt városokon, a háború sújtotta Olaszország iszonyatos szegénységén. Csák Ambrus így ír a partraszállás utáni tapasztalatokról: „*Szerencsésen megérkeztem ebbe a szép olasz földre... Valami nagy rombolás mehetett végbe, igen rosszul néznek ki a városok, és a nép oly szegény hogy képesek a katonákat órákig kisérgetni, mig valamit kapnak.*”¹⁸

A tengerentúli színtereken már a háború igazi kockázatával kellett szembenéznük. Amíg a kiképzések során a bajonett használatát ismertetik, őszinte döbbenettel elhárítják maguktól az ölés gondolatát,¹⁹ de miután szembesülnek a front valós kegyetlenségével, rezignáltan állapítják

meg a kendőzetlen igazságot, nincs mit tenni: ha nem ölsz, téged ölnek meg: „Az ütközetben teljesen el kell felejtened, hogy valaha civil voltál, és nem őrizheted meg a józan eszed, hanem csak próbáld menteni az életed, még akkor is, ha sötét dolgokra kényszerülsz”²⁰ – olvashatjuk a keserű angol kommentárt lefordítva.

Itt már a cenzúra szigorúan érvényesül, a beszámolók nagyon szűkszavúak, de a helyszínek és az ütközetek említése is elég a nyers valóság rekonstruálásához. Volt, aki az Afrikában állomásozó csapatokkal az első vonalban, Szicíliában szállt partra,²¹ más az Omaha Beachen az Atlanti-óceán partján érte el Európa földjét és onnan irányították át a nagy rajnai előnyomuláshoz.²² Volt, aki Olaszország déli ütközeteiben vett részt Anzionál és más csatákban, és bevallása szerint többször közel járt a halálhoz a kegyetlen ütközetben. Fordításban így hangzik a beszámolója „Hogy még ma is élek, csakis Istennek köszönhetem, Anzionál és más frontokon sokszor közel járt hozzám a vég.”²³ Hasonló veszélyek között küzdöttek a Gusztáv-vonalnál a hitleri csapatokkal folytatott ütközetben. Julius P. Katko két rövid mondatban számol be erről a nehéz tapasztalatot jelentő olaszországi hadműveletről.²⁴ A mai visszaemlékezők a legkegyetlenebb élményként említik a német és az amerikai csapatok utolsó élet-halálra szóló csatáját az Ardenneknben, a Buttle of Bulge-nak nevezett ütközetet.²⁵

A háború indulásakor jellemző diadalmas győzelemvárás után egyre gyakrabban jelenik meg a levelekben a háború befejezésének a vágya: „Amilyen reménnyel mi élünk itten mindég várjuk mikor lesz vége a háborúnak.”²⁶ – írja például Szabó Béla.

Fájó élmény az emberi veszteség. Csöndes megrendüléssel emlékezik rájuk Szabó András: „hálla az Istennek elég jól vagyok erőbben és egészségben oh pedig már nagyon sokszor voltunk olyan hejen ahol a sok jó barátokat jó Testvéreket ottan kelle hagynunk melőlünk ami mindnyájunknak nagyon fájt.”²⁷

A háború könyörtelenségét látva és tapasztalva is megőrizték emberségüket és tisztánlátásukat. Megrendülten kommentálják a háború embert torzító hatását: „én sokszor nagyon sokszor el

*gondolkozom azon, hogy az emberből miben egy vadat és vak merőt tudnak csinálni mert itt köztünk bizony nagyon kevés van aki nem az mikor a sors oda abba a hejzetbe viszi.”*²⁸

Erkölc

Mi volt az az erkölcsi bázis, megtartó erő, amit útravalóul hoztak magukkal, és számukra iránymutatóként őriztek a felfordult világban?

Egy egyszerű világos erkölcsi bázis, amit a neveltetésük során kaptak a családtól, a lelkészük-től, a közösségtől. Számukra a fő értékek voltak a szülők, az otthon és a család, a templom, a szülőháza és vele együtt az amerikai szabadságesszme megbecsülése, ami összetalálkozott a megörökölt magyar történelmi ismeretek eszmevilágával. Fontos erőforrás volt a lelkészük munkája és neveltetésük nyomán felépült hitük. Mindezt számos idézet illusztrálhatná, de csak néhány példát említek.

Az édesanya iránti szeretet szép tanúi ezek a sorok: „Alig várom, hogy ismét láthassam az édesanyám, az ember nem is tudja milyen jó szülei vannak, amíg el nem hagyta az otthonát”²⁹ – írja eredetileg angolul John S. Kasza.

Az édesapára emlékező gyönyörű sorok olvashatók Frank J. Timko angol nyelvű levelében, fordításban így szól: „Csak az bánt, hogy nem láthattam apámat mielőtt meghalt. Ő olyan büszke volt rám, bárhova mentünk mindig büszkén mondta "ez az én fiam", bár az emberek, akikkel találkozott, ismertek engem. Bizony nagyon nehéz lesz, amikor hazamegyek, és nem fog már üdvözölni, remek ember volt. Az ember nem kívánhat magának jobb apát. Mindent, amit körülményei megengedtek, kívánságom szerint megadott nekem. Igen, voltak hibái, mint minden embernek, de ahogy én tudom, nem sok és nem súlyosak. Hiányozni fog nekem és tudom, hogy másoknak is. Ha valaha olyan lehetek, mint ő, tudom elértem valamit, amire büszke lehetek.”³⁰

A levelek sok-sok részletéből kiolvasható az a szép emberi mérce, ami számukra irányadó. Az összetartozás szoros volt. Fontosak voltak a testvérek, a barátok is. Várták a híreket egymás-

ról közvetlenül vagy a lelkész közvetítésével. Egy-egy családból ketten–hárman, ritka esetben négyen is voltak a hadseregben, ha teheték, egymással is váltottak levelet, úgyszintén a barátokkal. Nyitottak voltak azonban az új barátságokra is.

Ezek az erős szálak, amelybe kapaszkodtak, egyértelműen a magyar közösséghez kötötték őket. A levelekből kiderül, hogy a hiány megtestesítői a jó magyar étel, a magyar család, a gyermekkori magyar barátok, a magyar szó.

Demes István írja: „*Nagyon fűrcsa nékem, hogy nem halom a Magyar szót és beszédet amelyben anyi évekig voltam nevelve és szoktatva. ... a legnehezebb itt a templomba járás, mert eddig igazán csak a Magyarba jártam, most pedig mindég az idegenyt hallom és úgy érzem mintha nem is voltam volna.*”³¹

A ragaszkodás az otthoniakkal kölcsönös volt. Csomagok képében utánuk nyúló gondoskodás megtartó erejéről többen írtak. Egyik közülük így hangzik fordításban: „*az embernek hatalmas erkölcsi erőforrás, ha tudja, hogy otthon nem felejtik: ez az az érzés, ami meggyőzi az embert, hogy van miért harcolnia.*”³²

Nemcsak az ajándék, de az otthoni szó is megújító erejű. Steve Géressy írja magyarul:

„*Méjen Tisztelt Nagy Tiszteletes úr a kedves levelét megkaptam [...] igen szépen köszönöm a nagy tiszteletes úrnak hogy vót szives irni nékem levelet és hogy megemlékezset felőlem és tesék meghin-i, hogy igen jól eset nékem a kedves levelét olvasni és igen jól érzsem magamöt az olvasás után úgy érzsem mint ha csak újá születem volna iten a kemben Fort Dix szen...*”³³

Identitás

Mindez azonban nem csupán nosztalgia a múlt iránt, hanem tudatos identitásvállalás. A magyarságuk vállalása azonban nem zárja ki az azonosulást amerikai mivoltukkal. Ez a kettős identitásvállalás konfliktusmentesen megfér egymással az ő világukban.

A maga helyén mindegyiket bátran megfogalmazzák. Magyarként büszkék, amikor a mentőautó adományozásáról értesülnek. Ezt

az eseményt Sándor István így kommentálja: „*szép, hogy a Magyarok is mutassák, hogy ők is tudnak segíteni.*”³⁴ Az ajándékcsomagokért a Védelmi Bizottságnak küldött köszönetnyilvánításukban, mint magyar közösségnek szól az elismerés. A magyar nyelvű levél így fogalmaz: „*Büszke vagyok Magyar származásomra és anya nyelvemre.*”³⁵ Szinte azonos szavakkal angolul olvashatjuk egy másik levélben: „*it makes me proud of my Hungarian heritage.*”³⁶ azaz „*büszke vagyok magyarságomra.*” Varga Gyula még határozottabban fogalmaz, ami fordításban így hangzik: „*Mindnyájuknak köszönöm az ajándékot és büszke vagyok nagyszerű munkájukra és magyar lelkületükre. Soha sem fogom szégyellni az ereimben folyó magyar vért.*”³⁷

Magyar identitásuk kifejezésének egyik legfőbb szimbóluma a magyar templom. Még a katonai zsoldjukból is küldik az adományukat a templom javára, vagy a távollétük alatt folyó templomfelújításra. Kormány Béla a sivatagi kiképzőtáborból küld egy angol levél kíséretében tíz dollárt,³⁸ Szabó Béla pedig Camp Davisből írja: „*Értem az Egyházi Látogatóból, hogy a templomot meg fogják reperálni. Küldöm ezt a kis adományt a reperálás részére.*”³⁹ Köblös Árpád a tengerészeti kiképző iskolából ezt írja: „*enis hoza járulok egy kis csekej összegel de sokat nem tudok kül deni mert a fizetésem sem sok de ezt az 5 dolárt tesék szivesen veni tolem az építés segítségére.*”⁴⁰

Identitásuk részévé vált a nyelv: „*Kissé nehezen megy a magyar írás, de még is magyarul akarom meg köszöni az ajándékot*” – írja Perényi Andor a karácsonyi ajándékért küldött soraiban.⁴¹

A magyar nyelv fenntartásának igényét sokan már csak angolul tudják megfogalmazni a lelkészüknek, de a távolba szakadva identitásuk részeként megkísérlik megőrizni.

Van, aki arra kéri a tiszteletest, hogy írjon magyarul neki,⁴² mások, hogy küldjön magyar olvasnivalót, hogy karbantarthassa a nyelvismertét.⁴³ Van, aki szótárt kér, hogy gyakorolhasson.⁴⁴ Ott, ahol többen állomásoznak együtt, igyekeznek egymás között magyarul beszélni, hogy a közös szórakozás a magyar tudásuk csiszolását is szolgálja, írja Joseph Katona.⁴⁵ Egy

korábbi levelében is erről ír, fordításban magyarul így hangzik: „Az utóbbi időben nem sok magyar fiúval találkoztam. De ha igen, akkor biztos, hogy magyarra váltottuk a szót, meglepő, hogy bár olyan hosszú ideje vagyunk távol az otthonától, mégsem felejtettük el, amire szüleink tanítottak minket.”⁴⁶

Mindemellett teljesen természetes számukra az amerikai identitásuk megélése is.

Egyikük őszinte büszkeséggel beszél Amerikáról, mint a „mi csodálatos országunkról”.⁴⁷

Roosevelt elnök halálakor Steve Toth amerikaiként, a közös gyász részeseként összegezi a veszteséget, amikor azt írja angol nyelvű levelében, lefordítva így olvashatjuk „Olyan ember volt, aki rengeteget tett értünk, az Egyesült Államokban élőkért.”⁴⁸ Alex Takacs számára pedig teljesen természetes, hogy fehér amerikaiként definiálja magát, amikor egy feketékből álló déli csapattal küldik a Holland-Indiákra. „Úgy hiszem, én vagyok az egyetlen „Yankee” közöttük, nagyon jól kijövök velük.”⁴⁹

A háború idején személyes tapasztalatként megismerték az ország dimenzióit, tájainak szépségét, az óriás hadigépezet méltó módon reprezentálta számukra az Egyesült Államok erejét és hatalmát, a tengerentúlon járva pedig meggyőződtek Amerika technikai, gazdasági fölényéről. Paul R. Bendes angol levelében teljes meggyőződéssel jelenti ezt ki, fordításban így szólnak a büszke sorok: „Mindenkét biztosítok a felől, hogy a jó öreg USA a csúcson van minden vonatkozásban, az ipar, az állam, a közlekedés, a szórakozás, stb. területén.”⁵⁰ Ebben a helyzetben felismerik amerikai mivoltukból fakadó kivételes helyzetüket, mindez erősíti amerikai identitásukat.

A jövő

Végre elérkezett a háború vége. New Brunswick szomorú mérlege: 18 magyar hősi halott, a református egyház egy fiút veszített.⁵¹ Voltak, akik továbbszolgáltak Ázsiában és Európában, de a többség remélte és várta a hazaindulást. A jövőt illetően tele voltak kérdésekkel. Tudták, hogy változásokra kell felkészülni a környezetükben

és saját magukban: „Biztos vagyok benne, hogy nagy változások történtek, nemcsak a környezetben, hanem az életben is. Ahogy időről időre hallok, lesz sok olyan arc, akiket sohasem láthatok újra, és lesznek új arcok, akiket még nem láttam. Hát igen, Tiszteletes úr, mi mind felkészülünk az otthonunk és körülötte lévő világ nagy változására. Lesznek olyan változások, amelyek kellemegek és fejlődést hoznak és lesznek olyanok, amelyek nagy és fájdalmas veszteséget jelentenek.”⁵² – írta Riczu Zoltán eredetileg angolul.

Amerika is nagy feladat előtt állt. 16 millió fiatal szolgált a hadseregben. Leszerelésük után ez a tömeg rázúdult az amerikai társadalomra és gazdaságra. Munkáról, lakhatásról, egészségügyi ellátásról, testi és lelki rehabilitációjukról, továbbképzésről, családtámogatásról stb. kellett gondoskodni. Az amerikai törvényhozás a visszatérő veteránokat támogató külön törvényt dolgozott ki az ún. G. I. Billt (Servicemen's Readjustment Act of 1944, P. L. No. 78–346, 58 Stat. 284.). Amerikának új korszaka kezdődött. Hogyan érintette mindez a New Brunswickba visszatérőket, hogyan alakult a magyarok második generációjának sorsa? A háborúban szerzett új mobilitás kiragadja-e őket a zárt magyar közösségből, vagy visszatalálnak? Hogyan alakul a kettős identitásuk egyensúlya, a generáció nyelvi és tudati asszimilációja? A levelek már nem árulkodnak erről, ezekre a kérdésekre csak egy további kutatás adhat választ.

Jegyzetek

1. Fülöp Géza születésének 85. évfordulója alkalmából rendezett tudományos emlékülésen, 2012. december 12-én elhangzott előadás.
2. KOVÁCS Ilona: Az amerikai közkönyvtárak magyar gyűjteményeinek szerepe az asszimiláció és az identitás megőrzésének kettős folyamatában : 1890 – 1940 . – Budapest : OSZK, 1997. 189 p., illusztr.
3. Hungarian Defense Council. Ac. 309. Special Collections and University Archives, Rutgers University Libraries, New Brunswick, NJ.
4. Közreadva 2012-ben: Katonalevelek : Az amerikai magyarok második generációja az amerikai hadseregben a második világháború idején : 1942–1945 = Soldier letters :

- second generation American Hungarian soldiers in the US Army during World War II : 1942–1945 / sajtó alá rendezte, közreadja és a bevezető tanulmányt írta = published with an introductory study by Kovács Ilona . – Budapest : Néprajzi Múzeum, 2012 . – 423 p., illusztr. (Fontes Musei Ethnographiae = A Néprajzi Múzeum forráskiadványai 10.)
5. Katonalevelek i. m. 4. 228. sz. levél 1944. január 18. – A levelekből vett idézeteket tanulmányunkban eredeti helyesírással közöljük.
 6. Katonalevelek i. m. 4. 245. sz. levél 1944. március 11. „Could you please do me a favor as you know my father can't very well read English and read him this letter? I sort of forgot most of my Hungarian writing(!) and I'm stuck, I wish I hadn't cause then I could be closer to him and exchange our view's.”
 7. Katonalevelek i. m. 4. Uo. „I really am glad to be a part ... of our family of soldiers who's fighting to free a enslaved world.”
 8. Souvenir album : in honor of our boys who were in the service, : June 23, 1946. Hungarian Defense Council. – Emlékkönyv: kiadott a Magyar Védelmi Bizottság által hadba vonult fiaink tiszteletére 1946. június 23-án New Brunswick, NJ. 5. p.
Bár a HDC kiadásában a háború végén ez a közzé tett emlékalbum (az ún. Souvenir album) a bizottság megalakulásának dátumát 1943. március 13-ra teszi (3., ill 5. p.), az első katonalevelek, amelyek a cigaretta küldeményt a Hungarian Defense Councilnak köszönik meg, már az 1942. júliusi dátumot viselik (ld. Katonalevelek i. m. 4. 6. sz. levél 1942. július 14. és 7. sz. levél 1942. július 14.). A dátumnak ez az eltérése lehet sajtóhiba és lehet a forrása szervezési kérdés, talán a hivatalos alapító okirat dátuma későbbi, de a működés korábban indult.
 9. Hungarians Complete Quota for 2 Army Ambulances = The Daily Home News, 1943. August 25.
 10. Service Flag With 75 Stars Raised at Local Church: 700 Attended Service and Flag Dedication at Magyar Church. = The Daily Home News, 1942. October 26.
 11. 680 From Two Wards Honored At Unveiling of Honor Roll, 1200 Attended Outdoor Ceremonies to Dedicate Service Flag – Judge Calls for Undivided Loyalty = The Daily Home News 1943. April 5. Monday afternoon 1. p., az 5. p foto, felirata: „Unveiling and dedication ceremonies were held yesterday afternoon for the honor roll. Above, constructed by the Hungarian Defense Council on the grounds of the Hungarian Baptist Church, Somerset and High streets. Thomas Varga, president of the council, planned the structure and was assisted in the carpentry work by James Szabo, Alexander and Stephen Matusz, Peter Kara did the painting. A saving of approximately \$ 600 was made in the construction of the tablet by the men themselves. Names have been inscribed by Joseph Tirler.”
 12. Aranyjubiléumi emlékkönyv 1915–1965 = Golden anniversary album of the Magyar Reformed Church November 7 1965 . – New Brunswick, NJ : MRCH, 1965. 19. p.
 13. Katonalevelek i. m. 4. 42. sz. levél 1942. október 31. „I am very sorry I didn't get to say good by to you. I was over few times the day before I left but you weren't home...”
 14. Katonalevelek i. m. 4. 175. sz. levél. 1943. november 7.
 15. Katonalevelek i. m. 4. 118. sz. levél 1943. március 7.
 16. Katonalevelek i. m. 4. 156. sz. levél 1943. szeptember 5.
 17. Katonalevelek i. m. 4. 253. sz. levél 1944. április 10.
 18. Katonalevelek i. m. 4. 260. sz. levél 1944. május 10.
 19. Katonalevelek i. m. 4. 165. sz. levél 1943. október 18.
 20. Katonalevelek i. m. 4. 173. sz. levél 1943. november 3. „So you see when you are in battle you really got to forget that you every(!) was a civilain(!), and you really can't be in your right mind, so you just continue trying to save your life even if you just have to play dirty.”
 21. Katonalevelek i. m. 4. 237. sz. levél 1944. február 1.
 22. Katonalevelek i. m. 4. 376. sz. levél 1945. május 23.
 23. Katonalevelek i. m. 4. 279. sz. levél 1944. szeptember 4. „I am still alive today I can thank no one but God I had many close calls at Anzi and many other fronts.”
 24. Katonalevelek i. m. 4. 264. sz. levél 1944 [június]* 24.
 25. Interjú 2009. június 11. New Brunswick, NJ: Julius Mozgay sz. Edison, NJ 1922. febr. 22. – h. New Brunswick, NJ, 2010. május 7.
 26. Katonalevelek i. m. 4. 109. sz. levél 1943. február 16.
 27. Katonalevelek i. m. 4. 294. sz. levél 1944. november 7.
 28. Katonalevelek i. m. 4. 265. sz. levél 1944. június 27.
 29. Katonalevelek i. m. 4. 384. sz. levél 1945. szeptember 19. „I can't wait to see my mother again a fellow doesn't know how good parents has till he left home.”
 30. Katonalevelek i. m. 4. 92. sz. levél [1943.]* január 14. „The only thing that hurts me, is that I wouldn't get to see my father before he died. He was so proud of me, every place we went, he'd always proudly say „This is my son” even tho(!) the people he met knew me. Its really going to be tough to get home and not be greeted by him, he was swell. A fellow couldn't ask for a finer father. Anything I wanted which was in

- his power to get, I got. Yes, he had his faults, like every other person alive, but they were few and far between I know. I'll miss and know others will miss him also. If I can grow to be like he was, I know I'll have accomplished something, which I can be proud of."
31. Katonalevelek i. m. 4. 228. sz. levél 1944. január 18.
32. Katonalevelek i. m. 4. 190. sz. levél 1943. december 14. „It helps the morale of a fellow immensely to know he is remembered back at home: its that feeling: that convinces one, that he is really fighting for something.”
33. Katonalevelek i. m. 4. 23. sz. levél 1942. október 12.
34. Katonalevelek i. m. 4. 156. sz. levél 1943. szeptember 5.
35. Katonalevelek i. m. 4. 77. sz. levél 1942. december 21.
36. Katonalevelek i. m. 4. 327. sz. levél 1944. december 26.
37. Katonalevelek i. m. 4. 316. sz. levél 1944. december 5. „I thank you all for your gift and I am proud of your great work and Hungarian spirit. I will never be ashamed of the blood that flows in my veins.”
38. Katonalevelek i. m. 4. 88. sz. levél [1943?] január 1.
39. Katonalevelek i. m. 4. 252. sz. levél 1944. április 9.
40. Katonalevelek i. m. 4. 280. sz. levél 1944. szeptember 28.
41. Katonalevelek i. m. 4. 193. sz. levél 1943. december 18.
42. Katonalevelek i. m. 4. 84. sz. levél [1943. január?]*
43. Katonalevelek i. m. 4. 147. sz. levél 1943. június 30.
44. Katonalevelek i. m. 4. 266. sz. levél 1944. június 29.
45. Katonalevelek i. m. 4. 360. sz. levél [1945.]* április 9.
46. Katonalevelek i. m. 4. 256. sz. levél [1945.]* április 9. „I haven't met very many Hungarian boys lately. But when I do we sure drift into Hungarian speech, I enjoy it, it sort of reminds me of home.”
47. Katonalevelek i. m. 4. 59. sz. levél [1942.]* november 30. „Our wonderful country”
48. Katonalevelek i. m. 4. 362. sz. 1945. április 13. „He was a man who did plenty for us in the United States.”
49. Katonalevelek i. m. 4. 2. sz. levél 1942. március 19. „This new outfit that I am with is from the South, and the men and officers are fine bunch of soldiers. I think that I am the only "Yankee" with them and I get along with them very well.”
50. Katonalevelek i. m. 4. 181. sz. levél 1943. december 7. „I assure each of and every one of you that the good old U.S. is right on top, in every line, industry, government, transportation entertainment, etc.”
51. Souvenir Album i. m. 8. 24-25. p. fotók és névsor, rövid életrajzzal ; Emlékkönyv a Magyar Református Egyház újjászenteselési ünnepére 1944. október 29-én katona fiainknak szentelve = Church rededication album Magyar Reformed Church. Album dedicated to our boys in service exercises. New Brunswick : MRCH, 1944 „Fiaink a haza szolgálatában” c. listája lfj. Szigeti Pál nevét halála jeléül kereszttel jelöli.
52. Katonalevelek i. m. 4. 275. sz. levél 1944. augusztus 21. „I feel certain that a great many changes have taken place, not only in property, but in life as well. As I hear from time to time, there will be many faces I shall never see again and then there are the new faces, that as yet I haven't seen. Yes Reverend, we are all preparing ourselves for great changes in our homes and around us. Some changes will be convenient improvements while other will be great and sorrowful losses.”

Beérkezett: 2014. január 20.

Az OSZK Nemzeti téka sorozatának új kötete

Az OSZK és a Gondolat Kiadó gondozásában a közelmúltban jelent meg *Szőts Zoltán Oszkár: Az Országos Széchényi Könyvtár első világháborús gyűjteménye* című kötete. A szerző a könyv első részében az OSZK első világháborúbeli történetét, terjedelmesebb második részében pedig a világháborús gyűjtemény történetét ismerteti. A gyűjtemény historiográfiai jelentőségét jól mutatja, hogy a gyűjtés lezárásakor több mint 176 ezer könyvtári egységből állt. E dokumentumok máig hozzáférhetők a könyvtárban, így a kötet fontos segédkönyve lehet a korszak kutatásának.

A kötet megvásárolható az OSZK könyvesboltjában vagy megrendelhető az OSZK kiadványtárában (Budai-Király Tímea: kiadvanytar@oszk.hu).

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2014. június —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumen-

tum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

MANCI, THES adatbázis:

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

ProQuest Library Science

adatbázis

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

**A könyvtári szaklapok
szerkesztősegeinek fóruma:**

[http://ki.oszk.hu/
konyvtar/lapok-foruma/](http://ki.oszk.hu/
konyvtar/lapok-foruma/)

Olvasók és olvasás a Cseh Köztársaságban

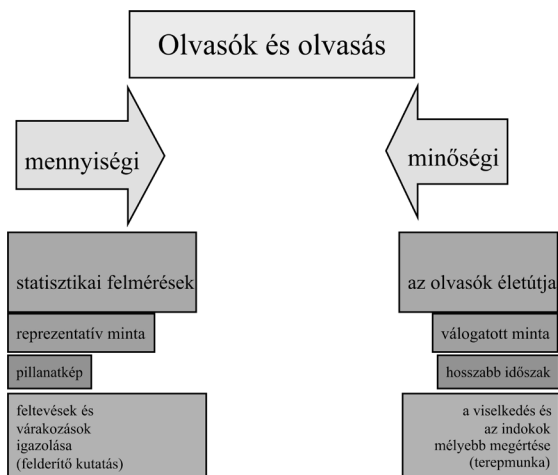
Jiří TRÁVNÍČEK

TRÁVNÍČEK, Jiří: Readers and reading in the Czech Republic c. írását – melyben a szerző a Cseh Köztársaság 15 évnél idősebb korú lakosainak olvasási kultúráját elemző vizsgálatokat foglalta össze lapunk számára – Hegyközi Ilona fordította. A témát három olvasásvizsgálat alapján mutatja be, ismerteti a vizsgálatok módszertani hátterét és a 2007., 2010. és 2013. évi vizsgálat legfontosabb adatait.

Háttér

A vizsgálatokat a Cseh Tudományos Akadémia Cseh Irodalmi Intézete és a Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtára szervezte a Cseh Kulturális Minisztérium szíves pénzügyi támogatásával. Általánosságban véve a vizsgálatok mindegyike két irányban folyt, azaz mennyiségi és minőségi kérdéseket tekintett át. A második

vizsgálat 2010-ben indult és még ma is tart. Hátra van még van az adatfelvétel egy része és az interjúk leírása. A módszer az olvasók életútján alapszik, azaz mélyinterjúk keretében az egyes válaszadók teljes életpályáját vizsgálják a társadalmi-demográfiai rétegek széles köréből; a vizsgálat fő szempontja az olvasás – az olvasás alakulása és annak körülményei (környezete, motivációi, indokai).

1. ábra
Olvasók és olvasás

Emellett esettanulmányok formájában próbáltunk az olvasáskultúra bizonyos jelenségeire összpontosítani mind történeti, mind aktuális szempontokat figyelembe véve. Ez mindkét (a minőségi és a mennyiségi) metszetet egyaránt érinti. Ami a jelenlegi helyzetet illeti, megkülönböztetett figyelmet fordítunk a digitális forradalommal kapcsolatos kérdésekre, különös tekintettel az előidézett változásokra.

Mit értünk olvasáson?

Az olvasás 1) a sokféle, médiával kapcsolatos tevékenység egyike; ennek az az oka, hogy napjainkban nem létezik *magában és magáért való* olvasás; másképpen fogalmazva: mindannyian a médiumok sokfélesége közepette élünk, különböző feladatainkat és funkcióinkat a különböző információhordozók között megosztva látjuk el; 2) az olvasás a világ kritikus vizsgálatának előfeltétele, azaz bár csak egy a sokféle, médiával kapcsolatos tevékenység között, létfontosságú kulturális kompetenciát képvisel, illetve „ajtó nyit” más, médiával kapcsolatos tevékenységek, kulturális vagy mentális kompetenciák felé; 3) az olvasás szociokulturális ösvény, tehát nemcsak mentális (magányos jellegű, pszichológiai) tevékenység, hanem – mégpedig döntő mértékben – az embereket összekapcsoló tevékenység is, és ami a legfontosabb, olyan nyomokat hagy, amely követhetők és értelmezhetők.

Ki a statisztikai értelemben vett olvasó? Bárki,

aki az állítja, hogy egy év alatt elolvasott legalább egy könyvet, amely lehet bármi (szépirodalom, tényirodalom, tankönyv), bármilyen célból (szórakozás, információszerzés, tanulás) és bármilyen hordozón (nyomtatásban vagy digitális formátumban).

Ami a reprezentatív statisztikai felméréseket illeti, a minta közel 1550 válaszadóból állt (statisztikai eltérés: 2,5%). Az adatgyűjtés módszere standard személyes interjúkon alapult, amelyeket az interjúkészítő jelenlétében rögzítettek. Minden felmérésnek volt valamilyen speciális témája, ami azt jelentette, hogy a kérdőív kb. 75%-a változatlan maradt, míg 25%-a az olvasáskultúra valamely kérdésével foglalkozott (2007-ben a közkönyvtárakkal, 2010-ben a szépirodalommal, 2013-ban a könyvpiaccal). A kérdőív kitöltéséhez átlagosan kb. harminc percere volt szükség.

A vizsgálatok kiemelt témái:

- a könyvolvasás (mennyit, milyen gyakran),
- a folyóiratolvasás (igen vagy nem, milyeneket),
- a könyvvásárlás (mennyit, milyen összeget költve),
- a közkönyvtárak látogatása (igen vagy nem, milyen szolgáltatásokat igénybe véve),
- a digitális olvasás (mit és milyen gyakran, milyen eszközzel),
- a médiatevékenységek (milyen jellegűeket és naponta hány percig),
- a szabadidős tevékenységek, társadalmi hatások (az olvasás fő okai és hatásai),
- az olvasás és a szakmai/munkatevékenység kapcsolata,
- a kedvenc szerző/könyv.

Különös figyelmet fordítottunk azokra, akik nem olvasnak, nem járnak közkönyvtárba, és nem vesznek könyveket. Megpróbáltuk az okokat felderíteni, illetve azt feltárni, mi motiválhatná őket arra, hogy könyveket olvassanak és vegyenek, vagy elmenjenek a könyvtárba. Érdeklét benünket, hogy milyen azoknak a viselkedése, akik kimaradtak az olvasási kultúrából. Másképpen fogalmazva: ezekben az esetekben bizonyos te-

vékenységekről (szándékokról) van-e szó, vagy inkább azok hiányáról?

Végül, de nem utolsósorban, felméréseinket jelentős mértékben inspirálta más országok gyakorlata. Egyrészt így megbízható kiindulóponthoz juthattunk az összehasonlító vizsgálódásokhoz, legyenek azok akár közvetlenek, akár közvetettek. Ami a kutatások megtervezését illeti (a minőségi és a mennyiségi vonatkozások összekapcsolását), többnyire a németországi gyakorlat jelentett számunkra fogódzót (Stiftung Lesen, Mainz). A lengyel felmérések (a nemzeti könyvtár Könyv és Olvasás Intézete) a statisztika gyakorlati kérdéseiben és az adatok értelmezésében adtak számunkra útmutatást. Mindezek mellett sok hasznos kérdésre találtunk választ az USA (National Endowment for the Arts), Kanada (Kanadai Örökség Minisztériuma. Kiadáspolitikai és Programigazgatóság. Kutatási, Elemzési és Ipari Fejlesztési Részleg és partnerei), Izrael (H. Nossek és H. Adoni) felméréseit áttekintve. További inspirációt szereztek a

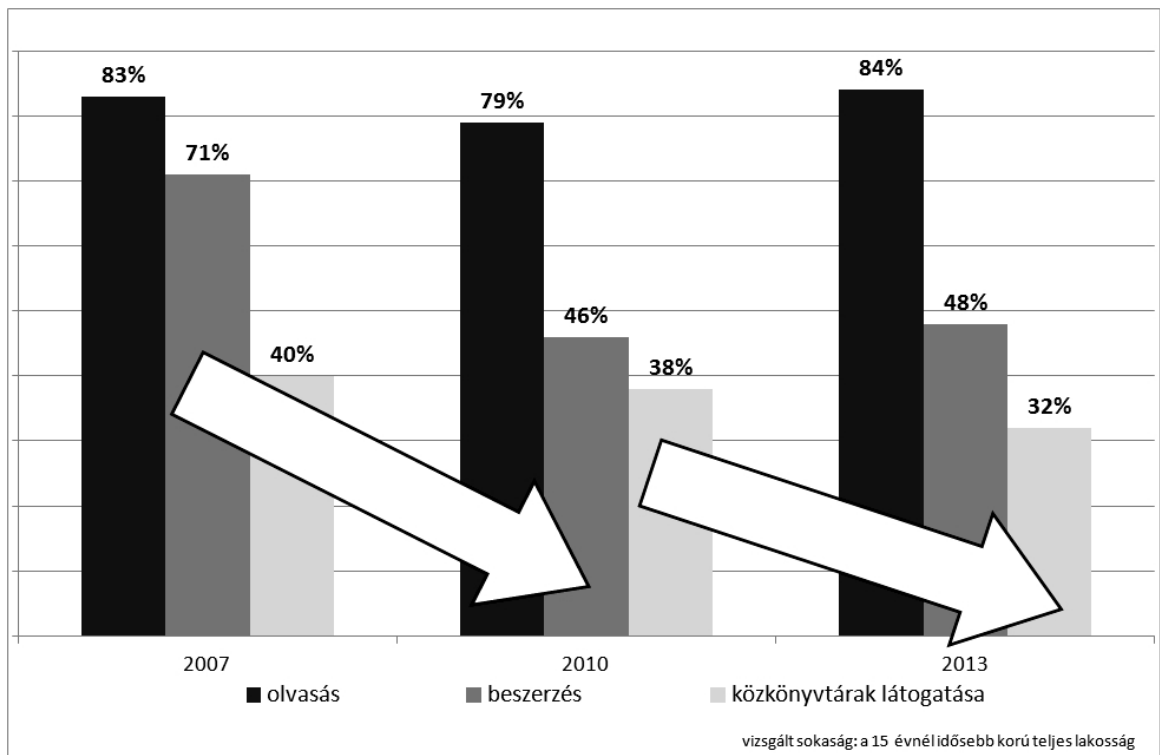
francia gyakorlatból (az Annales-iskola, Robert Escarpit, Roger Chartier), Magyarországról (Kamarás István, Fogarassy Miklós, Józsa Péter) és Svájcban (H. Bonfadelli), ill. Szlovákiából (P. Rankov, P. Valcek). A cseh hagyományok ezen a téren viszonylag élénken élnek, különösen a 60-as éveket tekintve. A fő eredmények a gyermekek olvasási kultúrájának a kutatásához köthetők.

A legfontosabb alapadatok

Az olvasással és könyvekkel kapcsolatosan három fő tevékenységet tartunk számon: az olvasást, a vásárlást és a könyvtárlátogatást. A következő diagram bemutatja egyrészt azt, hogy ezek a tevékenységek miként jelennek meg a cseh lakosság körében, másrészt azt, hogy egy időszakon belül milyen tendenciák mutatkoznak ezeken a területeken.

2. ábra

Olvasás – beszerzés – közkönyvtárak látogatása (2007 – 2010 – 2013)

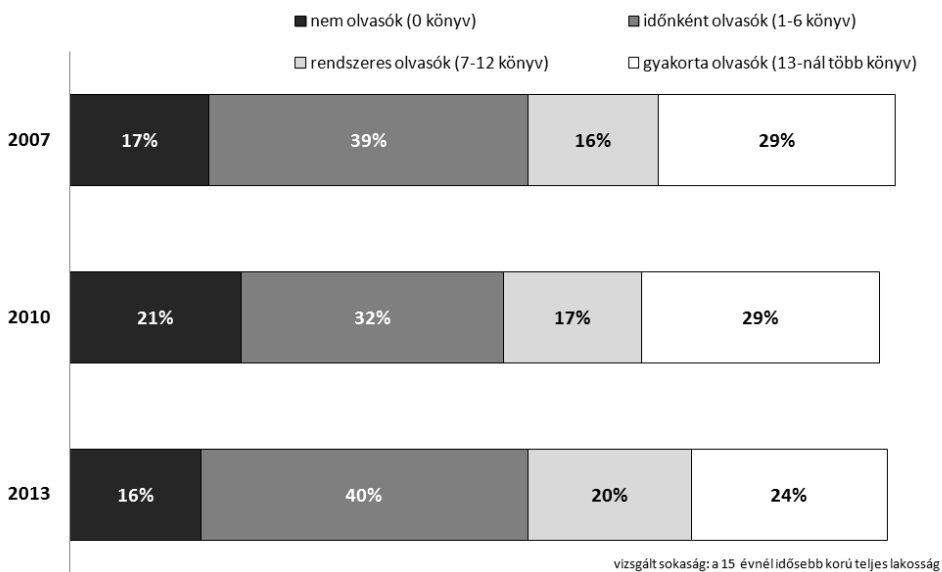
Azt tapasztalhatjuk, hogy a teljes időszakot tekintve az olvasás szintje többé-kevésbé stabilnak mondható, viszont 2007 és 2010 között nagy volt a visszaesés a vásárlásokban, 2010 és 2013 között pedig jól érzékelhetően csökkent a könyvtári látogatások száma. A tevékenységek mindegyikénél az jelenik meg, hogy egy éven belül hányan gyakorolták – legalább egy könyvet olvastak, egy könyvet vásároltak, egyszer ellátogattak a közkönyvtárba, tekintet nélkül arra, hogy milyen szolgáltatást vettek igénybe (könyvek kölcsönzése, folyóiratok kölcsönzése, olvasóterem használata, könyvtárközi kölcsönzés, kulturális rendezvényen való részvétel stb.). Mindent egybevetve, az adatok és időbeli változásai azt igazolják, hogy egyre kisebb az igény a könyvek beszerzésére/birtoklására (mind ténylegesen, mind kölcsönzés révén) elolvasás céljából. Ez a tendencia főként a 2013-as felmérésből származó adatok tükrében mutatkozik meg. A 3. ábra az olvasók megoszlását mutatja az egy év alatt (előző évben) olvasott könyvek száma szerint.

Az adatok azt mutatják, hogy viszonylag alacsony azoknak a száma, akik egyáltalán nem olvasnak könyvet. Ezzel egyidejűleg annak lehetünk tanúi, hogy csökken a gyakran olvasók száma, azaz azoké, akik rendszeresen és tervszerűen olvasnak. Csak a további felmérések nyomán bizonyosodhat be, hogy hosszú távon érvényesül-e az a tendencia, hogy itt is csökken a tervszerű olvasói viselkedés, és ugyanakkor állandósul a gyenge olvasás.

Közelebbről vizsgálva a kérdést a nem olvasók és a gyakori olvasók társadalmi-demográfiai jellemzői a következők:

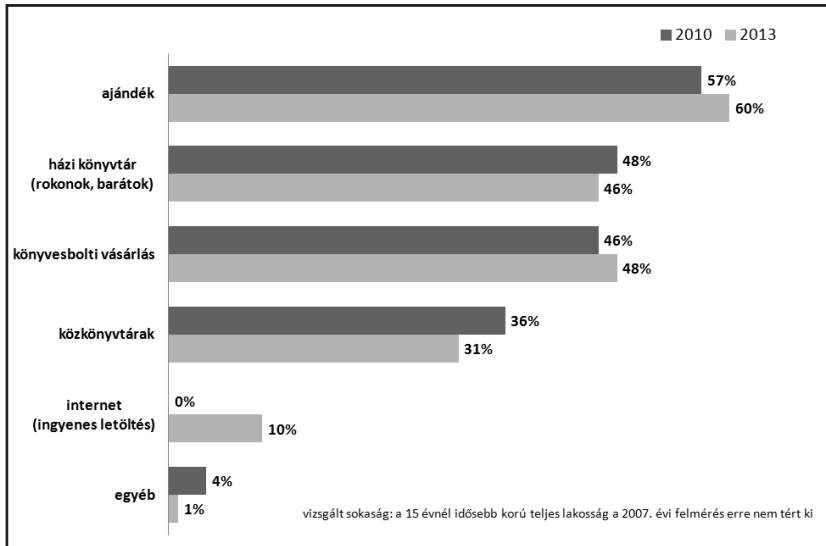
- a nem olvasó: jellemzően inkább férfi, csak alacsony képzettséggel rendelkezik (nincs középiskolai végzettsége), fizikai munka, a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozik;
- a gyakori olvasó: jellemzően inkább nő, 65 évesnél idősebb, felsőfokú végzettsége van és a magasabb jövedelmi kategória tagja.

Az egy év alatt elolvasott könyvek száma 13,2 (2013); a medián érték: 5.

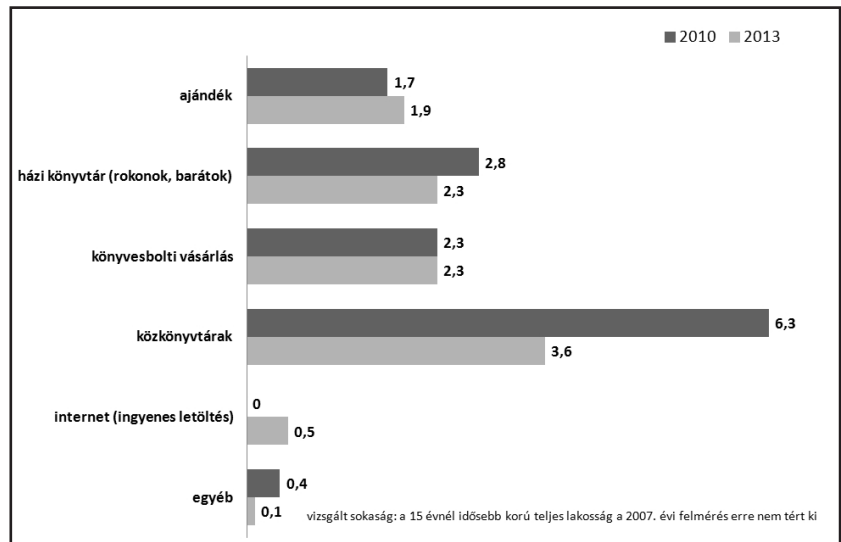

3. ábra
Olvasói típusok (2007 – 2010 – 2013)

A 4. és 5. ábra a könyvek beszerzésére vonatkozó adatokat illusztrálja. Az első a beszerzési csatornákat; a második azt, hogy ezeken a csatornákon hány könyv halad át.

4. ábra
Könyvbeszerzési csatornák
(2010 – 2013)

5. ábra
Könyvbeszerzés
(könyvek száma)
(2010 – 2013)

Ez az összehasonlítás azt teszi lehetővé, hogy egyszerre több csatorna működését is megvizsgálhassuk mind szélességük (a használók száma), mind sűrűségük (az áramlásuk) tekintetében. Így lehetőség nyílik annak megfigyelésére, hogy a két kritérium között nincs világos megfelelés. Például a közkönyvtár olyan csatorna, amelyet nem használnak nagyon sokan, ugyanakkor ez a csatorna a legsűrűbb, ami az áramló könyvek számát illeti. Ezzel ellentétes az, hogy bár az ajándékozás a könyvek beszerzésének leggyakoribb forrása a cseh népesség körében, az ezen a csatornán áthaladó könyvek

száma alacsony. Sőt, az adatok igazolták azt a megállapítást, amelyet fentebb tettünk, hogy t.i. 2010 és 2013 között csökkent a beszerzett könyvek száma.

Következtetések

A három reprezentatív felmérés adatai alapján elmondható, hogy a cseh lakosság nagy affinitást mutat a könyvek iránt. Más európai országokkal összevetve a Cseh Köztársaság a negyedik a rangsorban. Az Eurobarometer felmérése szerint (2007) az olvasóközönség rangsora az

EU-ban a következő: Hollandia (az emberek 85%-a olvasott legalább egy könyvet az előző évben), Svédország (85%), Dánia (83%), Cseh Köztársaság (82%), Egyesült Királyság (82%), Szlovákia (81%), Finnország (79%), Ausztria (79%), Észtország (79%).¹

Nem újdonság, hogy elsősorban az oktatáson múlik, hogy valakiből olvasó lesz-e vagy sem. Ez a tendencia azonban egyetemes, és az olvasáskultúra „arany szabályának” tekinthető.

Az internet – úgy tűnik – nem ellensége az olvasáskultúrának, ahogy a közvélekedés tartja: a gyakori olvasók általában gyakori internethasználók is.

A cseh olvasáskultúra erőssége abban mutatkozik meg, hogy az olvasást nem befolyásolja, hogy valaki milyen korú, vagy mekkora városban lakik: a cseh népesség homogénnek tűnik e változókat tekintve. Továbbmenve, a cseh olvasási kultúrát a közkönyvtárak sűrű hálózata jellemzi. (A közkönyvtárak képezik a világon a legsűrűbb hálózatot.) A házi könyvtárak jelentik a cseh olvasási kultúra másik erősségét: meglehetősen nagyok az átlagot tekintve, és a cseh családok viszonylag széles körénél megtalálhatók.

A cseh olvasáskultúra gátló tényezői (gyenge

pontjai) a következők: 1) nagy a szakadék a nemek között (a nők sokkal többet olvasnak, mint a férfiak) más európai országokhoz viszonyítva, és 2) a 25 évestől 44 évesig terjedő korosztályban csökken az olvasók (vagy a könyvtárba járók) száma.

Összefoglalva: úgy tűnik, hogy a könyvek iránti igények (új címek, korábban betiltott szerzők művei) 25 évvel a politikai és társadalmi változások után teljességgel kielégítést nyertek. Sőt felmerült egy új jelenség, mégpedig a könyvek túlkínálata. Különösen a legutolsó felmérés jutott arra a következtetésre, hogy a csehországi könyvrobbanás alapjaiban megrengette a szociokulturális határokat is. Akárhogy is, az utóbbi 25–30 év olyan színes és dinamikus időszakot képvisel, amelyet három, egymást követő olvasói modellként szemlélhetünk: 1) olvastunk, bár könyvhiány volt (1980-as évek), 2) olvastunk, mert sok könyv állt rendelkezésre (1990-es évek), 3) olvasunk, bár túlkínálat van könyvekből (napjainkban).

Jegyzet

1. KOVAČ, M.: Never mind the Web. Here comes the book. Oxford: Chandos Publishing, 2008. 85. p.

NAGY Attila: Néhány megjegyzés a magyarországi adatokról

Jiří Trávniček személyes kérése volt, hogy az általa közölt adatok mellé illesszem a megfelelő magyar mérések számait. Sajnos, ezt két okból sem tehetem.

Egyrészt, mert ismereteim szerint hazánkban 2005-ben volt utoljára igazán megbízható, évtizedeken át azonos módon megfogalmazott kérdésekkel operáló olvasásszociológiai kutatás (bővebben ld. NAGY Attila – PÉTERFI Rita: *Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat (Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról)* = *Könyvtári Figyelő*, 2006. 1. sz. 31–44. p. <http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2006/1/nagy.html>).

Másrészt az alkalmazott kérdések, módszerek csak hasonlítottak egymásra, de nem voltak azonosak. Tehát egymás melletti szerepeltetésük bizonytalan érvényességű következtetésekre adna alapot.

Vagyis, ahogyan arról egy másik, a PISA 2012-es eredményeket bemutató értelmező cikkünkben (ld. e szám 143 – 150. oldalán) már említést tettünk, és itt is nyomatékosítjuk: rendkívül időszerű lenne végre a Visegrádi Négyek (V4-es országok) közötti jól előkészített, azonos módszereket alkalmazó, összehasonlító olvasásszociológiai kutatás rövid időn belüli megszervezése. Különös tekintettel az egészen kiváló lengyel, valamint a nálunk érzékelhetően jobb cseh PISA-eredményekre, illetve azok okaira, hátterére. Van mit tanulnunk!

A kutatási adatok és a könyvtár

KOLTAY Tibor

Bevezetés

Aki nyomon követi a könyvtártudomány szakirodalmát, mostanában azt látja, hogy szinte hirtelen megjelennek meg cikkek a kutatási adatokról, azok megosztásáról és gondozásáról, a „nagy adatokról” és számos kapcsolódó problémáról, ide értve természetesen azt is, hogy milyen szerepet játszhat az adatok kezelésében a könyvtár és a könyvtáros. Igaz, *Christine Borgman* már 2007-ben úgy látta, hogy az adatok megosztása és maguk az adatok a publikált cikkekhez hasonló tudástöket jelentenek.¹ Ugyanabban az évben *Z. Karvalics László* hívta fel a figyelmet az adat-intenzív tudományra.² Hozzáteszem, hogy régebbi keletkezésű szakirodalmat is bőven találunk. Nem kétséges tehát, hogy az egyre inkább digitális eszközöket alkalmazó kutatás nyomán keletkező adatárdatot kezelni kell, tehát hozzáférhetővé kell tenni, szervezni kell és hosszú távon meg kell őrizni.³

A kérdéskör rendkívül összetett, bár nyilvánvaló, hogy a legtöbb kutató munkájában számos területen alapvető az adatokra alapozott gon-

dolkodás, ami összekapcsolódik annak képességével, hogy az adatokat absztrakt fogalmakra fordítsuk le.⁴

Borgman 2012-ben nagy ívű áttekintést nyújtott a kutatási adatok megosztásával kapcsolatos kérdésekről, és megállapította, hogy az adatokban gazdag világgal szemben óriási a várakozás, legyen szó új gyógyszerek felfedezéséről, a világ időjárásának, történelmünknek vagy kultúránknak jobb megismeréséről. Az adatok mennyisége számos tudományterületen új modellek és új tudományágak létrejöttét (mint például asztroinformatika, bioinformatika és digitális bölcsészet) eredményezte. Ahhoz, hogy mindez megvalósítható legyen, a kutatóknak meg kell osztaniuk másokkal az általuk létrehozott adatokat, ráadásul értelmezhető és újrafelhasználható módon kell ezt tenniük. Annak ellenére, hogy a kutatásokat finanszírozó szervezetek nyomást gyakorolnak a kutatókra az adatok megosztása érdekében, ráadásul az adatok megosztása növelheti a hivatkozások mértékét, valószínű, hogy kevés adat megosztására kerül sor.⁵

Mi az adat?

Kutatási adatokról beszélve elkerülhetetlen, hogy valamennyire meghatározzuk, hogy mit is értünk adat alatt. Az adatok olyan szimbólumok, amelyek tárgyak, események és környezetük tulajdonságait reprezentálják. Az adatok megfigyelések eredményeként jönnek létre, meghatározásainak közös vonása, hogy elsősorban bizonyos jellemzők hiányával operálnak a következő módon:

- az adatoknak nincsen jelentése (értelme) vagy értéke, mivel nincs kontextusuk, és nem rendelkeznek interpretációkkal;
- az adatok diszkrét, objektív tények vagy megfigyelések, amelyek szervezetlenek és feldolgozatlanok, továbbá nem közvetítenek specifikus jelentést;
- az adatok dolgok, események, tevékenységek és tranzakciók elemi és rögzített leírásai.⁶

A tudományos adatok bármely, megfigyelésen, kísérleten vagy valamely hipotézis megvizsgálásán alapuló, szisztematikus kutatás végtermékei. Ha ezeket összegyűjtjük és kontextusba helyezzük, továbbá szakszerűen értelmezzük, új tudás jön létre. A természettudományok, a társadalomtudományok és a humán tudományok kutatói egyaránt létrehozhatnak adatokat.⁷ A tudományos adatok lehetnek numerikusak, szövegalapúak, hangok, álló- és mozgóképek, továbbá a formátumuk is eltérő lehet.⁸

Az adatok forrásai változatosak lehetnek. A fizikai és az élettudományokban megfigyelések, kísérletek vagy modellek eredményeznek adatokat. A társadalomtudományokban a kutatók maguk is létrehozhatnak vagy a nyilvánosan hozzáférhető iratokból is nyerhetnek adatokat. Az adatfogalom a humán tudományok területén a legkevésbé fejlett. A digitális bölcsészet megjelenése azonban ahhoz vezetett, hogy ott is elterjedtebbé vált ennek a fogalomnak a használata.

Hogy mit használunk fel adatként, azt nagymértékben az adott szakmai érdekközösség határozza meg, viszont egy-egy kutató akár több ilyen közösség tagja is lehet, továbbá ezeknek a közösségeknek eltérőek lehetnek az adat fogalmá-

ról alkotott elképzelései és a velük kapcsolatos gyakorlata. Ezeknek az érdekközösségeknek a határai nem egyértelműek és nem is tartósak.

Az adatok fontos jellemzői között szerepel gyűjtésük céljának specifikus volta. Ez a feltáró kutatásoktól az obszervatóriumokig terjed. Az előbbieket jól körülhatárolt kérdésekre keresik a választ, gyakran egy-egy specifikus helyen, többnyire meghatározott jelenség kapcsán. Ilyen vizsgálatok folyhatnak laboratóriumokban, terepen, vagy ezek kombinációjában. Az obszervatóriumok értéke pedig abban van, hogy hosszú időn át, szisztematikusan végzik el azonos megfigyelések sorát.

Maga a kutatás, többek között, lehet empirikus vagy elméleti jellegű. Ezeknek a kutatásoknak a terminológiája is eltérhet egymástól. Az empirikus kutatás során bizonyos változók nem ellenőrizhetőek. Ilyen például az atmoszféra vagy a világegyetem vizsgálata, amelyek során a kutatók nem a „való világból” vett adatokat tanulmányoznak, hanem elméleti modelleken végzik a kísérleteket. A világmindenség megfigyelése egyedi helyen és időben történik, tehát nem rekonstruálható, míg a kísérletek és modellek megismételhetőek. Az adatok abban is különböznek egymástól, hogy mennyire munkaigényes a feldolgozásuk, továbbá az adatgyűjtés hatóköre is eltérő lehet. Az utóbbi tekintetben az egyik véglet a konkrét eseményeket és jelenségeket leíró kutatás, míg a másik oldalon az egész rendszereket modellező vizsgálat áll. A köztes fázist a felmérések képviselik, például azért is, mert az online eszközök segítségével akár több száz egyetem hallgatóit is megkérdezhetjük. Ezekben könnyebben megoldható az adatok bizalmas kezelése, mint az interjúkban, így eredményeiket könnyebb megosztani másokkal. Ezzel lehetségessé válhat, hogy helyi vizsgálatok adatait össze tudjuk hasonlítani egymással, ami viszont nem mindig kivitelezhető vagy kívánatos.⁹

Az adatok minősége egy sokdimenziós jellemző. Rése a bizalom, amelynek mértéke számos szubjektív tényezőtől függ. Ezek közé tartozik, hogy az adatokat autentikusnak ítéljük-e meg, elfogadhatónak találjuk-e felhasználásukat vagy alkalmazásukat. Hasonló tényező azoknak a jó

híre, akik az adatokat létrehozták. A minőség megítélését az adatok értékelőinek az elfogultsága és előítéletei befolyásolják. Annak ellenére, hogy igen összetett kérdés, a bizalom problémáját is megemlíthetjük, különösen azért, mert felülírhat más szempontokat. A hitelesség ebben a kontextusban annak durva mértéke, hogy az adatok mennyire a „jó tudományt” tükrözik, és olyan kérdéseket állít-e középpontba, mint az adatgyűjtés eszközeinek megbízhatósága, az elméleti alapok megfelelő volta, az adatok teljessége, pontossága és érvényessége, valamint az adatok ontológiai következetessége. Annak érdekében, hogy a hitelességet meg tudjuk ítélni, az adatoknak érthetőnek kell lenniük.

Az érthetőség értékeléshez nélkülözhetetlen, hogy az adatokat leíró dokumentáció, a metaadatok vagy az adatok eredetére vonatkozó információk formájában elegendő kontextus álljon rendelkezésre, valamint az, hogy az adatok használhatóak legyenek.

A használhatóság megköveteli, hogy az adatok megtalálhatók és hozzáférhetőek legyenek, a fájlformátumok megfelelőek legyenek, az adatok minőségét megítélő egyének megfelelő eszközökkel rendelkezzenek az eléréshez, és biztosítva legyen az adatok megfelelő mértékű integritása.

Az integritás feltételezi, hogy az adatok a bitek szintjén bizonyíthatóan azonosak legyenek egy korábbi, elfogadott és ellenőrzött állapottal.¹⁰ Az integritás az adatok minőségével szembeni elvárás, tehát az a bizonyosság, hogy az adatok teljesek és hiánytalanok, konzisztensek és helyesek mind intellektuálisan, mind technikai szempontból. Az integritást a létrehozás és a használat bármely fázisában veszélyeztethetik emberi hibák. Mivel az adatok javítása mindig költséges, a legjobb gyakorlat az, ha kezdettől fogva helyes adatokkal dolgozunk.

Bizonyos tudományterületeken nem elégséges a nyers adatokat megosztanunk, a használhatósághoz szükség lehet az adatok létrehozásához használt, elemzéséhez és megosztásához használható eszközök és módszerek leírására is.¹¹

Az adatfogalom értelmezése azért is eltérő, mert bizonyos megfigyelések eredményeit adatok-

nak tekintheti az, aki gyűjtötte őket – azonban a befogadó nem így fogja fel. Fordított esetben a kutató birtokában lehetnek anyagok anélkül, hogy tudatosulna benne, milyen értéket képviselnek azok adatként.¹²

A „nagy adatok”

A digitális adatok egy része nemcsak „nagy” lett, hanem strukturálatlan is. Áramlásuk gyors, így elárasztanak bennünket. *Steve Smith* szerint kezdik betölteni azt a szerepet, amelyet korábban a média játszott.¹³ Azt nevezzük nagy adatnak, amelynek a feldolgozása meghaladja a hagyományos adatbázis-rendszerek és szoftverek képességeit, mivel gyűjtése és feldolgozása több időt vesz igénybe, mint amennyit tolerálni tudunk.¹⁴ Mérete azonban „mozgó célpont” abban az értelemben, hogy egy-egy adatállomány esetében (jelenleg) néhány tucat terabájttól több petabájttig terjedhet.¹⁵ A mai értelemben vett nagy adatok esetében sokkal inkább arról van szó, hogy a számítástechnika hatékonyságának maximalizálása folytán lehetséges a nagy adatállományok összegyűjtése, elemzése, összekapcsolása és összevetése. Kereshetünk bennük, és keresztutalásokat alakíthatunk ki közöttük.¹⁶

Nem lényegtelen az sem, hogy a digitális eszközök széles körű elterjedtsége folytán korunk fogyasztói óriási mennyiségű adatot állítanak elő.¹⁷ Éppen ezért mondható el, hogy a közösségi média új utakat nyitott a társadalmi és a kulturális folyamatok tanulmányozásában. Emberek százainak, sőt ezreinek elképzeléseit, véleményét, gondolatait és érzéseit tanulmányozhatjuk segítségével.¹⁸

Boyd és *Crawford* számos problémára hívja fel a figyelmünket. Rámutatnak arra, hogy más társadalmi-technikai jelenségekhez hasonlóan a nagy adatok jelensége egyszerre vált ki az utópiára és a disztópiára (anti-utópiára) épülő retorikát. Megszületett ugyanis az a mítosz, hogy ezek az adatállományok a tudás és az intelligencia az eddiginél fejlettebb formáját kínálják, olyan meglátásokat téve lehetővé, amelyek eddig nem voltak elképzelhetőek. Mindezt az igazság, az objektivitás és a pontosság aurája veszi körül.

A másik oldalon viszont sokan úgy tekintenek a nagy adatokra, mint ami lehetővé teszi a magánélet titkosságának megsértését, a szabadságjogok csorbítását, az állam és a cégek által gyakorolt ellenőrzés megnövekedését.

Ahogy az egyéb társadalmi-technikai jelenség-gel is megtörténik, a remények és a félelmek gyakran akadályozzák, hogy meglássuk a kisebb és nehezen megfogható változásokat. Mindenesetre kritikus szemmel kell annak a kérdéseit vizsgálnunk, hogy mit jelentenek ezek az adatok, ki fér hozzájuk, miként elemzi őket és milyen célból.

Boyd és Crawford azt is kiemeli, hogy a nagy adatok felhasználása új utat nyit a humán tudományok számára ahhoz, hogy a kvantitatív és objektív módszertannal dolgozó tudomány státuszát követeljék maguknak. Tény, hogy a nagy adatok számos társadalmi jelenséget tesznek számszerűsíthetővé, azonban továbbra is szubjektívek maradnak, ráadásul, amit számszerűsítenek, az nem feltétlenül kerül közelebb az objektív igazsághoz. Figyelmeztetnek arra is, hogy az internetről vett nagy adatállományok gyakran megbízhatatlanok, ezért jó, ha ismerjük adataink jellemzőit és korlátait. Lehet, hogy egy adatállomány mérete milliós nagyságrendű, ami azonban nem jelenti azt, hogy reprezentatív. Hogy statisztikailag érvényes következtetéseket vonjunk le egy-egy adatállományból, tudnunk kell, honnan származik, és melyek a gyengeségei. Tudatában kell lennünk azoknak a tényezőknek, amelyek az értelmezést torzítják. A nagy adatok ezen kívül arra hajlamosítanak bennünket, hogy ott is összefüggéseket lássunk, ahol valójában nincsenek. A több adat tehát nem mindig jobb adat, a nagy adat pedig nem azonos az adatok teljességével.

Gondolnunk kell arra is, hogy a nagy adatokkal kapcsolatos etikai kérdésekről keveset tudunk. Az a tény, hogy valami elérhető, nem feltétlenül teszi felhasználását etikussá. Az adatközlők névtelensége például hamar elillanhat, ami különösen összetett kérdéseket vet fel a közösségi oldalokról vett adatok esetében. Felmerül az a kérdés is, hogy engedélyt kell-e kérnünk felhasználásukhoz az érintettektől, továbbá mit

jelent az egyén számára, ha tudtán kívül vagy az eredetitől eltérő kontextusba helyezve elemzik tevékenységét?¹⁹

Az adatok megosztása

Az adatok megosztása viszonylag kevés tudományterületre korlátozódik, és a gyakorlat még ezeken a területeken sem következetes. Az Amerikai Egyesült Államokban a *National Science Foundation (NSF) Science and Technology Center* (a Nemzeti Természettudományi Alapítvány Tudományos és Technológiai Központja) adatokkal kapcsolatos gyakorlatának vizsgálata azt mutatta, hogy az adatokat létrehozó teameken túl kevés adat kerül be valamilyen tágabb körforgásba, sőt kevesen is kérik ezeket az adatokat, aminek számos oka lehet. A kutatóknak például többnyire nincs meg az ez irányú szakértelme, nincsenek eszközei hozzá, valamint ösztönzést sem éreznek arra, hogy másokkal megosszák kutatási adataikat. Bizonyos adatok – a már részben említett – etikai és ismeretelméleti okokból nem oszthatók meg. Néhány esetben pedig nem világos, hogy melyek az adott kutatási projekthez tartozó adatok.

Az *adatmegosztás* szónak számos jelentése van. Meghatározhatjuk úgy, mint az adatok közreadását abból a célból, hogy mások is használhassák őket. Ennek a formája lehet a kérésre történő magánjellegű csere, és egészen addig az igényig terjedhet, hogy az adatok nyilvános adatgyűjteményekbe kerüljenek. Megosztásnak minősül az is, ha egy nyilvános weboldalon helyezük el az adatokat, vagy mellékletként egy folyóirat rendelkezésére bocsátjuk őket. A hasznosság, a megbízhatóság mértéke és az adatok értékes volta azonban sokféle lehet. Bizonyos adatok jellemzője a gazdag strukturáltság és gondozottság, míg mások lehetnek minimális dokumentációval ellátott nyers fájlok. Hasonlóképpen a célközönség is egy szűk szakterület kutatóitól a nagyközönségig terjedhet.²⁰

Miközben a kutatók körében kulturális természetű hagyománya van annak, hogy inkább önmagukra és megbízható kollégáikra támaszkodjanak, mint valamilyen központi szolgáltatásra,²¹

a kutatásokat finanszírozó ügynökségek kezdik megkövetelni az adatok közreadását, bár ennek mértéke és a végrehajtás kötelező jellege változó. A *National Institutes of Health*, az Egyesült Államok Nemzeti Egészségvédelmi Intézete például 2003 óta megköveteli, hogy az 500 ezer dollár feletti támogatásokhoz adatkezelési terv készüljön. Az NSF 2001 óta előírja az adatok megosztását az általa finanszírozott kutatások esetében, azonban nem volt következetes abban, hogy ezt meg is követelje. 2010-ben viszont bejelentették, hogy a jövőben minden pályázatnak tartalmaznia kell egy kétoldalas adatkezelési tervet. Egyes folyóiratok is elvárják, hogy a szerzők náluk helyezték el a cikkekhez kötődő adatokat és más kutatási dokumentációt. Az erre vonatkozó irányelvek szigorodtak is az idők folyamán.²² Nagy-Britanniában hasonló a helyzet. A legtöbb finanszírozó szervezetnek vannak elvárásai, amelyek azonban eltérő természetűek.²³

A kutatók ösztönzése hatékonyabb lenne, ha valamilyen ellenszolgáltatást kapnának, például úgy, hogy az adatok publikálása és a rájuk történő hivatkozás a tudományos teljesítmény elismerésének része lenne.²⁴ A motiválás mellett érvényesíthető irányelvekre is szükség volna.²⁵ Az adatok megosztásának a célja nemcsak az lehet, hogy a közpénzekből finanszírozott kutatások eredményeit hozzáférhetővé tegyünk a nyilvánosság számára. Célba vehetjük a hatékonyabb kutatást is. Mindezek mögött az a – vonzó, de túlzott – állítás rejlik, hogy a számítástechnika segítségével meghaladható a tudomány eddigi eszköztára, tehát immár a „negyedik paradigma” meglétéről beszélhetünk.

Az adatoknak – ahogyan a tudományos kutatásnak is – megvan a maga *életciklusa*. Az utóbbit egyaránt leírták már lineáris és több részműveletről álló ciklikus formában. A kutatás valamilyen ötlettel vagy hipotézissel kezdődik, majd valamilyen publikációval végződik. A kutató a kutatás minden fázisában használ, gyűjt és létrehoz adatokat, ezért az adatok életciklusa és vele gondozásuk nem tér el jelentősen a kutatás életciklusától.²⁶

Nem téveszthetjük szem elől, hogy bizonyos

adatok megosztható formában állnak rendelkezésre, míg mások nem. Bizonyos adatok értékét felismeri az adott közösség, míg másokét nem. Egyes kutatók minden adatukat bármikor hajlandók megosztani, míg mások soha semmilyen adatukat nem akarják megosztani. A leggyakoribb azonban az, hogy bizonyos adataikat néha hajlandóak megosztani.²⁷

Ahhoz, hogy az adatok hatékonyan legyenek megoszthatók, számos követelménynek kell megfelelniük. Konzisztens mutatók segítségével a jövőben is megtalálhatóaknak kell lenniük. Ehhez őket meg kell őriznünk, és hosszú távon hozzáférhetővé kell tennünk. Minőségüknek lehetővé kell tennie, hogy használhatók legyenek.²⁸

Az adatok megosztásához tudnunk kell a következőket anélkül, hogy a kérdésekre egyértelmű, igen vagy nem válaszokat adhatnánk:

- 👁 létezik-e az adatkészlet,
- 👁 hol található,
- 👁 sérült vagy elavult-e,
- 👁 van-e engedélyünk a használatára,
- 👁 eléggé szabványos-e ahhoz, hogy elfogadható mértékű erőfeszítéssel használni tudjuk,
- 👁 elég világos-e, hogy mit reprezentál,
- 👁 eredete és hibaarányai ismertek és elfogadhatók-e, tehát megbízhatónak tekinthető-e,
- 👁 célszerű-e felhasználnunk céljaink elérésére.

Ezek a kérdések láncolatot alkotnak, tehát ha létezik az adatkészlet, lehet, hogy nem férhetünk hozzá. Ha hozzáférünk, előfordulhat, hogy nem használható. Ha használható, nincs a használatára engedélyünk, és így tovább. Bármelyik probléma magakadályozhatja a felhasználást. Amikor pedig elhárítjuk az egyik akadályt, egy másik még mindig lehetetlenné teheti a felhasználást.²⁹

Az adatok megosztását jól segíthetik a *nyílt adatok*. Az adatok ebben az értelemben újrafelhasználható kutatási eredményeket jelentenek, és a kutatások finanszírozóinak közelmúltban tett lépései azt mutatják, hogy ez a nyitottság hamarosan kötelező feladattá válik.³⁰

Az adatgondozás

Annak érdekében, hogy az adatok megtalálhatók, elérhetők és használhatók legyenek, ki kell alakítanunk a tárolás és a visszakeresés megfelelő technikai és szervezeti infrastruktúráit. Bár a nagy adatállományok archiválásának megvan a technológiája, ez nem egyszerű feladat, mert adatainkat könnyen hozzáférhetővé és jól leírhatóvá kell tenni.³¹

A Charles Bailey által összeállított bibliográfia arról tanúskodik, hogy az adatok (kurátori) gondozásának kérdésével számtalan (angol nyelvű) írás foglalkozik.³²

Ha a digitális gondozás meghatározását³³ az adatokra alkalmazzuk, akkor az adatgondozást úgy definiálhatjuk mint azon eljárások összességét, amelyek ahhoz szükségesek, hogy digitális kutatási adatokat egész életciklusukon át és a jövőben is, a jelen és az elkövetkező felhasználói generációk számára fenntartsunk. Az adatgondozásnak biztosítania kell a tudományos eredmények reprodukálhatóságát, újrafelhasználását, továbbá hozzáadott értéket kell létrehozni.³⁴

A gondozásnak a digitális források jövőbeni használhatóságát olyan módon kell biztosítania, hogy a kutatók tudhassák, hogy micsoda és honnan származik az adott objektum, miért fontos, és hogyan kell használni. Az ehhez szükséges kontextust dokumentációk vagy metaadatok, valamint ezek keveréke adja meg.

Mivel a kutatók – ahogy azt már említettem – nincsenek megfelelően motiválva arra, hogy az általuk előállított adatokat gondozzák, ráadásul eszközeik sincsenek hozzá és idejük sincsen rá, emellett szakértelmük sincs ezen a területen, a kulturális örökségi intézmények gondozzák az adatokat. Ezt azonban csak utólag tehetik meg. A könyvtárakban dolgozó adatkurátoroknak ezért szorosan együtt kell működniük az adatok létrehozóival, hiszen az ő emlékezetükben még frissen él az adatok kontextusa, amelyet egyébként is jobban ismernek, mint a folyamatba utólagosan belépő kurátorok.³⁵

A gondozás során szükség lehet arra, hogy döntünk adatok törléséről, ami bizalmas adatok esetében biztonságos megsemmisítésüket jelentheti.

Az adatok gondozásának költségei meg is követelik, hogy időről időre felülvizsgáljuk, mely adatokat őrzünk meg. Ezt kell tennünk akkor is, amikor az adatokat új formára alakítjuk, vagy az elavulástól védendő új hardver- és szoftverkörnyezetbe visszük át.³⁶

- ⊙ Az adatgondozáshoz kötődő *irányelvek*nek a következő kérdésekre célszerű válaszolniuk:
- ⊙ Kinek a tulajdonát képezik az adatok?
- ⊙ Milyen követelményeket támasztanak más érdekeltek (finanszírozó szervezetek, kiadók, az adott kutatás együttműködő partnerei)?
- ⊙ Mely adatokat kell megőriznünk? (Nem őrizhetünk meg minden adatot, mivel megőrzésük anyagi erőforrásokat igényel, tehát csak az arra érdemes adatokat tarthatjuk meg: sikertelen kísérletek vagy nyilvánosan elérhető adatok másodlagos elemzéseinek adatait például nem érdemes megőrizni.)
- ⊙ Ki döntsön arról, hogy mely adatokat őrizzünk meg? A döntés a kutató, vagy más kutatók és szakértők kezében van-e? Mely adatállományok esetében valószínű, hogy a jövőben szüksége lesz újrafelhasználásukra?
- ⊙ Milyen hosszan őrizzük meg az adatokat? Milyen metrikákat alkalmazhatunk ennek megállapítására?
- ⊙ Hogyan őrizzük meg az adatokat? Milyen formátumban történjen a megőrzés, és milyen metaadatokkal, valamint más kiegészítő információval kell ellátnunk az adatállományokat?
- ⊙ Vannak-e etikai megfontolások? Hogyan fogjuk kezelni a szellemi tulajdonjogokkal, a magánélet titkosságával, a kényes adatokkal kapcsolatos problémákat?
- ⊙ Hogyan férhetők hozzá az adatok? Az ezzel kapcsolatban felmerülő számos kérdés közül kiemelésre kívánczik, hogy meg kell keresni a hozzáférés metrikáit.
- ⊙ Mennyire legyenek nyíltak az adatok? Ha nincsenek jogi korlátok, az adatok teljesen nyíltak lehetnek. A nyíltság azonban késleltethető is, vagy bizonyos adatok – megfelelő indoklással – sohasem kerülhetnek nyilvánosságra vagy megosztásra.

- 👁 Ki viselje a költségeket? A különböző, magával a kutatással együtt járó és attól független finanszírozási modellek léteznek vagy teremthetők meg ezen a téren.
- 👁 Milyen alternatívái vannak a helyi adatgondozásnak? Nem minden adatot kell saját intézményünkben tárolni, vannak ugyanis nemzetközi, nemzeti és tudományterületi adatközpontok. Lehetséges, hogy az adatokat máshol tesszük elérhetővé, mint ahol hosszú távon őrizzük őket.³⁷

Az adatokra való hivatkozás

Az adatokra való hivatkozás lehetővé teszi a publikált cikkek alapját képező adatok visszakeresését, azonosítását és eredetének igazolását. Egyelőre azonban ritkán és véletlenszerűen találkozunk vele.³⁸

Az adatok dokumentálása ma még következtelen és nem követ szabványokat.³⁹ Az adatokra való hivatkozás területén sincsenek kikristályosodott szabványok. Vannak viszont kezdeményezések. Ilyenek a *Datacite* (<http://www.datacite.org/>) és a *DataVerse Network* <http://thedata.org/>. Az OECD hivatalos kiadványban (white paper) foglalkozik a kérdéskörrel.⁴⁰

Talán a DOI (Digital Object Identifier) metaadat-szabványra épülő szabványok lesznek a leghasznosabbak. Ilyen elképzelés a DataCite metaadat-kezdeményezése.⁴¹ Ausztráliában, a Griffith Egyetemen 2012-ben megkezdett adat-hivatkozási projekt is a DOI-ra épít.⁴²

Az adatok és a könyvtár

A létrejövő adatok pusztá mennyisége, az eszközök, infrastruktúra, a szabványos folyamatok jelenlegi hiánya mellett az adatok gondozásában szakértelemmel rendelkező személyzet sem áll rendelkezésre, ami a digitális alapokon nyugvó kutatás fejlődése számára komoly fenyegetést jelent.⁴³

Közben tudnunk kell, hogy bizonytalanság van abban a tekintetben, hogy miként vállaljanak részt az adatok kezeléséből az egyetemek vagy a kutatás finanszírozásában részt vevő szervezetek. A könyvtárak viszont jó helyzetben vannak

ahhoz, hogy kulcsszereplővé váljanak, mivel tapasztalatuk van a válogatásban, a metaadatok használatában, repozitóriumok és más gyűjtemények működtetésében, a megőrzésben, a gondozásban és a hozzáférés biztosításában.⁴⁴

A közelmúltban megtapasztalhattuk, hogy az információközvetítők szerepét technológiai eszközök, mindenekelőtt a keresőgépek vették át. Ez különösen igaz a kutatók információ-használatára. Márpedig, ha a könyvtárosok megint a kutatók munkáját segítő szolgáltatásokat akarnak kínálni, arra jó lehetőséget nyújt a kutatási adatok gondozása.⁴⁵

Egyelőre nem tudjuk, lesz-e a kutatóknak elegendő ideje és hajlandósága, hogy együttműködjenek az egyetemi könyvtárakkal az adatok gondozása terén, pedig éppen ezek a könyvtárak vannak egyedülálló helyzetben ahhoz, hogy megfelelően foglalkozzanak az adatok gondozásával.⁴⁶ Számos megoldandó feladat áll előttük: rosszul szervezett adatgyűjtemények, gyenge visszakeresési eszközök, a belső adatállományok hozzáférhetőségének és a megtalálhatóságának hiánya, valamint a szellemi tulajdonnal kapcsolatos kérdések.⁴⁷

A gyakorlati kérdések között pedig ott vannak az adatok a tárolásának, visszakeresésének, leírásának, hosszú távú megőrzésének, az adatkurátorok és a felhasználók oktatásának problémái, valamint a szabályok kidolgozásának szükségessége.⁴⁸ A könyvtárosok fontos feladata, hogy előmozdítsák az adatokra való hivatkozás, mint a normatív gyakorlat ügyét bármely szakterületen.⁴⁹

Amerikai és kanadai könyvtárosok munkakörük ellátása során rendszeresen vagy alkalmanként szolgáltatnak kutatási adatokat, ami azonban többségüknek még nem rendszeres feladata. Ugyanakkor meg vannak győződve arról, hogy rendelkeznek a szükséges tudással és készségekkel, hogy ilyen szolgáltatást nyújtsanak a jövőben.⁵⁰

A könyvtárosok új szerepet is betölthetnek „kutatási információs szakember” elnevezéssel. Ebben a szerepkörben együtt dolgoznak a kutatói teamekkel, segítik az adatok kezelését, megőrzését, a keresést és a bibliometriai tev-

kenységet.⁵¹ Az ilyen és hasonló feladatokat ellátó könyvtáros valójában *adatkurátor*, akit a következők jellemeznek:

- ⊗ digitális dokumentumokat választ ki a hosszú távú megőrzésre,
- ⊗ szakértelemmel rendelkezik arra vonatkozóan, hogy mi az egyes digitális entitások rendeltetése egy adott közösség számára, és az milyen hatással van megőrzésére,
- ⊗ ismeri a különböző digitális objektumok szerkezetét, és meghatározza, hogy azok milyen gondozást igényelnek,
- ⊗ ismeri a tárolásra és a megőrzésre vonatkozó irányelveket és gyakorlatot, amelyek biztosítják a digitális dokumentumok megbízhatóságának és elérhetőségének fennmaradását,
- ⊗ ismeri a megfelelő hozzáférést, tárolást és adat-helyreállítást lehetővé tevő információs infrastruktúrával kapcsolatos követelményeket,
- ⊗ az információtechnológiai szakemberekkel együttműködve problémákat diagnosztizál és old meg a digitális objektumok folyamatos hozzáférhetőségének biztosítása érdekében,
- ⊗ figyeli a fájlformátumok, a hardver és a szoftver elavulását és az új formátumok kialakulását,
- ⊗ biztosítja, hogy olyan módszerek kerüljenek alkalmazásra, amelyek segítik a különböző alkalmazások és megőrzési technológiák együttműködési képességét különböző helyeken lévő felhasználók esetén,
- ⊗ megvizsgálja a megőrzendő adatok eredetét, és gondoskodik annak megfelelő dokumentálásáról,
- ⊗ képes folyamatosan felmérni a digitális objektumok hitelességét, integritását és pontosságát.

Vannak kifejezetten menedzsment-jellegű feladatai is:

- ⊗ digitális gondozási projekteket tervez, valósít meg, továbbá figyeli ezeket,
- ⊗ ismeri, valamint a jelenlegi és a potenciális érdekeltek tudomására hozza a digitális gondozás gazdasági előnyeit,

- ⊗ digitális gondozási előírásokat, gyakorlatot és szolgáltatásokat alakít ki, továbbá tudatában van annak, hogy azok milyen hatást gyakorolnak a digitális objektumok létrehozóira és (újra)felhasználóira,
- ⊗ együttműködéseket hoz létre és tart fent különböző érdekeltekkel annak érdekében, hogy a digitális gondozás céljai elérhetőek legyenek,
- ⊗ szervezi a munkatársak oktatását és képzését, valamint minden olyan tevékenység támogatását, amely segíti őket a digitális gondozás új fejleményeinek alkalmazásában,
- ⊗ tudatában van annak, hogy lépést kell tartani a digitális gondozás területén bekövetkezett nemzetközi fejleményekkel, továbbá ismeri azokat a szakmai hálózatokat, amelyek ezt lehetővé teszik,
- ⊗ ismeri és kommunikálni tudja a digitális entitások sérülésének vagy elvesztésének a kockázatait,
- ⊗ szervezi és menedzseli a metaadat-szabványokat, hozzáférési és hitelességi procedúrákat,
- ⊗ ismeri az erre a területre vonatkozó minőségbiztosítási szabványokat, és alapos mérlegelés után dönt ezek alkalmazásáról vagy elvetéséről, jogi szakemberekkel együttműködve betartja a jogi és egyéb előírásokat. Ragaszkodik ezekhez, amikor dönt a megőrzésről, a digitális objektumok használatáról és újrahasznosításáról.⁵²

Álláshirdetések elemzésre alapozva *Li Si* és munkatársai a következő feladatokat jelölték ki számára:

- ⊗ konzultációt és tájékoztatási szolgáltatásokat nyújt a tudományos kutatás és adatgondozás területén,
- ⊗ felvilágosítást kér, és összegyűjti a visszacsatolást a kutatók által az adatgondozással szemben támasztott követelményekről,
- ⊗ adatgondozási oktatást és képzést nyújt a felhasználóknak,
- ⊗ metaadat-szabványokat hoz létre, és ellátja ezekkel a kutatási adatokat,

- 👁 segíti a felhasználókat a kutatási adatok gyűjtésében, elemzésében és tárolásában,
- 👁 az adatgondozást elősegítő irányelveket és eljárásokat dolgoz ki,
- 👁 részt vesz az adatgondozással kapcsolatos programokban, kezdeményezésekben és szervezetekben.

Ezek megvalósításához a következő készségeket és képességeket látják szükségesnek:

- 👁 a csapatmunka és az együttműködés képessége;
- 👁 szóbeli és írásbeli kommunikációs készségek;
- 👁 interperszonális készségek;
- 👁 az adatgondozási eszközök és technológiák bizonyított ismerete;
- 👁 az általános metaadat-szabványok ismerete;
- 👁 az adatgondozás trendjeinek ismerete, és hajlandóság, hogy ezekre figyeljen;
- 👁 a kvantitatív kutatási módszerek ismerete;
- 👁 a tudományos adatforrások alapos ismerete.⁵³

A LIBER, az Európai Tudományos Könyvtárak Egyesülete ajánlásaiban kifejti, hogy a könyvtárak:

1. Nyújtsanak adatkezelési támogatást, ideértve a pályázók számára készített adatkezelési terveket, a szellemi tulajdonjoggal kapcsolatos tanácsadást és információs anyagokat. Segítsék az oktatókat adatkezelési tervek elkészítésében és az adatkezelésnek a tantervekbe történő integrálásában;
2. Kezdzének metaadatokat és az adatokra vonatkozó szabványokat kialakítani, továbbá szolgáltatassanak metaadatokat a kutatási adatokhoz;
3. Hozzanak létre adat-könyvtárosi állásokat és fejlesszék munkatársaik adat-könyvtárosi készségeit;
4. Aktívan vegyenek részt a kutatási adatokra vonatkozó intézményi irányelvek kidolgozásában, ide értve a források tervezését, ösztönözzék a nyílt adatokra vonatkozó irányelveket és vegyenek át ilyeneket, ahol ez helyénvaló a kutatási adatok életciklusa szempontjából;

5. Legyenek összekötetésben és teremtsenek partnerséget a kutatókkal, kutatócsoportokkal, adat-archívumokkal, adatközpontokkal annak érdekében, hogy elősegítsék az adatok elérése, megtalálása és megosztása együttműködni tudó (interoperábilis) infrastruktúrájának létrejöttét;
6. Támogassák a kutatási adatok életciklusát azzal, hogy tárolási, az adatok megtalálását és az állandó hozzáférést segítő szolgáltatásokat nyújtanak;
7. Segítsék elő az adatokra való hivatkozás ügyét azzal, hogy állandó azonosítókat használnak a kutatási adatokhoz;
8. A rendelkezésre álló infrastruktúra függvényében hozzanak létre intézményi adatkatalógust vagy adat-repozitóriumot;
9. Vegyenek részt szakirányú adatkezelési tevékenységekben;
10. Az intézményi IT egységekkel együttműködve kínálják fel, vagy közvetítsék a dinamikus és a statikus adatok biztonságos tárolását, vagy felkutatják megfelelő felhő-szolgáltatások használatát.

Az ajánlás kidolgozói figyelmeztetnek rá, nem szükséges, hogy a könyvtárak az ajánlás összes pontját azonnal teljesítsék, vagy az adatokkal kapcsolatos szolgáltatásokat egyszerre próbálják nyújtani. Helyesebb, ha a bevált gyakorlatot átveve mások sikereiből és kudarcaiból okulnak. Az adatok kezelése nem megy egy kaptafára, tehát a különböző könyvtárak szerepe eltérő. Valószínűleg egyetlen könyvtárnak sem kell minden szolgáltatást nyújtania, és bizonyosan nem kell azonnal megtennie ezt.

A könyvtárosok átképzése rendkívül fontos, mivel csak néhány könyvtár engedheti meg magának azt a luxust, hogy az adatok kezeléséhez erre szakosodott új munkatársakat vegyen fel.⁵⁴

Az adat-írástudás

A kutatási adatok talán legtagabb szakmai kontextusát a néha adat-információs írástudásnak nevezett adat-írástudás (data literacy) jelenti. Z. Karvalics László szerint „a bejövő jelek tömegtermelése olyan nagyságrendekbe emelkedett,

*ahol számításteljesítménnyel (feldolgozási, átviteli és tárolási kapacitásokkal és mesterséges intelligencia-megoldásokkal) még sikerül követni a mennyiségi kihívást, de valódi elemző és megismerő erőt már nem lehet mellérendelni. A folyamatokból egyre inkább és egyre látványosabban az értelmezésre képes emberi agyak, vagyis a jelekből információt, jelentést és kontextust generálni képes „humán intelligencia” hiányzik.”*⁵⁵ Nyilvánvalóan ezért (is) van szükség adat-írástudásra. Mivel a könyvtárosok foglalkoznak az információs műveltséggel, szerepük természetes módon kiterjeszhető az adat-írástudásra.⁵⁶

Az adat-írástudásnak – mint minden hasonló fogalomnak – számos meghatározása van. Legegyszerűbben úgy határozhatjuk meg, mint az adatok megértésének, használatának és kezelésének képességét.⁵⁷ Aki ezzel az írástudással (műveltséggel) rendelkezik, tudja, miként kell adatokat keresni, azokat megfelelően szűrni, feldolgozni, létrehozni és szintetizálni.⁵⁸ Ennek megfelelően adat-írástudás alatt az adatkörnyezet uralásának és egyszerűsítésének képességét is érhetjük.⁵⁹

Némileg más hangsúlyokat kap, ha azt mondjuk, hogy az adat-írástudás magában foglalja annak ismeretét, mit is értünk adat alatt, miként vonunk le adatokból következtetéseket, továbbá része annak felismerése, mikor használják az adatokat félrevezető vagy nem megfelelő módon. A fogalom egyesíti magában a kutató kettős szerepét, tehát azt hogy egyaránt előállítója és fogyasztója az adatoknak.⁶⁰

Az adat-írástudás oktatása két különböző célt szolgál. Mindkettő az elektronikus adatok tág értelemben vett kezelésének elsajátításán alapul. Az egyik azonban az, hogy hatékony kutató legyen valakiből, a másik pedig, hogy az elektronikus adatkezelés szakemberévé váljon.

Az információs műveltség mindig is magába foglalta az adatok használata iránti érdeklődést, bár az adatoknak információvá alakítására korlátozódott. Mivel azonban a kutatási adatok gondozása sohasem csak a nyers adatokkal foglalkozik, hanem az adatok felhasználásával, újrafelhasználásával, valamint azok kontextusba

helyezésével, ebben az összefüggésben az adat és az információ nem áll távol egymástól.⁶¹ Az adat-írástudás természetesen kevésbé figyel a szakirodalmi jellemzőkre, inkább az adatok gyűjtésének, feldolgozásának, kezelésének, értékelésének funkcionális képességeit állítja középpontba.⁶²

Az adat-írástudás oktatásában nehézséget okoz, hogy az egyetemi hallgatók oktatásának az a követelményrendszere,⁶³ amelyet az ACRL (Association of College and Research Libraries) állított össze, alapvetően az információ fogyasztóira fókuszál, míg az adatmegosztás az adatok létrehozóit (is) érinti. Mindazonáltal az információs műveltség és kompetencia követelményrendszerének számos pontja értelmezhető az adat-írástudás oktatása szempontjából is.⁶⁴ Ezek a következők:

Az információs műveltséggel rendelkező hallgató meg tudja határozni és meg tudja fogalmazni a szükséges információ természetét és mértékét.

Ez a követelmény alapján véve az adatokra is vonatkozik, amikor megfogalmazódik benne, hogy a hallgató tudja, hogy az információ az elsődleges forrásokból származó nyers adatokból is megszerkeszthető. Az adat előállítója számára az adatok iránti potenciális igény természetének és mértékének azonosítása az adatok hatékony megosztásának, újrafelhasználásának, kezelésének és megőrzésének az alapja.⁶⁵

Az információs műveltséggel rendelkező hallgató hatékonyan és eredményesen jut hozzá az igényelt információhoz.

A hallgató használja az ismertebb szakterületi és általános adat-repozitóriumokat. Ismeri az adatok elérésének formátumait, és tudja, hogy milyen szolgáltatások érhetőek el annak érdekében, hogy eredményesen és hatékonyan szerezzen meg adatokat. Az adat-írástudó hallgatónak ismernie kell, hol található adatok, és képesnek kell lennie ezek begyűjtésére, átalakítására, esetleg összeolvasztására, valamint betáplálására elemző vagy megjelenítő eszközökbe, amelyek akár további formátumokat is megkövetelhetnek.

Az információs műveltséggel rendelkező hallgató kritikusan értékeli az információkat és azok forrásait, a kiválasztott információkat beépíti saját tudásbázisába és értékrendszerébe.

Amikor az adatokat értékeli, az információsan művelt hallgató ismeri és kritikusan értékeli a forrást. Meg kell határozni, hogy az adatokat szolgáltató kutatócsoport jó hírek örvend-e, továbbá az adat-repozitóriumban van-e minőségellenőrzés. Vizsgálnia kell a relevanciát, a kompatibilitást és a metaadatok minőségét.

Az információs műveltséggel rendelkező hallgató – egyénileg vagy egy csoport tagjaként – hatékonyan tudja alkalmazni az információt egy meghatározott cél elérésének érdekében.

Az információ alkalmazása a kommunikálást is jelenti a megfelelő kommunikációs technológiák alkalmazásával, ami magába foglalja az adatok megosztását és gondozását is.

Az információs műveltséggel rendelkező hallgató ismeri az információ használatát körülvevő gazdasági, jogi és társadalmi problémákat, az információkhoz való hozzáférést és azok alkalmazását etikusán és jogszerűen végzi.

A hallgatónak nemcsak azt kell meghatározni, hogy mikor és hogyan oszts meg valakivel adatokat, hanem saját adatait is dokumentálnia kell.

Következtetések

Ne felejtsük el, hogy a könyvtárak egy átmenet korai szakaszát élik meg, amikor a kutatási adatok kezelésében betöltendő szerepüket formálják.⁶⁶ Közben az adatokkal való „foglalatoskodás” területén nemcsak könyvtárosok vannak jelen, hanem szociológusok, közgazdászok, statisztikusok és informatikusok, hogy csak néhány szakterület szakembereit említsük. Érdemes tehát *Nicholas Weber* tanácsát megfogadnunk: „*Amit a könyvtártudomány tud a hivatkozásról, az információ visszakereséséről és az információs viselkedésről, azt az adat-intenzív paradigmára is használhatja, és alkalmaznia kell.*”⁶⁷

Irodalom

1. BORGMAN, Ch.: *Scholarship in the digital age: Information, infrastructure, and the internet.*, Cambridge, MA: MIT Press, 2007.
2. Z. KARVALICS László: A cyber-infrastruktúra mint aktuális kihívás, és mint tudományszociológiai probléma = Magyar Tudomány, 167. évf. 2007. 4. sz. 475–489. p.
3. CARLSON, J. [et al.]: Determining data information literacy needs: A study of students and research faculty = Portal: Libraries and the Academy, vol. 11. 2011. no. 2. p. 629–657.
4. DAVIES, A. – FIDLER, D. – GORBIS, M.: Future work skills 2020. Palo Alto, CA: Institute for the Future, 2011. <http://www.iff.org/our-work/global-landscape/work/future-work-skills-2020/> (2014. január 4.)
5. BORGMAN, Ch.: The conundrum of sharing research data = Journal of the American Society for Information Science and Technology, vol. 63. 2012. no. 6. p. 1059–1078.
6. ROWLEY, J.: The wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy = Journal of Information Science, vol. 33. 2007. no. 2. p. 163–180.
7. PRYOR, G.: Why manage research data? In: Managing research data. Ed. Graham Pryor. London: Facet, 2012. p. 1–16.
8. KOWALCZYK, S. – SHANKAR, K.: Data sharing in the sciences = Annual Review of Information Science and Technology, vol. 45. 2011. no. 1. p. 247–294.
9. BORGMAN, i. m.
10. GIARLO, M.: Quality hubs = Journal of Librarianship and Scholarly Communication, vol. 1. 2013. no. p. 3. 1–10.
11. KOWALCZYK – SHANKAR, i. m.
12. BORGMAN, i. m.
13. SMITH, S.: Is data the new media? = EContent, vol. 36. 2013. no. 2. p. 14–19.
14. GORDON-MURNANE, L.: Big data: A big opportunity for librarians = Online, September – October 2012, 30–34.
15. MANOVICH, L.: Trending: The promises and the challenges of big social data In: Debates in the digital humanities. Ed. M. K. Gold. Minneapolis: Univ. of Minneapolis Pr., 2012. <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/15> [2014. január 4.]
16. BOYD, D. – CRAWFORD, K.: Critical questions for big data: Provocations for a cultural, technological, and scholarly phenomenon = Information, Communication & Society, vol. 15. 2012. no. 5. p. 662–679.

17. GORDON-MURNANE, i. m. Publishing, 2009 <http://dx.doi.org/10.1787/787355886123> [2014. január 4.]
18. MANOVICH, i. m.
19. BOYD – CRAWFORD, i. m.
20. BORGMAN, i. m.
21. PRYOR, i. m.
22. BORGMAN, i. m.
23. PRYOR, i. m.
24. MOONEY, H. – NEWTON, M. P.: The anatomy of a data citation: Discovery, reuse, and credit = *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*, vol. 1. 2012. no. 1. p. 1–14.
25. KOWALCZYK – SHANKAR, i. m.
26. PRYOR, i. m.
27. BORGMAN, i. m.
28. KOWALCZYK – SHANKAR, i. m.
29. BUCKLAND, M.: Data management as bibliography = *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 37. 2011. no. 6. p. 34–37.
30. LEWIS, D. W.: From stacks to the web: The transformation of academic library collecting = *College & Research Libraries*, vol. 74. 2013. no. 2. p. 159–177.
31. KOWALCZYK – SHANKAR, i. m.
32. BAILEY, Ch.: Digital curation bibliography: preservation and stewardship of scholarly works. 2012. <http://www.digital-scholarship.org/> [2014. január 4.]
33. BEAGRIE, N.: Digital curation for science, digital libraries, and individuals = *International Journal of Data Curation*, vol. 1. 2006. no. 1. p. 3–16.
34. Harvey, R.: *Digital curation: A how-to-do-it manual*. New York: Neil– Schuman Publ., 2010. – Idézi Madrid.
35. GIARLO, i. m.
36. PRYOR, i. m.
37. ERWAY, R.: Starting the conversation: university-wide research data management policy = *Educause Review Online*, December 6, 2013. <http://www.educause.edu/ero/article/starting-conversation-university-wide-research-data-management-policy> [2014. január 4.]
38. MOONEY – NEWTON, i. m.
39. CARLSON et al., i. m.
40. GREEN, T.: We need publishing standards for datasets and data tables. OECD Publishing White Papers. Paris: OECD Publishing, 2009 <http://dx.doi.org/10.1787/787355886123> [2014. január 4.]
41. MOONEY– NEWTON, i. m.
42. SIMONS, N. – VISSER, K. – SEARLE, S.: Growing institutional support for data citation = *D-Lib Magazine*, vol. 19. 2013. no. 1. p. 11–12. <http://www.dlib.org/dlib/november13/simons/11simons.html> [2014. január 4.]
43. CARLSON et al., i. m.
44. SHEN, Y. – VARVEL, V. E.: Developing data management services at the Johns Hopkins University = *The Journal of Academic Librarianship*, vol. 39. no. 6. 2013. p. 552–557.
45. PRYOR, i. m.
46. GIARLO, i. m.
47. GORDON–MURNANE, i. m.
48. KOWALCZYK – SHANKAR, i. m.
49. MOONEY – NEWTON, i. m.
50. TENOPIR, C. et al.: Academic librarians and research data services: preparation and attitudes = *IFLA Journal*, vol. 39. 2013. no. 1. p. 70–78.
51. FEDERER, L. The librarian as research informationist: a case study = *Journal of the Medical Library Association*, vol. 101. 2013. no. 4. p. 298–302.
52. MADRID, M. M: A study of digital curator competences: a survey of experts = *International Information & Library Review*, vol. 45, 2013. no. 3–4. p. 149–156.
53. SI, L. et al.: The cultivation of scientific data specialists: Development of LIS education oriented to e-science service requirements = *Library Hi Tech*, vol. 31. 2013. no. 4. p. 700–724.
54. Christensen-Dalsgaard, B. et al: Ten recommendations for libraries to get started with research data management. Final report. LIBER, 2012. <http://www.libereurope.eu/news/ten-recommendations-for-libraries-to-get-started-with-research-data-management> [2014. január 4.]
55. Z. KARVALICS László: Az adatsilóktól a tudomány kontrollforradalmáig = *Magyar Tudomány*, 169. évf. 2007. 3. sz. 352–363. p.
56. HAENDEL, M. – VASILEVSKY, N. – WIRZ, J.: Dealing with data: a case study on information and data management literacy = *PLoS Biology*, vol. 10. 2012, no. 5, e1001339 <http://www.plosbiology.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pbio.1001339> [2014. január 4.]
57. QIN, J. – D'IGNAZIO, J.: Lessons learned from a two-

- year experience in science data literacy education. In: Proceedings of the 31st Annual IATUL Conference, June 20-24. 2010. 2. <http://docs.lib.purdue.edu/iatul2010/conf/day2/5> [2014. január 4.]
58. JOHNSON, C.A.: The information diet: a case for conscious consumption. Sebastopol, CA: O'Reilly Media, 2012.
59. Z. KARVALICS László: Információs kultúra, információs műveltség - egy fogalomcsalád értelme, terjedelme, tipológiája és története = Információs Társadalom, 12. évf. 2012. 1. sz. 7-43. p.
60. CARLSON et al., i. m.
61. SCHNEIDER, R.: Research data literacy. In: Worldwide commonalities and challenges in information literacy research and practice. European Conference on Information Literacy. Istanbul, Turkey, 2013. Rev. selected papers. Cham: Springer International Publishing, 2013. p. 134-140.
62. QIN – D'IGNAZIO, i. m.
63. American Library Association, Association of College and Research Libraries, Information Literacy Competency Standards for Higher Education. Chicago, IL: ACRL, ALA 2000. <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/standards.pdf> [2014. január 4.] – Magyarul: Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban In: Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle. Szerk. Csík Tibor. Bp.: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2006. 84-96. p. <http://www.opkm.hu/download/lmOk.pdf> [2014. január 4.]
64. CARLSON et al., i. m.
65. Itt és a következőkben Carlson és munkatársai megállapításait idézve az említett *követelményrendszer* magyar változatának szövegét használok.
66. TENOPIR et al., i. m.
67. WEBER, N.M.: The relevance of research data sharing and reuse studies = Bulletin of the American Society for Information Science and Technology, vol. 39. 2013. no. 6. p. 23-26.

Beérkezett: 2014. január 7.

Vesztéseink

Vargha Dénes (1928–2014)

2014. március 15-én, 86. életévében elhunyt a híres kunszentmiklósi Vargha-család nyelvész tagja. A könyvtárosok a formális nyelvek, a számítógépes nyelvészet, a teaurusz szerkesztés szakértőjeként és négy meghatározó jelentőségű mű szerzőjeként ismerik:

A dokumentáció nyelvészeti kérdései. Szemelvénygyűjtemény 1. (1966), Dokumentáció és nyelvészet.

Az értelmi összefüggések formalizálása (1969), Információkereső teaurusz készítésének módszertana (1969), Petőfi S. Jánossal közösen: A teaurusz-kérdés jelenlegi helyzete, különös tekintettel a tudományos, műszaki-gazdasági tájékoztatásra (1969), 1976-ban még részt vett a magyar teaurusz szabvány kidolgozásában.

Ungváry Rudolf hiteles szavai (<http://katalist-to-feed.blogspot.hu/2014/03/katalist-in-memoriam-vargha-denes.html>) rávilágítanak, mit is köszönhet neki a könyvtári szakma.

Vajda Erik (1930–2014)

2014. május 14-én hosszú betegség után elhunyt Vajda Erik az OMKDK, majd az Országos Műszaki Könyvtár és Információs Központ (1963–1996) vezető munkatársa. 1986 és 1994 között az UNIDO szakértője, majd az UNISIST tanácsadó bizottságának volt tagja, a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) projektszervezője. 1966-tól a Magyar Könyvtárosok Egyesületének tagja, 1994 és 1998 között elnöke volt. Alapítója volt a Műszaki Könyvtáros Szekciónak, amelyet tíz éven át elnökként is vezetett.

Vajda Erikről lapunk következő számában emlékezünk meg.

(A hetvenedik születésnapja alkalmából a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2000. 7. számában jelent meg vele egy beszélgetés: <http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/%e2%80%a6ugye-nem-kell-bizonyitanom-a-konyvtarak-es-konyvtarosok-kulcsszerepet%e2%80%a6/>)

Őrzők Éjszakája – A könyv elpusztíthatatlan

Múzeumok éjszakája az OSZK-ban
(2014. június 21-én 18 órától – június 22-én 2 óráig)

Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményei és műhelyei több mint kétszáz éve őrzői az írott magyar kultúra teljességének. Ezen az éjszakán nemcsak a gyűjtemények izgalmas darabjait láthatja a látogató – amelyek a betűk mellett az alkotóik lelkét is átmentették a sors és a történelem viharain keresztül – hanem bevezetik látogatóikat az **ŐRZŐK**, a nemzeti könyvtár munkatársainak gyűjtő, konzerváló, tudományos tevékenységébe is.

Ízelítőként néhány program:

KönyvTÁRlat III/10 Bűnök és szenvedélyek – Gyűjtő/Szenvedély

451 Fahrenheit – (Ne) játssz a tűzzel! Mentsd a menthető! Melyik művet mentené meg a pusztulástól, s őrizné meg az utókor számára? Játék a Facebookon 2014. június 7-től és a Múzeumok Éjszakáján a helyszínen. A résztvevők között ajándékokat sorsolnak ki éjfélkor – és a legtöbbek által megmentett könyveket is „megjutalmazák”! Keresse a Széchényi-szobrot!

Írjon Gutenberg Könyvébe! – Egész éjszaka „vendégünk” a galaxis teremtője. Találja meg, és üzenjen az utókornak! – Molnár Dániel designer élő jelmezfantáziája.

Játék a papírral – Kreatív kézműves foglalkozás. Készítsen és vigyen haza saját kis könyvet, ismerje meg a könyvrestaurálás, a megőrzés fortélyait.

Látványdigitalizálás, e-könyvtári szolgáltatások – avagy Pizskos Fred útja a szekrénytől a tabletig.

Dicsőség és pusztulás: Földgömbragasztás, térképnymtatás, térképes puzzle.

Információ:

<http://www.oszk.hu/rendezvenyek/muzeumok-ejszakaja-2014>

Zöld megoldás

A különféle hordozók környezetterhelését vizsgáló kutatásról beszámoló linkre

http://www.greenfo.hu/hirek/2014/04/28/nyomtatott-papir-vagy-e-hirek-melyik-a-zoldebb?fb_action_ids=10152424466874603&fb_action_types=og.likes&fb_ref=.U16qX4_hOhg.like
hívta fel a figyelmünket Gondos Gábor (*Katalist*, 2014. április 30.).

Egy svéd intézet (KTH Center for Sustainable Communications) azt vizsgálta, hogy hírolvasásnál az energiakibocsátás szempontjából melyik az előnyösebb megoldás: a nyomtatott vagy az elektronikus hírolvasás. Szerintük, ha napi 10 percnél kevesebb időt tölt valaki hírolvasással, az elektronikus olvasás a kedvezőbb. Napi 30 perc hírolvasásnál már a nyomtatott olvasás jár kevesebb szén-dioxid kibocsátással.

A hagyományos nyomdatechnikával készült újságok esetén 28/kg/fő/év, míg online sajtótermékek esetén 35 kg/fő/év szén-dioxid kibocsátást számoltak a kutatók. Az intézet hozzáteszi, hogy amennyiben változik az elektromos energia előállításának módja, és a megújuló energia irányába mozdul el, úgy eredményeik is módosulhatnak.

Katalógus 2.0 – Van-e jövője a könyvtári katalógusoknak?

A kötet a könyvtári katalógusok helyzetét, szerepét és átalakulását vizsgálja a vágózó technológiai fejlődés közepette. A szerkesztő, *Sally Chambers*, a digitális kutatói infrastruktúra és a digitális bölcsészet fejlesztésében jártas szakember, aki több európai programnak is aktív részese és szervezője: dolgozott a TEL-nél (The European Library), főtárgya a Dariah-EU koordinációs irodának (Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities), részt vesz a Göttingeni Digitális Bölcsészeti Központ kutatásaiban (Göttingen Centre for Digital Humanities) és az Európai Könyvtári Automatizálási Csoport munkájában (European Library Automation Group, ELAG).

A kötet nyolc tanulmányát felkért szerzők, gyakorló szakemberek írták, akik más-más szempontból elemzik az elmúlt fél évszázad alatt a könyvtári katalógusokat ért hatásokat és a folyamatban lévő trendeket. A fő kérdések: Van-e jövője a könyvtári katalógusnak? Változik-e szerepe, nélkülözhetetlen-e az új informatikai világban, milyen átalakuláson ment keresztül, s mi várható ezután?

A bevezetőben Sally Chambers emlékeztet: a szóban forgó eszköz nélkül eddig nem volt használható egyetlen könyvtár sem, az olvasó a segítségével tudhatta meg, milyen könyveket olvashat, és hol találja meg a dokumentumokat. Erre szolgáltak a hosszú sorozatokban megjelenő kötetkatalógusok, a fából készült fiókos szekrények a szoros betűrendbe sorolt cédulákkal és az első, fekete képernyőn fluoreszkáló zöld karakterekkel villogó elektro-

Catalogue 2.0 : the future of the library catalogue / ed. by Sally Chambers. – London : Facet Publishing, 2013. XXVII, 212 p. ISBN 978-1-85604-716-6

nikus katalógusok, a moduláris felépítésű integrált könyvtári rendszerek kezdetleges változatai. Majd jött a web OPAC-ok (Online Public Access Catalogue) első nemzedéke, aztán a föderált keresők, manapság pedig a megismerő rendszerek (discovery services) és a mobil eszközökről elérhető felületek. Nagyobb léptékű technológiai fordulatot remélünk a kapcsolt adatoktól (linked data), amelyek a könyvtári bibliográfiai adatokat az intézményen kívül a weben más alkalmazások számára is hasznosíthatóvá teszik. Ezzel együtt nemcsak az eszköz alakul át, hanem maga a katalógizálás, a keresőeszköz megalkotása is, amihez már más készségek szükségesek, mint korábban. A könyvtári szabványok is változnak: az új angol-amerikai katalógizálási normatíva (Resource Description and Access, RDA) már figyelembe veszi a 21. századi igényeket és lehetőségeket. A MARC rekord-szintű adatcsere formátumot várhatóan más, web-alapú technológia váltja majd fel, ennek kidolgozására alakult meg 2011-ben a Bibliographic Framework Transition Initiative program. A kapcsolt adatokra alapozó formátum tervezése a BIBFRAME (Bibliographic Framework as a Web of Data) kísérletekkel folytatódik.

A kötetet jól időzítették: a várható, nagyobb fordulópontok bekövetkezése előtt tekinti át a katalógusok jelenlegi helyzetét és a várható fejleményeket.¹ A használói nézőponttal kezd, azokkal a motivációkkal, amelyek a következő generációs katalógusok fejlesztését ösztönzik. *Anne Christensen* (Leuphana Egyetem Lüneburg, Németország) rámutat arra, hogy a sokszor 45 éves állapotoknál ragadt OPAC felületek frusztrálóan és sokkolóan hatnak a webes alkalmazásokhoz szokott olvasóra. A felhasználók információkeresési szokásairól készült felmérések az igényeket is körvonalazzák. Ezek között vannak a tartalomjegyzékek, összefoglalók, a mutatóoldalak megjelenítése, az egyszerű és hatékony használat, az automatikus kiegészítések, az irányított és fazettás keresés, a nyílt interfészekbe való beépülés, a rangsorolás, a közösségi relevancia jelzése, a virtuális polc, az egyetemi olvasmányjegyzékek összegyűjtése és más helyi relevancia beépítése, a dokumentum elérhetősége, azonnali megszerzése, a nem várt tartalom felfedezése (szerendipitás), a saját gyűjteményen túl a külső adatbázisok cikk szintű, közös kereshetősége egyetlen felületen. A felmérések ugyanakkor a netezők alapvető attitűdjeként ismert *nyíltság (openness) és megosztás (sharing)* iránti elvárásokat nem mutatják ki, amiből az a tanulság vonható le, hogy amit a netező szívesen használ a népszerű közösségi oldalakon, nem várja el ugyanazt a könyvtári katalógustól is: ez utóbbi neutralitása, pontossága és megbízhatósága kiemelkedően fontos marad. Christensen a keresés hatékonyságának segítségével, a relevancia és böngészési funkciókkal való gazdagításban lát sürgős tennivalókat. A könyvtári katalógus alapvető terméke egy könyvtárnak, a használói közreműködés gyengíti a megbízhatóságot és semleges-

séget. Ugyanakkor a minőségi és hiteles adatok iránti igény töretlen. A következő generációs katalógusoknak a felhasználói magatartást és mintákat, az információszerzésre induló személy saját keresési útját kell támogatniuk.

Till Kinstler (GBV, Göttingen, Németország), a VuFind nyílt forráskódú keresőmotor egyik alkotója a szoftverfejlesztő szemszögéből szól hozzá a kérdéskörhöz. Rövid elektronikuskatalógus-történeti bevezető után elméleti eligazítást ad a Boole-elvű keresés és a következő generációs katalógusokban alkalmazott vektorterés eljárás között. Míg a keresőmotorok számos modern technikai alkalmazással vannak felvértezve, addig a könyvtári katalógusok meglehetősen nagy lemaradásban vannak. Az OPAC-ok a Boole-operátoros pontos találati mechanizmusra alapoznak, amelynek feltétele a keresőkérdés és az indexelt dokumentumok közötti *pontos megfelelés*. Hogy valaki találathoz jusson, a pontos szintaktikai megformálást is tudnia kell: a járatlan kutakodónak viszont ez sokszor okoz nehézséget. A keresőmotorok másként járnak el, jellemzően a vektorterés és valószínűségi visszakeresési módszereket használják. Kulcsfogalom a relevancia, azaz a dokumentum és a keresőkérdés közötti *hasonlóság mértéke*, ennek kiszámításához komplex algoritmusokra van szükség.

A vektorterés technológia a könyvtári rendszerekben is alkalmazható, s ha kombinálják a Boole eljárással, igazi értéknövelt megismerő felülettel ajándékozhatja meg a felhasználót. Hatékonyan segíthetik a keresést a fazetták, amelyek a könyvtári hagyományokat folytatják azzal, hogy néhány kiemelt kategória alapján teszik átláthatóvá az első nekifutáskor kapott listát (dokumentumtípus, személynevek, címek, tárgykörök, megjelenési év, nyelv stb.). A fazetták rendszerint egy-egy mezőnek felelnek meg, a felületen statisztikai adatokkal vagy vizualizált formában is érzékeltetik a találati halmazok nagyságát és tartalmát. A cédulakatalógusok magas színvonalú csoportosítási és rendszerezési képessége a második generációs OPAC-okban háttérbe szorult, az újabb fejlemények ugyanakkor visszahozzák a reményt a

változatosabb, könnyebben kezelhető tájékozáásra. Ebben döntő szerep jut a hozzáférési pontoknak, így ezek továbbra is kiemelten fontos elemek maradnak a katalogizálásban. Kinstler felhívja a figyelmet arra is, hogy a tartalmi kapcsolódások megjelenítéséhez nem elegendő pusztán a tárgyszavak vagy a mesterséges osztályozási rendszerek fogalmi megfelelőinek fazettás kivetítése: a WordCat-ban, a 2010 körüli 146 millió rekordot nézve például a tárgyszómező a rekordoknak csupán 46%-ában volt kitöltve, a Dewey tizedes osztályozási jelzet pedig a rekordok 14%-ában fordult elő. A tematikus fazetta így a tételeknek több mint a felét nem tette kereshetővé a tárgyszavak felkínálásával, a tizedes osztályozással pedig egészen korlátozottak a lehetőségek. Ezeknek a nehézségeknek az áthidalására a könyvtári katalógusok körében is sikerrel alkalmazzák a keresőmotor-technológiát. Kinstler konstatálja: a pontos keresés paradigmáját felváltotta a „legjobb találat” paradigmája, amelyből 2.0 katalógusgeneráció is sokat meríthet. A nagy, egyesített indexek nem boldogulnának ilyen technológia nélkül.

Marshall Breeding (USA, független tanácsadó) technológiai körképet fest az új generációs katalógusok kínálatáról. Sorra veszi a használatban lévő kereskedelmi és nyílt forráskódú szoftveket, és néhány egyedi könyvtári fejlesztést is bemutat. Számos olyan alternatívára is kitér, amelyek a haladó szellemű könyvtárakat érdekelhetik.

Eddig pusztán a katalógusok metaadataira támaszkodhatott a keresés. Az utóbbi időben viszont nagy lendületet vett a tartalom aggregálásának folyamata, előrehaladt a teljes szövegek feltárása és bevonása a keresés folyamatába. Az új megismerő szolgáltatások követik azokat a konvenciókat, amelyeket más, a weben sikeres szereplők kialakítottak, s amelyek használata nem igényel különösebb felkészültséget: maga a felület vezérel, jó segítséget ad, önállóan hagy gondolkodni és eldönteni, milyen irányban kívánunk haladni az ismeretszerzéssel. A keresőfelületek ma már rutinosan nyújtják a gyors, relevancia-alapú és fazettás eligazodást; követelmény a felhasználóbarát dizájn, az attraktív megjelenés.

Az egyre növekvő, cikk-szintű tudományos tartalom integrálásával, a digitális gyűjtemények bevonásával és az adatbányászati eljárásokkal túlnőttek a könyvtári eszközök határain.

A korábbi rendszerek nagy hátránya volt, hogy sok különálló adatbázis épült: külön-külön kellett felkeresni a helyi könyvtári katalógust, az e-folyóiratokat vagy a külső, aggregált cikkadatbázisokat, a helyi és más intézményi repozitóriumot, a helyi digitális gyűjteményt, a könyvtárközi kölcsönzéshez használható adatbázisokat stb. Az új megismerő felületek célja, hogy egyszerűbben, az összes rendelkezésre álló forrást egy helyről lehessen elérni. Jól használhatók ehhez a helyi prioritásokra hangolható összesített indexek, amelyek segítségével a relevancia-algoritmus egyes paramétereit igény szerint lehet beállítani: a fizikai helytől függően előtérbe kerülhet például a lokális gyűjtemény kölcsönözhető példánya, a teljes szövegével letölthető előfizetett adatbázis cikke stb.

Érdekes együttműködési modellek alakulnak ki a piacon sikeres automatizálási technológiai óriások és a nyílt forráskódú fejlesztők között, nem várt újításokat és termékeket hozva létre. A legsikeresebb vállalkozások között említhető az AquaBrowser, a Summon, a Primo és Primo Central, az Encore Synergy és Encore Discovery Solution, a RightResults, az OCLC WorldCat Local vagy a Magyarországon is egyre több helyen telepített EBSCO Discovery Service, amely újabban az Encore-ral egyesíti keresőrendszerének tudását. A legismertebb open source keresőmotorok a SCOUNL, az Apache Lucene és SOLR – amelyeket a kereskedelmi forgalomban lévő felderítő szolgáltatások is előszeretettel beépítenek saját termékeikbe –, továbbá a VuFind, OpenBib, a sok kiegészítő szolgáltatást fejlesztő eXtensible Catalog és mások.

Kevés könyvtár tért át teljesen valamilyen új generációs portálra, az intézmények többnyire még ragaszkodnak a hagyományos katalógusokhoz. A megismerő szolgáltatások alkalmazása és fejlesztése a könyvtári infrastruktúra legkritikusabb pontja – ez Breeding elgondolkodtató konklúziója, amit érdemes megfontolni a stratégiai tervezéseknél. A számítástechnikai trendekkel össz-

hangban várható, hogy a megismerő szolgáltatások felhő-alapú infrastruktúrára támaszkodva konzorciális formában működnek majd, s nem folytatódhat a saját telepítésű, elszigetelt, helyi platformon futó rendszerek gyakorlata.

Lukas Kostler és Driek Heesakkers (Egyetemi Könyvtár, Amsterdam) a mobil alkalmazásokról írnak. Áttekintik az ezzel kapcsolatos előnyöket és hátrányokat. Két körülményre hívják fel a figyelmet. Az egyik a könyvtári gyűjtemény fogalmának átalakulása a „minden dokumentum, ami a könyvtár tulajdona” jelentésből „minden, amihez a könyvtárnak hozzáférése van” értelembbe. Ebből következik, hogy kezelni kell mind a saját intézményi tulajdonú, mind a külső szervezetek (könyvtárak, kiadók, intézmények stb.) birtokában lévő fizikai és digitális forrásokat. A másik változóban lévő jelenség: a tipikusan a katalógushoz kötődő „megtalálni” (find) funkció elkülönül a hozzáféréstől, a teljes dokumentum megszerzésétől, ami a terjesztés körébe esik. Az interneten a kettő szorosabb kapcsolatban áll egymással, viszont a szabadon megtalálható tartalom mellett jelentős a jogosultságokhoz kötött hozzáférés. Hogy a fizikai példányokat és az előfizetett tartalmat tanulmányozhassuk, valamelyik jogosult intézmény tagjává kell válnunk – például be kell iratkozni egy egyetemi vagy közkönyvtárba.

A szokványos katalógusok mindinkább a megismerő felületek részeivé válnak, ezeknek pedig az a céljuk, hogy integrálják a dokumentumok felderítését és a hozzáférést. A mobil megfelelőknek is ugyanez a feladata. Az eszközök korlátozott kapacitása, a kijelzők kis mérete és a helyfüggetlen használat miatt azonban más funkciók kerülnek előtérbe, illetve szorulnak háttérbe. Korlátozottabbak a fájl-letöltési lehetőségek, az összetett, dinamikus felületek kevésbé érvényesülnek. Ami más, és talán több is lehet az eddigi lehetőségeknél: a *bármikor*, *bárhol* és a *helytudatossággal* (location awareness) járó lehetőségek kiaknázása mind a felderítési folyamatban, mind a megszerzésben. Szerepet játszhat ebben a *kiterjesztett valóság* (augmented reality) alkalmazás, amely a mobillal rögzített valós képet kiegészíti hálózatról vett információkkal. Az

alkalmazással a szabadpolcok között könnyebbé válhat a tájékozódás: a mobil helyérzékelő is lehet egyben térkép, az élő kamera segítségével pedig az aktuális környezet részleteihez szinoptikusan társíthatók valós idejű és egyéb többletinformációk, például bővebb leírás arról a gyűjteményről, ahol a személy tartózkodik vagy ahová tart, az éppen szabad ülőhelyek száma és más specifikus információk a hozzáférésről. A szerzők úgy látják, a mobil internet a helytudatos, a kiterjesztett valóság és a kapcsolt adatok fejlődésének függvényében alakul tovább.

Rosemie Callewaert (flamand szabadúszó információs mérnök) az FRBR (Functional Requirement of Bibliographic Record) hozadékát elemzi a katalógusok rendezési, megjelenítési képességeinek szempontjából; alkalmazása sokféle dokumentumtípus és nagy adattömegek kezelését teszi lehetővé, és megoldható vele a verziókezelés is.

A szerző az FRBR gyakorlati alkalmazásának egyik legelső kísérletét mutatja be a belgiumi flamand nyelvű közkönyvtárak közös katalógusára (Open Vlacc) telepített Zoeken keresőfelület fejlesztésével, és tárgyalja a modell szerepét a 2.0 katalógusokban. Új generációs keresőrendszert építeni – hangsúlyozza – több mint a régihez egyszerűen hozzáadni web2.0 eszközöket, s felhívja a figyelmet arra is, hogy nem a katalógus az egyetlen rendszer, amely be tudja mutatni a gyűjteményt. Az új felépítésű kereső egyetlen közös platformon nyújt elérést a változatos tartalomhoz. Architektúrájában egy megismerő réteg közbeiktatására volt szükség, amely közös indexszel kapcsolja össze a sokféle forrást, az FRBR szempontjai pedig beépültek a relevancia-algoritmusbá.

A Zoeken esetében a MARC21 formátumú rekordokat egy külön feldolgozási fázisban készítik elő az FRBR megjelenítésre azzal, hogy a csereformátum összevont, „lapos” rekordstruktúrájában felismertetik az entitásokat. Hogy a képernyőn mi jelenik meg a felhasználó előtt, az attól függ, hogy mi történt és mi történik a színpalak mögött. A dinamikus szemléltetés és

vezérlés érdekében kiaknázzák az egyes adatmezők közötti implicit és az előre meghatározott, rekordok közötti explicit kapcsolatokat. A műközpontú rendezés a rekordok adatmezői közötti inherens kapcsolatok kiemelésén alapul. Mivel maga a *mű* nincs expliciten jelölve, rá vonatkozóan nem képződik külön fazetta, ez azt jelenti, hogy egy-egy műre nem lehet kielezni a keresést. A találati listába azonban összegyűjthetők a változatok, amelyek csoportosítása a kiinduló szituációtól is függ, de utólagosan is állítható a kívánt nézet: az FRBR entitások közül a kifejezési formák például a nyelvi beállítással gyűjthetők össze. Az implicit kapcsolatok (létrehozta, róla, alapján stb.) fazettákká alakulnak, ezek is hatékonyan segítik az interaktivitást és a szempontok megválasztását.

Callewaert számos más praktikus elem beépítését is ismerteti, mint például a szerzői profilok csatolását vagy a mű-változatokat is magában foglaló xISBN-t. Bővebben tárgyalja a MARC és a rekordmásolós eljárás problémáit, s összefoglalja a sokak által másutt is felvetett körülményeket, miszerint nemcsak az emberi felhasználóval, hanem a gépi környezettel, a webbel mint használóval is számolni kell. A könyvtári metaadatok erőssége nagyfokú következetességben rejlik, gyengeségük viszont, hogy eredendő környezetükön kívül nem hasznosulnak. A metaadatoknak viszont azokon a rendszereken túl is lehet hasznos funkciójuk, amelyek nem az eredeti közegüket képezik. A szemantikus webfejlesztések a többcélú felhasználás előtt is megnyitják az utat.

Logikus folytatása e gondolatmenetnek a szemantikus webbel foglalkozó hatodik fejezet. *Emanuelle Bermès* (Centre Pompidou, Párizs) azt ecseteli, hogyan lehet a mélyre ásott adatsilókból kiszabadítani a bibliográfiai adatokat úgy, hogy a globális weben is érvényesüljenek. Ma nem a katalógusokról, hanem az adatokról szól minden – hangoztatja a tanulmányíró. A szemléletváltás melletti érvelésében visszatér ahhoz a gondolathoz, amit már Callewaert is említett: a jelenlegi rekordok egyik rendszerből a másikba való átvételekor az adatok dupliká-

lódnak, elvesznek az adatkapcsolatok, s nem lehet egyszerű módszerekkel összekapcsolni a tartalmat. Ráadásul a katalógusok rendszerint a mélywebben maradnak, a keresőmotorok nem indexelik, és csak azok férhetnek hozzájuk, akik tudnak ezeknek a forrásoknak a létezéséről.

A szemantikus web és a kapcsolt adatok olyan kezdeményezések, amelyek más módon javíthatják a katalógusok interoperabilitását. Az új technológiának kedvez, hogy a katalógusokban jól strukturált, könnyen konvertálható adatok vannak, így azok jó eséllyel válhatnak nyitottá és újrahasznosíthatókká a globális információs térben – immár nemcsak egyetlen, zárt felhasználói körre korlátozódva.

Bermès hasznos gyakorlati útmutatót ad arra vonatkozóan, hogy mit kell tenni, ha kapcsolt adatok projektbe szeretnénk fogni, milyen elvi, technikai, jogi, szolgáltatási és tárolási szempontokat érdemes végiggondolni. A szemantikus webhez való csatlakozás megfelelő konverzióval és közzététellel jár az adatfelhőben, ahol más strukturált információkkal is történhet összekapcsolódás; adunk és kapunk is cserébe, a szemantikus webből a könyvtárak is építhetnek. Az adatkapcsolt technológia előreláthatólag a legfőbb átjárási keret lesz nemcsak a könyvtári szolgáltatásokban, hanem azokon kívül is, a múzeumok, levéltárak és kiadók között is.

Karen Calhoun (OCLC) a lehetséges megoldásokon töprengve ebben a kötetben is merészen néz szembe az új jelenségekkel. A web megjelenésével a kutatókönyvtárak elveszítették monopol helyzetüket a tudományos információ terjesztésében, s kérdéssé vált, hogyan maradhatnak a pályán. Calhoun álláspontja szerint intézményi fennmaradásuk egyik feltétele a bibliográfiai számbavétel és a közös katalógizálás alapelveinek átgondolása tágabb, globális kontextusban, a közös katalógizálási rendszer megújítása. A megváltozott összetételű gyűjtemények, az új metaadat-források és módszerek, a nyílt repozitóriumok, a digitális tudomány figyelembevételével a szakmai közösségeket a kutatókönyvtárak küldetésének gyökeres újragondolására biztatja, azoknak a lehetőségeknek a megkeresésére, amelyek megerősíthetik a sze-

repvállalást a hálózat-alapú tudományos kutatási infrastruktúrában.

A metaadatok egyre nagyobb tömege keletkezik a könyvtáron kívül, mégpedig olyan formátumban, amely a webszolgáltatásoknak kedvezve a gép–gép közötti kommunikációt is lehetővé teszi, például az Amazon és a Google számára. A folyóiratcikkek bibliográfiai feltárása eddig is csak ritkán volt könyvtári feladat. Terjed a kiadói és terjesztői hálózatban a metaadat-információk áramlására kifejlesztett formátum, az ONIX (Online Information Exchange). A metaadat-ellátási lánc a weben történik, ebben a folyamatban a kiadók, az aggregátorok, a kereskedők, a vevők/olvasók is részt vesznek. Külön vizsgálat tárgyát képezi, hogy a helyi és nemzeti könyvtárak hogyan kapcsolódhatnak be a webes metaadat-előállításba, a keresésbe és a dokumentumellátásba.² Tény, hogy a könyvtári katalógizálás elveszítette központi jelentőségét, a hálózaton sokféle más módja van a forrásfeltárásnak és a terjesztésnek. Ez a megállapítás viszont csak a globális szintéren számító, elsősorban angol nyelvű tartalomra vonatkozik. Calhoun elismeri, hogy a nem angol nyelvű szövegek, zenei dokumentumok, videók, térképek, egyéb speciális gyűjtemények, képek, archívumok valószínű nem követik majd ezt a trendet, azok kereshetőségének elsődleges forrása továbbra is a kézi leírás és a helyi rendszer marad.

Calhoun kitér arra a jelenségre is – ami ismételten főként az angol nyelvterület, illetve a fejlettebb országok sajátja –, hogy a tudományos tartalom online elérésének növekedésével csökken az egyetemi és kutatókönyvtárak egyedisége. Az egyetemi könyvtárak hasonló vagy ugyanolyan e-tartalom csomagokat licencelnek, így az egyes intézmények online kollektívái kevésbé különböznek, s nagy az átfedés a nyomtatott anyag tekintetében is. A különgyűjtemények és levéltárak viszont egyedi forrásanyaggal rendelkeznek, de rendszerint a webes infrastruktúrán kívül rekednek, ezért fontos cél a rejtőzködő gyűjteményeknek a digitalizálása és a globális kutatási infrastruktúrába való bekapcsolása.

Megfontolásra érdemes a közös katalógusok

átalakítása, amelyek elsősorban a nyomtatott példányok hozzáféréseinek megkönnyítésére jöttek létre, s a cédulák sokszorosítását váltották fel rekordmásolásos technikával. A másolási technika elavult voltát Callewaert és Bermès is emlegeti, egybehangzóan sürgetik a továbblépést a növekvő digitális tartalom korszerű kezelése és kereshetősége felé. Calhoun áttekinti a redundáns katalógusokkal³ és azok hálózati technológiára való átültetésével foglalkozó szakirodalmat, amelyek javaslatai szerint a sok különálló nyilvántartás, illetve azok centrális adattárba való másolása helyett összefüggő, osztott, web alapú nagy rendszer jöhetne létre a regisztrált gyűjteményekkel. Kiemeli *Roxanne Sellberg* koncepcióját, miszerint a weben több helyen is elhelyezhető az információelemek, összességében a keresés mégis globális szinten, összehangolva működne helyi, regionális és nemzeti szintű csomópontokkal. Hagyományosan a könyvtárak azonosságtudata a helyi, de nagymértékben duplikatív gyűjteményekre épült, ezzel szemben a jövő könyvtári gyűjteményei – a linkelési kapacitásokat kihasználva – kevésbé lesznek ismétlődők, s nagyobb mértékben lesznek adatelemek szintjén osztottak. Erősödik a web-függőség, ezért indokolt a világraszóló, osztott rendszer építése, melyhez az egyes könyvtárak másolás helyett kapcsolati pontokkal csatlakozhatnak. A könyvtári szerepvállalás várhatóan nem csökken a ritka és egyedi gyűjtemények esetében, de ennek a munkának is a virtuálisan összekapcsolható metaadatok jegyében kell történnie. A könyvtárak támogatást nyújthatnak a digitálisan született információforrások metaadat-kezelésében olyan területeken, amelyek nincsenek lefedve a tudományos információs rendszerben.⁴

Calhoun folytatja a javaslatát: a könyvtári közösségeknek meg kellene fontolniuk azt a lehetőséget, hogy a kereskedelmi és weben elérhető könyvek és folyóiratok esetében a hagyományos bibliográfiai feltárástól elállnak, előnyt adva a könyvkereskedelemben és a tudományos kiadásban használt módszereknek. A bibliográfiai számbavétel jövőbeli szerepe pedig azoknak a metaadatoknak az előállítására korlátozód-

hatna, amelyeket más valószínűleg nem rögzít. Sok unikális értékű, rejtett gyűjtemény továbbra is hagyományos bibliográfiai feltárást fog igényelni, miközben a rekordok többszörözésével gyarapított, redundáns helyi katalógusépítés megszűnik. A kapcsolati elemekre hangsúlyosan alapozó 2.0 katalógus a fejezet írója szerint már nem is nevezhető katalógusnak, hanem inkább csomópont-gyűjteménynek fogható fel.

A kötetet záró tanulmányát *Lorcan Dempsey* (OCLC) írta, aki a hálózati környezetben jelentkező kétféle trendről gondolkodik: a figyelem megfordulásáról és a munkafolyamat megváltozásáról. Mindkettőnek jelentős következménye van a katalógusra, mivel a potenciális használót más irányba viszi. A hálózati környezet átszabja a katalógus szerepét az egész információs láncban, s eljőhet az idő, amikor a katalógus, mint a könyvtári szolgáltatás külön is azonosítható komponense eltűnik.

Dempsey taglalja a közeljövőben várható fordulatokat, melyeket a következő fejlemények befolyásolhatnak: a web-alapú rendszerek előretörése; a felhasználói érdeklődésre utaló, weben hagyott nyomokból generált mintázatok hatékony felhasználása az algoritmusokban; a vektorteres technológia, tudásgráf beépítése; fazetták alkalmazása ahelyett, hogy a keresőpanelen bonyolult kérdéseket kelljen megfogalmazni; az adatok jobb „megdolgoztatása”; az FRBR koncepció alkalmazása; szerzői oldalakhoz való linkelés; a katalógusok webesítése; keresőoptimalizálás; metaadat aratás; integrált megismerő felületek, amelyek hozzáférést adnak mind a könyvtári saját gyűjteményhez, mind a külső, szabad és licenszelt forrásokhoz. A könyvtári besorolási adattárak egyesített indexeinek gráfjai lehetővé teszik a szemantikus keresést. A közös gyűjteménykezelés várhatóan normává válik, ám sok befektetésre lesz szükség a megvalósításáig. Egyre több tevékenység kerül már most a hálózat magasabb szintjeire, az erőforrások kezelésében a partnerség, a konzorciális forma dominál, a nyílt és kapcsolt adatoknak a szerepe megnő. Mindeközben a digitális tudomány és a digitális bölcsészet átalakuló szerepeket kínál fel, mialatt a 2.0-ával fémjelzett új generációs katalógusok

talán már nem is lesznek kifejezetten könyvtári szolgáltatások.

A nyolc tanulmány más-más szempontból tárgyalja a gyűjteményalapú szolgáltatásoknak a szélesebbkörű elektronikus források szintetizálása felé történő átalakulási folyamatát.⁵

Egyöntetű meggyőződés rajzolódik ki arról, hogy a MARC formátumnak, az OPAC-nak, az elszigetelten gyarapodó katalógusoknak és a rekordcserével (helyesebben rekordmásolással) épülő központi katalógusoknak is hamarosan új irányt kell venniük, ha egy adott dokumentumról valóban elegendőnek tartják, hogy csak egyszer kelljen bibliográfiai leírást készíteni, és ha a technológiával és a megváltozott felhasználói igényekkel lépést kívánnak tartani. A kötet számos elméleti és praktikus háttérismereteket nyújt a könyvtáros és más, a hagyományos és digitális tartalomkezeléssel foglalkozó szakembereknek, jól áttekinti a világ szakmai élvonalában történő fejlesztéseket, a katalógusról, a katalógizálásról való gondolkodásban bekövetkező változásokat és új irányokat. Gyakorló szakembereknek, fejlesztőknek, a stratégiai prioritásokat fontolgatóknak, a szakmai képzésekben résztvevőknek, valamint a digitális bölcsészet szakirányain tanulóknak és oktatóknak is tanulságos, gondolkodtató olvasmány: a jelen és a jövő felé tekintő kiváló szakkönyv.

Dudás Anikó

Kínai nyelvű gyűjtemény az OIK-ban

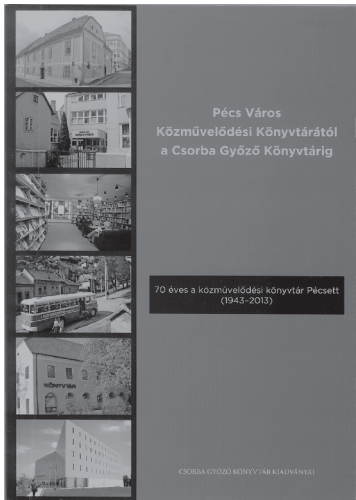
Magyarországon egyedülálló kínai nyelvű gyűjteményt – a Kínai sarok különgyűjteményt (Chinese Corner) – adták át a nagyközönségnek 2014. március 19-én az Országos Idegennyelvű Könyvtárban. A Kínai Népköztársaság Oktatási Minisztériumának Hanban intézményével (Konfucius Intézet) 2012-ben kötött megállapodás alapján háromszáz kínai nyelvű és Kínával kapcsolatos dokumentumot (könyvet, CD-t, DVD-t) kapott az OIK.

(Katalist, 2014. március 19. Szabó Gábor, ALICE csoport híre alapján)

Jegyzetek

Az internetes dokumentumok meglétének legutóbbi ellenőrzési dátuma 2014. április 16.

1. A kötet imprimálásának időpontja 2012 novembere, a BIBFRAME modell első munkaanyagának nyilvánosságra hozatalával esik egybe (p. XVII). A 2013. év fejleményeiről, például a Library of Congress március 31-ére kitűzött, azóta be is következett RDA katalógizálási szabványra való áttéréséről a tanulmányírók jövőidőben szólnak.
2. L. hozzá Book Metadata Exchange Map. In: LUTHER, Judy: Streamlining book metadata workflow. National Information Standards Organization (NISO) and OCLC Online Computer Library Center, June 30, 2009. (NISO White Papers), 17. p., 2. ábra. ISBN: 978-1-880124-82-6 http://www.niso.org/publications/white_papers/StreamlineBookMetadataWorkflowWhitePaper.pdf
3. A redundáns katalógus-jelenséggel foglalkozik a hálózati információs környezetben, az Egyesült Királyság szemszögéből CHAD, Ken: Creating catalogues: bibliographic records in a networked world. A Research Information Network report, June 2009. <http://www.rin.ac.uk/our-work/using-and-accessing-information-resources/creating-catalogues-bibliographic-records-network>
4. A koncepciót taglaló eredeti tanulmány: SELBERG, Roxanne: Cooperative cataloging in a post-opac world = Cataloging and Classification Quarterly, 48. évf. 2010. 2–3. sz. 237–246. p.
5. Szervesen kapcsolódik a témakörhöz és jól kiegészíti a kötet tanulmányait a hazai szakirodalomból Horváth Zoltánné: A könyvtári információs portáloktól a problémaalapú tudásportálokig – paradigmaváltás? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évf. 2012. 6. sz. 223–239. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5639&issue_id=538

Pécs Város Közművelődési Könyvtárától a Csorba Győző Könyvtárig : 70 éves a közművelődési könyvtár Pécsen (1943–2013) / [összeáll. Gyánti István, Katona Anikó, Szabolcsiné Orosz Hajnalka] ; [a bibliográfiát összeáll. Gyánti István] ; [... ford. Gátai Hajnalka, Gátai Zoltán, Laufer Péter] ; [munkatársak Kerekes Imre, Kiss Kármén, Kiss Zoltán, Sarbak Tímea, Zókáiné Bozsik Anna]. – Pécs : Csorba Győző Könyvtár, 2013. – 175 p. : ill. ; 24 cm. – (Csorba Győző Könyvtár kiadványai ; 1.). – Angol, horvát és német ny. összefogl.

A kölcsönzõszobától a Tudástárig – Pécs és Baranya megye szolgálatában

1943. október elseje két európai város életében is emlékezetes dátum. Nápolyba ekkor vonultak be a szövetséges csapatok, Pécsen pedig ha nem is ekkora horderejű, de a város kultúrtörténete szempontjából fontos esemény történt: az Apáca utcában ezen a napon nyitotta meg kapuit a Városi Könyvtár. Mindkét eseménynek voltak előzményei: Nápolyban a német Wehrmacht csapatai elleni népfelkelés négy napja, Pécsen a városi közkönyvtár létesítésének több mint négy évtizeddel ezelőtti szándéka.

Úgy kezdődött, hogy a város törvényhatósági bizottsága 1899 áprilisában elhatározta egy múzeum és könyvtár létrehozását. (Akkoriban a múzeum és a könyvtár egységes kulturális intézményként szerepelt a köztudatban.) A könyvtár állományának alapját a város birtokában meglévő könyveken kívül *Bartosságh Imréné* adománya képezte. 1900 óta a könyvtár megkapta a pécsi ügyészséghez beérkező kötelezpéldányokat. (Ilyen kötelezpéldányokkal még 1945-ben is gyarapodott a múzeumi könyvtár állománya.) A későbbiekben a könyvtárba került *Mátyás Flórián* történész, nyelvész, *Kelemen Mihály* honvéd főtörzsorvos és *Szikrai Odó* pécsváradi járásbíró könyvtári hagyatéka is. A megnövekedett állományt már nem volt hová elhelyezni, ezért 1924-ben – a múzeumi kézikönyvtári anyag kivételével – megőrzésre és használatra a pécsi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárába került ideiglenes letétként.

Az egyetemi könyvtár – bár nyilvános könyvtárként működött – nem helyettesíthetett egy városi könyvtárt, ezért *Esztergár Lajos* polgármester támogatásával az 1930-as évek végén napirendre került a városi könyvtár újraélesztése. 1938-ban *dr. Vörös Márton* főlevéltárnok s egyben a múzeum megbízott vezetője, már úgy rendezte a múzeumban újra felszaporodott könyveket, hogy kiválogatta azokat, amelyek a majdani városi könyvtárba kerülhetnek. 1939 novemberében a városi közgyűlés kimondta a múzeum és a könyvtár különválását. A könyvtár vezetésére 1941 nyarán *Weöres Sándor* költő kapott megbízatást, s több évi előkészítő munka után végül megnyílt a városi könyvtár.

Lényegében innen – 1943. október 1-jétől – kezdődik annak a hetven évnek könyvtári története, amellyel a *Pécs Város Közművelő-*

dési Könyvtárától a Csorba Győző Könyvtárig című, *70 éves a közművelődési könyvtár Pécssett (1943–2013)* alcímű, 2013 őszén megjelent kötet ismerteti meg minket. Anyagát a könyvtár munkatársai, *Gyánti István, Katona Anikó* és *Szabolcsiné Orosz Hajnalka* állították össze. Az izléses kivitelű, 175 oldalas kötet két – egymást kiegészítő – egységből áll.

Az elsőben *Pécs város közművelődési könyvtárától a Csorba Győző Könyvtárig* fejezetcím alatt a jogelődök és a mai könyvtár életének, működésének történeti áttekintését, továbbá a jelenlegi tevékenységi körök bemutatását olvashatjuk. Rövid utalás történik a 20. század elején létrehozott közkönyvtárra, annak fokozatos elhalására, az új városi közművelődési könyvtár létesítésére és 1943. október 1-jei megnyitására. Amint egy későbbi interjúból kiderül, Weöres Sándor nem érezte igazán jól magát könyvtárvezetői szerepkörben, ezért a megnyitást követően hamarosan lemondott, és barátját, *Csorba Győző* költőt ajánlotta e tisztségre. A könyvtár ekkor két raktárhelyiségből, egy irodából és egy kölcsönzészobából állt, kezdeti állománya a város által beszerzett újdonságokból, a múzeumi könyvtár régi anyagának egy részéből, továbbá az egyetemi könyvtártól visszakapott Kelemen-, illetve Szikrai-féle hagyatékból állt.

1949 májusától egy újonnan létesített könyvtári intézmény is helyet kapott a városban. Ez volt a körzeti könyvtár, amely *Szöllősy Kálmán* vezetésével Pécssett nem, csakis a baranyai falvakban végezte a népkönyvtárak szervezését, felügyeletét. 1952-ben *Baranya Megyei Könyvtár* néven egyesítették a városi és a körzeti könyvtárt, amelynek székhelye az Apáca utcai, kibővített épület lett. Első igazgatója *Szöllősy Kálmán* volt, őt követte *Halfár Rudolf*, *Csorba Győző* (megbízott igazgatóként), *Tárja Béla*, *Fodor Pálné*, dr. *Román Lászlóné*, *Surján Miklós* és *Kalányos Katalin*.

A következőkben megismerkedhetünk az 1989-ben Tudományos Könyvtár címet kapott megyei könyvtár fejlődésének, tevékenységének legfontosabb eseményeivel. (A megyei könyvtár 1996-ban vette fel elődintézménye egykori igazgatójának, a Kossuth-díjas költőnek a nevét,

s ezt követően *Csorba Győző Megyei Könyvtár* néven működött.)

A csak megyei könyvtárat működtető városok 1960-tól könyvtárfenntartási hitelkeretet kaphattak. Pécs is élt ezzel a lehetőséggel, és 1960. január 1-jével megkezdte működését a *Pécsi Városi Könyvtár*. Átvette a megyei könyvtár gyermekkönyvtárát és a helyi fiókhálózatot. Első igazgatója *Szöllősy Kálmán* volt, őt követte *Bertók László*, *Pál Józsefné*, dr. *Újváriné Füzy Ágnes*, végül *Kereszturi József*. Sorra jöttek létre az újabb fiókkönyvtárak, vidéken elsőként itt valósult meg a mozgókönyvtári ellátás. A könyvtár a hatvanas évek közepe után sikeres rendezvénysorozatokat bonyolított le, és jelentős volt kiadói tevékenysége is.

A *Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa Projekt* egyik programja volt a megyei és városi könyvtár összevonása a *Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont* pályázat keretében. Kétévi előkészítő munka után az új intézmény 2010. január 1-jén, *Csorba Győző Megyei és Városi Könyvtár* néven kezdte meg működését. Dr. *Szabolcsiné Orosz Hajnalka* vezetésével még ebben az évben a Pécsi Tudományegyetem Központi Könyvtárával és az egyetem jogi és közgazdasági szakkönyvtárával együtt beköltözött hazánk egyik legmodernebb könyvtári épületébe. A Tudásközpont több mint 13 ezer négyzetméteres négyszintes épületében – a kor követelményeinek megfelelő infokommunikációs technológiai háttérrel – a könyvtárak integrált olvasószolgálatot működtetnek, közös az olvasók és a kölcsönzések nyilvántartásának az adatbázisa, a könyvtári állományok egységes elvek szerint kerültek az olvasói terek polcaira.

A következő részekben részletesebben megismerkedhetünk a Tudásközpont épületében elhelyezett helyismereti gyűjtemény, a zenei gyűjtemény, illetve a gyermekkönyvtár állományával és szolgáltatásaival, továbbá a hálózati osztály szervező-szolgáltató-koordináló tevékenységével. A 2013. január 1-jétől *Csorba Győző Könyvtár* nevet viselő, és a városi önkormányzat által fenntartott intézmény a megyei könyvtári feladatok mellett a központi könyvtár mellett négy fiókkönyvtárt is működtet a városban. Jövőké-

péből csak egy mondatot ragadok ki: „*Baranya megye és Pécs város legnagyobb közkönyvtára: a Csorba Győző Könyvtár korszerű, folyamatosan gondozott és több szempontból is feltárt gyűjteményével a szabad információhoz jutás, a korlátozástól mentes hozzáférés intézményeként működik.*”

A történeti rész fejezetét az eddigi tizenkét könyvtárvezető életrajza, valamint a könyvtár életének legfontosabb eseményeit bemutató kronológia zárja. Ezt követően olvasható *Gátai Hajnalka, Gátai Zoltán és Laufer Péter* fordításában az angol, valamint a baranyai nemzetiségekre tekintettel a horvát és a német nyelvű rezümé.

A jó minőségű fotókkal illusztrált, olvasmányos, elbeszélő stílusban, közérthetően megírt szöveg alkalmas arra, hogy a könyvtár olvasói képet kapjanak az általuk használt intézmény múltjáról és jelenéről, mások pedig kedvet kapjanak felkeresésére, szolgáltatásainak igénybe vételére. Akit a részletek is érdekelnének a könyvtár életéből, azok a második egységből, a kiadvány terjedelmének több mint felét kitevő *Bibliográfia (1939–2013)* című fejezet 733 tételéből kiválaszthatják, és ebből kiindulva elolvashatják a könyvtárról szóló hírlap- és folyóiratcikket, könyveket, könyvrészleteket vagy szakdolgozatokat. Egy rövid, de a legszükségesebb tudnivalókat tartalmazó tájékoztatás segíti a bibliográfia használatát, közli az alkalmazott rövidítéseket, az elrendezés szisztémáját pedig a kötet elején lévő tartalomjegyzékben tekinthetjük át. A tételeknek több mint a felét természetesen a helyi lapokban megjelent cikkek teszik ki, s szintén jelentős mennyiséggel szerepelnek a helyi könyvtári/művelődésügyi folyóiratok közleményei. Az anyaggyűjtés 2013. október 15-ével zárult le, a szerkesztő Gyánti István, munkatársai *Kerekes Imre, Kiss Kármén, Kiss Zoltán, Sarbak Tímea* és *Zókáné Bozsik Anna* voltak, a bibliográfia leírásokat *Laky Judit* ellenőrizte.

Az 1939. január 29-étől keletkezett, sorszámmal ellátott közlemények elrendezése lényegében az első, a szöveges rész felépítését követi: az egykori városi, illetve a körzeti könyvtár után a megyei könyvtár következik. (Ez utóbbi 448 tétel, az összesnek több mint a fele.) A bibliog-

ráfia folytatódik az 1960-ban létesített városi könyvtár anyagával (181 tétel), s a sort a 2010 utáni könyvtárra vonatkozó irodalom zárja. A tematikus fejezeteken és alfejezeteken belül a tételek keletkezésük időrendjében követik egymást. A leírások egységes elvek alapján készültek, könnyen értelmezhetőek, ahol szükséges, ott egy rövid annotáció segít a téma felismerésében. A szerzők, közreműködők visszakereshetőségét a személynevek mutatója teszi lehetővé, ahol félkövér sorszám jelzi azt, ha a leírás személyi vonatkozást is tartalmaz. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy számos, a bibliográfiában regisztrált közlemény teljes/szkennelt szövege az internetről is elolvasható, ha a könyvtár honlapján, a Böngésző menüpont alatt található Virtuális kiállítások linkgyűjteményben felkeressük a „60 éve alakult meg a megyei könyvtár” oldal Rólunk írták részét.)

A jubileumi kiadvány óhatatlanul felvet egy, a könyvtártörténet-írás módszertanát érintő kérdést, nevezetesen azt, hogy egy közkönyvtár esetében mit lehet, mit kell az origónak tekinteni. Az intézmény létesítésére vonatkozó helyi közigazgatási határozatot? Az első könyvbeszerzést? A könyvtáros kinevezését? A könyvtár kezelési/használati szabályzatának jóváhagyási dátumát? A megnyitás napját? Változik-e azzal a kezdőpont, ha megváltozik a gyűjtemény fenntartója, funkciója vagy elnevezése?

A könyvtári honlapokat nézegetve, azt láthatjuk, hogy a legtöbb helyen visszatekintenek az eredetre, azokra az intézményekre, amelyek a jelenlegi könyvtár korábbi állapotát, gyűjteményének eredetét képezik. Ugyanakkor még mindig található olyan bemutatkozás, ahol kezdetként a járási könyvtár felavatási dátumát közlik, pedig ekkor mindössze csak a körzeti könyvtár által korábban alapított népkönyvtár kapott új elnevezést és feladatbővülést (esetleg gyűjtemény-kiegészítéssel együtt jobb elhelyezést is). Található olyan megyei könyvtári honlap is, ahol a bemutatkozó történetben az 1946-ban létrehozott és a megyei könyvtárba beolvasztott városi könyvtárt nem, csakis az 1950-ben alapított körzeti könyvtárt nevezik meg jogelődként.

A pécsiek úgy döntöttek, hogy a negyvenes évek

elején összeállított és rendezett gyűjtemény használatba adását tekintik kezdőpontnak, és ehhez igazították jubileumi hetvenedik évüket. Ha a pécsi olvasni, könyvet kölcsönözni vágyók szempontját tekintjük elsődlegesnek, akkor valóban ez az autentikus dátum. Talán nem véletlen, hogy éppen ezt a szempontot erősíti meg az a Csorba Győző idézet, amely a könyvtár eredeti, Apáca utcai épületének első emeleti – Martyn Ferenc festőművész tervei alapján L. Szabó Erzsébet üvegművész által készített – üveglablakán olvasható: „*A szellemből anyag, majd újra szellem: / imé a könyv e köznap csoda. / Elérhető lesz az elérhetetlen, / ha fölveszed, s le nem teszed soha.*”

Úgy gondolom, hogy a pécsi jubileumi kiadvány

betölti azt a szerepét, amelyet a könyvtár igazgatója, dr. Szabolcsiné Orosz Hajnalka a kötetet bevezető *Köszöntő*ben így határozott meg: „*célja, hogy a 70 éves évfordulóra emlékezzen, de fontos célja az is, hogy felhívja az itt élők és a kutatók figyelmét a több mint két generáció által megélt közkönyvtári múlt fontos történéseire. A kiadvány a Csorba Győző Könyvtár 2013-ban induló új könyvsorozatának első kötete, s a közeljövőben – reményeink szerint – további szakmai, kutatási témákat összefoglaló és módszertani kiadványok fogják majd követni.*”

Érdeklődéssel várjuk a sorozat következő tagjait.

Kégli Ferenc

Statisztikai linkgyűjtemény a KSH Könyvtár honlapján

Statisztikai linkgyűjtemény került a KSH könyvtár honlapjára, amely a nemzetközi szervezetek, a hazai és a külföldi statisztikai intézmények elektronikus kiadványait, adatbázisait gyűjti össze egy felületen. Az oldal külföldi anyagát szervezetek, illetve országok, a magyar linkeket témák szerint csoportosították.

(Katalist, 2014. április 22. Rózsa Dávid tájékoztatása alapján)

Megújult kulturális magazin a megyei könyvtár honlapján

A Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi tér megújította külsejében és tartalmában is népszerű kulturális magazinját, mely 2003 óta látja el friss információkkal a könyvtár látogatóit. A magazin iránti érdeklődést a napi 400–600 fős látogatottság is jelzi (havi szinten a látogatók száma meghaladja a tízezret, éves szinten meg a százezret).

Elérhetősége: <http://www.gyorisalon.hu>

(Katalist, 2014. június 6. Horváth Sándor Domokos híre alapján)

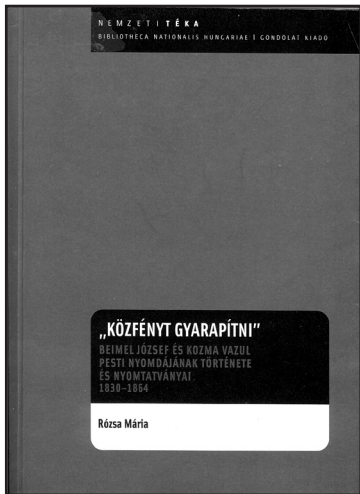

Harminc éve adták át a Somogyi-könyvtár épületét

Emléktáblával köszöntötték 2014. június 6-án a Somogyi-könyvtár éppen harminc éve átadott épületét, a Dóm téri üvegpalotát. Az emléktábla felirata megörökítette a tervezőket (Péterfia Borbála és Pomsár János), a kivitelezőt (Délmagyarországi Magas- és Mélyépítő Vállalat), valamint az új könyvtár megálmodója, Tóth Béla könyvtárigazgató nevét. A Somogyi-könyvtár a Móra Ferenc Múzeummal közösen használt Tisza-parti épületből költözött a Dóm térre 1984. június 6-án.

(Forrás: Google Értesítő, 2014. június 7.)

http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/30_eves_a_somogyi-konyvtar_uevegpalotaja/2385029

„Közfényt gyarapítani” : Beimel József és Kozma Vazul pesti nyomdájának története és nyomtatványai, 1830–1864 / Rózsa Mária. – Budapest : OSZK : Gondolat, 2012. – 414 p. : ill. ; 20 cm. – (Nemzeti téka, ISSN 1586-1163) Összefoglaló német nyelven ISBN 978-963-200-605-5 fűzött

Egy XIX. századi pesti nyomda harmincöt évének termése

Huszonötödikként látott napvilágot az OSZK és a Gondolat *Nemzeti Téka* sorozatában Rózsa Mária műve, ami ezúttal nyomdászattörténeti munka.

Az elmúlt tíz évben a székesfehérvári *Frigyik Katalin* impozáns műve, a *Typis Számmerianis, a Számmer nyomdászcsalád története és a nyomtatványok bibliográfiája 1794–1920* vállalkozott a város nyomdatörténeti feldolgozására,¹ de több ilyen tárgyú munka is készült, *Malatyinszki József* könyve, *A békéscsabai Tevan-nyomda egy évszázada, 1903–2003*, *Tapolcainé Sáray Szabó Éva* monográfiája, a *Komárom nyomdász- és sajtótörténete 1705–1849*, *Gaal Endre* történeti áttekintése, *A szegedi nyomdász 1801–1918* vagy *Mitzki Ervin* Péccsel foglalkozó kötete, a *Három évszázad: szemelvények a pécsi nyomdászati múltjából és jelenéből*. Pesti nyomdáról ez idő alatt nem született összefoglalás.²

Ki volt *Beimel József*, akinek pesti munkásságát Rózsa Mária, az OSZK nyugalmazott munkatársa dolgozta fel a szakirodalom és a meglévő levéltári források felhasználásával? Beimel Rév-Komáromban született 1798. március 11-én, apja esztergályosmester volt. A nyomdász mesterséget „a budai Egyetemi Nyomdában sajátította el. Az 1810-es évek második felében nagybátyjánál, *Grünn Orbánnál* dolgozott Szegeden. Később *Eleonóra Borbála* nevű leányát nőül vette, és hozományul 1820-ban az esztergomi nyomdát kapta.” (Egy gyermekük született, *Johanna*.)

Első, esztergomi nyomdájában harminc évig, 1821-től 1850-ig működött. Az „érsekség ezekben az évtizedekben már mind jelentősebb részében visszatelepült eredeti székhelyére Pozsonyból, ill. Nagyszombatból, így a városban a nyomdára elengedhetetlenül szükség volt.” Beimel pedig, aki jó viszonyt ápolt *Rudnay Sándor* esztergomi érsekkel, „katolikus kiadványok százait állította elő” nyomdájában.³

Apósa 1828-ban bekövetkezett halála után intézkednie kellett a szegedi nyomda ügyeiben; a végrendelet végrehajtójaként átmenetileg a műhely faktorát bízta meg a vezetői feladatokkal, mivel az örökös, *Grünn János* ekkor még Bécsben tanulta a mesterséget, és csak 1835-ben vette át.⁴ Felesége halála után (1829), még ugyanebben az évben a pesti *Patzkó Ferenc József* nyomdász lányát, *Franciskát* vette nőül, majd az özvegytől, azaz anyósától tizenkétezer ezüst forintért megvette a nyomda tulajdonjogát. Így már két műhelye is volt, de Esztergomban csak egy-egy napot töl-

tött hetente. Az irodalomból tudjuk, hogy „*roszszul fizetett alkalmazottaival olcsón állította elő kiadványait, felszerelését nem korszerűsítette.*” Végül mégis eladósodott *Kozma Vazul* (?–1876) papírkereskedőnél, akinek azután 1844 decemberében eladta pesti Zöldkert (ma Reáltanoda) utcai nyomdája felét, s ekkor szerepel először Kozma neve az egyik kiadványon.⁵ *Fitz József* szerint Beimel neve csak azért szerepelt ezután a kiadványokon, mert Kozmának nem volt kiváltságlevele, és ezt nem lehetett „kivásárolni”,⁶ de a szerzőnek az eladással kapcsolatos levéltári bizonyítékai ezt nem támasztják alá. (Fitz úgy tudja, Kozma jelentős mértékű korszerűsítést hajtott végre: „*kimustrálta a fapréseket, 2 gyorsajtót hozatott, betüöntő műhelyt állított s jelentős szakértőkkel frissítette fel a személyzetet.*”)⁷

1848-ban volt a legmagasabb a nyomtatványok száma; az addigi évi 40–45 kiadvány többszöröse készült, szám szerint 116. (Emellett 19 hírlapot is készítettek.) Az *ötvenes évek* első felében folyamatos a csökkenés, csak 1855 és 1857 között termelt a nyomda kimagasló mennyiségű címet (59–68–85), a többi évben ötven alatti a műszám. A hatvanas években „*leszálló ágba kerül a műhely – oka nem ismert*” pontosan; mindenesetre 1863-ban 6, 1864-ben már csak 3 cím került ki a nyomdából. *Beimel halálának* ideje szintén ismeretlen, talán a hatvanas évek végére vagy 1870-re tehető.⁸

A kötet bevezető tanulmányból (9–34. p.) és a nyomtatványok jegyzékéből áll (37–389. p.)

A *bevezető tanulmány* először Beimel életrajzát és a nyomda történetét tekinti át a meglévő források alapján (9–15. p.), majd a berendezés, a betűkészlet és a nyomda szakembereinek áttekintése következik. Ez a rész a nyomda megszűnésével – az Érkövy – Galgóczy – Kocsi „trió” 1864. március 13-én lebonyolított eladásával – zárul. (16–20. p.)

A nyomda elsősorban nyomtatással foglalkozott, de Beimel néhány időszaki kiadványnak, így az *Egyházi Tárnak* (1835–1837), a *Merkurnak* (1843–1845) és a *Sürgönynek* kiadója is volt. Kozma a *Der Ungar*, a *Magyar Hírlap* és a *Csatár* kiadójaként szerepelt. (1853 és 1854 között a

Hölgyfutárt is kiadták közösen.) Néhány kiadványt Beimel szerzőként is jegyez. Ezek: *Beimel József magyar–német levelező könyve* (1831) és 2. kiadása (1834), a *Deák-magyar teljes szókönyv*... 1. kötete (1837), továbbá az 1832-ben írt köszöntője, *Fő tisztelendő Guzmics Iszidór úr ... bakonybéli apátnak fölszenteltetése ’ünnepére* kezdetű. („*Ebből származik*” a kötet „*címéül választott kifejezés: ’közfényt gyarapítani*’”).

Nyilvánvaló, hogy a nyomda megrendeléseitől is függttek, hogy milyen kapcsolatot ápolt a tulajdonos a környezetével, így a katolikus egyházzal, szerzőkkel, bizonyos szakmai és társadalmi szervezetekkel (a Szent István Társulattal, a Magyar Gazdasági Egyesülettel) stb. (33–34. p.) Itt említhetjük meg az egyes kiadókhoz, könyvkereskedőkhöz, szerzőkhöz fűződő szorosabb kapcsolatait, mint amilyen *Eggenberger József*hez, *Geibel Ármin*hoz, *Lampel Róbert*hez, *Ráth Mór*hoz vagy *Táncsics Mihály*hoz fűzte. (A címléírásokban nem mindig szerepel, hogy az adott mű kinek a *tulajdona* vagy *bizománya*.)

„*A rövid történeti áttekintéshez kapcsolódik a nyomdában nyomtatott könyveknek, periodikumoknak, színlapoknak és kisnyomtatványoknak a teljesség igényével összeállított jegyzéke.*” A Nyomtatványok jegyzéke részben az alábbi csoportosítást alkalmazta a szerző: *Könyvek és kisnyomtatványok, A Nemzeti Színházban játszott színdarabok színlapjainak jegyzéke és Hírlapok, folyóiratok.*

A *Könyvek, évkönyvek, naptárak, kisnyomtatványok* között 1516 tétel (ebből 13 év nélküli) szerepel évenkénti bontásban, azon belül betűrendben. A magyar, illetve magyarországi szerzők születési és halálozási adataikkal szerepelnek. A szerző a lelőhelyet is megadja, bár több könyv esetében ez ismeretlen. (Eddig már *tizenegy*ről kiderült, hogy nyilvános könyvtárakban – például a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban hét – megvan).⁹ Alapos munkát végzett, hiszen több hazai mellett osztrák és szlovák – az ÖNB, a Trencsényi Múzeum, a Bratislavai Egyetemi és Nemzeti – könyvtár adatai is olvashatók. A lelőhely megadása mellett az adatokat más forrásból is dokumentálta (Petrik könyvészetére vagy az OSZK szerzeményi naplójára hivatkozva).

Műfajok szerint is sokrétű az anyag: sok az alkalmi nyomtatvány, jelentős a tankönyvek és az orvosi, gyógyszerészeti tézisek száma.

A szépirodalom nagyjából a felét teszi ki a nyomtatványoknak. „*A nyomdából került Petőfi Versek (1845) és Cipruslombok Etelke sírjáról (1845) című kötete, Tompa Mihály népregéi és népmondái (1846), Vahot Imre Költő és király c. vígjátéka (1846), Vachott Sándor versei (1846), Szigligeti Ede Összes színművei (1846–1848), továbbá a könyvészeti ritkaságszámba menő Petőfi összes költeményei (1847)*”, de több jelentős vagy ma már alig ismert kortárs műve is itt készült (Arany János, Beöthy László, Degré Alajos, Erdélyi János, Fáy András, Garay János, Kuthy Lajos, Lévy József, Lisznyai Kálmán, Táncsics Mihály, Tompa Mihály, Vas Gereben és mások). A kortárs külföldi szépirodalomból Dumas *A párisi mohikánok* tíz kötete (1855–1857) és az *Egy orvos naplója* négy kötete (1857–1858) érdemel említést, de szép számmal vannak klasszikus szerzők is a kínálatban (Cato, Cicero, Euripidész, Hérodotosz, Ovidius, Seneca, Sallustius, Szophoklész, Szókratész, Tacitus, Xenophón művei).

A szakirodalom tekintetében az „*olyan jelentős tudományos munka is, mint Fényes Elek Magyarország leírása című könyve*” mellett Nagy Iván hétkötetes opuszának (*Magyarország családai címekkel ...*) 2. és 3. kötete és az olasz Cesare Cantu húsz kötetes *Világtörténetének* első öt kötete emelendő ki nagyobb terjedelme miatt, de számos egészségügyi, földrajzi, gazdasági, jogi, katonai, mezőgazdasági, műszaki, nyelvtani, nyelvészeti, pedagógiai, politikai, teológiai, történeti és vallási témájú mű került ki sajtója alól.

Periodikus kiadványok is szép számmal akadnak: almanachok, egyesületi alapszabályok és névsorok, egyházi schematismusok, évkönyvek, gazdasági névtárak és ipari címtárak, iskolai érdemsorok, évkönyvek (pl. a Pesti Nevendék Papság Magyar Iskolájának ... munkálatjai, 1833-tól), naptárak stb. (Számunkra fontosak az egri, miskolci, pesti és szatmári kölcsönkönyvtárak katalógusai is, melyek ritkábban láttak napvilágot.)

A könyvek zömmel magyar, német és latin nyelvűek. A reformkori Pestre jellemző jelentős német anyanyelvű polgárság miatt számos kiadvány egy évben magyarul és németül is megjelent, de görög, bolgár, horvát, szerb, román és szlovák nyelvű művek is szerepelnek a nyomtatványok között – ideértve természetesen az időszaki kiadványokat is.

A Nemzeti Színházban 1841 és 1848 között játszott színdarabok egyoldalas *színlapjainak* jegyzéke évenkénti bontásban (924 tételt) „*egyszerűsített leírással a Széchényi Könyvtár online katalógusát követve*” (szerző, cím, dátum) időrendben hozza a nyomdában készült tételeket. (A színházzal kapcsolatos körülményekről részletesen a 31–32. oldalon olvashatunk.)

A Hírlapok, folyóiratok (82 tétel) betűrendben követik egymást az *Amicul Poporului*tól¹⁰ a *Zeitung für Landwirthe* c. hetilapig. A cím, alcím, címváltozás után közli a szerkesztőt és/vagy kiadót, a megjelenés idejét (számait), helyet, nyomdát, ívrétet (méretet), periodicitást, megjegyzésben közli, ha cirill-betűs a szöveg), ha melléklap volt, mi volt a főlapja (2482), illetve társlapja (2283), amihez tartozik. Közli, hogy illusztrált-e, szünetelt-e, majd lelőhely és az irodalom következik (Busa Margit művei többnyire). A tételek zöme magyar és német nyelvű, de van latin,¹¹ több román és szerb nyelvű is.

A Szerzői, közreműködői mutató a nyomtatványok tételszámaira utal; emellett kurzívval szedett utalókat is látunk a rövidített névalakok, az írói nevek és névváltozatok esetében (391–411. p.). A közölt *illusztrációk* a fontosabb tizenkét kiadvány címlapját, illetve egy-egy oldalát mutatják be; emellett négy időszaki lap fejléce is látható két oldalon és viszonylag jó minőségben. A kötetet német nyelvű összefoglaló zárja (412–414. p.).

A szerkesztésben tevékenyen közreműködött *Lipták Dóra* és *Kégli Ferenc*; Lipták a levéltári források rendelkezésre bocsátásában játszott fontos szerepet.

A kötetben csak elvétve fordul elő sajtóhiba, ami a gondos szerkesztést dicséri.

Igazat kell adnunk a szerző következtetésének: „A Beimel–Kozma-nyomda meglehetősen hányatott története ellenére 34 éven át jelen volt a magyar nyomdászat történetében, így története fontos kordokumentumnak tekinthető.” Tegyük hozzá: a publikált nyomtatványjegyzék alaposabb tanulmányozása pedig a XIX. század művelődéstörténetének kutatói számára kínál bőséges nyersanyagot.

Murányi Lajos

Jegyzetek

1. Ismertetését lásd a Könyvtári Figyelő 2004. 3. számában. – Az idézett szövegek, ha a pontos helyet nem adtuk meg, a szerző bevezető tanulmányából valók.
2. Régebben jelent meg Piliinyi Péter A magyar nyomdászat úttörői a XIX. században c. műve (1994).
3. Az esztergomi nyomdát 1850 és 1854 között Horák Egyednek, 1855 és 1856 között Sógor Györgynek adta bérbe; végül Horák vásárolta meg 1856-ban. (Vö. Magyar katolikus lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/B/Beimel.html> és a http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/presslek.php?azon=5308 címen. [2014. ápr. 14.]
4. SZABÓ Ferenc: A Grün nyomda és a szegedi sajtó történetéből (1801–1848) = Magyar Könyvszemle, 1970. 4. sz. 345. p.
5. Ez egy katekizmus volt (a 640. tétel) – Haraszti Károly szerint Beimel „1844 december 12-én társasági szerződést” kötött Kozmával, de Rózsa Mária levéltári forrása alapján december 15-e a helyes dátum. – Vö. HARASZTI Károly: A pesti nyomdák a 19. század első felében. (Adalékok.) = Könyvtári Szemle, 3. évf. 1915. ápr.–aug. 79. p.
6. FITZ József: A magyar nyomdászat 1848–1849. Bp.: Hungária, 1948. 164. p.
7. Uo. 163. p., valamint NOVÁK László: A nyomdászat története V. könyv: 1801–1867. Bp. 1928. 21–23. p.
8. Rózsa Mária szerint Beimel neve 1868-ban még szerepelt a budai, pesti és óbudai háztulajdonosok címjegyzékében.
9. Ezek: 300. Statuten des Pesther und Ofner Musik-Vereins. 1836. (FSZEK B780/109), 1068. FAVÉ, Ildephonse: Neues System für die Feld-Artillerie von Louis-Napoleon Bonaparte. 1853. (München BSB, Köln UB), 1080. A finom társalgó 1853. (FSZEK Raktár B 395/22), 1111. ARÁNYI Lajos György: Memoranda der pathologischen Anatomie. Pest: Landerer u. Heckenast, 1855. Beimel u. Kozma. 72 p. (ÖNB 44920-B), 1125. CZECH János Árverezendő könyvtárának jegyzéke. 1855. 76 p. (Árverezendő könyvtár: jegyzéke néhai Czech János úr ... hagyományozott becses könyvtárának, minden szakmányok... s név szerint magyar tárgyuak köréből... = Bücher-Auction : Verzeichniss der hinterlassenen werthvollen Bibliothek weiland des Herrn Johann von Czech ... bestehend aus alen Fächern der Literatur, namentlich Hungarica...) (FSZEK Raktár B 017/196), 1240. BAUNHOFER János György: Az összpontosító főelv a protestáns egyház kormányzatában s a világiak elnöksége a magyarhoni egyházban, történeti adatokkal. 1857. 20 p. (Berlin Staatsbibliothek in Preuß. Besitz, Se9980), 1357. STERN, [István] Stefan: Grammatik der deutschen Sprache. 1. füzet. Pest: Moritz Ráth, 1858. (Landesbibliothekenverbund Österreich / Südtirol 8oFi 385), 1430. SZIGLIGETI Ede: Dalok a „Cigány” című eredeti népszínműből. [zenéjét hangszerelte Doppler Károly] 1860. 8 p. (FSZEK Koll. 10. tagja / Hunyadi László), 1431. SZIGLIGETI Ede: Dalok a „Pütkösi királyné” eredeti népszínműből [zenéjét szerk. s részben eredetileg írta Doppler Károly] 1860. 8 p. (FSZEK Koll. 15. tagja / Hunyadi László), 1469. VARICOURT: A zsidók és a zsidók kérdése. 1861. 32 p. (FSZEK BGY Ballagi gyűjtemény, BALL 364/2). (A 2521. Zeitgeist: humoristische Zeitschrift. 1848. H 9.856 jelzettel szerepel az OSZK katalógusában, de a raktárban nincs.) – Egy datálatlan, de az 530., a 1842-es évbe sorolt nyomtatványról viszont biztosan tudjuk, hogy 1843-ban készült (Fejérmegyei Olvasó-Társaság évkönyve, 1842/3.).
10. Vö. URBÁN Aladár: Nemzetiségi néplapok Magyarországon 1848-ban. In: Életünk Kelet-Európa: tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára. Szerk. Krausz Tamás, Szvák Gyula. Bp.: Pannonica., 2003. 266–273. p. – <http://www.habsburg.org.hu/files/konyvek/krausz_szvak_eletunk_kelet_europa_266-273.pdf> [2014. ápr. 14.]
11. Sion, 1840. – Vö. <http://www.szentadalbert.hu/magyarsion/tortenet.htm> [2014. ápr. 14.]

folycírat
FIGYELŐ

KÜLFÖLDI

78

158

**A Könyvtári Figyelő
elektronikus rovata**

2014/2

24. (60.) ÉVFOLYAM, 2014. 2. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Ilona

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ⌘
Telefon: + 36-1-224-3795 ⌘ **Fax:** +36-1-224-3875. ⌘ **E-mail:** kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévente. ⌘ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa.
⌘ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ⌘ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ⌘
Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ⌘ **Előfizet-**
hető: a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ⌘ **Felelős**
kiadó: az OSZK főigazgatója ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ⌘ **Felelős vezető:**
Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

A referátumok szerzői

FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), JÁVORKA Brigitta (Könyvtári Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.)

Tartalom

Könyvtár- és információtudomány	e-5
Könyvtár- és tájékoztatásügy	e-6
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	e-22
Munkafolyamatok és szolgáltatások	e-31
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	e-42
Vezetés, irányítás	e-42
Felhasználók és használat	e-46
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	e-54
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	e-57
Kapcsolódó területek	e-60

Kedves Olvasók!

60. évfolyamához érkezett a Könyvtári Figyelő. Mivel takarékoskodnunk kell a nyomdai előkészítés és a nyomtatás költségeivel, az idei évtől áttérünk a hibrid publikálásra, azaz némiképp csökken a nyomtatott kiadvány terjedelme, és több lesz a csak elektronikusan elérhető tartalom.

A Külföldi folyóirat-figyelő rovatot ezentúl a nyomtatott számok elektronikus rovataként adjuk közre, a nyomtatott lapszámban pedig utalunk a rovatra. A rovat megszokott formátumát megőrizzük; olvasóink akár ki is nyomtathatják a rovat tartalmát. Előfizetőink a szokásos módon, online azonnal hozzáférhetnek a friss lapszámokhoz, bennük a referátumokhoz.

Ajánljuk figyelmükbe az online megjelenés nagy előnyét: a szövegben szereplő linkek „élnek”, azaz egy kattintással elvezetnek az ismertetett intézmények, szolgáltatások stb. weboldalaira.

Talán érdemes itt ismét megemlíteni, hogy a rovatban szereplő egyes referátumok szövege egy-egy keresés eredményeinek megjelenítésekor a Humanus adatbázis (<http://humanus.bibl.u-szeged.hu/human/cikk-mokka>) rekordjaiban is olvasható. Éljenek ezzel a lehetőséggel is!

Jó böngészést, hasznos tájékozódást kívánunk.

A szerkesztők

Könyvtár- és információtudomány

Tudománymetria, bibliometria

78/2014

FEIN, Christel: Multidimensional journal evaluation of PLOS ONE. – Bibliogr. In: Libri. – 63. (2013) 4., p. 259-271.

A PLOS ONE nevű folyóirat többdimenziós értékelése

Bibliometria; Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség

A PLOS ONE (korábban PLoS ONE) a Public Library of Science által kiadott nemzetközi, nyílt hozzáférésű folyóirat. A lap természet- és orvostudományi témájú tanulmányokat közöl, 2007 és 2011 között 28 852 cikket publikált. A szerző ezt a folyóiratot használja fel számos, az érvényességre, használhatóságra és informatív értékre vonatkozó mérési eszköz és informetria módszer bemutatására. Az adatok minél specifikusabb elemzése és az összes fontos tényező figyelembevétele érdekében az értékelést öt dimenzióra bontotta, amelyek mindegyikéhez különböző mérési eszköz szükséges. Ez az öt dimenzió: a folyóirat-output, a folyóirat-tartalom, a folyóiratról alkotott vélemény, a folyóiraatra való hivatkozások és a folyóirat-menedzsment. A szerző az elemzés során mindegyiket vizsgálja, és bemutatja a legfontosabb értékelési eredményeket. Az eredmények azt mutatják, hogy a PLOS ONE hatalmas fejlődést ért el. A viszonylag alacsonynak számító visszautasítási arány (31%), a sokféle kutatási terület iránti nyitottsága, széles nemzetközi lektori közössége és nyílt hozzáférése miatt egy nyomtatott folyóirattal vagy más online időszaki kiadvánnyal szemben sokkal több dokumentum publikálható benne. Az értékelés eredményei szerint a PLOS ONE-t sokféle szempont alapján kell elemezni, mivel az impakt faktoron kívül sok egyéb indikátor használható egy folyóirat helyzetének, presztízsének és hatásának alapos értékelésére.

(Autoref.)

79/2014

FERNÁNDEZ-QUIJADA, David – MASIP, Pere – BERGILLOS, Ignacio: El precio de la internacionalidad : la dualidad en los patrones de publicación de los investigadores españoles en comunicación. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 36. (2013) 2.
Res. angol nyelven

A nemzetköziség ára. Kettősség a spanyol kommunikáció-kutatók publikálási gyakorlatában

Bibliometria; Kommunikáció; Publikálás -tudományos kiadványoké

Spanyol kutatóknak a kommunikáció témakörében megjelent publikációit elemezték három különböző mintában: az SSCI-ben (Social Sciences Citation Index) indexelt és nem indexelt spanyol, valamint az SSCI-ben indexelt nemzetközi folyóiratok alapján. A kommunikáció-elméleti kutatásokkal foglalkozó (az utóbbi évtizedben meglehetősen gazdag) szakirodalom bibliometriai, tematikai és módszertani elemzése alapján három hipotézist állítottak fel:

1. A régebbi egyetemek kutatói a hazai, míg az újabbaké elsősorban a nemzetközi folyóiratokban publikálnak.
2. A nemzetközi folyóiratokban magasabb a többszerzős cikkek aránya, mint a spanyolokéban, és a spanyol szerzők társszerzői között lényegesen több a külföldi.
3. Azok a spanyol szerzők, akik nemzetközi folyóiratokban publikálnak, több hivatkozást használnak.

A 2008–2010 között vett mintában 1199 spanyol szerzőjük cikk szerepel. Közülük 829 abban a 17 spanyol folyóiratban jelent meg, amelyek nem szerepelnek az SSCI adatbázisában, 258 az SSCI-ben indexelt három spanyol lapban, míg 112 az SSCI-ben szereplő nemzetközi folyóiratokban jelent meg. Ami a szerzők intézményi hovatartozását illeti, az első csoportbeli publikációk közül 246 három egyetemről került ki, és a spanyol lapokban megjelent publikációk több mint felét (mindkét csoportban) az első tíz egyetem adta. A nemzetközi lapokban megjelent 112 cikkhez viszont 48 intézménynek van köze, a

többet publikáló egyetemek azonban csak egy-egy komoly külföldi kapcsolatokkal rendelkező kutatóknak köszönhetik eredményüket. A 17 spanyol folyóirat cikkeinek 70%-át, a három (az SSCI-ben szereplő) folyóirat cikkeinek 63,2%-át egy szerző jegyzi, a társszerzők legmagasabb száma 7 (általában 2-3). A nemzetközi folyóiratok cikkeinek 31,3%-át két, 19,6%-át három, 22,3%-át négy vagy több szerző jegyzi, ám a *Journal of Language and Social Psychology* egy cikkének tizennyolc (!) szerzője van. A három év alatt a társszerzők számának emelkedő tendenciája figyelhető meg. A többszerzős cikkeknek a három csoportban hét, 8,7, illetve 43,9 százaléka készült nemzetközi együttműködésben.

Végeredményben megállapítható, hogy a vizsgálat mind a három hipotézist igazolta. A hagyományos nagy egyetemekről (elsősorban a madridi Complutense, a barcelonai Autonoma, a sevillai, malagai és a baszkföldi egyetemekről) kerülnek ki a spanyol folyóiratok cikkei. A nemzetközi folyóiratokban inkább az újabb alapítású, kisebb egyetemek munkatársai publikálnak, és ők használnak cikkeikben lényegesen több (és főként külföldi) hivatkozást. Az SSCI-ben szereplő spanyol lapokban publikálók feltűnően több önhivatkozással élnek, alighanem az adott folyóirat impakt faktorának mesterséges emelése céljából. Noha a vizsgált három év alapján megfigyelhető, hogy van bizonyos közeledési tendencia a hazai folyóiratok szerzői részéről a nemzetközi lapokban publikálók gyakorlata irányába, azonban a két csoport közötti különbségek határozottak. A különbözőségek okairól csak találgatni lehet, a tényleges okok feltárására újabb vizsgálatok adhatnak módot.

(Mohor Jenő)

80/2014

LARIVIÈRE, Vincent – SUGIMOTO, Cassidy R. – BERGERON, Pierrette: In their own image? : a comparison of doctoral students' and faculty members' referencing behavior. – Bibliogr. In: *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. – 64. (2013) 5., p. 1045-1054.

A doktoranduszok és az oktatók hivatkozási szokásainak összehasonlítása

Egyetemi hallgató; Egyetemi oktató; Felmérés; Hivatkozás

A 2000 és 2007 között Québec tartomány egyetemén tanuló 5 627 doktorandusz 11 513, valamint az ugyanott, ugyanabban az időszakban dolgozó 6 372 oktató 18 988 első szerzőként jegyzett cikkét vizsgálták a Web of Science adatai alapján. Hivatkozási szokásaik összevetése azt mutatja, hogy a doktoranduszok cikkenként több írásra hivatkoztak, mint az oktatók, és a hivatkozott írások frissebbek voltak. A doktoranduszok nagyobb arányban hivatkoztak konferencia-előadások teljes szövegeire és folyóiratcikkekre. Az oktatók körében gyakoribb volt az önhivatkozás. Közülük az egészségtudományok területén dolgozók alacsonyabb impakt faktorú folyóiratok cikkeire hivatkoztak, míg a társadalomtudományokat és a humán tudományokat művelő oktatók magasabb impakt faktorú folyóiratok cikkeire. Az összes tudományterületen jellemző volt, hogy az oktatók nagyobb arányban hivatkoztak klinikai vagy alkalmazott tudományi folyóiratokra, mint a doktoranduszok.

(Koltay Tibor)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

81/2014

ABADAL, Ernest [et al.]: Políticas de acceso abierto a la ciencia en las universidades españolas. – Bibliogr. In: *Revista española de documentación científica*. – 36. (2013) 2.

Res. angol nyelven

Nyílt hozzáférési politikák a spanyol egyetemeken

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Felsőoktatási intézmény; Hozzáférhetőség; Publikálás - tudományos kiadványok

A cikk a 74 spanyolországi egyetemnek a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos politikáit és gyakorlatát mutatja be és elemzi. A kutatási rektorhelyetteseknek küldtek ki kérdőíveket, a 41 (55%) visszaérkezett választ pedig a repozitóriumok, a spanyol szakirodalom vonatkozó cikkei és más írásos dokumentumok

tanulmányozásával egészítették ki. A nyílt hozzáférési politikát általában az intézményi repozitórium küldetésének megfogalmazásával azonosítják, azonban tágabban értelmezve a következőket foglal(hat)ja magában:

- Az infrastruktúra kialakítása és szolgáltatások nyújtása (intézményi repozitórium létesítése és fenntartása; *OpenCourseWare* tananyagok publikálása; nyílt hozzáférésű folyóiratok kiadása; a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos tanácsadó szolgáltatás fenntartása).

- Tájékoztatás és terjesztés (az intézményi kampányok létrehozásától a chatelés megszervezéséig).

- Gazdasági ösztönzés (közvetlen segítség a repozitóriumban való önarchiváláshoz; a nyílt hozzáférésű folyóiratban publikálás szubvencionálása; költségvetési támogatás a nyílt hozzáférés céljai érdekében tevékenykedő egységeknek).

- Intézményi koordináció (csatlakozás a Berlini Nyilatkozathoz; a politika meghatározása és kapcsolódó akciók megszervezése az intézményen belül).

- Szabályozás, azaz letéti megbízások (a saját kutatási anyagokra, a doktori értekezésekre vonatkozó kötelezés, illetve „globális mandátum”, azaz az egyetem tagjai valamennyi publikációjának kötelező beküldése).

39 spanyol egyetem összesen 50 intézményi repertóriumot hozott létre, ám összesen 47 egyetem (62%) teszi hozzáférhetővé tudományos eredményeit saját repozitórium vagy konzorciumi repozitóriumban való részvétele útján. A tananyagokhoz való szabad hozzáférést biztosító OCW kezdeményezés Spanyolországban az *Universia* projektben valósul meg (<http://ocw.universia.net/es/>), amelyben 29 egyetem vesz részt. A spanyol egyetemek fele (37 intézmény) rendelkezik saját kiadású szabadon hozzáférhető folyóirattal. A *Dulcinea* adatbázis szerint 515 egyetemi kiadású folyóirat létezik, közülük 469 szabadon hozzáférhető.

Tanácsadó szolgáltatást mindössze 19 egyetem nyújt, és 25 végez valamiféle a tájékoztatással és terjesztéssel kapcsolatos tevékenységet. Gazdasági ösztönzésről 11 egyetem tudott beszámolni, míg a Berlini Nyilatkozathoz 22 csatlakozott. 2008-ban Madrid városa tette kötelezővé, hogy az intézményeiben (azaz: intézményei finanszírozásában) végzett kutatásokat nyílt hozzáférésűvé kell tenni, ehhez a kutatási főtanács (CSIC) intézményein kívül három egyetem csatlakozott. A doktori értekezéseket és a szakdolgozatokat két egyetem tette nyílt

hozzáférésűvé, ám 2011 óta törvény teszi kötelezővé az elfogadott doktori értekezések intézményi repozitóriumba helyezését. Az egyetem teljes oktató és kutató személyzete minden publikációjának beküldését mindössze hét egyetem írja elő.

Összegezve: a 74 spanyol egyetem közül 55-ben folyik valamiféle tevékenység a nyílt hozzáférés érdekében. A nyílt hozzáférési politikát szélesen értelmezve hét egyetemnek van teljes körű politikája. 12 egyetemen részlegesnek, 17-17 egyetemen elindultnak, illetve kezdetinek nevezhető a folyamat. 21 egyetem (28%) semmiféle nyílt hozzáférési politikával, illetve erre utaló gyakorlattal nem rendelkezik. Az állami egyetemek lényegesen többet, míg a magánegyetemek jellemzően kevesebbet foglalkoznak a nyílt hozzáféréssel. A nyílt hozzáféréssel kapcsolatos tevékenység a spanyol egyetemeken leggyakrabban az infrastruktúra kialakításában (repozitóriumok, folyóiratok, tananyagok) nyilvánul meg, azonban az esetek többségében ez nem alapul az intézmény világosan meghatározott és kellőképpen népszerűsített nyílt hozzáférési politikáján.

(*Mohor Jenő*)

82/2014

WALLON, Amandine: De l'intérêt des bibliothèques nationales pour l'Open Access. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – 58. (2013) 6., p. 20-26.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A nemzeti könyvtárak érdekeltsége a nyílt hozzáférésben

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Nemzeti könyvtár

Tíz éve született a *Berlini nyilatkozat a tudományos információ nyílt hozzáféréséről*, mely (<http://www.unideb.hu/portal/node/1558>) nemcsak a publikálásra, hanem a hozzáférésre is vonatkozik: ingyenes, változtathatatlan és világviszonylatú elérhetőséget és a teljes verzió elektronikus megőrzését foglalja magában.

A 471 aláíró között nemzeti könyvtárak is vannak, Dániáé, Izlandé, Katalóniáé és Svédorszáé. Mi ösztönözhetette őket erre? A válasz egyrészt kiolvasható a Berlini Nyilatkozatból, hiszen a tudományos információk mellett az emberi gondolkodáshoz, a kultúrához és a kulturális örökséghez tartozó ismeretekhez való jogot is

megfogalmazta. A tudomány és a kultúra így fonódik össze pénzügyi korlátok nélkül, bár látszik, hogy a tudományos ismereteket egyre több jogszabállyal védik (kitolódik pl. a szerzői jog hatálya), és a jelentős kutatások szabadalmi oltalmat kapnak. Talán ezért karolták fel a nemzeti könyvtárak az információterjesztés új módozatait, és azért is, mert kapcsolatban állnak az egyetemek, kutatóintézetek szakembereivel, akik a nemzeti kulturális örökség őrzői és szakmai kérdésekben országos szintű döntéshozók, akiknek módjukban áll a tudományos publikálás pénzügyi, közösségi és nyilvános lehetőségeinek folyamatos újragondolására. (Ennek eredménye a szerb nemzeti könyvtár adatbázis-gyakorlata: létrehozatalakor arra ösztönözték a fiatal kutatókat, hogy töltsék fel és tegyék nyilvánosan hozzáférhetővé a DOI-val ellátott tudományos dolgozataikat a hivatalos intézmények archívumaiban, mint amilyen a *DOISerbiaThesis* adatbázis, az *ORBi* (Open Repository and Bibliography) és a *DARTEurope* is.)

A transzparencia és a hozzáférhetőség a két legfontosabb szempont és az a két pillér, amelyek a nemzeti könyvtárak politikájának fő elemei, melyeket a cél érdekében kiegészít a könyvtári, ágazati és tudományos kutatóhelyek közös tevékenysége. A svédeknél így született az *Openaccess.se* project 2006-ban. A nemzeti könyvtárak mindig az élen járnak a változtatásban, újításban. Erősségük informatikai rendszereiken és azon a gyakorlaton alapul, hogy gazdaságossági szempontokat figyelembe véve a munkát más intézményekkel közösen végzik, így centralizálni, egyesíteni és egységesíteni tudják szolgáltatásaikat és mindazt, ami a nemzeti tudományos kutatás terméke. (Az új-zélandi *NZResearch.org.nz* portált említhetjük példaként, mely metaadatokkal ellátott tárban teszi közzé az ország iskoláiban, egyetemein, kutatóintézeteiben alkotott szellemi termékeket.)

A nyílt repozitóriumok esetén az a nemzeti könyvtár előnye, hogy mind az infrastruktúrát, mind a dokumentumokkal kapcsolatos munkálatokat hosszú távon biztosítani tudja. Az izlandi doktori dolgozatok adatbázisa (<http://skemman.is>) és a finn DORIA (<http://www.doria.fi>) a már meglévő alkalmazott és természettudományos adatbázisokat használja. A *Budapesti nyílt hozzáférés kezdeményezés* „önarchiváló” gyakorlatán kívül más lehetőség is adott a tudományos folyóiratok nyílt eléréséhez. Az ausztrál nemzeti könyvtár nyílt forráskódú *open publish* szolgáltatást indított a tudományos folyóirat-kiadás támogatására, s a könyvtár ad helyet a webes háttérrel nem rendelkező kis és

közepes kiadóknak is, az általuk kiadott folyóiratokat pedig feldolgozzák. A szerb nemzeti könyvtár *DOISerbia* projektje bizonyos szerb folyóiratcikkeket azonosítóval (DOI) lát el, a metaadatokat beépíti a *Crossref*-be, és a cikkeket nyílt hozzáféréssel teszi közzé.

A nemzeti könyvtárak többféle nyílt hozzáférésű modell közül választhatnak, s a technika fejlődésével számos lehetőség áll rendelkezésükre a változatos formátum és tartalom közzétételéhez: ezért kell hangsúlyt fektetni ezek hosszú távú megőrzésére. Hollandia nemzeti könyvtára a digitális tartalmak archiválására kifejlesztette az *e-Depot* környezetet (<http://www.kb.nl/e-Depot>), és együttműködik a Nyílt Hozzáférésű Folyóiratok Témakatalógusával is (*Directory of Open Access Journals, DOAJ*). Az ausztrálok PANDORA projektje – a francia és más nemzeti könyvtárhoz hasonlóan – nemcsak nyílt hozzáférést, hanem hosszú távú megőrzést is kínál a tudományos dokumentumok számára, s a nyílt hozzáférésű tartalmak elsődleges előállítójaként is számon tartják.

A nemzeti könyvtárak szakemberei komoly erőfeszítéseket tesznek, hogy a könyvtár-informatikai, szaktudományi információk újításait naprakészen megismerjék, és beépítsék stratégiájukba. Ezért került a Francia Nemzeti Könyvtár kiadói tervébe a „szabad és nyílt hozzáférés” eszméje is, melynek első megnyilvánulása a nemzeti multidiszciplináris folyóiratportál létrehozása (<http://hal-bnf.archives-ouvertes.fr>).

A nemzeti könyvtárak gazdag kulturális örökséget tárolnak, s ezeket digitalizálják legelőször. A *SingaporeMemory.sga* a Szingapúrral kapcsolatos történeti és fontos magánemlékek digitalizálását vállalta a nagyközönség bevonásával szöveg, kép és videó formában, amit nyílt hozzáféréssel közzé is tesz. Az új-zélandiak arra ösztönzik felhasználóikat, hogy a nyílt hozzáférésű anyagokból újabb kulturális terméket alkossanak és tegyék hozzáférhetővé. Mindez igazolja *Hervé Le Crosniert*, aki szerint a „közösségi tudomány” az, amikor a nagyközönség felhasználja a tudomány eredményeit, részt vesz a tudományos publikálásban, és újrahasznosítja a tudást. Amint láttuk, a nemzeti könyvtárak is részesei ennek az új demokratikus rendnek. (A cikk <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2013-06-0020-003> címen olvasható.)

(Pajor Enikő)

83/2014

WEINER, Sharon A. – LANA, Jackman W. – PRAUSE, Emily: Strategizing for public policy : the Information Literacy State Proclamation Project. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 9. (2013) 4., p. 284-299.

Az állami politika befolyásolása: az információs műveltség állami proklamációjának projektje

Fejlesztési terv; Használói szokások; Használók képzése; Könyvtárpolitika

A cikk olyan projektet mutat be, amely a politikai döntéshozók figyelmét hívja fel arra, mennyire fontos az információs műveltség a társadalmi célok eléréséhez. Minden ügynek jót tesz a kormányzati támogatás, s ha a politika valami mögé áll, prioritási sorrend felállítását, felhatalmazást és pénzügyi támogatást eredményezhet. Az információs műveltség és az élethosszig tartó tanulás is olyan dolgok, amelyek közös befektetést igényelnek a kormányzat, az oktatási rendszer, a munkaadók, az egyének és más partnerek részéről. Számatalan vizsgálat jelzi, hogy sokan többféle okból nem rendelkeznek azzal a képességgel, hogy minőségi információforrásokat válasszanak ki és vegyenek igénybe. A nemzetközi versenyelőny megtartása érdekében az amerikaiaknak képeseknek kell lenniük a kritikus gondolkodásra, a problémamegoldásra, a hatékony kommunikációra, az együttműködésre, továbbá az információ elemzésére és felhasználására. A politikai döntéshozók odafigyelése felgyorsíthatja az információs műveltség beépülését olyan területeken, mint az oktatás, a munkaerőképzés, az állampolgári felkészítés és az élethosszig tartó tanulás. A döntéshozók figyelme felhívásának egyik módszere, hogy kormányzati vezetőket felkérnek, tegyenek nyilatkozatot az információs műveltség fontosságáról. (Obama elnök októbert nyilvánította a nemzeti információs műveltség hónapjának).

(Autoref. alapján)

Nemzeti könyvtárügy**84/2014**

JOHNSON, Ian M.: Library development in Armenia : problems and progress since the dissolution of the USSR. – Bibliogr. In: The international information & library review. – 45. (2013) 1-2., p. 50-62.

A könyvtárak fejlődése Örményországban: problémák és fejlődés a Szovjetunió felbomlása után*Könyvtárügy*

A Szovjetunió szétesése katasztrófa volt a függetlenné vált országok korábban teljesen centralizált könyvtári és információs rendszerében. A cikk az Örményország, Grúzia és Üzbegisztán támogatását célzó, 2009–2012. évi New Master's Programmes in Librarianship and Information Science (NMPLIS) c. TEMPUS projekt háttér tanulmánya. Körvonalazza az örmény könyvtári és információs rendszer fejlődésére ható tényezőket, leírja a jelenlegi helyzetet és a jövőbeni igényeket, beleértve a fenntartható fejlődéshez szükséges humán erőforrásokat. Áttekinti Örményország történelmét, fő gazdasági adatait a területileg hasonló méretű Belgiummal és Marylanddel (USA) veti össze. A lakosság 93%-a örmény, beszéli a nyelvet, saját betűkészletével ír-olvas. A diaszpórában kb. 1,7 millió ember él.

A nemzeti bibliográfiáért, a bibliográfiai és statisztikai adatokért, a központi katalogizálásért, az örmény publikációk archiválásáért és megőrzéséért a Nemzeti Könyvkamara a felelős. A szerzői jogi ügynökséget 1993-ban hozták létre, az új szerzői jogi törvényt 1996-ban fogadták el, 2005-ben hoztak határozatot a kötelepéldányról. Az országban 60 komolyabb kiadó működik. A Tudományos Akadémia és 30 kutatóintézete állítja elő a tudományos publikációk nagy részét, a 13 lektorált tudományos folyóirat között többnyelvűek is vannak. A Jereváni Állami Egyetem is kiad két folyóiratot, a publikációk általában orosz nyelvűek, tankönyvek örményül is vannak. 1993 óta működik az angolul is kereshető szabadalmi adatbázis. 2008-ban a Tudományos Alapkönyvtár elnyerte a Nyílt Társadalom Intézet támogatását a nyílt hozzáférésű publikálás bevezetésére. A digitális repozitórium műszaki infrastruktúrája a TEMPUS projekt része volt.

1992 után a könyvtáraknak nem volt pénzüik külföldi irodalom beszerzésére, külföldi folyóiratokat öt könyvtárnak a Gazdasági Minisztérium fizetett elő. A gazdasági válság miatt a gyarapítási keret 70%-kal csökkent. A kulturális minisztériumhoz jelenleg a könyvkamara, a nemzeti könyvtár, a nemzeti gyermekkönyvtár, a zenei könyvtár és a tíz helyi hatóság mindegyikében egy-egy könyvtár tartozik. 1976-ban az országban 3180 könyvtár volt, ebből 1331 közkönyvtár. A mai közigazgatás háromszintű: állami, regionális (ún. Marz) és helyi. Az 1996. évi reformok után a közkönyvtárak a regionális szintű

irányítás alá tartoznak, számuk 2010-re 986-ra csökkent. A közkönyvtárak egy része jelentős külső támogatásban részesül.

Az iskolai könyvtárak jóformán csak tankönyveket tárolnak, a British Council 100 iskolában támogatta tankönyvekkel az angol nyelv tanítását. A nemzeti gyermekkönyvtár szabadon hozzáférhető, korszerű eszközökkel és internettel jól felszerelt. Az egyetemeken folyik az átállás a bolognai folyamatra, amiben a könyvtárak nagy szerepet kapnak.

A tudományos könyvtárak felépítése lényegesen változott a 2. világháború alatt, amikor számos szervezetet Örményországba evakuáltak, és a szakirodalmi ellátásnak fontos szerepe volt. Az 1988. évi földrengés után az orvostudományi könyvtár kapott jelentős támogatást. A régi könyveket és kéziratokat a Matenadaram Múzeum őrzi, a törekeny művek digitalizálását a British Library segítette egy speciális kamerával.

A könyvtárakban kb. hétezeren dolgoznak. A könyvtárosképzés a Jereváni Pedagógiai Egyetemen folyik, évente kb. 25 fő végez. A négyéves oktatás sokáig a szovjet modellt követte, 2009 óta folyik az alap- és mesterképzés. 1995-től működik a továbbképzési rendszer, 2012-től a Nemzeti Könyvtár ún. mesterosztályokat szervez. Az Örmény Könyvtárosok Egyesülete 1995-ben alakult.

A cikk részletesen ismerteti azt a sok külföldi és nemzetközi támogatást, amelyet Örményország az elmúlt évtizedekben kapott a könyvtári és információs munka fejlesztésére. Az NMPLIS projekt a fejlesztések egy részét tudja támogatni. Csalódást okoz, hogy a kormány túl lassan reagál az Európa Tanács szakértői javaslataira, de eredmény, hogy 2012-ben elfogadták az ország első könyvtári törvényét.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

85/2014

KASTNER, Stefanie: Ein Land voller Stimmen : Bibliotheken in Brasilien : zwischen Lesewaldchen und nationalem Leseplan In: BuB. – 65. (2013) 10., p. 696-699.

Res. angol és francia nyelven

Könyvtárak Braziliában

Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtárügy; Olvasásra nevelés

A szerző, aki São Paulóban dolgozik néhány éve a Goethe-Institut könyvtárának munkatársaként,

ennek a hatalmas, 192 millió lakosú országnak a könyvtárügyét foglalja röviden össze.

A gyarmati idők kultúrtörténetének felvázolása után először a jelentősebb nyilvános könyvtárakat ismerteti. Az első 1811-ben jött létre, de a függetlenség kikiáltása (1822) után egyre több nyomda, könyvkiadó és könyvtár is létesült. Mintaként az európai és észak-amerikai könyvtárak szolgáltak. A huszadik század elején már 47 nyilvános könyvtár működött. *Rio de Janeiro* könyvtárát 1873-ban alapították, és II. Péter császár avatta fel; az 1961-ig fővárosként működő nagyváros rendelkezik a legnagyobb könyvtári hálózattal. A városi könyvtár (*Biblioteca Pública do Estado*) modern és hatalmas alapterülettel rendelkezik, s egyben az állam könyvtárainak hálózati központja és irányítója. *São Pauló*ban 105 könyvtár működik; az 1925-ban alapított *Biblioteca Mário de Andrade* Brazília legfontosabb nyilvános könyvtára. Hárommillió állománya az ország második legnagyobb könyvtárává teszi. (Társintézménye a *Monteiro Lobato* nevet viselő gyermek- és ifjúsági könyvtár.) A városban kerületi fiókkönyvtárak is vannak, melyekből kilenc specializálódott (fantasy, film, költészet, mese tudományok, zene stb.). A város kulturális központjában négy fontos könyvtár is helyet kapott (a Sérgio Milliet, a Comics, a Braille- és a Zenei könyvtár). Fontos része a város könyvtári rendszerének a CEU (Centros Educacionais Unificados), ez olyan multidiszciplináris könyvtár, mely az iskolai és a közművelődési könyvtárat egyesíti.

Érdekesek a kis „liget könyvtárak” (*bosques da leitura*), melyek csak a hétvégén települnek ki a zöldbe napi 700 látogatót vonzva, de fontosak az ún. *parque*-könyvtárak, a kulturális központtal rendelkező nyilvános könyvtárak, ahol komoly szerepet kap az olvasásra nevelés és a számítógépes készségek fejlesztése. Fontosak a *SESC* (*Serviço Social do Comércio*) nevű jól felszerelt kulturális központok, ahol uszoda és színház mellett könyvtár vagy médiatár is van.

Brazília nem kifejezetten olvasó ország (ma is 10% az írástudatlanok aránya), az iskolák és a könyvtárak feladata az olvasás fejlesztése. Az állam jelentős összeget biztosít erre. 2010-ben törvény írta elő, hogy tíz éven belül valamennyi iskolában létesüljön könyvtár. (Óriási feladat, hiszen 200 ezer iskoláról és sok könyvtáros képzéséről van szó.) A brazil könyvtárak egyesülete, a *Federação Brasileira de Associações de Bibliotecários, Cientistas da Informação e Instituições* (FEBAB) 1959. július 26-án jött létre intézményi szövetségként; a szakma érdekeinek védelmében és a szakma fejlesztése érdekében

tevékenykedik. A Szövetségi Könyvtári Tanács, a *Conselho Federal de Biblioteconomia* (CFB) egy 1962-es törvény nyomán alakult meg; a szövetségi és a tizenhárom regionális tanács a könyvtár törvény betartásán őrökdi, valamint ellenőrzi a szakmai útmutatókat és szabályokat is. Több egyetemen is folyik *szakképzés*, a jelentősebbek São Paulóban és Riberão Pretoban működnek.

2006-ban indult el a *nemzeti könyv- és olvasásmozgalom* (Plano Nacional do Livro e Leitura) az oktatási és a kulturális tárca közös kezdeményezése; projektekből, programokból, tevékenységekből és rendezvényekből álló *csomag*ról van szó a könyv, olvasás, irodalom és könyvtárak területén, melynek fő mozgatói a szövetségi állam, az államok és a települések, valamint a társadalom. A mozgalom elnökségében a kormány, az egyetemek, a magángazdaság és az egyesületek olyan képviselői ténykednek, akik a könyv- és olvasáspolitikai alakításának részesei. Több mint 500 projekt zajlik négy nagy témában (a médiához való hozzáférés demokratizálása, olvasásfejlesztés, a közvetítők és a képzők képzése, továbbá a könyvszektor fejlesztése).

(Murányi Lajos)

86/2014

LOR, Peter: Burning libraries for the people : questions and challenges for the library profession in South Africa. – Bibliogr. In: Libri. – 63. (2013) 4., p. 259-271.

Felgyűjtött népkönyvtárak: könyvtárosok kérdései és problémái Dél-Afrikában

Közművelődési könyvtár; Rombolás

2005 óta tizenöt települési és közkönyvtárat gyűjtöttek fel Dél-Afrikában azok a helybéliek, akiket az intézmények szolgáltak: ez félelmet, rémületet és felháborodást keltett a könyvtárosokban. A cikk a szándékos pusztítást szélesebb, nemzetközi összefüggésbe próbálja helyezni, mielőtt a dél-afrikai helyzettel foglalkozna: ennek ott „szolgáltatás elleni tiltakozás” a neve. A szerző áttekinti a közelmúlt tudományos elemzéseit a dél-afrikai erőszakba torkolló tiltakozásokról, hogy választ kapjon kérdéseire: (1) Milyen körülmények között gyűjtöttek fel a könyvtárakat? (2) Ki tette? (3) A könyvtárat támadták-e, vagy csak véletlenül égett le? (4) Ha a célpont a könyvtár volt, mi motiválta a tettet? Az ötödik kérdés az, miképp reagált az ország szakmai közössége az eseményekre, a hatodik pedig a tanulságokra keresi a választ. Az

egyik leégett könyvtárat esettanulmányként használva a cikk a szakmai közösségnek az incidensekre adott reakcióját elemzi. A szakmai levelezőlistára írt vélemények és a könyvtáros-egyesület (LIASA) honlapjának elemzése után négy főbb témacsoportot rögzített a szerző: az undor miatti aggodalmat, az incidens hatásait, szakmai akciókat és alapvető társadalmi kérdéseket. Az írás a dél-afrikai szakmai közvélemény válaszára reflektáló észrevételekkel zárul.

(Autoref.)

Jogi szabályozás

87/2014

TILLI, Nicolas: La protection des données à caractère personnel In: Documentaliste. – 50. (2013) 3., p. 62-69.

A személyes adatok védelméről

Adatvédelem; Jogszabály -más területről

Az internet jogi kérdéseinek szakértőjének összefoglalója, egyszerre ad európai és francia kitekintést a személyes adatok védelméről.

Az egyik probléma az, hogy a szabad adatáramlás nincs összhangban a személyiségi jogokkal, mert az elektronikus kommunikáció technikája megzavarja az adatforgalom hagyományos módját, ezért a szerző utóbbit új szemlélettel közelíti meg. A másik probléma az, hogy ezek az adatok már árucikké váltak: az internetes vásárlás, a közösségi oldalakra regisztrálás vagy banki tevékenység esetén a megadott adatok (név, cím, kártyaszám stb.) képezik a rendszer marketingjének alapját. Ha ez nem biztonságos, beláthatatlan következményeket okozhat.

Az adatok kétfélek lehetnek, láthatók és láthatatlanok. Az EU speciális szabályozást vezetett be. A legfontosabb: a személyes adatokat biztonságosan kell őrizni, és tilos bármilyen információt gyűjteni az egyén beleegyezése nélkül. Ezt elfogadta Izrael, Oroszország, Argentína és India is, de vannak olyan országok (Kína, Új-Zéland, Ausztrália, Egyesült Államok), ahol a megszerzett személyes adatokat használják, hacsak az érintett ezt nem tiltja. Ez a gond szülte az igényt: hogy végre egy minden országot érintő egységes joggyakorlat szülessen. Az EU országaiban van ugyan jogharmonizáció, de ez a („falakon belül” maradó) szabályozás az internet

világában már nem elégséges. A szófelhő és egyéb alkalmazások használata ugyan lehetővé teszi a személyes adatok biztonságos küldését, de mindezt világviszonylatban újra kell gondolni és szabványosítani a személyes adatok védelme érdekében, annál is inkább, mert az EU alapszerződése alanyi jogon járó jognak tartja.

Franciaországban már 1978-ban törvény (*Informatika és szabadság*) kötelezte biztonsági lépésekre a személyes adatok kezelőit. Az 1995-ben és 2004-ben hozott törvények további kötelezettségeket írtak elő számukra – főként az átláthatóságot illetően –, ugyanakkor több jogot adtak az érintett személynek. Az informatika fejlődésével együtt bonyolódik a személyes adatok védelme, melynek fő problémája a személyes adatok és a személyiség közötti összefüggések megteremtése. A név, telefonszám és a lakcím kezelése nem okoz gondot, de a társadalombiztosítási azonosító és a jogosítványszám automatikus feldolgozása már úgy is felfogható, mint az egyén hangja, egészsége vagy genomja, vagyis a csak rá jellemző tulajdonságok összekapcsolása. Ez tehát az egyén privát szférájába való erőszakos behatolás.

A kérdéskört taglaló és 2012. január 25-e óta érvényben lévő EU direktívának ezért kettős a célja. Egyrészt felhívja a figyelmet arra, hogy 1995 óta a társadalom gazdasági, szociális és technológiai háttere, az internet az okostelefonok, kamerák stb. elterjedése következtében teljesen átalakult, és az egyéneknek védelemre van szükségük. Ezt a mindenkori technológiai szinten kell biztosítani, és olyan biztonsági keretet létrehozni, amely a Twitter, a Facebook, a Google által kitalált biztonsági rendszerekhez hasonló, de kerülni kell e két utóbbi gyakorlatának egyes elemeit, ugyanis amit az európai uniós jog tilt, azt az amerikai támogatja. Más értelmezésben: a személyi jog védett lehet egy adott országban vagy az EU-ban, de mi történik, ha az egyik ország szabályozása ellenkezik a másikéval? Mi történik az interneten, amely „határok nélküli világ”? Erre válaszként kell megszületnie a „határok nélküli jogoknak”.

(Pajor Enikő)

Könyvtárosi hivatás

88/2014

EXTREMEÑO, Ana – AMANTE, Maria João – DA COSTA, António Firmino: La Universidad del siglo XXI :

nueva docencia, nuevo bibliotecario. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 36. (2013) 2.

Res. angol nyelven

A 21. század egyeteme: új oktatás, új könyvtáros

Egyetemi könyvtár; Könyvtáros -felsőfokú

Az egyetemi oktatás és tanulás, valamint az oktatás szervezeti keretei is mélyreható változáson mennek át a technológiai fejlődés, az internet (és valamennyi következménye) nyomán. A tanulás nyitottabb, interaktív formái a tájékoztatási szakemberektől is új szerepek felvállalását kívánják meg az új kihívásoknak való megfelelés, az új igények kielégítése érdekében. E követelmények alapján az egyetemi könyvtáros a következő szerepeket kell(ene), hogy betöltse:

- a fizikai és virtuális gyűjtemények „gesztora”;
- tájékoztatási szolgáltatást nyújtó (*gatekeeper*) és tanácsadó (*personal information consultant*);
- metaadatok előállítója;
- virtuális tájékoztató mail és chat révén;
- a hálón található információk közvetítője és értékelője;
- az információs műveltség alakítója;
- ismeretek kezelője és tartalmak szerkesztője az intézményi repozitóriumok tekintetében;
- a kutatás támogatója, bibliometriai módszerekkel segítheti a kutatómunka értékelését, társadalmi hatását;
- a szerzői jogok rendezője a digitális repertóriumokkal kapcsolatos szellemi tulajdonjogok ügyében;
- kapcsolatkezelő, amennyiben mind az egyéni felhasználókkal, mind azok csoportjaival kapcsolatot épít a szolgáltatások személyre szabása, illetve online marketing révén (*community manager*);
- kulturális tevékenységek kezdeményezője, szervezője.

(Mohor Jenő)

89/2014

FARRELL, Bridget: New kid on the block : the troubles and triumphs of being a new business librarian. – Bibliogr. In: Journal of business & finance librarianship. – 18. (2013) 3., p. 251-258.

Új könyvtáros a vártán. Nehézségek és sikerek az üzleti könyvtárossá válás útján

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Pályakezdő könyvtáros; Szakkönyvtár -közgazdasági

Sok munkát, tanulást, kreativitást és lelkesedést igénylő folyamat pályakezdő üzleti könyvtárosként beilleszkedni egy egyetem életébe. Így látja a cikk szerzője, aki angol-spanyol alapszakon nyugvó könyvtáros mester fokozattal, valamint némi könyvtárosi tapasztalattal – melyre diákként egy kisvállalkozásokat segítő üzleti tanácsadó központban dolgozva tett szert – az angliai Auburn Egyetemen helyezkedett el. Az első tíz hónap alatt szerzett tapasztalatairól személyes hangú és élményszerű írásban ad számot.

A specializálódás, azaz az üzleti könyvtárossá válás felé autodidakta módon indult a szakirodalom olvasásával és megfelelő levelezőlistákra való feliratkozással, de a szakterület strukturált és holisztikus szemléletére az ALA online üzleti tájékoztató tanfolyamán sikerült szert tennie.

Új munkahelyére nem sokkal az aktuális költségvetési év vége előtt érkezve néhány hónap állt csak rendelkezésére a gyarapítási keret elköltésére, ami erősítette a szakmai bizonytalanság okozta frusztrációját. Szerencsére kollégáitól sok segítséget, trükköt és tippet kapott, például a helyi integrált rendszer különböző moduljainak megismeréséhez, kezeléséhez. Év végére sikerült feltérképeznie a tanszék igényeinek megfelelő gyűjtőkört és megismernie a karon folyó oktatói munkával, így sikeresen vette az első akadályt: az igényeknek megfelelően, ésszerűen és szakszerűen költötte el a rendelkezésre álló keretet.

A kar személyzetével történő kapcsolatépítés során tett szert arra a tapasztalatra, hogy bár az ő nemzedéke a szöveges kommunikációhoz szokott (e-mail, Facebook), az egyetemen szinte mindenkivel sokkal sikeresebben léphet kapcsolatba egy-egy jól időzített telefonhívással. Talán innen jött az ötlet, hogy a frissen végzett üzleti könyvtárosok informális csoportjában, ahol a levelezőlistán már addig is sok jó ötletet kapott, kezdeményezze a havi Skype találkozót. Itt a 19 résztvevő egy-egy meghatározott témáról kötetlenül és közvetlenül megoszthatja tapasztalatait és tippjeit.

A szakmai kapcsolatok kiépítését nagyban elősegítették az oktatók kérésére tartott könyvtárhasználati órái is. Nagyon élvezte a tanítást, melynek során arcát egyre többen megismerték. Minden órára külön programmal készült, és szíven viselte, hogy a hallgatókat ne csak bevezesse az információforrások világába, hanem az információ új útjairól való gondolkodásra is készítse őket. Konstruktív hozzáállását az oktatók és a hallgatók egyaránt elismeréssel fogadták, és így most már

egyre többen fordulnak hozzá tájékoztatási kérdésekkel is.

Az is világgossá vált számára, hogy nem szégyen nem tudni valamit. Ha képes féltreleit leküzdve és büszkeségét félretelve segítséget kérni, a legnehezebb kérdésekre is megtalálja a választ. Lépésről lépésre haladva, folyamatosan tanulva, tervezgetve és tapasztalatait a szakmai közösséggel megosztva válhat napról napra jobb könyvtárossá.

(Fazokas Eszter)

90/2014

JACOBS, Heidi L. M. – BERG, Selinda Adelle: By librarians, for librarians : building a strenghts-based institute to develop librarians' research culture in Canadian academic libraries. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 39. (2013) 3., p. 227-231.

Könyvtárosok – könyvtárosoknak. A kutatási kultúra fejlesztése kanadai felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Konferencia -nemzeti; Könyvtárosi hivatás; Könyvtártudományi kutatás

A Kanadai Tudományos és Szakkönyvtárak Egyesülete (CARL) különböző dokumentumaiban (ilyen például *A tudományos és szakkönyvtárosok legfontosabb kompetenciái a 21. században* című) síkra szállt amellyel, hogy a könyvtárosok kutatást végezzenek, és gazdagítsák szakmájukat. 2012 júniusában négynapos országos szemináriumot (Librarians' Research Institute) tartottak a könyvtári kutatások témakörében. Ennek előkészítésével foglalkozik a cikk.

A szervezők igyekeztek félretenni a könyvtárosok kutatómunkájával kapcsolatos téves feltételezéseket (hogy ti. a könyvtárosoknak ehhez nem megfelelő a képzettségük, hiányoznak a kutatáshoz szükséges készségeik, a kutatási kultúra kiépítéséhez más szakmákból, sőt külföldről érkező szakemberek bevonására van szükség). Úgy vélték, hogy 1. e feltételezéseknek ellentmond a gyakorlat is, azaz szép számban vannak köztisztviselőként álló kanadai felsőoktatási könyvtárosok, akik színvonalas kutatásokat végeznek, és eredményeikről bel- és külföldön beszámolnak; és 2. a kutatómunkát nem lehet egyszer s mindenkorra megtanulni, hanem megköveteli az állandó tanulást, új módszerek elsajátítását, a meglévő készségek hozzáigazítását az új feladatokhoz. A kutatók ugyanakkor gyakran küzdenek a szellemi elszigeteltség érzésével, szakmai kapcsolatokra, tudásuk megosztására

vágnak társaikkal. Ezek a gondolatok és igények hívták életre a szemináriumot.

A szeminárium megszervezését a CARL szponzorálta. A rendezvény céljait a következőképpen fogalmazták meg: teremtsen lehetőséget a gyakorló felsőoktatási könyvtárosok számára a kutatással, anyaggyűjtéssel és publikálással kapcsolatos tapasztalatcserére; jelentsen intenzív közösségi élményt; mentori rendszerben segítse a kutatók közötti kapcsolatépítést. A CARL minden tagintézménye legalább egy főt delegálhatott a szemináriumra. A később megvalósítandó célok között szerepel a kutatási infrastruktúra létrehozása és a kutatói közösség kiépítése.

A szeminárium előkészítésénél három alapvető tartottak szem előtt:

1. a kutatást akadályozó nehézségek helyett az erősségeket kell hangsúlyozni,
2. nem a készségekről kell beszélni, hanem egy bizonyos gondolkodásmódot kell továbbadni és fejleszteni (a kutatás holisztikus élmény; nemcsak készségekre van hozzá szükség, hanem problémamegoldásra, kritikus és alkotó gondolkodásra, időgazdálkodásra, együttműködésre stb.), továbbá
3. a rendezvényt könyvtárosok szervezik könyvtárosok számára (tartalmát mentori rendszerben határozzák meg, és ezzel előmozdítják a további együttműködést).

A konferencia során minden résztvevő számára kijelöltek egy kutatásban és publikálásban jártas, tapasztalt mentort, akivel a későbbiekben is kapcsolatban maradhat.

A mentorok kezdeményezésére felmérés készült a résztvevők körében, amely négy területet jelölt ki, amellyel a szemináriumnak és a CARL kutatással foglalkozó csoportjának intenzíven kell foglalkoznia: a kutatás és a gyakorlat egyensúlyának megteremtése; a kutatás megtervezése és eljárásai; a különböző kutatási megközelítések és módszerek megismerése; a kutatási eredmények terjesztése különböző fórumokon és formátumokban.

(Hegyközi Ilona)

91/2014

O'BEIRNE, Rónán: Ci siamo già passati : modelli che si ripetono nella re-invenzione dei ruoli del bibliotecario nella biblioteca accademica. – Bibliogr. a jegyzetekben
In: AIB studi. – 53. (2013) 2., p. 69-81.

Res. angol nyelven

Itt már jártunk: ismétlődő modellek a felsőoktatási és tudományos könyvtárosok szerepének újrafeltalálásában

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás

Az a változás, amin az egyetemek a globális tudásgazdaságnak adott válaszként mennek át, két másik jelentős elmozdulással találkozik. Az egyik az elitből a tömeges képzésbe való átmenet, a másik a felsőoktatási tanulmányoknak a gyér információs modelljéből az információban gazdag modellbe való (nagyreszt a technológia által segített) átmenet. A könyvtári szakirodalom mindkettőt a szakmán belüli változások kulcsaként azonosítja. E változásokat jól példázza az elmozdulás a könyvtár által kezelt merev taxonómiától egy rugalmasabb „folkszonómia” felé, ahol a tartalom előállítói (és felhasználói is) adnak kulcsszavakat az ismereteknek.

A felsőoktatás változásai következtében a felsőoktatási könyvtárak is folyamatos átalakulásban vannak, melynek egy része kívülről indukált. A könyvtárnak ugyan állandó intézményi szerepe van, egyre több helyen bukkannak fel a könyvtárhoz hasonló, azt átfedő vagy azzal konvergáló funkciók (az információtechnológiától az e-tanuláson át az elektronikus kutatásig és publikálásig). Az információkezelés több tevékenységben integrálódik, amelyek a háló révén egységessé válnak, mindez ahhoz vezethet, hogy az egyetem átalakítja az információkezelés támogatását. A könyvtár ugyanis elveszítette az információkezelés monopóliumát: a digitális anyagok létrehozása, gondozása, kezelése, terjesztése az egyetemi személyzet egyre szélesebb köreinek tevékenységében jelenik meg. Ugyanakkor a kutatóknak egyre nagyobb adatkészleteket kell kezelniük, a publikálás, terjesztés során pedig intézmények sorával (online repozitóriumokkal) kell együttműködniük; mindehhez a könyvtár kibővült tevékenységén alapuló segítségre van szükségük.

Az e-tanulás, a virtuális tanulási környezet (VLE) bevezetésével lehetőség nyílt az oktatásnak a tanulót középpontba helyező átalakítására, azonban – főként az intézményi struktúra tekintetében – fókuszban maradt a tudás átadásának tradicionális módja. A VLE ugyan a tanulás módjának, helyének, idejének, ütemének megválasztását a tanulóra hagyja, azonban olyan információs műveltséget kíván meg tőle, amellyel nem rendelkezik, és nem alakítja át a várt mértékben az egyetemi oktatást. Olyan kérdések maradnak megválaszolatlanul, hogy milyen hatékony az e-

tanulás? Hatékonyabb-e a frontális oktatásnál? Az e-tanulás mely jellemzőit vette át a frontális oktatástól? Mennyi időt vesz igénybe az online kurzusok kifejlesztése és alkalmazása? Milyen készségekre van szükségük az oktatóknak s a hallgatóknak, hogy az online oktatás környezetét hatékonyan tudják használni?

A szociális média, a közösségi hálózat és a Web 2.0 technológiájának gyors elterjedése az egyetem falain kívül olyan, az egyetemtől független infrastruktúrát nyújt, amely lehetőséget ad az azon kívüli tanulásra. Nagy jelentőségű, hogy ez a lehetőség nemcsak az ismeretek összegyűjtésére, hanem új ismeretek megteremtésére és másokkal való megosztására is képessé teszi a tanulókat. Egy friss tanulmány szerint a felsőoktatási intézmények és hallgatóik a Web 2.0 használata során teljesen kontrollálatlan területen találják magukat. A kontrollált információ és kommunikáció történelmileg biztosabb határai eltűnnek, és az egyetem azt keresi, hogyan tud működni ebben a változékony és áthatolható térben. A hallgatóknak még fel kell fedezniük nyilvános megnyilatkozásaik összes következményét. Végeredményben a Web 2.0 elterjedt használata is az információs műveltség fontosságára irányítja a figyelmet.

A könyvtárak akár struktúrájuk, akár fizikai tereik átalakításával új szolgáltatások (az információs műveltség terjesztésével mind a hallgatók, mind az oktatók körében) bevezetésével megfelelő választ tudtak adni az oktatás változásaira. Az új kihívás, amivel szembe kell nézniük, az egyetemen belüli kutatómunka megváltozott igényei. Itt a könyvtár elsősorban a nyílt hozzáférésű publikálás körül, illetve a kutatási adatok kezelésében (*Research Data Management*) tud jelentős szerephez jutni, segítséget nyújtani.

Mindezek figyelembevételével a *Chartered Institute of Library and Information Professionals* (CILIP) összeállította az egyetemi könyvtárosokkal szembeni követelmények modelljét (*Professional knowledge and skills base*), melynek középpontjában az etika és az értékek állnak. Ezt veszik körül a szükséges készségek és jártasságok. Egyrészt olyan „általános készségek”, mint a vezetői képesség, a stratégiai tervezés és menedzsment, a fogyasztóközpontú szolgáltatástervezés és marketing, az információtechnológia ismerete és a kommunikációkészség. Másrészt a szakmai tapasztalatok illetve jártasságok, mint az ismeret- és információ-rendszerezés, -kezelés, -felhasználás; a kutatói készség; a dokumentumkezelés és -archiválás; a

gyűjteménykezelés és -fejlesztés. Ezt a magot két külső kör: a szélesebb könyvtár-információ-ismeret szektor, illetve a szélesebb intézményi szervezeti és környezeti kontextus veszi körül.

Világos, hogy az oktatás és a kutatás változásai a könyvtárakat, a könyvtárosokat is folyamatos változásra, készségeik átértékelésére és átalakítására készítetik. Ez tette szükségessé a szakmai ismeretek korpuszának és a szükséges készségek körének meghatározását, ami nem csak nehéz, hanem meglehetősen kockázatos is.

(Mohor Jenő)

Lásd még 129, 131, 148

Oktatás és továbbképzés

92/2014

COMBES, Barbara – CARROLL, Mary: Are we there yet? : eLearning in library and information science courses in Australia. – Bibliogr. 36 tétel In: Education for information. – 29. (2012) 3-4., p. 205-218.

Jelen vagyunk még? E-learning és a könyvtár- és információtudományi kurzusok Ausztráliában

Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Távoktatás

Az ausztrál felsőoktatás régóta egyet jelent a fejlődő technológiák integrációjával, ami a távoktatás motorja. Mivel egyre olcsóbb az internetes egyéni hozzáférés, a felsőoktatási intézmények többnyire online kurzusokat indítottak, hogy rugalmas e-learning tereket hozzanak létre diákjaik részére. Bár az online oktatási programok konkrét előnyökkel járnak, vannak hátrányai is, és nagy a lemorzsolódás is. A tanulmányban közölt eredmények az *Újrafogalmazni és újrapozicionálni az ausztrál könyvtár- és információtudományi oktatást a huszonegyedik századra c.* kutatási projekt keretében az egyik hallgatói témacsoport által végzett felmérésből származnak. A diák-kutatócsoport vizsgálta az online tanulást és a hallgatóknak a kurzusokkal, a tananyagokkal és az oktatási módszerekkel való elégedettségét, az online tanulási környezetre adott érzelmi válaszokat, valamint a hallgatók által online tanulás közben tapasztalt néhány jelenséget és zavaró tényezőket. A cikkben leírt eredmények azt mutatják, hogy a jelenlegi hallgatók és a diplomások is úgy érzik, hogy működnek az online

LIS-programok, de még mindig van mit javítani. Mindenesetre e kutatási eredmények esetében a könyvtár- és információtudomány demográfiai összefüggéseire is ügyelni kell, mert annak döntő szerepe van a szakma számára.

(Autoref.)

93/2014

COX, Andrew M. – DAOUD, Mohammad Al – RUDD, Stephanie: Information management graduates' accounts of their employability : a case study from the University of Sheffield. – Bibliogr. 34 tétel In: Education for information. – 30. (2013) 1-2., p. 41-61.

Információmenedzsment szakon végzettek beszámolója elhelyezkedési lehetőségeikről: esettanulmány a Sheffieldi Egyetemről

Felmérés; Információszerzés; Könyvtárosképzés - felsőfokú; Könyvtáros-utánpótlás

Az egyetemek számára nagyon fontos annak biztosítása, hogy végzőseik el tudjanak helyezkedni. Ez különösen olyan területeken okozhat nehézséget, mint az információmenedzsment (IM), amelyről a munkaadóknak nincs világos képük, és ahol nincs kifejezetten pályakezdőkre szabott munkaerőpiac. A cikk a végzettek szempontjából igyekszik feltárni, hogy a Sheffieldi Egyetem könyvtárosképző intézetében (iSchool-jában) IM szakon diplomát szerzettek hogyan látják elhelyezkedési lehetőségeiket. 13 mélyinterjút elemeztek tematikusan és diszkurzív módon. A végzettek gyakran úgy látják az IM-et, mint egy széles körű bevezetést sokféle pályára, ugyanakkor egyikre sem készíti fel őket teljes mértékben. A leghatásosabb megfogalmazás szerint az IM a személyes információszerzési gyakorlatok tárháza, amely jelentős szervezeti hatást eredményezhet. Az IM-et úgy is tekintették, mint eszközt a hatékony kommunikációs szokások kialakításához, amelyek hiányoznak a más szakon végzetteknek. Ezzel szemben nem volt kimutatható, hogy digitális bennszülöttként jobbak lennének elhelyezkedési lehetőségeik. Kulcsfontosságú annak feltárása, hogy maguk a végzettek hogyan értékelik tanulmányaikat, hogy munkába állásukat hatékonyan támogathassuk, például a hallgatók bátorításával készségeik, képességeik hatásosabb artikulálására.

(Autoref.)

94/2014

HEDLUND, Olivia Marie – Copeland, Andrea: Collection management and the budget crunch : are we adequately preparing library students for current practices?. – Bibliogr. In: Collection building. – 32. (2013) 4., p. 128-132.

Gyűjteményszervezés és költségvetési megszorítások: megfelelően készítjük-e fel a könyvtáros hallgatókat a jelenlegi gyakorlatra?

Állományalakítás; Felmérés; Gyakorlati képzés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtáros-utánpótlás

Egy ideális világban a könyvtári gyakorlat, a könyvtári munka szabványai és a könyvtárosképzés szoros kapcsolatban vannak, és folyamatosan reflektálnak egymásra. Nem így a valóságban, ahol a könyvtárosképzésben is oktatott szabványok, irányelvek gyakran elmaradásban vannak a gyakorlathoz képest. Az Amerikai Könyvtári Egyesület (ALA) Referenz és Olvasószolgálati Egyesületének (Reference and User Services Association, RUSA) Állományfejlesztési, Oktatási és Értékelési Bizottsága (Collection Development Planning, Education and Assessment Committee, CODES) 2013-ban ezért is határozta el az ALA által 1996-ban közrebozsátott, az állományfejlesztési politika kialakítását szolgáló útmutató revízióját. A cikkíró a bizottság tagjaként azt kívánta felderíteni, milyen szakmai vonatkozásokat kellene figyelembe venni e munka során.

Az áttekintett szakirodalom szerint, az oktatók jellemzően komolyabban veszik a szabványokat, mint a hivatali székekben ülő, döntéshozó szakemberek vagy a könyvtárigazgatók. Mivel az állományfejlesztésre vonatkozó szabványok elavultak, fontos kérdés, hogy az oktatásba beépítik-e a gyakorlatban megjelenő új trendeket, jelenségeket, megoldásokat? Az ennek felderítésére folytatott kutatás kérdőíve hat kérdésre kért választ a könyvtárosképzésében részt vevő oktatóktól. A harmincöt válaszadó életkorát és gyakorlati éveinek számát tekintve is heterogén volt, és a legkülönbözőbb típusú könyvtárakból került ki.

A szakmai munka jellemzője évek óta – de különösen a gazdasági válság kitörése után – a költségvetési megszorítás és az ennek kompenzálására kialakított számos stratégia. A kutatás arra is választ adott, hogy ezek tükröződnek-e a képzésben, a tantervekben. A kitöltött kérdőívek szerint igen. A legelterjedtebben az egybehangolt állománygyarapítás, a konzorciumokban és közös

automatizálási programokban való részvétel, a „just-in-time” szemlélet, és a használó által kezdeményezett beszerzés (PDA) épültek be az oktatásba. Ezekon kívül az e-könyveket, a publikálás új modelljeit, a nyílt hozzáférést, a kiadókkal kötött és Big Deal-nek nevezett elektronikus csomagalkuk ellehetetlenülését, a lebegő állományt és a költségvetési kérdések egész sorát oktatják különböző formában (a kérdések megvitatása, projektmunka, hallgatói prezentáció, vendégoktató meghívása, esettanulmány stb.). A vizsgálatból az is kiderült, hogy a tankönyvek közül még a legfrissebbek sem tartalmazzák az új állományfejlesztési trendek ilyen széles spektrumát.

A fenti kutatás és a nyomában járó revíziós munka előreláthatólag elősegíti majd az állományszervezési irányelvek, a gyakorlati munka és a könyvtártudományi oktatás egymáshoz való közelebb kerülését.

(Fazokas Eszter)

95/2014

JOHNSON, Ian M.: The impact on education for librarianship and information studies of the Bologna process and related European Commission programmes - and some outstanding issues in Europe and beyond. – Bibliogr. 81 tétel In: Education for information. – 30. (2013) 1-2., p. 63-69.

A bolognai folyamat hatása az európai könyvtárosképzésre és az Európai Bizottság vonatkozó programjai

Együttműködés -nemzetközi; Hatékonyság; Könyvtárosképzés -felsőfokú

Az 1999. évi Bolognai Nyilatkozat az alapja a folyamatos felsőoktatási reformoknak, amelyek célja a nemzetközi mobilitás támogatása a foglalkoztatásban az Európai Unió területén. A tanulmány bemutatja a kurzusok szabványosított struktúráját és nómenklatúráját, a kreditátviteli és a minőségbiztosítási rendszert, valamint a nemzetközi hallgatói mobilitást támogató ERASMUS és MUNDUS programokat. Az Európai Bizottság azonban a bolognai elvek alkalmazásának sok fontos elemét a tagállamokra bízta, és a nemzeti változatok miatt számos kérdés merült fel. A cikk szerzője szerint gondot okozhatnak az eltérő értékelési irányelvek és konvenciók, és megkérdőjelezi azoknak a kísérleteknek relevanciáját, amelyek célja a kompetenciák és a tantervek modelljegyzékeinek létrehozása. Az Európai Unió nemzetközi támogató

programjai, a TEMPUS és az ALFA az együttműködést ösztönözték a nem tagországok fejlesztését elősegítve, de nem túl sok sikerrel: ennek oka valószínűleg éppen a bolognai folyamat által előidézett szervezeti változások. A felsőoktatási változások hatására jött létre egy páneurópai szervezet, az EUCLID (az európai könyvtár- és információtudományi képzés és kutatás egyesülete) de a szerző szerint az egyesület alapítóinak elvárásai nem váltak valóra, és további empirikus kutatások szükségesek olyan kérdések áttekintésére, mint például a felsőoktatás színvonala, amelyen a könyvtárosképzés folyik, valamint szükség van egy európai akkreditációs rendszerre is.

(Autoref.)

96/2014

NASTASIE, Daniela L.: Australian information education in the 21st century : the synergy among research, teaching and practice. – Bibliogr. 23 tétel In: Education for information. – 29. (2012) 3-4., p. 271-286.

Információtudományi képzés a 21. században Ausztráliában – a kutatás, az oktatás és a gyakorlat szinergiája

Gyakorlati képzés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás; Kutatási jelentés

2011-ben az ausztrál könyvtár- és információtudományi szakemberek szakterületük 21. századi oktatását kutatták. A projektet az Australian Learning and Teaching Council finanszírozta. A zárójelentést követő elemzés az információoktatás 3 fő területét (kutatás-oktatás-gyakorlat) lefedő modellre épül.

A jelentés az oktatással kapcsolatos kérdéseket az érdekeltek, a hallgatók, a munkáltatók és az oktatók szempontjából vizsgálta. Egyik fő érdeme a könyvtár- és információtudomány új meghatározása: „... az információ gyűjtésének, szervezésének, tárolásának, keresésének, értékelésének és terjesztésének, valamint az egyéni és közös igények kielégítésére az információszolgáltatás tervezésének és nyújtásának tanulmányozása”. A jelentés vizsgálta a 2007–2010 között az Ausztrál Kutatási Tanács (Australian Research Council, ARC) által meghirdetett pályázatokat. Az eredmény: két pályázat volt a könyvtártudomány kutatására, és egy sem az üzleti információmenedzsment témában (a könyvtártudományhoz kapcsolódó multidiszciplináris pályázatokat nem vizsgálták). Ezért nem meglepő, hogy a 11 egyetem közül

mindössze kétféle tudományos kutatási projektet indítani, és a hallgatók nem vesznek részt a kutatásban. A jelentés szerint az oktatók előnyben részesítik az oktatást a kutatással szemben, ami ellentmond az országos felsőoktatási környezetnek (a professzorok a kutatást tartják fontosabbnak). A hallgatók körében végzett felmérés szerint nagytöbbségük elégedett az oktatással, a tananyagokkal és a gyakorlatokkal minőségével. Ez a munkáltatók véleményével áll szemben, akik szerint a hallgatóknak nincs meg a kellő szakmai jártasságuk. A gyakorlat tekintetében a jelentés a különböző lehetőségek konvergenciáját (új fogalom, az együttműködés szinonimája) vizsgálja, ideértve az információmenedzsment iránti kereskedelmi, állami, intézményi érdekeket, az információtechnológia és rendszerek konvergenciáját a könyvtártudománnyal. A jelentés szerint az együttműködést a szakmai szervezeteknek (Ausztrál Könyvtárosok Egyesülete stb.) kell kialakítaniuk.

A kutatások 85%-a alkalmazott kutatás volt. Szükség van a kutatási jártasság megszerzésére, a témák és a módszertan megismerésére. A leendő munkavállalóknak tudniuk kell kezelni a kutatási adatokat és módszereket, kommunikálni a kutatókkal. Ausztráliában kevés a könyvtártudományi kutatóhely, a PhD hallgatók száma csökken, miközben a nem könyvtártudományi doktori iskolák hallgatóinak száma nő. A jelentés világosan megmutatja a kutatás iránti igényt, a szakemberek jártassága és érdekei közötti hézagot; meg kell találni az oktatók kutatási érdeklődésére/érdektelenségére ható tényezőket.

Visszatekintve Ausztráliában a könyvtártudományi oktatás mintegy 50 évvel megkésve követte az amerikai trendeket, az oktatási programok csak az 1990-es évek elején kerültek egyetemi szintre. Az oktatás nagyrészt elméleti szinten folyik, a gyakorlat kisebb projektekből való részvételt vagy valós környezetben rövid ideig tartó munkavégzést jelent. A megoldás a hosszabb gyakorlat lenne, amire jó példa a Dél-Ausztráliai Egyetem Könyvtára. Itt néhány évvel ezelőtt indították a kétéves „Diplomás könyvtáros” (Graduate Library Officer) képzést, aminek része a féléves gyakorlat a könyvtári munka különböző területein. Gyakorlati oldalról tekintve a helyi környezetben több az érdeklődés a kutatások iránt, míg mások arról számoltak be, hogy munkáltatóik nem támogatják kutatásaikat és publikációikat. Ma az internetes technológiák közül a legfontosabb az OpenURL és a repozitóriumok építése, amihez a hallgatóknak meg kell szerezniük a jártasságot.

Bár a szakirodalomban többen is vitatják a könyvtártudományi kutatások szükségességét, az ausztrál jelentés fontosnak tartja. Megoldásként azt javasolja, hogy az ARC szakértői kollégiumában bővítse a könyvtártudományi szakemberek körét és hirdessen alapkutatásokat finanszírozó pályázatokat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

97/2014

PETRUCCIANI, Alberto: Biblioteconomia, università, formazione, professione. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 53. (2013) 2., p. 5-10.
Res. angol nyelven

Könyvtártudomány, egyetem, képzés, hivatás

Felsőoktatási intézmény

A könyvtáregyesület folyóiratának szerkesztőségi cikke szerint a könyvtártudomány vagy általánosabban szólva a „bibliográfiai diszciplína” jelenléte az olasz egyetemeken hosszú, és többnyire szomorú múltra tekint vissza; számos nehézséggel és hiányossággal, kevés fejlődéssel és alig néhány boldog pillanattal.

A Nápolyi Egyetemen 1865-ben tartott bibliológiai előadásokat csak az 1920-as években követték levéltáros- és könyvtárosképző kezdeményezések néhány egyetemen, ám ezek gyengeségei hamar nyilvánvalóvá váltak. 1979-ben az Udinei Egyetemen indult el egy többé-kevésbé könyvtárosképzésnek is nevezhető levéltári-könyvtári kurzus a „kulturális javak megőrzése” szakon belül. Ezt a mintát követte több egyetem is a nyolcvanas években. Ám ezek a kurzusok, még ha gazdag tartalmúak voltak is (a dokumentációs informatikától a könyvkötések történetéig és konzerválásig), megmaradtak a „kulturális javak” tartalmi körében.

Az első valóban könyvtárosi végzettséget csak 2001 után, a 3+2 képzési rendszer bevezetését követően lehetett megszerezni. Habár az olasz statisztikai intézet a könyvtárosságot az „intellektuális, tudományos és magas fokon specializált” szakmák közé sorolja, ez a vélekedés távolról sem elterjedt; a könyvtárosi munkahely általában rosszul fizettet, nem megfelelően besorolt, és bárki által betölthető. A mostanában végzett levéltár és könyvtár szakosok provenienciáját talán ez is magyarázza. A felmérések szerint ugyanis alig egynegyedük legalább egyik szülőjének van felsőfokú végzettsége, közel felük nem líceumból (a.m.

gimnázium), hanem egyéb középfokú oktatási intézményből került egyetemre. A hallgatók jelentős része tehát nem rendelkezik olyan kulturális háttérrel, amivel a mai olasz könyvtárosok közép- vagy idősebb nemzedéke, ennél fogva az egyetemi tanulmányok alatt széles körű és sokoldalú műveltséget, tájékozottságot is kellene szereznük. („Képzelnék el, hogyan lehet tárgyszavazást, osztályozást tanítani olyanoknak, akik életükben nem olvastak tankönyvön és regényen kívül mást, és ha járnak is könyvesboltba, soha nem volt a kezükben olyan könyv, amilyenekkel a könyvtárak bőségesen rendelkeznek, de még az általános könyvesboltok kínálatában sem szerepelnek.”)

Az olasz oktatásügy lemaradását ugyan néhány intézkedés (a középiskolai reform 1962-ben, az egyetemi felvétel liberalizálása 1968-ban, az autonómia és a „bolognai folyamat” a nyolcvanas évek és az új ezred első éve között) mérsékelte, ám sem az oktatás, sem a kultúra, sem az ipar, az innováció, sem a befektetések nem tartanak lépést Európával, rekordméretű az ifjúsági munkanélküliség, és növekszik az intellektuális kivándorlás. Lényegesen nagyobb problémák ezek, mint a könyvtárosképzés helyzete az egyetemeken, ám meghatározzák a környezetet és az összefüggéseket. Ezek közé tartozik, hogy a könyvtárosképzés – vitatható módon – a bölcsészkarokon (az irodalmi és filozófiai fakultáson) folyik, beszorítva a „kulturális javak” ernyője alá; mi több, az olasz könyvtárügy negyven éve viseli azt a keresztet, hogy kompetenciák és jogi szabályozás tekintetében is ebbe a körbe tartoznak. Mindezekhez hozzátevé azt a (nem csak olasz) tendenciát, ami nagyobb egységek integrációja irányába hat, teljességgel illuzórikus lenne az oly sokáig óhajtott (és egyetlen kivételként a római *Sapienzia* Egyetemen működött) önálló könyvtárosképzés megvalósítására törekedni. Amiben bízni lehet, az Luigi Crocetti 1986-os szavai szerint „szoros együttműködés és kölcsönös bizalom a könyvtárügy két arca” azaz a gyakorlatban működők és a kutatók, egyetemi oktatók között.

(Mohor Jenő)

98/2014

RASSADINA, M. I.: Bibliotečnoe obrazovanie : ožidanie peremen ili vremâ dejstvij? In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2013) 10., p. 15-25.

Könyvtárosképzés: várjunk a változásokra, vagy ideje cselekednünk?

Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés - felsőfokú; Továbbképzés

A könyvtárosképzés válsága mindenki számára világos, de még az optimisták sem látják a kiutat. Lehet, hogy az információtechnológia korában valóban nincs szükség se könyvtárakra, se könyvtárosokra, se az őket képző intézményekre? Másrészt a civilizáció fejlődésével miért éppen a civilizáció támaszai, a könyvtárak lettek hirtelen a katasztrofáltak?

A fő okok a következőkben keresendők:

1. *A szakma alacsony társadalmi státusza.* Történetileg a könyvtárosokkal szemben a követelmény az enciklopédikus tudás volt. Az ókori, de még a 18–19. századi orosz tudósok is dolgoztak könyvtárban, ahol kizárólag férfimunka létezett. A képzési hagyományokat Dewey törte meg, amikor női könyvtárosokat képző iskolát hozott létre. A szakma tömegessé és ennek következtében rosszul fizetetté vált. Oroszországban a könyvtárosok már 1917 előtt is a legrosszabbul fizetettek között voltak. 1925-ben a kommunista párt központi bizottsága határozatot hozott arról, hogy emelni kell a könyvtárosok fizetését. Az eltelt időszak alatt semmi sem változott: a könyvtárosok ma is nagyon keveset keresnek, és ahhoz, hogy a fizetés ne legyen lealacsonyító, a többszörösére kellene emelni.

2. *A könyvtárban végzendő munkához nem kell feltétlenül szakmai végzettség.* Gyakorlatilag minden szakmának megvan a képzési rendszere (közép- és felsőfokú, továbbképzés), a könyvtárba pedig bárkit felvesznek. Jó esetben az új dolgozót beiskolázzák. A jogszabályok szerint a könyvtárban dolgozók nagy részének könyvtárosi, kulturális, művészeti vagy pedagógiai szakképzéssel kell rendelkeznie, vagyis egy pedagógus is lehet könyvtáros. Közben komoly vita folyik arról, hogy a képzést az elmélettel a főiskolán kell-e kezdeni, vagy gyakorlattal egy könyvtárban. Ma a könyvtárvezetők kénytelenek felvenni minden közép- vagy felsőfokú végzettségű jelentkezőt, mert nagyon kevés a nappali tagozatos hallgató.

3. *Értelenség a folyamatos szakmai képzési rendszerrel szemben.* A folyamatos képzési rendszerben a könyvtár a gyakorlati szakemberek továbbképző központja, nem helyettesítheti a tanintézeteket. E. R. Sukiasân véleménye szerint az egyetemeken a tanári karnak tudományos fokozattal és gyakorlati ismeretekkel rendelkező professzorokból kellene állnia – ilyen szakemberek azonban csak a hat nagy egyetemen vannak. Az utóbbi időben sok szakmai cikk foglalkozik a

felsőoktatással, a középfokú képzést vagy elhallgatják, vagy lenézik. Ez azért helytelen, mert a könyvtárban nemcsak felsőfokú végzettséget igénylő munkakörök vannak; a középfokú képzés jó műszaki alapokat ad, lehetőség az átképzésre, a falusi könyvtárakban pedig elegendő ismeretet nyújt.

A vitába bekapcsolódott egy jogász is, aki szerint a korszerű könyvtárosnak univerzális szakembernek kell lennie – ezt a képzési jogszabály is előírja. Azt az állítást pedig, hogy a könyvtár szakos hallgatók nem akarnak a könyvtárban dolgozni, egy felmérés cáfolja, amelyet 9 kulturális főiskolán 238 hallgató részvételével végeztek. A válaszadók nagy része szerint a tanulmányi idő alatt javult a könyvtárhoz való viszonyuk, a gyakorlat elősegítette a szakma jobb elsajátítását.

A szakma társadalmi megbecsüléséhez állami szinten kell elismerni a könyvtárosképzés, a legalább ötvenkénti továbbképzés szükségességét, valamint a fizetések legalább kétszeresére emelését. A végzősök számára jobb lenne a korábbi, első munkahelyre irányítási rendszer visszaállítása. A szovjet időben végzett, nagy tudású könyvtárosok nagy része hamarosan eléri a nyugdíjkorhatárt, egyelőre nincs, aki helyettesítse őket.

Segítene a helyzetben, ha több figyelmet fordítanának a szolgáltatás színvonalán túl a könyvtári helyiségekre, a munkatársak viselkedésére és külsejére, az olvasókhöz való viszonyukra. Ritkán látni olyan információkat, amelyek a szakmára hívják fel a figyelmet, a könyvtár történetéről vagy híres könyvtárosokról szólnak. Sok helyen a könyvtári rendezvények (könyvtári napok, éjszakák, író-olvasó találkozók stb.) sem ismertek.

(Viszocsekné Péteri Éva)

99/2014

Sl, Li [et al.]: The cultivation of scientific data specialists : development of LIS education oriented to e-science service requirements. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 31. (2013) 4., p. 700-724.

A tudományos adatokkal foglalkozó szakemberek kompetenciái: a könyvtárosképzés fejlesztése az e-tudományok ellátásához szükséges igényeknek megfelelően

Képesítés; Könyvtáros -felsőfokú; Kutatás információellátása; Munkabér, alkalmazás; Tanterv, óraterv

Álláshirdetések, valamint a könyvtár- és információtudományi képzések elemzése azt mutatja, hogy a tudományos adatokkal foglalkozó szakemberek feladatai és a velük szemben támasztott követelmények között szerepel, hogy

- nyújtsanak konzultációt és tájékoztatási szolgáltatásokat a tudományos kutatás és az adatgondozás számára;
- gyűjtsék össze a visszajelzéseket a kutatók által az adatgondozással szemben támasztott követelményekről;
- nyújtsanak a felhasználóknak oktatást és képzést az adatgondozás területén;
- hozzanak létre metaadat-szabványokat, és lássák el a kutatási adatokat ezekkel;
- segítsék a felhasználókat a kutatási adatok gyűjtésében, elemzésében és tárolásában;
- dolgozzanak ki az adatgondozást elősegítő irányelveket és eljárásokat;
- vegyenek részt az adatgondozással kapcsolatos programokban, kezdeményezésekben és szervezetekben.

Ezek megvalósításához szükséges a csapatmunka és az együttműködés képessége. Igény van az interperszonális, szóbeli és írásbeli kommunikációs készségekre, az adatgondozási eszközök és technológiák, valamint az általános metaadat-szabványok ismeretére. Fontos az adatgondozás trendjeinek, a kvantitatív kutatási módszereknek, valamint a tudományos adatforrásoknak az ismerete.

(Koltay Tibor)

100/2014

WISE, Abigail: LIS on the job In: American libraries. – 44. (2013) 11-12., p. 38-40.

Hogyan készítik fel a hallgatókat a könyvtárosképző iskolák a munkába állásra?

Gyakorlati képzés; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A finanszírozási források szűkössége nyomán sok könyvtár kényszerült rá, hogy olcsóbb – szakirányú felsőfokú végzettséggel nem rendelkező – munkatársakat alkalmazzon. 2010-ben az Egyesült Államokban mindössze a munkatársak egyharmada volt könyvtáros végzettségű, és csupán a könyvtárak fele alkalmazott ilyen munkavállalót. Mindez megmutatkozott a végzősök elhelyezkedési statisztikáiban is. Ugyan ez még mindig 95%-os a Dél-Karolinai Egyetemen végzettek körében, de csak azért, mert a képzőhely már a beiskolázáskor

csökkentette a létszámokat. A helyzet nyomán felértékelődött a képzés.

Sok programban az egyetemi könyvtárak komoly szerepet kapnak abban, hogy a hallgatók valós életbeli tapasztalatokra tegyenek szert. Az Illinoisi Egyetemen nagyon szoros kapcsolatot alakítottak ki a helyi egyetemi könyvtárral. A diákok egyetértenek abban, hogy ha nincs valakinek munkatapasztalata, akkor nem számíthat rá, hogy valaha alkalmazni fogják egy könyvtárban. Ennek megszerzésére nyújthat alkalmat a könyvtári gyakorlat.

A Kenti Állami Egyetem és a Texasi Egyetem is rendszeresen alkalmaz óraberben fizetett könyvtáros hallgatókat. Utóbbi egyetemen egy átlagos szemeszterben 40 asszisztensi állás áll nyitva a hallgatók előtt. Sok esetben az egyetemi könyvtárak alkalmazottai is a volt gyakornokokból kerülnek ki. A diákoknak ez egy remek lehetőség arra, hogy színesebbé tegyék a szakmai önéletrajzukat, tapasztalatot szerezzenek, és kapcsolatba lépjenek a volt munkáltatóikkal. A Denveri Egyetemen a diákoknak egy – a diplomamunkához hasonló – 100 órás gyakorlati projekt munka is része a tanulmányi követelményeknek.

Az online kurzusok hallgatóinak még nehezebb gyakorlati tapasztalatokra szert tenni. Ilyenkor az lehet a megoldás, ha gyakorló könyvtárosokat is meghívunk előadónak, akik a saját tapasztalataik alapján mutathatják be a kérdéses területet, majd válaszolhatnak a hallgatók kérdéseire.

Új elvárások is vannak a könyvtár szakosokkal szemben a munkaerőpiacon. A megszorítások ellenére nagyon nagy igény van a készségekre. Már nem csak a publikációkat kell tudni kezelni, de olyan kiegészítő információkat is, mint a kutatási adatok vagy más digitális tartalmak. Egyre nagyobb igény mutatkozik a technológiai készségekre is. A tájékoztatás mellett egy végzősnek tudnia kell például felépíteni és karbantartani egy elektronikus felületet.

Napjaink könyvtárosának otthonosan kell mozognia a gyors változás időszakában. Folyamatosan tanulni kell, új dolgokkal kísérletezni, a kudarcok után pedig gyorsan felállni.

(Tóth Máté)

Lásd még 90

Konferenciák

101/2014

ZEMSKOV, A. I. – SRAJBERG, Á. L.: 20 let krymskim konferenciám : primer ustojčivogo razvitiâ In: Bibliotekovedenie. – (2013) 4., p. 30-36.

A krími konferenciák 20 éve: a folyamatos fejlődés példája

Konferencia -nemzeti; Konferencia -nemzetközi

2013 júniusában huszadik alkalommal rendezték meg a „Könyvtárak és információs források a tudomány, a kultúra, az oktatás és az üzleti élet mai világában” című nemzetközi konferenciát. Az eltelt 20 évet a következő tendenciákkal lehet jellemezni.

Az 1990-es évek elején, a Szovjetunió szétesése után ellenséges hangulat, bizalmatlanság alakult ki mindennel szemben, ami korábban szovjet vagy gyakran orosz volt – ez főleg a volt tagköztársaságok részéről volt érzékelhető. Ilyen körülmények között a nagykönyvtárak vezetői minden erejüket latba vetették, hogy megőrizzék a könyvtárak hagyományos nemzetközi együttműködését. Korábban létrehozott nemzetközi szervezetük évenként rendezett konferenciát Szentpéterváron, Litvániában, Lettországbán. A nemzetközi szervezet automatizálással foglalkozó bizottsága aktivitásának volt köszönhető a CDS-ISIS fejlesztőinek és használóinak összefogása, és a krími konferenciák megszervezése. Az első konferenciát Jevpatorijában, a következőt Foroszban, az összes többit Szudakban tartották. Időközben megszűnt az alapító nemzetközi könyvtári egyesület. Fontos kiemelni, hogy a krími konferenciák társadalmi kezdeményezésen alapulnak, a minisztériumok pénzügyi és jogi támogatásával zajlanak le. A munka gyakorlati részét önkéntesek végzik, a tartalmat semmilyen módon nem cenzúrázzák.

Mára a krími konferencia a világon elismert szakmai fórum lett. Kezdetől fogva részt vesznek rajta az UNESCO képviselői, az IFLA vezetői és számos ismert szakember. Az utóbbi években a konferenciát az IFLA égisze alatt szervezik, és az IFLA fórumát is a konferencia idején tartják. A programban rendszeresen megtalálható az UNESCO „Információ mindenkinék” napja. A szakma elmúlt évi fejlődését évenként Á. Srajberg tekinti át, 2013-ban a téma az elektronikus könyvek és a könyvtárak jövője volt. A konferencia idején könyvtári, információs és kiadói rendszereket, termékeket bemutató kiállítást tartanak; 2013-ban a kiállításon 40 szervezet vett részt.

2013-ban a konferencián 26 országból mintegy 1300 szakember volt jelen, 120 előadás hangzott el, 14 szekció működött. A szokásos előadások, kerekasztalok, vitakörök, prezentációk körét ebben az évben videotémák, hálózati szemináriumok és játékelemek bővítették. A szekciók legfontosabb témái voltak: a FÁK-tagországok integrált közös katalógusa, Zoospace platform heterogén osztott adatok integrálására, az RFID fejlesztési irányai, nyílt hozzáférés, elektronikus könyvtárak, magángyűjtemények mint a múzeumi és könyvtári állományok alapjai, humán erőforrások, hivatás és képzés; működött egy ökológiai szekció is. Jeles

események volt a Krím napja és a Hanti-manyysi könyvtárak napja. A hagyományoknak megfelelően működött az IRBIS (integrált könyvtári rendszer) tanfolyam, megtartotta éves konferenciáját az elektronikus könyvtárak felhasználóinak és fejlesztőinek nemzetközi egyesülete.

A konferencián való részvétel és előadások, a vitakörök és az informális találkozók iránti érdeklődés adja az erőt az orosz nyelv fejlesztéséhez és megőrzéséhez a szakmai kommunikációban.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

102/2014

AGHEMO, Aurelio: Les bibliothèques nationales centrales italiennes. – Bibliogr. látjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – 58. (2013) 6., p. 43-46. Res. angol, német és spanyol nyelven

A két központi nemzeti könyvtár Olaszországban

Feladatkör; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

Olaszországnak két nemzeti könyvtára van. Egyik az 1870 előtti fővárosban, Firenzében, a másik 1870-től létezik a jelenlegi fővárosban, Rómában. Mindkettő közjogilag független egymástól, az országos általános könyvtári vezetéstől, és a Kulturális Örökség Minisztériuma körébe tartozik, ahová a Központi Audiovizuális Intézet (ICBSA), az olasz könyvtárak közös katalógusának intézete (ICCU), az Országos Könyvtári Szolgálat (SBN) és az Olvasás és Könyv Központjának (CEPELL) intézményei. Ezek együttese adja a nemzeti könyvtári és bibliográfiai szolgáltatások összességét.

Mindkét nemzeti könyvtár története szorosan összefügg az olasz állam 1861-es egységesítési politikájának eseményeivel. A könyvek és a könyvtárak mint örökség ekkor váltak az egységes olasz kultúra fő tengelyévé akkori majd négy és fél milliányi kötetükkel. Abban az időben a létező 210 állami, városi, tartományi, tudományos, egyházi és magánkönyvtárból 164-et használhatott a nagyközönség. 1926-ban azonban az összes állami könyvtárat újrászervezték, és ekkor döntöttek egy

nemzeti könyvtár mellett, amelynek szerepe abban az időben jóval árnyaltabb volt a mainál. Bibliográfia-készítési, katalógizálási, dokumentumellátási és szolgáltatási szempontból nem játszott központi szerepet, viszont kivívta magának a „nemzeti” státuszt, amely inkább a néphez, mint az államhoz kötötte. Végül megmaradt a két nemzeti könyvtár, amelyek osztoznak a feladatokon.

A *Firenzei Nemzeti Könyvtár* a 18. században örökölte a bibliofil könyvtáros, Antoine Magliabech 30 ezer kötetét, melyet az végrendeletében a városnak adományozott. Az 1747-ben megnyílt könyvtár minden velencei, később toscanai nyomtatványból megőrzött egyet. 1861-ben az olasz állam megalakulásakor Magliabech könyvtára és a toscanai Palatina könyvtár összeolvadt. Ma önálló fondot képeznek a firenzei nemzeti könyvtárban, de jóval kisebb mérettel, mert a nemzeti könyvtár Arno parthoz közeli költözése után az 1966-os árvíz a régi könyvállomány nagy részét megsemmisítette. Jelenleg ez a könyvtár felel a teljes hagyományos és elektronikus olasz könyvkiadás minden munkálatáért, a doktori tézisek adatbázisáért, az Országos Könyvtári Szolgálat működtetéséért és a kötelempéldány-szolgáltatásért, ennek következtében az Olasz Nemzeti Bibliográfia (BNI) előállításáért. Ezenkívül nagy gondot fordít a kulturális örökség védelmére és az e körbe tartozó régi dokumentumok, könyvek, képek digitalizálására. Ebből a mára több mint 3 milliányi képből az interneten digitális képkönyvtárat nyitottak az Európai Digitális Megőrzés (DPE) keretein belül. A jelenlegi állomány 5 812 955 nyomtatott kötetet, 120 ezer

folyóiratcímét, 3 716 ősnymtatványt, csaknem 25 ezer kötet kéziratot, 29 ezer 16. századi kiadású könyvet és 2 696 327 röpiratot őriz. A könyvtár nemcsak az egyik leglenyűgözőbb itáliai könyvtár, hanem az egyetlen olyan, amely az olasz könyvtártörténet minden állomását dokumentálja.

A *Római Központi Nemzeti Könyvtár*at 1875-ben alapították. 1975-ig a valamikori jezsuiták könyvtárának a helyén állt, miután az ő gyűjteményük volt az a mag, amely alapját képezte a jelenlegi könyvállománynak. Napjainkban a Castro Pretorio zónában van. Természetesen – a firenzei könyvárhoz és minden nemzeti könyvtárhoz hasonlóan – ellátja a nemzeti könyvtári feladatokat, de voltak és vannak sajátos feladatai is. 1943 és 1981 között itt jelent meg az olasz könyvtárak ősnymtatványainak általános katalógusa (IGE). 1989-ben a tudományos kutatás céljaira itt hozták létre az olasz köz- és magánkönyvtárak kéziratállományát reprezentáló 100 ezer mikrofilmből álló Kézirat Központot. Napjainkban a könyvtár állományát az alábbi dokumentumok alkotják: 4 481 248 nyomtatott könyv, 7 912 kötet kézirat, 1 945 ősnymtatvány, közel 26 ezer 16. századi könyv, 50 ezer folyóiratcím, 20 ezer térkép, 10 ezer rajz és metszet, 34 ezer doktori dolgozat. Ugyancsak részt vesz számos projektben, mint például *A 20. század könyvtára*, *Kiadói és nyomdászjelvények* (MAR.T.E), *Digitális folyóiratok* és a *Google Books*.

A két könyvtár fenntartásának óriási anyagi vonzata van. A 2011-es adatok szerint a firenzeiben dolgozó 188 alkalmazottból 40 a könyvtáros, akik 3 100 871 eurós, a római könyvtár 236 alkalmazottjából 74 a könyvtáros, akik 2 686 154 eurós évi költségvetéssel dolgoztak. Az olasz könyvtárosok egyesülete (AIB) a németországi minta alapján és az utóbbi évek gazdasági hanyatlását látva erőteljesen harcol a két nemzeti könyvtár összeolvasztásáért. A nemzeti könyvtárak munkatársainak egy része pedig azért, hogy ne egy minisztériumtól függjenek, hanem teljesen önállóak lehessenek. Azért, hogy függetlenül, még nagyobb odafigyeléssel és felelősségvállalással láthassák el mindazokat a feladatokat, amelyeket egy nemzet múltjából a jövő érdekében és a kultúra szolgálatában fontosnak tartanak.

(Pajor Enikő)

103/2014

BERTHIAUME, Guy – RYAN, Pascale: Bibliothèque et Archives nationales du Québec : le choix de la

convergence In: Bulletin des bibliothèques de France. – 58. (2013) 6., p. 47-53.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Kanada Québec tartományának nemzeti könyvtára és levéltára

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Levéltár; Nemzeti könyvtár

A hármas funkciójú Québec tartomány nemzeti könyvtára és levéltára (BAnQ) 2006-tól működik ilyen formában: három intézmény összevonása után lát el nemzeti könyvtári és levéltári, valamint közkönyvtári feladatokat (<http://www.banq.qc.ca/>), nemre, korra, igényre való tekintet nélkül szolgálja évi hárommillió valós és ötmillió virtuális látogatóját. A Montreal központjában álló könyvtárat 2006 óta több mint 23 millióan (naponta kb. tízezen) keresték fel.

Egy intézmény, három küldetés és tizenkét épület: így jellemezhető az épületegyüttes, melynek vezetői közül az egyik az igazgatásért és az információk szétsugárzásáért, a másik a megőrzésért, a harmadik a levéltári munkáért felel. A közkönyvtári küldetés része az olvasás, kutatás, tanulás, önművelés és kulturálódás, a könyvkiadás és a felnőttképzés, a könyvtárak közötti kapcsolat erősítése és az állampolgárok bevonása a virtuális szolgáltatások fejlesztésébe. Mindez a város szívében, a 33 ezer m² alapterületű nagykönyvtárban zajlik, melyet a városlakók szívesen keresnek fel. (Ebben szerepe van a városvezetésnek is, amely az észak-amerikai közkönyvtári mintát igyekezett megvalósítani; a könyvtár a kapocs a munkahely és az otthon között, a „harmadik hely”).

A nagykönyvtár a többi dokumentációs központtal sokrétű és gazdag szakmai kapcsolatot ápol, amelynek része a könyvtári-dokumentációs szakemberek továbbképzése is. A könyvtár két nagy egységéhez biztosítja az ingyenes és nyílt hozzáférést, a nemzeti könyvtár több mint négymillió dokumentumból álló gyűjteményéhez és americana-quebeciana anyagához. A képek, zeneművek és az aprónyomtatványok is a kulturális örökség részei. A levéltári feladatokat hat különböző helyen lévő levéltár látja el, melyek szabad hozzáférést nyújtanak az átlagembereknek is. Az 59 ezer folyóméternyi anyag 180 ezer levéltári dobozban található, emellett 750 ezer képet és térképet, 15 millió fotót, képeslapot, metszetet és kb. 343 ezer mérnöki és építészeti rajzot, 72 ezer filmet, video- és hangfelvételt őriznek.

Bár sok a közös az intézmények tevékenységében, a munkafolyamatokban is vannak egyedi sajátosságok; közös gondolkodásuk eredményeként ezeket teszik közzé olyan kiadványokban, mint az új levéltári osztályozási, indexelési kézikönyv, melynek megvalósításában könyvtárosok és levéltárosok vettek részt, hogy a keresőmotorok könnyebben találják meg a kérdéses dokumentumokat. Nem vitás, hogy a szakszerűen indexelt dokumentumok kevésbé vesznek el. Közös szakterminológiát is kidolgoztak, melyet alkalmazni kell. A megőrzésben és a digitalizálásban is együttműködnek; az egyes lépéseket egységesítették a rekordok megbízhatóságának és minőségének érdekében. A jól szervezett, szakszerű és a kölcsönös segítségen alapuló munka, adatbevitel, feldolgozás szakszerű alapot teremt a minőségi szolgáltatások számára és annak az internetes portálnak, amely teljes körű kiszolgálást igyekszik biztosítani a tartomány lakóinak. A közös munka gyümölcse ezen is érzékelhető: a több mint 10 milliárdnyi rekord 62%-a levéltári dokumentumokból származik.

A tervek szerint a jövőben a könyvtár minden szolgáltatása lefedi majd a régiót. Ahogy a québeci nemzeti könyvtár előtt a kanadai lebegett példaként, most ő lett példakép a szingapúri könyvtár és azok számára, akik több intézményt kívánnak összevonni. Úgy tűnik, a nemzet könyvtár feladatai párosíthatók a nagyváros kihívásaival, hogy a felhasználók még elégedettebbek legyenek, s közben az összevont intézmények munkája is sokkal eredményesebb lesz. (A <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2013-06-0047-008> címen elolvasható a tanulmány.)

(Pajor Enikő)

104/2014

BRUCKMANN, Denis [et al.]: Enjeux d'espaces, enjeux de publics : l'exemple de la BnF In: Bulletin des bibliothèques de France. – 58. (2013) 6., p. 38-42.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Tér és olvasóközönség: a Francia Nemzeti Könyvtár példája

Felmérés; Használó; Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

Kulturális vagy éppen tudományos projektekből egyaránt ismert a jelenség, hogy az intézmények sajátos tereket kívánnak szentelni, átalakítani vagy hozzácsatolni a már meglévő épületeikhez. A Pompidou Központ, a Louvre üvegpiramisa, a

Branly Múzeum példája ismert mindenki előtt. Mindegy, hogy „harmadik helynek” hívjuk-e ezeket vagy sem, mindez a felhasználóért történik, ő és az ő kívánságai állnak a középpontban.

A Francia Nemzeti Könyvtár régi és új épületeinek újabb átalakításai jól alátámasztják ezt a szemléletet. A régi közönség megtartása és igényeinek kielégítése mellett egy eddig könyvtárba nem járó új közönséget is be akarnak vonzani a François Mitterrand könyvtár új bejáratával, hogy ezzel leegyszerűsítsék a látogatók és az olvasók belső térben megteendő útjait. Az eredeti bejárat ugyanis sok esetben megtalálhatatlan volt, és sok gondot okozott a könyvtár látogatóinak. Ez a láthatatlanság előre megtervezett, tudatos jelenség, a francia építész ötlete volt, de az elmúlt húsz év negatív visszajelzései alapján ő maga ismerte fel a változtatás szükségességét. Most az általa készített „nagy jel” és egy jóval nagyobb fogadópult és tér egyértelművé teszi, hol van a könyvtár főbejárata. A tájékoztató tábla szerepe ugyancsak újragondolt: kulturális információk és minden fontos tudnivaló megjelenik rajta. Ugyancsak a bejáráthoz került egy nagy kávézó, egy új könyvesbolt, kiállítóhelyek és minden olyan, ami családiasabbá, szívélyesebbé teszi a betérő vendég fogadását.

A kulturális programok számára ugyancsak sokkal jobbnak tűnik, hogy a régi pedagógiai gyakorlat színteréül szolgáló két kis terem helyett a felhasználók a nagy olvasóterem melletti teremben kapnak ízelítőt, mintegy bevezetőt a kultúra, a kulturális örökség, a BnF gyűjteményeinek légkörébe. A „Haut-de jardin”, a függőkert nevű könyvtári részt úgy ismerték, mint a tanulás terét nagy termeivel, egy emelvényre állított, túldimenzionált íróasztallal és minden olyan szigorú kellékkel, ami az iskolai oktatás színterére emlékeztetett. Mindezt leváltották mobilabb, személyre szabott kis tanulófülkékkel, ami sikert aratott az új felhasználók körében. A termekből kiemelték a nagy fogadópultokat, otthonosabbá téve ezzel a teret, több esetben „szalon” érzést váltottak ki ezzel. Ezt a hangulatot fokozza még a négyes csoportokban, a margaréta szirmaihoz hasonlóan elrendezett audiovizuális eszközök elhelyezése is, amely nagyobb nyitottságot, jobb közérzetet teremt, mint a régebbi, a fal mellett sorjázott vagy máshol elrejtett gépek sora.

A Richelieu könyvtár, amely bölcsője volt a Francia Nemzeti Könyvtárnak, és a köztudatban a mai napig is úgy ismerik, mint a tudósok, a kutatók könyvtára, ugyancsak meg fog újulni. A szellemi nyitottság szimbóluma lesz a kétoldali bejárat – a Richelieu és a Vivienne utcák felől. Bárhonnan is érkezik majd a látogató, a központi fogadópultnál

találja magát, ahonnan közeli bejárása lesz vagy a nagyterembe, vagy az újjávarázsolt kávézóba. Az új közönséget a különféle pedagógiai és egyéb rendezvényekkel akarják becsábítani. Abban reménykednek, hogy a historikus épület már önmagában hívogató, és ha már egyszer bent van a látogató, akkor a rendezvények, az épület hangulata és az új átalakítások következtében láthatóvá váló nyolc nagy olvasóterem megteszi hatását: a belépők itt is ragadnak. Vagyis az építészeti kulturális örökség bevonzza a kíváncsiskodókat, akik felhasználóvá is válnak. Az ovális nagyterem és egyéb speciális helyszínek hasonló átalakításon esnek át. A nagy kockázat abban rejlik, hogy ezek az átalakítások meghozzák-e a kívánt eredményt: a régi közönség mellett az új megjelenését.

(Pajor Enikő)

105/2014

KOVÁČ, Mišo A.: Jubilujúca Matica slovenská a Slovenská národná knižnica In: Knižnica. – 14. (2013) 9., p. 48-51.

A jubiláló Matica slovenská és a Szlovák Nemzeti Könyvtár

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A cikk a Matica slovenská 150. évfordulója alkalmából az egyesület keletkezésével és a nemzeti könyvtárhoz való viszonyával foglalkozik. Hogyan járult hozzá a Matica a nemzeti könyvtár létrejöttéhez, hogyan újította meg a nemzeti könyvtár a Maticát a sorsfordító 1968-as és 1989-es évek után.

A nemzeti könyvtár a Matica által megteremtett szellemi és kulturális örökségnek köszönhetően jött létre. A Maticához kötődik számos más kulturális intézmény létrejötte is, amelyek a társadalmi akadályok, betiltások ellenére is megalakultak.

A könyvtári gyűjtemény kezdetben egyesületi keretekben működött a Szlovák Nemzeti Múzeum és a Szlovák Ház kereteiben 1941-től. 1948 után itt intézményesültek a tudományos intézetek és kiadók, bár ez az időszak nem nagyon kedvezett a nemzeti gondolatnak. Matica slovenská néven 1954-ben létrejött a nemzeti könyvtár, amely könyvtári, bibliográfiai, levéltári és muzeális feladatokat is ellátott. A kétlakiság a Matica munkatársai között 1954 áprilisától a nemzeti könyvtár és a könyvtári intézet megalapításával is folytatódott. Ez erőteljesen megjelent a százéves 1963-as jubileumi év és az 1968-as események KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 2014/2

során is. A Matica szellemiségének megújításáért folytatott küzdelem a könyvtár dolgozói között 1968-cal kezdődött, a Matica slovenská történeti bibliográfiájának kiadásával. A munkatársak pozitív aktivitása 12 programadó pont megfogalmazásában jelent meg, amelyet sokszor idéztek, és amely máig érvényes elveket rögzített a nemzeti kultúra és anyanyelv védelmében. Az 1963-as jubileumi megemlékezések fő célja az intézmény történetének értékelése volt. Közvetett célja a politikai szervek meggyőzése arról, hogy a nemzeti könyvtárnak új épületre van szüksége, hiszen ekkor nem volt elégséges munkaterület és raktári biztonság sem. A túrócszentmártoni augusztusi százéves jubileum során sikerült az új könyvtárépület alapkövét lerakni. Az események résztvevői az ekkor éppen politikai pozícióba kerülő A. Dubček és J. Lenárt voltak, az alkalomra terjedelmes könyvet is megjelentettek. Ebben azonban nem esett szó arról, hogy mi zajlott a háttérben. Az akkori Kommunista Párt titkára és egyben a Csehszlovák Köztársaság elnöke, Antonín Novotný betiltotta az augusztusi ünnepséghez kapcsolódó felvonulást, és az alapkő letételét a nyilvánosság kizárásával engedélyezte. Novotný a túrócszentmártoni új épületet „valami kis könyvtárnak” minősítette, és helyette az ostravai bányászati főiskola könyvtárának építését gyorsította föl. Ekkor Lenárt lett a kormányfő, aki az építést leállította.

1967 májusában volt a Maticához kapcsolódó mozgalom évfordulója, 1968 tavaszára elkészült a Szlovák Nemzeti Tanács első törvényjavaslatának koncepciója a Matica slovenskáról. Az 1968-as csehszlovák tavasz elfojtása és a megszállás után az ún. „normalizálás” keretében elbocsájtásokra került sor.

2000-től kezdve mindkét intézmény életében megújulásra került sor, amely a Matica és a nemzeti könyvtár szétválásához vezetett. Mindkét intézmény életében megindult az önállóvá válási folyamat. A Matica olyan egyesület, amely a nemzeti kulturális törekvések egyesítőjévé, megtestesítőjévé vált 1863-as létrejötte óta. A Szlovák Nemzeti Könyvtár dokumentációs és információs tevékenységet folytat, a Matica kulturális tevékenységei között könyveket ad ki, amelyeket a könyvtár feldolgoz és megőriz. Vitathatatlan mindkét intézmény kulturális szerepe és fontossága, amely hozzájárul Szlovákia szlovák és más nemzetiségű polgárai művelődéséhez és fejlődéséhez. A kulturális térben mindkét intézménynek fontos helye és küldetése van.

(Prókai Margit)

106/2014

RACHINGER, Johanna: Die Österreichische Nationalbibliothek und ihre Vision 2025 In: Bibliothek. – 37. (2013) 3., p. 288-292.
Res. angol nyelven

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár távlati terve, a Vision 2025

Digitalizálás; Jövő könyvtára; Nemzeti könyvtár; Prognózis

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár (ÖNB) 2012-ben távlati terveit bocsájtotta a nyilvánosság elé *Vízió 2025. Tudás a holnap világa* számára címmel. Nem előrejelzésről van szó, hanem annak meghatározásáról, hol tart majd az ÖNB 2025-ben. Az a legfontosabb, hogy reflektáljon arra a társadalmi értéktöbbletre – és ezt szemléletesen közölje is a nyilvánossággal –, amit a könyvtárak, főleg a nemzeti könyvtárak a jövőben is nyújtani fognak. E mögött az a meggyőződés rejlik, hogy a dinamikus fejlődő digitális tudástársadalomban rendkívül fontos a könyvtárak jövőjének megtervezése, ha nem akarjuk, hogy a fejlemények legázolják őket, és a történelem hátsóudvarában találják magukat. A tudomány és a kutatás világa bizonyára egész más, mindenesetre főleg digitális lesz 2025-ben.

A *Vízió 2025* az ÖNB-ben folytatott széles körű megbeszélés-sorozat eredménye. Szilárd társadalmi értékekből indul ki, melyek az ország központi könyvtárát jellemzik, és melyek a jövőben is megmaradnak. Az ÖNB az alábbi alapelvek mellett kötelezi el magát: szabad hozzáférés a tudáshoz, az innováció, a képzés és a felelősség. A fenti értékekből kiindulva és a nemzeti könyvtár történetileg kialakult feladataira vonatkoztatva a vízió öt fontos pontja rajzolódik ki az ÖNB számára: 1) a digitalizálás, 2) a tudás biztosítása, 3) egyszerű, hálózati hozzáférés a tudáshoz, 4) a tudományos kutatás aktiválása, 5) széles kulturális kínálat. A cikk ezután részletesen ismerteti az öt pontot, majd kiemeli a könyvtárak fejlődéséhez nélkülözhetetlen feladatait. (A *Vision 2025* elolvasható a http://www.onb.ac.at/files/OENB_Vision2025_20121016.pdf címen.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 82, 115

Felsőoktatási könyvtárak

107/2014

BOWMAN, Adam C.: 24-hour academic libraries : adjusting to change In: Journal of access services. – 10. (2013) 4., p. 217-239.

24 órában nyitva tartó felsőoktatási könyvtárak

Felsőoktatási könyvtár; Igény; Munkaszervezés; Nyitvatartási idő; Személyzet

A tanulmány célja az volt, hogy feltárja azokat a felsőoktatási könyvtárakban alkalmazott intézkedéseket, amelyek a 24 órás nyitva tartás bevezetésekor és működtetésekor sorra kerülnek. Öt mélyinterjúút készítettek 24 órát nyitva tartó felsőoktatási könyvtárak jelenlegi vezetői szintű könyvtárosai körében. A feltáró interjúkból kiderült, hogy hasonló intézkedésekre került sor a biztonság, a költségvetés, az alkalmazottak feladatai, az épületbe jutás, az információkhoz való hozzáférés és a szolgáltatások megfelelő szakmai szintjének megőrzése tekintetében. Apróbb különbségek csak a személyzet számában, a képzettségi szintjében, a kínált előnyökben, szakmai gyakorlatban és a munkaerőben volt tapasztalható. A hasonlóságok érdekes bepillantást engedtek a 24 órás könyvtári működésbe. A szerzők megállapításai összhangban voltak a korábbi kutatások eredményeivel részleteiben is (olvasói igények, költségvetési korlátok, szolgáltatások, az épület méretei terén). Valószínűsíthető, hogy a leírt információk alapján hasonló lépéseket fognak tenni a 24 órás szolgáltatásra vállalkozó felsőoktatási könyvtárak.

(Autoref.)

108/2014

HURST, Susan: Current trends in UK university libraries. – Bibliogr. In: New library world. – 114. (2013) 9/10., p. 398-407.

Aktuális trendek a brit egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Jövő könyvtára; Prognózis

A brit felsőoktatási intézmények között nagy versengés van kialakulóban, mivel csökken az állami támogatás, nőnek a tandíjak, várhatóan csökkennek a hallgatói létszámok, és – egyebek mellett – nehezebbé válik a külföldi hallgatók fogadása is. Megfigyelhető, hogy a felsőoktatásban

a minőség fogyasztóközpontú értékelése és a hallgatói élmény kerül előtérbe; ez a szemlélet a könyvtárakban is megmutatkozik.

A felsőoktatási könyvtáraknak folyamatosan igazolniuk kell finanszírozásuk jogosságát mind az állam, mind az intézmény előtt. A piachoz való alkalmazkodásuk és a hallgatói élmény növelésére való törekvésük főként a következő négy területet érinti: a könyvtári tereket, a gyűjteményeket, a szolgáltatásokat és a személyzetet.

A könyvtári terek tanulási terekké, virtuális tanulási környezetté és információs közterekké alakulnak át. A fejlesztések során növelik a számítógépes munkaállomások számát, a tanulási tereket drót nélküli hálózatokkal látják el, továbbá közösségi életre és csoportos tanulásra alkalmas, rugalmasan alakítható tereket hoznak létre.

A gyűjteményekre szánt költségvetés több mint kétharmadát elviszik az elektronikus folyóiratok. A jövőben várható az e-könyvek előretörése is; eljőhet az az idő, amikor választani kell, hogy nyomtatott vagy e-könyveket szereznek-e be. Megeshet, hogy néhány intézményben a beszerzési döntéseket teljességgel átveszik az oktatók és a használók (ezekkel egyébként is szoros az együttműködés). A várható kihívások: a használók igényeihez igazodva könnyen kezelhető interfészeket kell kialakítani, amelyek az egész gyűjteményben egyszerre keresnek; népszerűsíteni kell az intézmény egyedi gyűjteményeit; fel kell vállalni a kutatási adatok, tananyagok és virtuális tanulási rendszerek kezelését.

A hagyományos szolgáltatásokat (pl. helyben használat, könyvtárközi kölcsönzés) háttérbe szorítják az automatizált szolgáltatások, a távoli (campuson kívüli) és a virtuális hozzáférés. A könyvtárak sok helyen közös irányítás alá kerülnek a hallgatóknak nyújtott egyéb szolgáltatásokkal. A csökkenő költségvetések ellenére a könyvtárak igyekeznek bővíteni szolgáltatásaikat (példák: információszolgáltatás e-mailben és a közösségi médián keresztül, a könyvek és laptopok önálló, automatikus kölcsönzése a hét 7 napján, napi 24 órában). Fontos lehetőséget ad a könyvtári ellátás javítására az intézmények közötti együttműködés, különösen a távoktatásban részt vevők és a külföldi hallgatók esetében. Nő az igény a személyre szabott szolgáltatások iránt, és a nagyközönség is szeretné használni a felsőoktatási könyvtárakat.

Ami a személyzetet illeti, a munkabérekre szánt összegek csökkennek a költségvetésben, ezért csökken a könyvtárosok létszáma (ma már 550 használóra jut egy könyvtáros szakember a felsőoktatási területen). A könyvtárosok feladatai új teendőkkel bővülnek: foglalkozniuk kell a szellemi tulajdonnal kapcsolatos kérdésekkel, a

licencekkel, e-tanulási tartalom létrehozásával és kezelésével, digitális írástudás és információs készségek oktatásával, marketinggel és támogatásszerzéssel. A használók képzése iránt minden eddigénél nagyobb igény mutatkozik.

(Hegyközi Ilona)

109/2014

NYGRÉN, Ulla: Change and leadership In: Scandinavian public library quarterly. – 46. (2013) 4., p. 12-13.

A változás és a vezetői munka

Egyetemi könyvtár; Felsőoktatási intézmény; Vezetés

Finnországban 2010. január 1-jével új felsőoktatási törvény lépett életbe. A reform csökkentette az intézmények számát, és nagyobb önállóságot adott számukra, továbbá jelentős hatást gyakorolt a könyvtárak irányítására is. A könyvtárak igazgatóitól ma már elvárják, hogy – a korábbi, szakmai tudásra alapuló vezetési módszerek alkalmazása helyett, amelyet nem tartanak szükségesnek – új típusú vezetői kompetenciákkal rendelkezzenek, különösen a pénzügyi irányítás és a változásmenedzsment területén.

A könyvtár ma már nem magától értetődő része egy-egy egyetemnek, hanem – a többi infrastrukturális szolgáltató részleghez hasonlóan – befektetésnek tekintik, és megtérülését értékelik. A könyvtárigazgatónak képesnek kell lennie arra, hogy nyomon kövesse és elemezze, hogy boldogul az intézmény gazdasági-pénzügyi tekintetben, mennyire hatékony a működése. A vezetőknek és a beosztott munkatársaknak a reformokkal is foglalkozniuk kell, a változások kezeléséhez szükséges készségeknek kell birtokában lenniük.

A Turku Egyetem két felsőoktatási intézmény integrálásával alakult meg. Maga az egyetemi könyvtár is két intézmény egyesülésével jött létre, és ezt követően alapos reformokon ment keresztül. Hét tanszéki könyvtárból három tudományterületi könyvtár alakult.

Az átalakulás egy olyan projekthez kapcsolódott, amelyet az egyetem elnöke kezdeményezett. Célja az adminisztratív és támogató szolgáltatások ésszerűsítése és a költségek csökkentése volt. A könyvtár számára ennek keretében egy, az egyetemi közösség és a könyvtárosok képviselőiből álló bizottság megfogalmazta a 2016. évre szóló jövőképet, amely a szolgáltatások iránti igényekből indult ki. Eszerint a tudományterületek számára szóló speciális szolgáltatások a tudományterületi könyvtárakba kerülnek, a

szolgáltatásokat előkészítő belső munkafolyamatokat pedig a központi könyvtárban összpontosítják.

Az előkészületben lévő változásoktól mindenki mást vár: az egyetem vezetése gazdaságos, hatékony és olcsó működést; a használók releváns információt és gördülékeny szolgáltatásokat; a könyvtár munkatársai pedig biztos és értelmes munkát. A változások –minden nehézség ellenére – mindig óriási lehetőséget képviselnek a vezetők számára.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 88, 89, 90, 91, 114, 117, 125, 130, 131, 134, 138, 141, 144, 147, 150, 153

Közművelődési könyvtárak

110/2014

GOULDING, Anne: The Big Society and English public libraries : where are we now?. – Bibliogr. In: New library world. – 114. (2013) 11/12..., p. 478-493.

A Big Society és az angol közkönyvtárak: hol tartunk most?

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Társadalmi kezdeményezés; Társadalmi követelmények

Az angol közkönyvtárak is kénytelenek szembesülni a költségvetési megszorításokkal, amelyek csökkenő nyitva tartást, redukált létszámokat, alacsonyabb beszerzési kereteket valamint emelkedő büntetési tételeket, magasabb beiratkozási és egyéb díjakat eredményeztek. A helyi önkormányzatokat ez arra ösztönözte, hogy a helyi közösséggel és a privát szférával való intenzívebb együttműködéssel oldják meg a közszolgáltatásokat a „Big Society” elképzelés szellemében.

A *Big Society* (Nagy Társadalom) a David Cameron miniszterelnök vezette konzervatív párt ötlete volt, amely a közösség közszolgáltatásokba való szélesebb körű bevonását kezdeményezte. Három kulcsmozzanata, hogy (1) a közszolgáltatások ellátásába bevonják a magánszféra intézményeit, (2) az embereknek nagyobb beleszólást engednek a helyi ügyek alakulásába, (3) a közösség tagjai által ellátott tevékenységeket kezdeményeznek jellemzően önkéntes alapon.

Az elképzelés támogatói szerint a szolgáltatások így jobban a közösség igényei szerint alakulnak,

bátorítják a civilek részvételét a közügyekben, segítenek felismerni az egyéni és a helyi értékeket, növelik a közösség erejét. Ezzel szemben kritikusai úgy vélik, hogy a Big Society nem más, mint a kormány kétségbeesett költségcsökkentési kísérlete, amelyből csak a jobb módú egyének és önkormányzatok tudnak jól kijönni.

A közkönyvtári szektorban a Big Society mindhárom pillére megfigyelhető. Több példa is van arra Anglia-szerte, hogy vállalkozásokat is bevonnak a közkönyvtárak működtetésébe. Egyetlen esetben került sor a könyvtár tényleges magánkézbe adására. Komoly veszélyt jelent ebben az esetben, hogy csak a költségek radikális csökkentésével tudnak profitot elérni, és nem a színvonal emelésével. Szintén kockázatot jelent, hogy egy vállalat szívesebben koncentrálna a mérhető és igazolható kimenetekre (tagság, forgalmi adatok stb.) mintsem a tényleges – a használók életminőségét javító – eredményekre.

A közösség bevonását a könyvtárak jellemzően a saját tereik közhasználatba adásával, helyi közösségekkel való együttműködésekkel és a helyiek döntéseibe való beleszólásának támogatásával érik el. Pozitívum, hogy a közösséggel együtt hozott döntések relevánsabbak lehetnek, ugyanakkor az emberek igen kis része érzi úgy, hogy valóban hatással lehet ezekre.

A közösségi tevékenységek terén jellemző az önkéntesség, amelynek két modellje van: (1) a bevonásos modellben az önkéntesek értéket adnak az alapszolgáltatásokhoz, az (2) átruházásos modellben a csoport tagjai átveszik a szolgáltatás működtetését.

Ideális esetben az önkéntesek nem a létszámleépítések során elveszített munkatársak pótlására szolgálnak, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy ez reális veszély. Önkénteseket igazán széles körben a könyvet házhoz típusú szolgáltatásokban alkalmaznak. Az önkéntesek bevonása megoldást jelenthet a különböző – nehezen megszólítható – társadalmi rétegekkel való kapcsolatteremtésre.

Az átruházásos modell eredményét jelentik a közösség által vezetett könyvtárak, amelyeknek kétféle típusa van. Az elsőben nem vállal szerepet az önkormányzat, a másodikban azt azzal együttműködésben működtetik. A közösség által vezetett könyvtárakkal kapcsolatban felmerül, hogy ezek mennyire tekinthetők a könyvtári ellátás részének, egyáltalán vonatkozik-e rájuk a könyvtári törvény. Szintén kérdéses a fenntarthatóságuk. Teljesen önkéntes alapon csak nagyobb létszámú közösségek esetében szoktak hosszabb távon is működőképesek maradni az intézmények.

A Big Society elképzelés megvalósulása tetten érhető az angol közkönyvtárak működésében, de az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az ötlet inkább szól a pénzek elvonásáról, mint a helyi értékek erősítéséről.

(Tóth Máté)

111/2014

JAEGER, Paul T.[et al.]: Democracy, neutrality, and value demonstration in the age of austerity. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 83. (2013) 4., p. 368-382.

Demokrácia, semlegesség és ezek értékének felmutatása a megszorítások korában

Feadatkör; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A közkönyvtár és a demokrácia kapcsolata régóta magától értetődő, már-már misztikus toposz, a szakma alfája és ómegája. A köztudatban a könyvtár a demokrácia közvetítőjeként él: az információk forrása és csatornája, a közösség tagjainak támasza a tanulásban, művelődésben, az önálló véleménnyel bíró, öntudatos polgárrá nevelődésében.

A politikai és anyagi támogatás megszerzéséhez azonban nem elégséges, hogy a könyvtárak saját, demokráciában betöltött szerepüket számadatok nélküli, retorikai eszközként használják. A támogatásszerzést tovább nehezíti, hogy a könyvtárak hagyományos politikai semlegessége nem teszi lehetővé a lobbizást, az egyik vagy másik párt mellett való elköteleződést. Az értéként számon tartott könyvtári semlegességet azonban napjainkban sok kritika éri, és valós voltát sokan és sokféleképpen cáfolják.

A Reagan- és Thatcher-érában uralkodóvá vált neoliberális gazdasági szemlélettel kombinált újkonzervatív politikai eszmerendszer, majd később a globális gazdasági válság egyre jobban megkérdőjelezte a közösségi javak értékességét. Ez az uralkodóvá vált közgazdasági szemlélet semmit nem ismer el, aminek nem látja materiális értékét. A döntéshozók a busás anyagi hasznot közvetlenül nem termelő oktatási és kulturális intézményeket – így a könyvtárakat is – folyamatos megszorításokkal sújtják. Márpedig igen nehéz közgazdasági értékmérőkkel kimutatni a könyvtárak által nyújtott hiteles információ, a képzés, az irodalom, a kultúra, a közösségi térben való rekreáció gazdasági hasznát. Hogy mégsem lehetetlen, az látható a közoktatásban már kialakított mutatókból, melyekkel alá tudják támasztani tevékenységük kifizetődő voltát, és

amelyek hatással bírnak a politikai döntéshozásra is. A könyvtáraknak követniük kell a példát. A politikusokat és döntéshozókat ugyanis a könyvtárak fontosságának egyszerű sulykolásával nem lehet eltántorítani a megszorító intézkedésektől, csak meggyőző és gyakorlatias demonstrációval. A mechanikus mutatók helyett – mint a beiratkozott olvasók és a kölcsönzések száma – a szolgáltatások, a használóknak nyújtott információk, a programok közösségre gyakorolt hatását kellene láthatóvá tenni. Egy 2010-es tanulmányból tudjuk például, hogy az internet segítségével állást kereső 30 millió ember közül 3,7 millióan a könyvtár által nyújtott internetes lehetőségek segítségével jutottak munkához, és lettek szociális ellátottakból újra adófizető polgárokká. Hasonlóképpen ki lehetne mutatni a könyvtárnak a helyi gazdasági fejlődésre, a lakosság egészségi állapotára, az oktatásra gyakorolt pozitív, gazdasági vonatkozású hatásait is.

A csöndes beletörődés és a semlegesség hangoztatása a jelenlegi, megszorításokat pártoló politikai és gazdasági környezetben nem megfelelő hozzáállás. Hatékony stratégiát kell kialakítani, mellyel a forrásosztó döntéshozók meggyőzhetőek a könyvtárak gazdasági, társadalmi kifizetődőségéről.

(Fazokas Eszter)

112/2014

MAINKA, Agnes [et al.]: Public libraries in the knowledge society : core services of libraries in informational world cities. – Bibliogr. In: Libri. – 63. (2013) 4., p. 295-319.

Közkönyvtárak a tudástársadalomban: a könyvtárak alapvető szolgáltatásai az információs világvárosokban

Feladatkör; Információs társadalom; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások; Társadalmi követelmények

Az információs városok a tudástársadalom prototípusos terei. A közkönyvtárak fontos szerepet játszanak az információs városok digitális, intelligens, tudás- és kreatív infrastruktúrájának részeként. A könyvtáraknak helyi tényezőkként gazdasági értékük van az információs városok két terében, a fizikaiban és a digitálisban. Emiatt osztozták a szerzők a könyvtári szolgáltatásokat két fő csoportra, digitális és fizikai könyvtárra. 31 meghatározott esetben empirikusan vizsgálták közkönyvtáraik alapvető szolgáltatásait weblapjaik tartalomelemzése segítségével. Továbbá tanulmányozták a könyvtárak közösségi média

tevékenységét. Sok könyvtár ingyenes e-dokumentumokat (főleg e-könyveket, e-folyóiratokat és bibliográfiai adatbázisokat) biztosít olvasóinak. A könyvtárak digitális tájékoztatást is nyújtanak, elsősorban elektronikus levélben és webes űrlapokon. A közösségi médiában való jelenlétük a Facebookon és a Twitteren közzétett információkkal történik. Majdnem minden vizsgált könyvtár vonzó építészeti látványosságot képvisel környezetében. A gyermekek számára biztosított terek mellett a könyvtárakban tanulásra és együttlétre, kisebb mértékben moduláris, munkára alkalmas terek is vannak. A legtöbb könyvtár biztosít wifit az épületen belül, több mint a felükben alkalmazzák az RFID technológiát. A prototípusos közkönyvtárnak a tudásalapú társadalomban két alapvető szolgáltatása van, (1) digitális szolgáltatásokkal segíti a város és régió lakosságát, a vállalatait és a közigazgatását, nevezetesen e-dokumentumokkal és tájékoztató szolgálattal, felhasználóival pedig a közösségi médián keresztül kommunikál, (2) fizikai tereket biztosít a találkozásra, tanulásra és munkavégzésre, valamint helyet a gyermekek és más csoportok számára is egy olyan épületben, mely a város látványossága.

(Autoref.)

Lásd még 86, 142

Mozgókönyvtárak

113/2014

OČIPKOVÁ, Ludmila: Druhé desaťročie bibliobusu In: Knižnica. – 14. (2013) 11-12., p. 31-34.

A bibliobusz második évtizede

Mozgókönyvtár; Szolgáltatások használata; Támogatás - más országnak

Az 1993-as év Svidník (Felsővízköz) könyvtárának életében meghatározóvá vált egy új könyvtári információs szolgáltatás, a mozgókönyvtári ellátás bevezetése miatt. A holland-szlovák mintaprojekt Szlovákiában egyedülálló módon két bibliobusz elindítását tette lehetővé.

A holland kormány 1990-ben határozta el a kelet-európai térség támogatását, amelyet követően 1992-ben megszületett az együttműködési megállapodás a könyvtári szolgáltatások fejlesztésére. A holland partnerkönyvtár az akkori svidníki járási könyvtárral lépett kapcsolatba. A

választás azért esett rájuk, mert a járás területén sok aprófalvas, kis lélekszámú település található, így itt ez a szolgáltatástípus a legjobb megoldás. A bibliobuszok a város és a vidék közti fizikai és mentális távolság leküzdésére is alkalmasak voltak, jó alternatívát jelentettek a stagnáló vidéki könyvtárak helyett. 1993. október 23-án állt szolgálatba a két busz 74 település 20 ezer főnél nagyobb lakossága számára. A heti menetrenddel közlekedő buszok a településeken 15–60 percet töltöttek. Az 1994-es adatok szerint a 3400 könyvtárhasználó több mint 141 ezer könyvtári egységet kölcsönzött, és összesen 60 ezer látogató kereste fel a buszokat. A kétéves kísérleti mintaprojekt azt igazolta, hogy a mobil szolgáltatás sikeres, ezért 1995-től folytatódott a program. Kezdetben a Libris integrált rendszert használták, de 2010-től a bibliobuszok is átválttak az országosan egységes VIRTUA integrált könyvtári rendszerre, amely a harmadik generációs integrált rendszer bevezetésével a KIS3 projekt során valósult meg.

1993-ban a buszok állománya 14 788 könyvtári egységből állt, amely mára 31 417 egységre növekedett. A buszokon egyszerre összesen 3000 (különböző típusú) dokumentum található, melyek többsége szlovák nyelvű, de idegen nyelvű és a kisebbségek nyelvén megjelenő dokumentumokat is kínálnak. Az állományt a buszokon tematikus rendben, 27 téma köré csoportosítva helyezték el. Az elmúlt 20 év alatt az egyik buszt kivonták a forgalomból a rossz állapota miatt, 15 évig (2008-ig) szolgálta a közönséget. Jelenleg 60 településen a több mint 20 ezer lakost egy busz látja el két térségben, a páros és páratlan heteken felváltva közlekedve.

A busz a használóinak nemcsak kölcsönzést és könyvtárközi kölcsönzést biztosít, az előjegyzés és hosszabbítás, a házhoz szállítás, a bibliográfiai, tájékoztató, információs és reprográfiai szolgáltatás is elérhető általa. Ezekon kívül változatos kulturális és ismeretterjesztő előadásokat, foglalkozásokat is kínál. Az elmúlt 20 évben számos olvasásnépszerűsítő programot, akciót szerveztek: 1993 és 2012 között összesen 516 rendezvényt. A bibliobuszos szolgáltatást a közös projekt során 1995-ben vándorkiállítás népszerűsítette.

A húsz év alatt a bibliobuszok összesen 2 millió könyvtári egységet kölcsönöztek, ez évente átlagosan 100 ezer kölcsönzést jelentett. 1993 és 2012 között 500 ezer látogató kereste föl a mozgókönyvtári szolgáltatást, ami évente átlagosan 24 ezer látogatót jelentett.

A húsz évvel ezelőtt Svidníkben indított projekt sikeresnek bizonyult, teljes értékű könyvtári-

információs szolgáltatásokat nyújtott nemcsak a települési, hanem az iskolai könyvtárak számára is. Hozzájárult ahhoz, hogy a vidéken élőkhez a városlakókéhoz hasonló könyvtári szolgáltatások eljussanak, a vidékiek hátrányos helyzete csökkenjen, esélyeik javuljanak.

(Prókai Margit)

Tudományos és szakkönyvtárak

114/2014

VOOS, Claudia: Schätze im Schlaraffenland : archäologische Bibliotheken in Rom : Auslandsaufenthalt mit dem Erasmus-Program In: BuB. – 65. (2013) 11-12., p. 772-775.
Res. angol és francia nyelven

Régészeti könyvtárak Rómában: tanulmányúti beszámoló

Egyetemi könyvtár; Szakkönyvtár -történettudományi

A bonni egyetem régészeti és kulturális antropológiai intézetének könyvtárosa egy hétre Rómába látogatott a *Sapienza* Egyetem ókortudományi tanszékére, hogy tapasztalatokat szerezzen arról, milyen körülmények között dolgoznak ottani kollégái, s melyik könyvtárba járnak a német diákok, ha egy vagy két félévre Rómába mennek tanulni.

A *Sapienza* 130 ezer diákjával Európa legnagyobb egyeteme. A szerző először az ókortudományi tanszék három prézens könyvtárát kereste fel, melyek egy épületben, de más-más emeleten helyezkednek el: 1. az ókori régészet,

keresztény/középkori régészet és etrusz-kológia/italica, 2. a görög és latin filológia, 3. az ókortörténet, topográfia és epigráfia könyvtára. (Az őskor régészeti könyvtára egy másik épületbe került más intézetek könyvtáraival egyetemben.) Az ókortudományoknak nagyjából kétszáz diák hallgatója van.

Az ókori régészeti könyvtár 50 ezer kötetét öt teremben üvegajtós szekrényekben használják a napi három órás nyitva tartás alatt. (Az egyetem könyvtárai a *Sebina* rendszert használják), az online katalógusban a tételek lelőhelyét is feltüntetik (http://opac.uniroma1.it/SebinaOpacRMS/Opac?sysb=GR_1).

Az 1667-ben alapított *Alessandrina* könyvtár is az egyetem területén van (egymillió kötet, köztük 700 ősnymtatvány), de 1975 óta már a kulturális tárca alá tartozik (<http://www.alessandrina.lib-rari.beniculturali.it/>). Az egyetemen kívül számos külföldi akadémia és kulturális intézet rendelkezik jelentős régészeti könyvtárral Rómában. A belga, dán, egyiptomi, holland, román, svéd mellett a britek, franciák és a németek is fontos intézményekkel rendelkeznek.

A cikk végén a szerző a Német Régészeti Intézet (*Deutsches Archäologisches Institut*) római részlegének (<http://www.dainst.org/de/departement/abteilung-rom?ft=all>) korszerű könyvtárát mutatja be.

(Murányi Lajos)

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 136

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

115/2014

BURGESS, Lucie: De l'accumulation des connaissances à l'intelligence des connaissances : la stratégie de contenu de la British Library, 2013-2015 In: Bulletin des bibliothèques de France. – 58. (2013) 6., p. 54-62.
Res. angol, német és spanyol nyelven

A British Library tartalomstratégiája 2013–2015-re

Állománygyarapítás; Hozzáférhetőség; Középtávú terv; Nemzeti könyvtár

A világ egyik legnagyobb könyvtára, a 150 milliós British Library (BL) egyik fő célja, hogy hozzáférést biztosítson a nyomtatott és elektronikus kulturális örökséghez felnőttek, fiatalok, szakemberek számára tanulás információkeresés és kedvtelés céljából. Nincs olyan egyéni, kereskedelmi vagy tudományos kérés, amit ne teljesítenének. Éppen ezért nagy

felelősséggel jár a kötelempéldányok megszerzése, hiszen a BL még csak 40 éves hivatalosan.

2012-ben átdolgozták a könyvtár gyűjteményfejlesztési stratégiai tervét, melynek kulcsszavai a *tartalom* és az *összekapcsolás* lettek, vagyis a tartalom és a hálózat összekötése. Mindezt szigorú válogatási szempontok alapján teszik. Mindent gyűjtenek, ami a nemzeti kulturális örökség körébe tartozik, és minden olyat is, ami az Egyesült Királyságban készült. A könyvtár 14,9 millió fontos éves beszerzési keretéből minden évben óriási összegeket fizetnek értékes egyedi vagy ritka darabokért (a válság miatt csökkenő forrásai ellenére is). Nagy-Britannia a tudományos publikációk egyik legnagyobb kiadója és fogyasztója. A világ tudományos cikkeinek 6%-a itt születik. A legfrissebb felmérések is igazolják, hogy az angol cikkek tudományos színvonala, újszerűsége és sokrétűsége kiváló. A nemzeti könyvtár is részt vesz e kiválóság elérésében nemcsak saját kutatógárdája, és a kutatókat kiszolgáló információszolgáltatása, hanem a felsőoktatási könyvtárakkal közösen létrehozott gyűjtemény, a *UK Research Reserve* révén is.

A folyamatos technológiai fejlődés állandóan új helyzet elé állítja a könyvtár kb. kétszáz magasan képzett szakemberét. A hatalmas mennyiségű adattal tudni kell bánni az új elvárásoknak megfelelően. Ezek egyike a *felhőkbe* ágyazott adathalmaz, melyet kérésre állítanak össze, vagy az új fizetős szolgáltatások, mint a *Netflix* (filmes) vagy a *Bloom.fm* (zenei). A felhasználók fő elvárása már az, hogy bárhol vagy otthon hozzáférhessenek a szükséges információkhoz. Szerintük a könyvtárak úgy működjenek, mint az Amazon vagy a Google (információk, vásárlás, letöltés, megosztás egy helyen). A *Google Scholar* és a *Microsoft Academic Research* tudatja, mely tartalmakért kell fizetni, és melyekért nem. Az e-book tulajdonosok az *OverDrive* vagy a *NetLibrary* szolgáltatását használják. Újabban bérlet váltható ezekhez vagy olyan streaming modellekhez, mint a *Scribd*.

Ma már minden nagy angol kiadó szolgáltat digitalizált tartalmat. Az *STM Publishing* szinte nem is ad ki nyomtatásban semmit, pedig a képzőművészet és a humán tudományok terén még jelen van. A digitális változat kedvező az információ visszakeresése szempontjából, lehetőséget ad a szöveg- és adatbányászatra is; a tartalmak mind dinamikusak (hiperlinkek, videók, 3D-s applikációk stb. vannak bennük). A hagyományos cikkek esetében ez nehezebb. A legégetőbb gond a szükséges pénz előteremtése, s nehéz helyzeteket szül a nyílt hozzáférésű publikálás terjedő gyakorlata, melyet már monográfiáknál is alkalmaznak (*Knowledge Unlatched*, *Springer Open*). A BL

szívesen vesz részt ebben is (pl. az *Europe PubMed Central*-al közösen). Jóllehet a felhasználók részére mindez ingyenes, a kiadók, könyvtárak számára jelentős anyagi vonzata van, hiszen egy teljes rendszert kell működtetniük hosszú távon.

A BL már 2010-ben közzétette tervét (*Vízióink 2020-ra*), amelyben nemcsak kiáll a szabadon elérhető információszolgáltatások mellett, hanem számos projektben bizonyítja is ezt a véleményt. Éppúgy részt vesz a Google-projektben, mint a 40 millió folyóirat vagy a több millió, arab világról szóló oldal digitalizálásában. Az elvek a gyakorlatban testet öltenek: a BL tudatosan fejleszti állományát, egyes témákhoz újszerű szolgáltatásokat nyújt, amit olvasói igények határoznak meg. Kutatók, egyetemi szakemberek részvételével portálok készülnek (Broadcast news stb.), melyek mobilon, a Twitteren és a Facebookon is elérhetők. A jövőben elsősorban az elektronikus dokumentumokra helyezik a hangsúlyt: 2020-ra el akarják érni, hogy az állomány kb. 70%-a így legyen használható. (Mindezt a közösségi felhasználók ingyenes munkája is kiegészíti.) A BL úgy akar modern könyvtár lenni, hogy megőrizi eredeti funkcióját, de a felhasználók elvárásaihoz és technika újdonságaihoz igazítva. (Megtekintésre javasolt helyek a <http://www.bl.uk/>, <http://www.bl.uk/2020vision>, <http://www.web.archive.org.uk> és a <http://sounds.bl.uk/>)

(Pajor Enikő)

116/2014

LÓPEZ, Ania – MAYR, Peter: EVA (ErwerbungsVorschlags-Assistent) assists in collection building! Using ILL data for patron-driven acquisition In: Interlending & document supply. – 41. (2013) 4., p. 122-127.

Az EVA segít a gyűjteményfejlesztésben. Könyvtárközi kölcsönzési adatok felhasználása a használó által irányított beszerzésben

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -regionális; Integrált gépi rendszer; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkafolyamat

A Duisburg-Esseni Egyetem Könyvtára esettanulmány keretében vizsgálta az EVA (*ErwerbungsVorschlags-Assistent*) számítógépes alkalmazás működését a könyvtárközi kölcsönzéssel és a könyvvásárlással összefüggésben. Ennek az eszköznek a bevetésével azt szerették volna elérni, hogy megsűrjék a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket, csökkentsék számukat, ugyanakkor hasznos beszerzési javaslatokat gyűjtsenek össze.

A projekt 2010-ben indult egy szakdolgozat témaként, majd létrehozták az EVA prototípust, végül pedig rendszeres szolgáltatás lett belőle. Már korábban is gyakorlat volt, hogy a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket felhasználták a gyarapításban a beszerezni kívánt művek deziderátumainak készítésére. Az EVA alkalmazásánál a következő alapelvekből indultak ki: 1. el kell kerülni a szükségtelen könyvtárközi kéréseket, 2. meg kell oldani, hogy a szakreferensek gyorsan és könnyen dönthessenek a könyvtárközi kérés szükségességéről, 3. maga a termék legyen alkalmazható más könyvtárakban is. Kidolgoztak egy standard és egy alternatív munkafolyamatot. A standard munkafolyamatban a kéréseket ellenőrzik, hogy megfelelnek-e bizonyos kritériumoknak (van-e ISBN, a mű kapható-e, milyen nyelvű, mikor jelent meg). A kéréseket a használók egy segédletet használva témakörök szerint is besorolják, és megadják azt is, mennyi várakozási időt tudnak engedni. Az azonnal kielégítendő kéréseket a könyvtárban eleve könyvtárközi kölcsönzési kérésként indítják, de adataikat az EVA tárolja. Ha viszont a használó képes várni, könyvtárközi kölcsönzés helyett a könyv beszerzését indítják el, és erről az olvasót tájékoztatják. Az alternatív munkafolyamat abban különbözik ettől, hogy a könyvtárközi kölcsönzési folyamatot nem szakítják meg, az adatokat viszont párhuzamosan tárolják az EVA rendszerben. Az egyes szakreferensek tájékoztatást kapnak a szakterületükön felmerült igényekről.

A projekt eredményeképpen létrejött a rendszer három modulból álló prototípusa. Az első modul azzal foglalkozik, alkalmasak-e könyvtárközi kölcsönzési kérések beszerzési kérésként való kezelésre. A második modul voltaképpen egy webes interfész, amely a szakreferenseket szolgálja a kérések feldolgozása során (értesítés e-mailben, visszacsatolás stb.). A harmadik modul az olvasók életét hivatott megkönnyíteni: az ügyintézkést segít nyomon követni, és a tájékozódást szolgálja.

Az EVA 2011. szeptember 30-án állt üzembe. A cikk írásakor, 2013 májusában 24 könyvtár használta, közülük 13-an az alternatív munkafolyamatot. Általánosságban véve a könyvtárközi kérések 30%-a felel meg a követelményeknek, és kerül át az EVA rendszerébe.

Az EVA működését 2012-ben értékelték a Duisburg-Esseni Egyetem Könyvtárában. A használók ebben az évben közel 34 ezer könyvtárközi kölcsönzési kéréssel éltek. Az EVA rendszerébe bő 13 ezer kérés került be (39,3%). Ezek közül közel 2000 tételt vásároltak meg. Érdekes, hogy 600 esetben a megrendelés

teljesítésének elhúzódása miatt mégiscsak igénybe vették a könyvtárközi kölcsönzést. 1700 esetben sikerült elkerülni a könyvtárközi kölcsönzést.

Az EVA rendszer használatát a könyvtárakban nem tették kötelezővé. A használók az újításra visszafogottan reagáltak, szinte észre sem vették, viszont igencsak örültek, amikor az új szerzeményekkel találkoztak. A témakörök megállapítását meglepően jól végezték el. Mindent egybevetve: az EVA – bár természetesen nem tudja pótolni a szakreferensek tudását – alkalmas és hasznos kiegészítő eszköznek bizonyult a használók által irányított beszerzések terén.

(Hegyközi Ilona)

117/2014

RÖSCH, Henriette: Nutzergesteuerte Erwerbung für gedruckte Publikationen : das Projekt NEprint an der Universitätsbibliothek Leipzig In: BuB. – 65. (2013) 10., p. 676-678.

Res. angol és francia nyelven

Hagyományos dokumentumok gyarapítása használói kezdeményezéssel. A Lipcsei Egyetemi Könyvtár NEprint projektje

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Használó; Igény

A Lipcsei Egyetemi Könyvtár (Universitätsbibliothek Leipzig, UBL) ötlete, hogy bevonja olvasóit az állománygyarapítás munkájába, három célból eredt: hogy (1) növelje a gyarapítás hatékonyságát, (2) fokozza az olvasók elégedettségét, (3) támaszkodjon szakértelmükre és tapasztalataikra.

Az e-könyvek gyarapításába számos könyvtárban bevonják az olvasót, de saját katalógusból történő könyvbeszerzésre csak az UBL vállalkozik: nemcsak saját állományadataikat szerepeltetik, hanem „idegeneket” is. Ha keresés közben az olvasó olyan fontos címre bukkan, ami nincs (még) meg a könyvtárnak, meg is rendelheti. Az ötlet megvalósíthatóságát tesztelendő az UBL 2012 májusában két éves kísérleti programot indított *NEprint* néven (az NE az *olvasói beszerzés* rövidítése), ami nem az addigi munkamenet megváltoztatásáról szól, csupán annak kiegészítéséről, amely főleg a speciális tudományos irodalom beszerzését célozza meg.

A programhoz tartalmi, szervezési és műszaki feltételeket kellett biztosítani. Először is olyan nyílt forrású keresési rendszerre (Open Source Discovery System) volt szükség (a *VuFindra* esett a választás), ami az indexelést és az idegen adatok

megjelenítését is megoldja a helyi rendszer igénybevétele nélkül. Az adatforrások és szállítók értékelése után a *Nielsen Book Data* esett a választás: a cég 16 millió rekordot kínál a nemzetközi (főleg angol nyelvű) piacon, s az adatok lehetővé teszik a formális és tartalmi ismérvek szerinti szelekciót, osztályozási rendszere (BIC) alapján pedig az egyetem igényeihez igazítható a kínálat. Ezután végezték el az ISBN-ek alapján a duplumszűrést az egyetemi könyvtár állományában és az e-könyvek gyűjteményében, végül a fennmaradó 105 ezer tételt töltötték be online katalógusukba. (A rekordok 90%-a rendelkezik kiegészítő leírással vagy ismertetéssel, 26%-a tartalomjegyzékkel is.)

Hetente érkeznek a frissítések MARC21 formátumban. Ha az olvasó ilyen tételre akad a katalógusban, egy rövid szöveg közli, hogy a cím a könyvtárban nincs meg, de javasolhatja beszerzését (kérheti könyvtárközi kölcsönzésben is). A megrendeléshez az olvasónak regisztrálnia kell: ekkor informálják az árról és a beérkezés várható időpontjáról, és kérik, indokolja a beszerzés szükségességét, s nevezze meg a szakterületet is. A jóváhagyás után indul a rendelés: a szakreferens 48 óráig visszatartja ellenőrzésre a rendelést, azután feladja, és értesíti az olvasót is. A beérkezésig elvégzik az osztályozást, a könyv raktári jelzetet is kap, hogy azonnal kölcsönözhető legyen, ha megjön. A projekt időtartama alatt a *MissingLink* a beszállítójuk; a külföldi megrendeléseket 8–15 nap alatt érkeznek be.

Az első évben 773 rendelés futott be, ezekből 430 könyvet (60%) szereztek be 40 eurós átlagárral. Témájuk szerint főleg társadalomtudományi, néprajz, filozófiai könyvek ezek. (Az elutasított kérések száma a párhuzamosan futó e-könyv projekt miatt ilyen magas: az e-könyvek élveznek elsőbbséget.) A NEprint program egyik hozadéka az olvasók és a könyvtár szorosabb kapcsolata, a másik, hogy a szakreferensek számára a hiányzó művek és az új témák értékelésének egyik eszköze lett. A pozitív eredmények nyomán adatbázisukat német nyelvű szakirodalommal is bővíteni kívánják.

(Murányi Lajos)

118/2014

UMLAUF, Konrad: Von der aparten Beschaffungsreise bis zu Patron Driven Akquisition : Theorie und Praxis des Bestandsaufbaus heute : Rahmenbedingungen, Handlungsfelder, Instrumente, Standards In: BuB. – 65. (2013) 10., p. 670-675.

Res. angol és francia nyelven

A hagyományos beszerzéstől az olvasók által kezdeményezett beszerzésig: az állományépítés elmélete és gyakorlata napjainkban

Állománygyarapítás; Együttműködés -belföldi; Használó; Igény

A Humboldt Egyetem könyvtártudományi tanszékének professzora az *állománygyarapítás német szakirodalmának* rövid áttekintése után azokat a *keretfeltételeket* veszi sorra, melyek az állományépítés számára fontosak.

(1) Jogszabályok és útmutatók (a vásárlás, csere, ajándékok, licencek stb. jogi szabályozása, a kötelempéldányokra vonatkozó jogszabályok, a Német Kutatási Alap /DFG/ – elsősorban a fő gyűjtőkörök elosztására vonatkozó – útmutatója, a gazdálkodásra jogszabályok)

(2) A szállítók üzleti modelljei és szállítási feltételei (az Egyesült Államokban a keresett és népszerű e-könyvek zöme nem jut el a nyilvános könyvtárakba, de filmek és zenei dokumentumok esetében is megesik – ez Németországban is előfordul, ha kisebb mértékben is, hálózati kiadványok esetében). A felsőoktatási könyvtárak keretük 47%-át e-kiadványokra fordították 2012-ben. A csomagban kínált könyv- és folyóirat-előfizetések inkább konzorciumok keretében történnek, de számos kényszerrel is járnak. A konzorciumok kezelte nyílt hozzáférésű kiadványok új lehetőségeket kínálnak, de bonyolultabbá is teszik a helyzetet.

(3) A nyilvános könyvtárak zöme kistelepüléseken működik. (Németország népességének a fele 27 ezer lakos alatti településeken él – ennek megfelelően a könyvtár éves költségvetési keretük is alacsony.)

(4) A hálózat előnyeit a nyilvános könyvtárak is felismerték: Észak-Rajna–Vesztfália 31, Szászország 12, Baden-Württemberg 14 könyvtára működtet közös digitális könyvtárat. A *cselekvési terep* középpontjában a beszerzendő dokumentumok kiválasztása áll, amihez elengedhetetlen a piac – de lényeges a kereslet, a használati adatok – ismerete és a jó gyűjtőköri szabályzat. (Ideális esetben a gyűjtőkörnek megfelelő profil szerint a beszállító végzi el a kiválasztást, leírást, jelzettelést is.)

Az állományépítés szerves része az apasztás és gondozás is. A szükséges személyzet és munkakör tekintetében a nyilvános könyvtárak esetében empirikus tapasztalatok állnak rendelkezésre, míg az egyetemi könyvtárak szakembereinek felkészültségéről sok vita folyik, sok tapasztalat lát napvilágot a szaksajtóban. Egy gyűjtőköri szabályzat megfogalmazásának módszertani

eszköze a tudományos könyvtárakban az ún. *Conspectus* vagy származékai, a nyilvános könyvtárakban pedig a feladatot végző munkatársak segédletei; állománycsoportok szerint szerepelnek a szelekció kritériumai (a beszerzés gyakorisága, célcsoport, kedvelt vagy nem gyűjtött kiadványtípusok stb.). A nyilvános könyvtárak zömében írásban rögzítik a gyarapítási elveket, míg a tudományos könyvtárakban kevésbé tesznek így – de egyik sem tesz különbséget a *van* és a *kell* között. A könyvtárosok szelekciós módszerei is széles skálán mozognak. A folyóiratok gyarapításába gyakran bevonják az olvasókat is. A cikk befejező részében a gyarapítás gyér szabványaival és a szükséges pénzügyi keret meghatározásával foglalkozik a cikk, melyet bőséges irodalomjegyzék zár.

(Murányi Lajos)

Lásd még 94

Feldolgozó munka

119/2014

Albrecht, Rita [et al.]: Cloudbasierte Infrastruktur für Bibliotheksdaten : auf dem Weg zu einer Neuordnung der deutschen Verbundlandschaft In: Bibliothek. – 37. (2013) 3., p. 279-287.
Res. angol nyelven

Felhő alapú infrastruktúra könyvtári munkafolyamatokhoz

Gépi könyvtári hálózat; Információtechnológia; Integrált gépi rendszer; Közös katalógizálás

2012 októberében a Német Kutatási Alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) a meglévő infrastruktúra újjátervezésének elősegítése érdekében támogatási programot indított az információs szolgáltatások újjászervezésére, amelyet a német Tudományos Tanácsnak a könyvtári hálózatok jövőjére vonatkozó ajánlásai írtak elő. A „Könyvtári infrastruktúra és helyi rendszerek” témakörében a hesseni (HeBIS), a bajor (BVB) és a berlin-brandenburgi (KOBV) könyvtári hálózat által kezdeményezett „A könyvtári adatok felhő alapú infrastruktúrája” nevű programot a DFG jóváhagyta. A projekt célja a könyvtári munkafolyamatok és szolgáltatások felhő alapú környezetbe helyezése. A hagyományos közös katalógusokat és helyi rendszereket fokozatosan

váltják fel a nemzetközi szolgáltatási platformok. A projekt munkacsomagjai a német egységesített besorolási adatoknak és további szolgáltatásoknak erre a platformra való integrálását is tartalmazzák.

(Autoref.)

120/2014

KROEGER, Angela: The road to BIBFRAME : the evolution of the idea of bibliographic transition into a post-MARC future. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 51. (2013) 5-8., p. 873-890.

BIBFRAME: a MARC utáni jövőhöz vezető átmenet

Dokumentumleírási szabályzat; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás

2012-ben jelentette be a Kongresszusi Könyvtár BIBFRAME elnevezéssel azt a metaadat-modellt, amely új szereplője lehet a MARC felváltását célzó törekvéseknek. A BIBFRAME az RDF (Resource Description Framework) keretrendszeren alapul, valamint lehetővé teszi a strukturált adatok Linked Data néven ismertté vált webes közzétételét és összekapcsolását. Nem végleges modelltől van szó, hanem vitára bocsátott anyagról, amelynek alakulását és a vele kapcsolatos vitairatokat mutatja be a szerző.

Roy Tennant 2002-es cikkét a MARC leváltásáról öt évvel megelőzte az FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records), vagyis a bibliográfiai tételek funkcionális követelményeire vonatkozó modell megjelenése, amely azonban nem tört lándzsát egyetlen metaadat-szabvány mellett, viszont nem találta kielégítőnek a MARC-ot, amely a MARC 21 szabvány elfogadásával sem lett egységes. Ugyancsak Tennant javasolta az XML-alapú METS (Metadata Encoding and Transmission Standard) metaadat-kódolási és -átviteli szabványt digitális objektumok rögzítésére. A BIBFRAME szintén XML-alapú és megfelel a Tennant által lefektetett követelményeknek. Karen Coyle figyelmeztetett arra, hogy a MARC rekordstruktúra XML-formátumra történő alakítása senkit sem fog arra ösztönözni, hogy megváltoztassa a MARC-rekord alapvető szerkezetét.

2006-ban Karen Calhoun többek között azt is felvetette, hogy hagyják el a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerének használatát. A BIBFRAME azonban az ellenőrzött szókincs mellett áll ki.

2008-ban jelent meg és heves reakciókat váltott ki a Kongresszusi Könyvtár munkacsoportjának a jelentése *On the Record* címen. Újra kívánták

foglalmazni a bibliográfiai számbavétel fogalmát, tágabban értelmezve azt a hagyományos katalógizálásnál, kiterjesztve a könyvtárak falain túlra. Tervezték az FRBR megvalósítását és hangsúlyozták az ellenőrzött szókincs, valamint a besorolási adatok egységesítésének fontosságát.

2009-ben *Martha Yee* saját, az RDF-re alapozott modellt dolgozott ki a katalógizálási szabályokra. Coyle úgy látta, hogy Yee – a könyvtárosok többségéhez hasonlóan – bibliográfiai rekordokban gondolkodik, miközben az RDF nem rekordformátum, hanem csak adatok közötti relációk kifejezésének eszköze. Yee gondolat kísérlete nem az alkalmazást célozta, viszont a vita, amelyet keltett, illusztrálja, hogy mivel kell megküzdeniük a könyvtárosoknak, hogy megértsék a szemantikus web, az RDF és adatok összekapcsolása fogalmait. Yee és Coyle munkája egyúttal jó bevezetés az RDF-be. Az OCLC 2001-ben nyilvánosságra hozott jelentésében az áll, hogy számos, a magkészlőn kívüli MARC-címke esetében alacsony a konzisztencia szintje. Ebben a jelentésben olvashatjuk azt is, hogy az FRBR és az RDA megvalósítására nem alkalmas a MARC, tehát meg kell teremteni közte és a többi metaadat-séma közötti átjárhatóságot.

2011-ben az RDA egyesült államokbeli testjét koordináló bizottság jelentésében határozottan amellelt foglalt állást, hogy az RDA-t nem szabad alkalmazni, amíg a MARC helyettesítésére irányuló folyamat még zajlik. Tény, hogy mind a mai napig nincsen megegyezés arról, hogy a MARC-ot „nyugdíjba kellene küldeni”.

A BIBFRAME (Bibliographic Framework Transition Initiative vagy Bibliographic Framework Initiative) kezdeményezés inkább bibliográfiai környezet, mintsem formátum kívánt lenni. Az utóbbi évtized szakirodalmában a RDF-alapú, rugalmas és kiterjeszhető, XML-kódolású egyedkapcsolat modellként írja le, amely MARC 21 bibliográfiai adatokból átalakítással nyerhető.

A BIBFRAME Authority fogalma az ellenőrzött szókincs fogalmára és használatára épít. Be kíván vonni eddig nem alkalmazott MARC egységes besorolási rekordokat. Bevezetése óta többször aktualizálták a modellt és a MARC rekordok átalakításának kódját.

(Koltay Tibor)

121/2014

MIKŠOVSKÁ, Nataša: Retrospektivní konverze (nejen) v českých knihovnách In: Čtenář. – 65. (2013) 10., p. 317-319.

Retrospektív konverzió (nem csak) a cseh könyvtárakban

Konverzió

A 20. század 60-as éveiben megjelentek az első lyukkártyás berendezések, amelyek a könyvtári rendszerek automatizálását vetítették előre. A teremmagyságú számítógépekkel egy időben megindult a katalógizálás szabványosítása. A 70-es években megjelentek az első generációs OPAC-ok, a jelenlegiek a második generációhoz tartoznak, a harmadik generációjuk kísérleti fejlesztési fázisát éli.

A könyvtárak előtt két lehetőség nyílt meg a katalóguscédulák tartalmának adatbázisokba való átmentésére: a retrospektív katalógizálás és a retrospektív konverzió. A rekatalógizálás visszamenőleges kézi felvitelt jelent, míg a konverzió a létező tételek digitális formában, képi vagy strukturált tartalommal való online megjelenítését biztosítja. A retrospektív konverzió módszerei könyvtáranként eltérőek. A rekatalógizálás rendkívül idő- és költségigényes folyamat, ezért csak speciális gyűjtemények esetén javasolt alkalmazása, ha a retrospektív konverzió nem elégséges.

Világviszonylatban a retrospektív konverzió folyamatába nagy cégek szoftveres, „kulcsrakész” megoldással kapcsolódtak be. A retrospektív konverzió helyzete a világon nagyon eltérő képet mutat, az USA-ban már a 60-as években, Európában csak a 70-es években kezdődött. Kontinensünkön a 90-es évek politikai eseményei hoztak fordulatot a kelet-európai államok esetében. Mára a folyamatok összehasonlíthatóvá váltak a fejlett és fejlődő országok között. A harmadik világ országaiban a könyvtárak automatizálása ma is reménytelennek tűnő folyamat. Afrikai és bizonyos ázsiai országokban lassabban terjed a könyvtári szabványok és az IT összehangolása, de számukra segítséget jelenthetnek a világszinten elért eredmények, pl. a kész rekordletöltést biztosító WorldCat, OCLC.

A cseh nemzeti könyvtárban 1989 után nyílt lehetőség a retrospektív konverzióra. 2000-től a cseh könyvtárakban erre nemzeti szinten egységesen a VISK 5 alprogram keretében kerül sor, amely világviszonylatban is az elsők közé sorolja az országot. A nagy külföldi szolgáltatók helyett Csehországban hazai vállalkozások felé fordultak. 1994-ben a nemzeti könyvtárban a cseh COMDAT társasággal szerződve, állami támogatással indult a retrospektív konverzió. Az 1997–2000 közötti programban megvalósult a 20. századi cseh dokumentumtermés interneten és CD-

ROM-on való elérése, feldolgozása. A VISK (Könyvtárak nyilvános információs szolgáltatása) program keretében az 5. alprogram biztosítja a retrospektív konverziót, melynek során 2000 és 2004 között összesen 28 millió cseh koronát fordítottak a feladatra korszerű hardver- és szoftverhátter biztosításával. A retrospektív konverzió nemzeti programja keretében 2005 és 2013 között folytatódott a beruházás, melynek célja az volt, hogy legalább képi formátumban minden katalógus váljon elérhetővé, legyen szkennelve. Összesen 65 könyvtár csatlakozott a nemzeti könyvtár által koordinált projekthez, melyben 1,7 millió új tételt rögzítettek, és 1,2 milliót szkenneltek. További 75 millió korona beruházást kapott a program, amellyel a nemzeti könyvtár két általános alapkatalógusa teljes feldolgozásra került, néhány speciális gyűjteménnyel együtt (zenei, orosz, szláv anyagok).

A cseh retrospektív konverzióról a <http://retrokon.nkp.cz> oldalon lehet bővebb információkat találni. A RETROKON technológiával a nemzeti könyvtár négy szinten foglalkozik: szkennelés és hozzáférés, átírás, strukturálás (tagelés), revízió. Minden szinthez a COMDAT cég fejlesztett programot. 2009 és 2011 között a RETROBI rendszer kidolgozásával egy másik cég a cseh irodalomtudomány cédulakatalógusának retrospektív bibliográfiai adatfeldolgozását vállalta az 1775–1945 közötti időszakra.

A cseh könyvtárak túlnyomó többségében a katalógusok szkennelése befejeződött, a 20. századi cseh könyvtermés és részben a 19. századi is elkészült, hozzáférhető. Optimista becslések szerint a cseh könyvtárakban 2015–2020 között, pesszimista jóslatok szerint 2050-ig teljesen befejeződik a retrospektív konverzió.

(Prókai Margit)

Információkeresés

122/2014

CHEN, Xiaotian: Journal article retrieval in an age of open access : how journal indexes indicate open access articles. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 7. (2013) 3., p. 243-251.

Folyóiratcikkek visszakeresése a nyílt hozzáférés korában. Hogyan jelzik a nyílt hozzáférésű folyóiratok közleményeit az indexek?

Cikk; Elektronikus folyóirat; Gépi információkeresés; Hozzáférhetőség

Mivel a nyílt hozzáférésű (OA) folyóiratcikkek száma drámaian megnőtt, itt az ideje, hogy felmérjük, hogyan keresik vissza a folyóiratcikk-indexek az ingyenes és előfizetéses folyóirat-közlemények teljes szöveget. A tanulmány 471 nyílt hozzáférésű cikkből álló mintát használt a cikkek visszakeresésének összehasonlítására, s a vizsgálat a *Google Scholar*, a *PubMed* és a *Scopus* adatbázisára terjedt ki, ahol a Scopus képviselte az előfizetéses folyóiratindexeket. A tanulmány két csoportra osztja a nyílt hozzáférésű folyóiratok cikkeit, *aranyra* és *zöldre*. Az „arany” cikkek olyan folyóiratokban jelennek meg, melyek szabadon hozzáférhetővé teszik összes cikküket az interneten, a többi a zöld kategóriához tartozik. A tanulmány megállapítja, hogy mindhárom index jelezni tudja így vagy úgy az „arany” cikkek elérhetőségét, de drámaian más a helyzet a „zöld” cikkek tekintetében: a Google Scholar a cikkek 96 százalékának ingyenes teljes szövegét képes jelezni, míg a PubMed mindössze 29, a Scopus pedig nulla százalékát. Az előfizetéses folyóiratindexek és az OpenURL linkfeloldók jelenleg sem tudják jelezni a „zöld” teljes szövegek elérhetőségét, tehát meg kell oldaniuk ezt a problémát, ha az OA korszaknak is meg akarnak felelni. Addig is a könyvtárosoknak érdemes kihasználniuk a Google Scholar és a PubMed előnyeit olvasóik jobb kiszolgálása érdekében.

(Autoref.)

123/2014

DAVIES, Richmond – WILLIAMS, Dorothy: Towards a conceptual framework for provider information behaviour. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 69. (2013) 4., p. 545-566.

Elméleti keretrendszer az információszolgáltatók információs magatartásához

Információkeresés; Használati szokások

A „humán információs magatartást”, vagyis az ember tájékozódási szokásait, információkeresési és -szerzési módszereit, annak folyamatait nagy mennyiségű szakirodalom tárgyalja. Ebben számos modell, elmélet és gyakorlati kutatás, felmérés leírása található. A könyvtár- és információtudományi szakirodalom azonban elsősorban a „felhasználó”, azaz az információnyújtó szervezettől független, külső informálódóra koncentrál. Igen kevés szó esik a

tájékoztató tájékozódásáról, azaz az információellátó, az információhoz való hozzáférést biztosító szervezetben belül dolgozó szakember információs magatartásáról, tájékozódási módjáról.

Jelen cikk az egyes információs szolgáltató személyre és az intézményre, amelyben dolgozik, próbál koncentrálni. Ennek érdekében áttekintve a szakirodalmat, feltárva a terminológiai következetlenségeket és az információs magatartás (*information behaviour*) számos különféle meghatározását, a probléma interdiszciplináris megközelítését javasolja. Átveszi a termelési környezetben kifejlesztett „értéklánc” modellt, egy olyan információs értéklánc megalkotásához, ami rávilágít az intézmény szolgáltatásaihoz értéket adó tevékenységekre (az információs viselkedésen belül). A pszichológiából a percepció, kogníció, emóció, motiváció dimenzióinak figyelembevétele ajánlatos az információs magatartás tanulmányozása során. További újdonságként szolgál az információs magatartás hagyományos modelljeihez egy új megközelítés, a tapasztalt hatás beépítése a teljes viselkedés leírásának érdekében. A gyakorlatban ugyanis, ha bármely intézményben, szervezetben változásokat vezetnek be, alapvető fontosságú a munkatársak véleményének kezelése. A negatív felfogás befolyással bír az emocionális státust jellemző motivációra, mindez pedig befolyásolhatja az információs magatartást.

Az információs magatartás teljes világát csak akkor tudjuk helyesen feltárni, ha kellő figyelmet fordítunk az információs szolgáltatók információs magatartására is, ugyanis az ő szerepük a meghatározó a szolgáltató–használó viszony fenntartásában.

(*Mohor Jenő*)

124/2014

MORATO, Jorge Luis [et al.]: Evaluation of semantic retrieval systems on the semantic web. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 31. (2013) 4., p. 638-656.

A szemantikus információ-visszakereső rendszerek értékelése a szemantikus weben

Gépi információkeresési rendszer; Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

Tizenkét rendszert értékelték négy csoportba sorolva. Az *ontológia-keresőmotorok* közé tartozik a Swoogle (<http://swoogle.umbc.edu/>), a Sindice (<http://sindice.com/>) és a Watson (<http://watson.kmi.open.ac.uk/WatsonWUI/>). A

metaadat-keresőmotorok között van a Linked Open Vocabulary LOV (<http://lov.okfn.org/dataset/lov/index.html>) és a DataHub (<http://datahub.io/>). A kézimunkával összeállított *ontológia-katalógusok* körében található a DAML Ontology Library (www.daml.org/ontologies/) és a Protege Ontologies (http://protegewiki.stanford.edu/wiki/Protege_Ontology_Library).

Metaadat-katalógus a UKOLN metadata resource (<http://www.ukoln.ac.uk/metadata/resources/>), a Topic Maps' PSIs (<http://psi.mchapman.com/vl/index>), az RDA vocabulary (<http://rdvocab.info/>) és az Open Metadata Registry (<http://metadatarregistry.org/vocabulary/list.html>).

A sémák kezelésében (interoperabilitás, formalizálás, interaktivitás és szemantikai keretek) a metaadat-keresőmotorok és az ontológia-keresőmotorok teljesítettek a legjobban. Az utóbbiak azért, mert elősegítik a felhasználók közreműködését és támogatják a séma elemei közötti viszonyok definiálását.

A szemantika kezelése (egyértelműsítés, többnyelvűség, szinonimák, kiterjeszthetőség stb.) tekintetében az ontológia-katalógusok és az ontológia-keresőmotorok voltak a legjobbak. A keresőkérdéseket az ontológia-keresőmotorok és a metaadat-keresőmotorok kezelik a legjobban, mivel kontextualizált fogalmi kereséseket képesek végezni, amelyekkel szemantikus dokumentumokhoz jutunk.

Az összesített eredmények alapján az ontológia-katalógusok jó eredménye a sémakezelés és a szemantika kezelése téren nyújtott teljesítménynek köszönhető. Az ontológia-keresőmotorok második helyezése a keresőkérdések és a szemantika jó kezelésének tudható be. Összességében azonban számos eszköz nem tudja a funkcionalitás minimumát teljesíteni.

(*Koltay Tibor*)

Lásd még 144

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

125/2014

LEUZINGER, Julie: Reducing service points in the academic library : how to provide quality customer service in the face of budget cuts In: College & research libraries news. – 74. (2013) 10., p. 530-533.

A szolgáltatóhelyek csökkentése az egyetemi könyvtárban: hogyan lehet minőségi szolgáltatásokat nyújtani a költségvetési megszorítások idején?

Egyetemi könyvtár; Könyvtáros-utánpótlás; Olvasószolgálat; Referenz; Személyzet; Továbbképzés

A legtöbb egyetemi könyvtár napjainkban azzal szembesül, hogy csökkenő költségvetési keretek mellett kell egyre több feladatot ellátnia. Az Észak-Texasi Egyetem könyvtára stratégiát dolgozott ki a könyvtárossal ellátott szolgáltatóhelyek számának csökkentésére. Az egyetem 35 ezer diákját, 3500 tanárát és 1000 további alkalmazottját egy 7 milliós állománnyal bíró könyvtár látja el, amelynek egyetlen szintjén 6 különböző olvasószolgálati és tájékoztató pont található.

2010 nyarán született döntés arról, hogy a szolgáltatóhelyeket úgy vonják össze, hogy abból mind a használók, mind a személyzet tagjai profitálhassanak. A változások kezelése érdekében bizottságot alkottak a hat szolgáltatópont képviselőiből, akik egyeztettek a lebonyolításról és a szükséges tréningekről. Célként tűzték ki, hogy a lehető legjobban lecsökkentsék a szolgáltatópontra dolgozó diplomás könyvtárosok számát. Döntöttek arról is, hogy hetente kétórás műszakokban alkalmaznak mester szakos könyvtáros hallgatókat a közös szolgáltatópontra.

Három tájékoztató képzést szerveztek a személyzet tagjai számára. Az első a referenz interjúról és a kérdés megválaszolásáról szólt, a második a katalógusok és a tárgyköri kalauzok használatáról, a harmadik az elektronikus forrásokról. Szintén képzést igényelt a „Könyvtáros hívásra” szolgáltatás kialakítása. Ennek lényege, hogy a könyvtáros nem a szolgáltatópontra tartózkodik, hanem az irodájában, és csak akkor hívják fel, ha egy-egy összetettebb kérdés merül fel, amelyre egy könyvtár szakos hallgató nem tudja megadni a választ. Mivel egy átlagos könyvtárhasználó nem mérlegeli, hogy az adott szolgáltatóhelyen milyen végzettségű ember ül, számára az a legfontosabb, hogy a problémájára megoldást találjon.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 2014/2

Amennyiben az illető nem tudja megválaszolni a referenz kérdést, akkor a használót egy másik kollégához irányítja.

A megoldásról több oldalról is gyűjtöttek visszajelzéseket. A személyzet tapasztalatainak rendszeres áttekintése mellett vizsgálták a referenz statisztikákat, a pultok forgalmi adatait és a személyi szükségleteket.

A megoldás pozitív hatásai között említhető, hogy a munkatársak sokat tanulhatnak egymástól, közel kerülnek a könyvtárosok a használókhoz, akik szintén pozitívan értékelték az „egyablakos” kiszolgálást. Könnyen elérhető maradt a tájékoztató szolgálat. Csapatmunka és bajtársiasság jellemezte a részlegek együttműködését. Jó kétirányú kommunikáció alakult ki a vezetők és a szolgáltató helyeken dolgozók között.

Vannak olyan területek, ahol további előrelépésre van szükség. A bizalmasabb referenz tranzakciók esetében szerencsésebb lenne egy kevésbé nyitott hely. A könyvtár szakosok többet tanulnának, ha hallanák a könyvtárosok válaszait. A tájékoztató kollégák több olvasószolgálatos betanítást igényelnének. Amikor a könyvtár szakosok elfoglaltak voltak, az olvasószolgálatosok nem használták a Könyvtáros hívásra szolgáltatást. A szolgáltatóhelyek igényeit folyamatosan nyomon kellene követni. Szintén fejlesztésre szorul a tájékoztató és az olvasószolgálatos kollégák képzési programja.

Összességében sikerült emelni a kiszolgálás színvonalát. Nőtt a bizalom a részt vevő osztályok munkatársai között. Könnyebben elérhető lettek az egyes szolgáltatások, miközben a diákok alkalmazásával a költségeket is csökkentették.

(Tóth Máté)

126/2014

SAKASTROVÁ, Lucie: Využívání encyklopedie Wikipedie jako informačního a referenčního zdroje v rámci služby Ptejte se knihovny. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Knihovna. – 24. (2013) 2., p. 48-71. Res. angol nyelven

A Wikipédia mint tájékoztatói eszköz használata a "Kérdezd a könyvtárban!" nevű szolgáltatás keretében

Elektronikus dokumentum; Enciklopédia, lexikon; Online üzemmód; Referenz

A tanulmány az online Wikipédia enciklopédia használatában mutatkozó változásokat, trendeket írja le, és elemzi, értékeli a cseh *Kérdezd a könyvtárban!* elnevezésű virtuális tájékoztató

e-39

szolgálat keretén belül (http://www.ptejteseknihovny.cz). A felmérési minta a szolgálat szabadon elérhető archívumában közzétett, 2003 és 2012 között megválasztott kérdések archívumának azon adataiból áll, melyek Wikipédia-szócikkekre hivatkoznak, valamint azokból az archivált tételekből, melyek a Wikipédiára utaló linkeket tartalmaznak (függetlenül az archívumban elfoglalt helyüktől). Először azt kellett tisztázni, hány archív tétel tartalmaz hivatkozást a Wikipédiára, majd az enciklopédiára való hivatkozások számát és a Wikipédia-szócikkek típusát kellett megállapítani. A tételeket azután a bibliometriai hivatkozás-elemzés módszerével elemezték. A szerző cikkében a kapott eredményeket közli és kommentálja. A felmérés alapfeltevése szerint a *Kérdezd a könyvtáradban!* nevű tájékoztató szolgálat keretében a Wikipédia adatai használatának és idézésének mennyisége folyamatosan nő, elsősorban az enciklopédia cseh nyelvű változata esetében, míg a többi hagyományos (nyomtatott vagy online), nagy általános enciklopédia használata és idézése lényegesen kisebb mértékű, mint a Wikipédiáé. A felmérés eredményei részben igazolták, hogy a Wikipédiát nemcsak a nagyközönség, hanem a könyvtárosok és információs szakemberek is egyre inkább használják információs és tájékoztató eszközként.

(Autoref.)

Lásd még 149

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 116

Tájékoztatói eszközök

127/2014

LEVIN, Grigorij L'vovič: Osnovnye tendencii razvitiá nacional'noj bibliografii v Rossijskoj Federacii In: Bibliotekovedenie. – (2013) 4., p. 37-42.

A nemzeti bibliográfia fejlesztésének fő tendenciái Oroszországban

Konverzió; Kurrens bibliográfia; Nemzeti bibliográfia; Retrospektív bibliográfia

A nemzeti bibliográfia oroszországi modelljének terminológiai sajátossága, hogy országosnak (gosudarstvennaâ) hívják. Az állam soknemzetiségű és szövetségi (föderatív) jellege miatt a bibliográfia kétszintű: az országos, valamint az országon belül létező köztársaságok és népek nemzeti bibliográfiái. A kurrens és a retrospektív számbavétel elméleti-módszertani különbségeket és szervezési autonómiát mutathat. A retrospektív bibliográfiáknál egyenlő mértékben használják a területi-országos, a nyelvi és a komplex szempontokat. Az Oroszországi Föderációban a nemzeti bibliográfiáért felelős szervezet a Könyvkamara, az egyes dokumentumtípusok feldolgozásáért pedig további intézmények. Oroszország nemzeti könyvtárai saját retrospektív állományait dolgozzák fel, valamint az orosz nyelvű kiadványok nemzeti bibliográfiáit, a zenei és kartográfiai kiadványokat. A köztársaságok nemzeti bibliográfiáit elsősorban a regionális nemzeti könyvtárak felelnek, a nemzeti számbavételhez különböző szempontokat alkalmaznak, de mindenhol a komplex szempontok a legfontosabbak. Országos szinten bonyolítja a helyzetet, hogy a bibliográfiai források létrehozásában különböző főhatóságokhoz tartozó, különböző típusú intézmények vesznek részt, nincs egy egységes koordinációs és monitoring központ.

2002-ben fogadta el az Oroszországi Könyvtárosok Egyesülete az országos retrospektív bibliográfia 2010-ig szóló fejlesztési programját, amely 37 szövetségi és 58 regionális projektet foglalt magában (ebből 16 szövetségi és 39 regionális projekt valósult meg, továbbiak befejezését 2010 utánra ütemezték). Az Egyesületben különböző főhatóságokhoz tartozó szakemberek részvételével létrejött a bibliográfiai szekció. 2010-ben a szekció határozatot hozott a 2020-ig szóló program összeállításáról. Ebben célszerűnek tartották a források típusától, fajtájától és formájától függetlenül a nemzeti bibliográfiák teljes spektrumának összefogását, megőrizve a korábbi szövetségi-regionális struktúrát.

Az új programban a kötelezpéldányok országos bibliográfiai számbavételével a Könyvkamara a kurrens bibliográfiákat állítja elő, és tölti fel az elektronikus adatbank szegmenseit. Az 1980 óta dokumentumtípusok szerint épülő adatbankok kumulált retrospektív bibliográfiai forrást jelentenek; az elérhetőség korlátozott, külső előfizetők térítés ellenében használhatják. 2005-től kezdve a kurrens bibliográfiák és más kiadványok térítéses alapon a Könyvkamara honlapján is hozzáférhetőek. A nem hagyományos dokumentumok kötelezpéldányait több intézmény

veszi számba, például a hivatalos dokumentumokat az Elnöki Könyvtár, az elektronikus kiadványokat az Informregisztr, a doktori disszertációkat az Oroszországi Állami Könyvtár.

A kurrens nemzeti bibliográfiákat gyakorlatilag az összes nemzeti könyvtárban előállítják, mindenhol van nyílt hozzáférésű elektronikus katalógus és helytörténeti adatbázis. 1991-ig a korábbi autonóm köztársaságokban rendszeresen megjelentek a kurrens bibliográfiák, akkor ezek nagy része megszűnt, több helyen a 2000-es években kezdtek el a korábbi éves kumulációk folytatását. Jelenleg 19 köztársaságban adnak ki általában dokumentumtípusonkénti fejezetekből álló kurrens bibliográfiákat.

Retrokonverziós munkák elsősorban a Könyvkamarában folynak, a *Kniznaâ letopis'* feldolgozásával épül az elektronikus adatbank könyveket és brosúrákat tartalmazó, az interneten szabadon hozzáférhető része. A köztársasági könyvtárak elsősorban az utóbbi évek kiadványait teszik honlapjukra. A 2020-ig szóló program a korábbi időszakban megkezdett munkák befejezése mellett elsősorban a régi könyvek és folyóiratok feldolgozására, valamint a meglévő adatbázisok ellenőrzésére és kiegészítésére összpontosít. A programban szerepel még 10 köztársaság 23 retrospektív projektje is.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 126

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

128/2014

LEWIS, Jill: Information equality for individuals with disabilities : does it exist?. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 83. (2013) 3., p. 229-235.

Információs esélyegyenlőség a fogyatékkal élőknek: létezik ilyen?

Közművelődési könyvtár; Személyzet; Testi fogyatékos olvasó; Továbbképzés

A Marylandi Vakok és Mozgáskorlátozottak Állami Könyvtárának igazgatója huszonhárom év tapasztalattal a háta mögött 4 kérdés köré csoportosítva foglalja össze a fogyatékkal élők könyvtári ellátásával kapcsolatos kihívásokat.

Miért fontos, hogy a fogyatékkal élőknek kínáljon a könyvtár szolgáltatásokat? Korunkban a hozzáférés kívánalma általános. Az USA-ban államonként egy erre specializált könyvtár van, amely Braille-írást dokumentumokat, hangos könyveket és magazinokat szolgáltat a vakoknak és gyengén látóknak. Ezen intézményeken kívül azonban a köz- és az egyetemi könyvtárak gyűjteményeinek a legnagyobb része szinte hozzáférhetetlen a rászorulóknak számára. A fogyatékkal élők pedig jellemzően ugyanazokhoz a tartalmakhoz szeretnének hozzáférni, amelyhez családtagjaik vagy barátaik, amivel igen magas elvárásokat támasztanak.

Ha a könyvtáraink képesek lesznek rá, hogy kielégítsék ezeket az elvárásokat, akkor a fogyatékkal élők látogatni fogják ezeket az intézményeket? Ha nem, miért nem? A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a fogyatékkal élők nem használják a közkönyvtárakat olyan mértékben, amennyire tudnák, illetve kellene. A potenciális használók nincsenek tisztában azzal, hogy mit képes számukra nyújtani a közkönyvtár. Sok könyvtár egy főt nevez ki, aki képes kezelni a fogyatékkal élők könyvtári ellátásának kérdéseit. Ez nem szokott működni. Szerencsésebb, ha a teljes személyzet tudja, hogy mit kínál a könyvtári rendszer (helyben vagy máshol) ennek a rétegnek. Hiányosságok vannak az akadálymentesítéssel is. Találkozhatunk például olyan akadálymentes szolgáltatásokat népszerűsítő szórólappal, amely nem olvasható a vakok és gyengén látók által.

Mit tehetünk azért, hogy a személyzet tagjai képesek legyenek szolgáltatásokat nyújtani a fogyatékkal élőknek? Maryland államban rendszeresen vannak olyan továbbképzések, amelyek a könyvtárosok ilyen irányú ismereteinek, készségeinek bővítését célozzák. Ezek akkor igazán hatékonyak, amikor vagy a hallgatók, vagy a trénerek között vannak olyanok, akik maguk is fogyatékkal élnek. Ezek a tréningek segíthetnek, ha a könyvtár rendelkezik akadálymentes szolgáltatásokkal. Ilyenkor a könyvtárosoknak kellő rutinnal kell rendelkezniük ezen a területen. Szintén segíthet, ha a könyvtárosok között van, vagy ha legalább a döntéshozatalban részt vesz olyan, aki maga is fogyatékkal él.

Mit tehetünk, hogy a jövő információszerzői, a jelen könyvtár szakos hallgatói fel legyenek vértelve a fogyatékkal élők egyenlő ellátásának képességeivel? Sok jó példa van Marylandben a diverzitás kérdéseire specializálódott felsőoktatási programokra. A terepen végzett tapasztalatszerzés, szakmai gyakorlatok, mentorálás egyaránt segíti a hallgatók ilyen irányú készségeinek fejlesztését.

Ha valaki azt kérdezné, hogy van-e esélyegyenlőség a fogyatékkal élők ellátásában, nehéz lenne egyértelmű igennel vagy nemmel felelni. Jóllehet egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek erre, de addig nem beszélhetünk teljes esélyegyenlőségről, amíg egy fogyatékkal élő nem

kapja meg minden kérdésére a választ bármelyik közkönyvtár bármelyik könyvtárosától.

(Tóth Máté)

Lásd még 142

Tájékoztató, tájékoztatói rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 124

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

129/2014

TINHOLT, Elin: Enjoying work In: Scandinavian public library quarterly. – 46. (2013) 4., p. 20-21.

Dolgozni örömmel

Könyvtárosi hivatás; Vezetés

Norvégiában a könyvtárvezetők országos értekezletén meginterjúvolták az egyik kolléganőt, a Bergeni Egyetem munkatársát, aki PhD disszertációt ír a könyvtárak vezetésével foglalkozó kérdőíves felmérése alapján. A kérdések a közeljövő kihívásaira, a döntési folyamatokra, a vezetők szerepére és szakmai megelégedettségére vonatkoztak.

Az elektronikus kérdőívre 244 válasz érkezett: 12 megyei, 153 egyéb közkönyvtárból és 79 felsőoktatási könyvtárból; a kérdőíves felmérést 11 személyes interjú egészítette ki. A válaszolók közel fele nyilatkozta, hogy elégedett a munkájával. Senki sem adott hangot elégedetlenségének. A szerző szerint ez az eredmény egybevág a közszférában és a magánszektorban vezetők körében végzett szélesebb körű vizsgálat megállapításával, miszerint a norvég vezetők általában élvezik a munkájukat.

A pénzügyi helyzet sok könyvtárban jelent komoly kihívást, sőt frusztrációt. Ami a személyzetet illeti, országosan közel száz

Közérdekű tájékoztató

Lásd 111

könyvtárban egynél kevesebb a teljes munkaidejű könyvtáros, akinek meglehetősen önállóan kell dolgoznia. A könyvtárosok 60-80%-a részmunkaidőben van alkalmazásban, kedvezőtlen időbeosztásban, hetente többször esti műszakban. A könyvtárosok nyitottak mások tapasztalataira, és nagyra értékelik a megyei könyvtárak módszertani segítségét. A kis könyvtárakban fontolgatják a nyitott, önkiszolgáló működés meghonosítását. A felsőoktatási és a közkönyvtárak együttműködésében még vannak tartalékok. Ami a könyvtárvezetők szakmai jártasságát illeti, már többen kétségbe vonják, hogy erre szükség lenne. Fontosabbnak tartják a pénzügyi és marketingismereteket, a gazdasági problémák biztonságos és hiteles megoldására való képességet. Felmerült, hogy a képzésben kapjanak helyet a következő témák: pénzügyek, statisztika, lobbizás, marketing, emberi erőforrások fejlesztése.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 109

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

130/2014

McCAFFREY, Ciara: LibQUAL in Ireland : performance assessment and service improvement in Irish university

libraries. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 39. (2013) 4., p. 347-350.

A LibQUAL Írországban: a teljesítmény értékelése és a szolgáltatások javítása az ír egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyság; Szolgáltatások

Az egyetemi könyvtárakban a teljesítmény értékelése és mérése jól működik. Az utóbbi évtizedben a könyvtári input adatok (kölcsonzések, műveletek száma, információs képesség fejlesztés) helyett a felhasználóra összpontosító adatok kerültek előtérbe. Észak-Amerikában és az Egyesült Királyságban legtöbbször sokáig a LibQUAL rendszert használták.

A cikk a hét írországi egyetem tapasztalatait tekinti át az egyetemi könyvtárak vezetőivel készített interjúk és a 2009–2012-ben az ír LibQUAL naplói (a felmérésekről készült összesítő jelentés) által generált adatok alapján. Az interjúk félig strukturáltak voltak, a nyílt végű kérdésekre öt igazgató és hét, a könyvtári munka különböző területein dolgozó vezető válaszolt. A szakirodalomban a LibQUAL-ról sok cikk található a rendszer működéséről, a megbízhatóságáról stb., a mennyiségi adatok elemzéséről és értelmezéséről, meglepően kevés szól azonban a nemzeti vagy nemzetközi szintű alkalmazásáról.

A hét egyetem közül a legnagyobbak 23 600 hallgatója van, a legkisebbnek 8 300 hallgatója, koruk 40-től 400 évig terjed, három Dublinban működik. Az egyetemi könyvtárak és igazgatóik sok éve sikeresen működnek együtt, az utóbbi években a legeredményesebb az IReL (Irish Research eLibrary) projektjük volt. A CONUL-ba (Consortium of National and University Libraries) a hét egyetemi mellett további négy könyvtár tartozik.

A LibQUAL-t megelőző időkben az egyetemi könyvtárak különböző teljesítménymérési módszereket használtak. Az egyetemek a SCONUL (Society of College, National and University Libraries) tagjaiként szolgáltatják az éves statisztikai adatokat. Országos felmérés 2007–2009 között volt, amikor az IReL hatását mérték. A LibQUAL-t elsőként a dublini Trinity College vezette be 2004-ben, majd néhány év után többen is. A CONUL 2010-ben döntött arról, hogy tagjai a LibQUAL-t egyazon évben futtassák, a konzorcium naplója a SCONUL-éhoz legyen hasonló. Különböző okok miatt az egyidejű használatra végül is 2011-ben került sor. A

teljesítmény mérése iránti közös érdekek mellett a könyvtárak saját érdekeik miatt is a LibQUAL alkalmazása mellett döntöttek. Az egyéni szempontok között szerepelt az új épület iránti igény, a korábbi minőségi vizsgálatok hatása.

A LibQUAL a szolgáltatás minőségéről alkotott véleményt (perception) méri. Az egyes intézmények naplói néhány általános témát és az összes könyvtárban jellemző felhasználói véleményt tartalmaznak. Az egyes intézményekben a válaszok 5–20% között mozogtak, az egyetemi hallgatók aránya mindenhol meghaladta a posztgraduális hallgatókét. A szolgáltatással legkevésbé a posztgraduális hallgatók voltak elégedettek, az oktatók, majd a hallgatók követték őket. A legkirívóbb a könyvtár épületének és környezetének értékelése: hét közül öt helyen minimális volt a pontszám. Az egyes kérdések szintjén is a legrosszabb értékelést a „csendes nyugodt hely” kapta. Keresni kell annak okait, hogy az ír olvasók miért ennyire elégedetlenek a könyvtárak épületeivel.

A könyvtárigazgatókat nem lepték meg az eredmények. Mindegyikük tájékoztatni fogja a könyvtára dolgozóit, öten pedig az egyetem többi részlegét is. Az eredmények nyomán öten akciótervet készítenek, mások azonnali intézkedéseket terveznek. Az a három intézmény, amelyik rendszeresen futtatja a LibQUAL-t, úgy értékelte, hogy a rendszer elősegíti a változtatásokat. Minden könyvtárban nagyobb hangsúlyt fektetnek arra, hogy forrásait a könyvtári terekre (épületekre) fordítsák. A LibQUAL-t rendszeresen futtató egyetemek évről évre jobb pontszámokat érnek el, további kettő nagyon hasznosnak találta, és 3–5 évenként tervezi a futtatást; ketten találták kevésbé hasznosnak, és vonták kétségbe a könyvtárra gyakorolt hatását. Az eredmények az elvárt mutatókon túl néhány váratlan, az intézmények számára fontos szempontokra is rávilágítottak. Az összes vezető értékesnek találta az összehasonlítási lehetőséget (benchmark) a CONUL és a SCONUL adataival, néhányan úgy érezték, hogy nem használták ki a rendszer minden előnyét.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 107, 132

Személyzet

131/2014

GOTTFRIED, John C.: The plugged-in reference librarian : who do we think we are?. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 54. (2013) 4., p. 308-319.

A „konnektorba dugott” referenz könyvtáros

Egyetemi könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Munkakör; Referenz; Személyzet

A felsőoktatási könyvtárakban az utóbbi 12 évben a referenz könyvtárosok munkája egyre szorosabban kapcsolódik a számítógépes munkaállomásokhoz, laborokhoz és információk közterekhez. Idejük egyre nagyobb részét töltik azzal, hogy segítenek a használóknak kiigazodni az elektronikus források eléréséhez szükséges szoftverek és hardverek között.

Egy felsőoktatási könyvtárakkal kapcsolatos vizsgálat keretében arra keresték a választ, hogy a technológiai tudás iránti megnövekedett igény tükröződik-e a munkaköri elvárásokban. 1999. évi és 2011-es álláshirdetéseket vetettek össze. A hirdetésekben megkívánt szaktudást és készségeket vizsgálták a munkaköri követelmények és az előírt végzettség tükrében. Abból az előfeltevésekből indultak ki, hogy 2011-ben több, az elektronikus és digitális forrásokkal kapcsolatos feladatot találnak, mint 1999-ben, illetve hogy a munkáltatók több ezzel kapcsolatos szakismeretet követelnek meg.

Az adatokat a kiinduló évre nézve a *College and Research Libraries News* hirdetéseiből, a záró évre nézve pedig az ALA webes *Joblist* szolgáltatásából merítették. Mindkét halmazból 80, véletlenszerűen kiválasztott, referenz könyvtárosra vonatkozó hirdetést vizsgáltak. Kizárták a vizsgálatból a túlzottan adminisztratív és kifejezetten technológiai jellegűeket. A munkakörökre és a követelményekre vonatkozó adatokat külön kezelték.

Az információtechnológia és egyes alkalmazások általános ismeretét 2011-ben a munkaadók szinte már adottnak vették, nagyobb igény a specializált tudásra mutatkozott, különösen a szakmai adatbázisok elemzésével és a tartalomkezelő rendszerek működtetésével kapcsolatosan. Ennek az lehet az oka, hogy a rendszerek kínálata erősen bővül, miközben a költségvetések csökkennek, tehát ésszerű szelekcióra van szükség. A számítógépes munkaállomásokkal és az információs közterekkel kapcsolatos képzettséget érdekes módon nem említették a hirdetményekben.

A munkaköröket illetően: furcsamód az elektronikus források ismeretét 1999-ben több helyen írták elő, mint 2011-ben. Fontos új feladatként jelent meg az elektronikus források értékelése és kiválasztása. Mivel a könyvtári gyakorlatban nehéz pontosan elkülöníteni egymástól az IT-szakemberek és a referenz könyvtárosok használóképzési feladatait, ma már inkább olyan „hibrid” könyvtárosokra mutatkozik igény, akik referenz könyvtárosok és számítógépes tanácsadók is egyben. Fontos szempont, hogy a technológiai változások állandó alkalmazkodást követelnek meg, és ennek meg kell mutatkoznia az álláshirdetésekből, továbbá a kiválasztás és a betanítás során egyaránt.

(Hegyközi Ilona)

132/2014

STRÄTER, Elisabeth: Personalentwicklung per Wunschliste : innovatives Stellenbesetzungsverfahren bei der Stadtbibliothek Nürnberg In: BuB. – 65. (2013) 11-12., p. 780-783.

Res. angol és francia nyelven

Személyzeti munka egyéni kívánságok figyelembevételével a Nürnbergi Városi Könyvtárban

Munkakör; Munkaszervezés; Személyzet; Városi könyvtár

2012 októberében nyílt meg az új Nürnbergi Központi Könyvtár: először került egy épületbe az egykori központi könyvtár, a zenei könyvtár és a tudományos városi könyvtár. Az egyesítés miatt elodázhatatlan volt az átszervezés. A cikkben az intézményegyüttes igazgatója számol be az átszervezésről és az álláshelyek betöltésének folyamatáról. A központi könyvtáron kívül a nürnbergi városi könyvtárnak van még hat fiókkönyvtára, két bibliobusza és egy iskolai könyvtári központja, melyhez négy iskolai könyvtár tartozik. A város sajátosságához tartozik, hogy a helyi népfőiskola is a szervezet része: a *Bildungscampus Nürnberg* (<http://bildungscampus.nuernberg.de/>) fő feladata az élethosszig tartó tanulás segítése.

Az átszervezés előkészítése során először a munkatársak feladatai és a munkafolyamatok alapos elemzésére került sor. Ezt megbeszélések követték, melyek nyomán egy új szervezeti modell alakult ki. A munkát külső tanácsadó is segítette. (A négy nagy egységből és a hozzájuk tartozó csoportokból álló struktúra az 1. ábrán látható.) Ezután a központi könyvtár álláshelyeinek a tervét

dolgozták ki. (Nagyjából hetven állás betöltéséről volt szó.) Komplex feladatot jelentett a csoportösszetétel és a csoportlétszám meghatározása. (5-9 fősök lettek végül.) Az új szervezeti forma lehetőséget biztosított a változtatásra (új feladatok, szakképzett munkaerő alkalmazása, új munkaköri leírások készítése.) Az állások betöltésének folyamata két hónapig tartott, és két szakaszban zajlott: először a vezetők kiválasztása történt meg, majd a csoportok leendő tagjai kerültek sorra. (Utóbbi esetben alkalmazták a címben jelzett kívánságlistát: a pályázók három preferált munkahelyet adhattak meg egy nyomtatványon, de a végső döntést a könyvtárvezetés, valamint a bizottságban részt vevő munkaügyi városi tisztviselők és az illetékes társadalmi szervezetek képviselői hozták meg.) A döntés után egyenként beszéltek a munkatársakkal, majd intézményi értekezleten tudatták a végeredményt, végül elektronikus levélben is összefoglalták az új munkarendet. A legnehezebb feladatot az új szervezeti struktúrának a gyakorlatba való átültetése jelentette, és nem volt egyszerű a nyitás utáni gyakorlati működés kialakítása, a szükséges betanítások megszervezése és a felmerülő nehézségek megoldása sem. A 2014 elején esedékes értékelés után azonban mód lesz a szükséges kiigazítások elvégzésére is.

(Murányi Lajos)

Lásd még 125

Marketing, közönségkapcsolatok

133/2014

RICHARDS, Anna – SEN, Barbara: An investigation into the viability of LibraryThing for promotional and user engagement purposes in libraries. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 31. (2013) 3., p. 493-519.

A LibraryThing használatának vizsgálata könyvtári propagandacélokra és a használók bevonására

Felmérés; Használó; Információtechnológia; Könyvtárpropaganda

A LibraryThing (LT) olyan online közösségi oldal, amely a web 2.0 jegyében lehetőséget ad könyvek katalogizálására, megosztására és másokkal folytatott tapasztalatcserére (<https://www.librarything.com/>). Előnye, hogy könnyen használható, bárholnan elérhető, és sok könyvet tartalmaz.

Hátránya, hogy csupán kétszáz könyvig ingyenes, illetve – a könyvtárak szemszögéből nézve – egy harmadik szereplő is beékelődik a könyvtár és az olvasó közé, amit az olvasók sem fogadnak mindig szívesen.

A tanulmány szerzői arra voltak kíváncsiak, 1) milyen módon használható az LT a könyvtárakban promóciós célokra és a felhasználók mozgósítására, 2) hogyan használják jelenleg a könyvtárakban, és milyen módon hasznos az LT a könyvtárosok számára, valamint 3) általában értékeljük könyvtári használatát.

Először a vonatkozó (a Web 2.0-ról, a LibraryThing, a Goodreads és a Shelfari oldalakról született) szakirodalmat tekintették át. Ezután felkutatták az LT-t használó könyvtárakat, majd négy félig strukturált interjút készítettek. Végül – felhasználva az interjúk tapasztalatait és fogalmait – tizenkét pontból álló kérdőívet készítettek, majd elektronikusan szétküldték az LT használói csoportnak és a Jiscmail Lis-Link levelezőlistára. Céljuk annak kiderítése volt, hogy az LT alkalmazása kisebb könyvtári állományok ajánlására, könyvtári események propagálására, valamint könyvajánlásra, a könyvtárban meglévő könyvekhez ismertetések vagy online könyvklub csoportok számára vitalehetőség biztosítására.

A könyvtári szakirodalom a LibraryThinget főleg az online katalógus bővítésének eszközeként vizsgálta, sok esetben a címkézésre (tagging) fókuszálva. A felhasználók könyveik katalogizálásához olyan adatbázisokból emelnek át adatokat, mint az Amazon.com vagy a Kongresszusi Könyvtár katalógusa. Az LT szerkesztői nyitottak a könyvtárak felé is (LibraryThing for Libraries, LibraryThing Anywhere), és készek az együttműködésre. Ennek eredményeként felületén a könyvtárak speciális gyűjteményeket és listákat hozhatnak létre olvasóik számára. (Gyakran alkalmazzák például könyvklubok olvasmányainak megjelenítésére, mivel ezek a listák könnyen átemelhetők, és saját weboldalon vagy könyvtári blogon is megjeleníthetők.)

A felmérés eredményei azt mutatják, hogy a könyvtárak szempontjából a weboldalnak a legnagyobb értéke promóciós eszközként van, a legtöbb intézmény ilyen céllal is használja. A két egyetemi könyvtár négy szakemberével készített interjú során kiderült, hogy főleg azért tartják fontosnak a könyvtár jelenlétét a közösségi médiában, mert kis anyagi ráfordítással jár, és készen van, vagyis a könyvtárnak csupán meg kell jelennie rajta szerkesztés nélkül, és nagy tömeget érhet el. Ezen érvek mellett a nagy könyves adatbázis és a listázási lehetőségek teszik vonzóvá

az LT-t. A megkérdezett intézmények más célokra, más módszerekkel használják az oldalt, míg egyikük főleg csak katalógusként, másikuk sokkal inkább kihasználja az általa nyújtott új vívmányokat. Bár egyik sem használja rendszeresen a weboldalt, mindkét intézmény munkatársai nagyon hasznosnak tartják a könyvtári szolgáltatások tekintetében.

A kérdőívet 51 LT-t használó válaszadó töltötte ki. A többség (47%) valamelyik egyetemhez vagy főiskolához tartozik, de nagy arányban vannak jelen a közkönyvtárak is a mintában (31%). Valamennyi könyvtártípus tagjai (66–80%) használják promóciós célokra a weboldalt, de kisebb azok aránya, akik online katalógusnak tekintik, a korábban népszerű listákat pedig még mindig sokan használják. Még kevesen (csupán két könyvtár) reklámozzák itt különböző rendezvényeiket, és az online könyvklubos viták sem népszerűek. A többség igyekszik aktívan részt venni az oldal vérkeringésében, 52% legalább

egyszer egy héten használja a weboldalt, de 16% ritkábban, mint havonta. 31%-uk kapott már visszajelzést az olvasóktól az online tevékenységükkel kapcsolatban, amelynek többsége pozitív volt. A válaszadók mindössze 68%-a gondolja, hogy a szolgáltatás megéri a ráfordított időt, ám 90%-uk hasznosnak tartja a könyvtárak számára. A leginkább népszerű vonás a költséghatékonyság, a könnyű kezelhetőség és a távoli hozzáférés lehetősége.

Az LT jó marketingeszköz lehet a könyvtárak számára. Érdemes megfontolni alkalmazása előtt, mire érdemes használni, valamint kitalálni a használat nyomán követésének mikéntjét is, hogy kiderüljön, mennyire hasznos az intézmény számára. A vizsgálat csupán az LT honlapjára terjedt ki, a kapott eredményeket így kell értékelni. Az érdeklődők más szempontokat is elemezhetnek majd.

(Jávorka Brigitta)

Felhasználók és használat

Használat- és igényvizsgálat

134/2014

HERRING, Deidra N.: 21st century learning : providing academic library services for Ohio's First STEM-Focused High School. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 54. (2013) 4., p. 280-297.

21. századi tanulás: egyetemi könyvtári szolgáltatások egy ohioi műszaki középiskola diákjai számára

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hozzáférhetőség; Középiskolás; Szolgáltatások használata

Columbus város (Ohio) új, természettudományos, műszaki, mérnöki és matematikai alapú oktatási programú középiskolájának nincs könyvtára: partneri viszonyban áll az Ohioi Állami Egyetemmel, és annak könyvtárát, könyvtári szolgáltatásait használja.

Tekintettel a fizikai távolságokra (maga az egyetemi könyvtári hálózat is 14 különböző helyszínen működik), különösen fontos volt az egyetemi könyvtári szolgáltatásokhoz való távoli hozzáférés megoldása. Ezt nehezítette egyrészt az

egyetem könyvtári rendszerének szabályozása, ami a távoli felhasználást az egyetem hallgatói és alkalmazottai részére tette lehetővé, másrészt az előfizetett (megvásárolt) elektronikus források hozzáférési szerződéseinek a kikötései. További megoldandó feladat volt a középiskola tanárai és tanulói információs műveltségének növelése, felkészítésük az elektronikus források használatára általában és az egyetem könyvtári szolgáltatásainak használatára különösen. A tanulókat kérdőíves és a tanárokat személyesen kérdező felmérés eredményei szerint a tanulók (akik nagy részének korábban csak közkönyvtári tapasztalata volt) több mint 90%-a használta az egyetem központi, 60%-a pedig a műszaki könyvtárát személyesen. Sajnos közel 60%-uk arról számolt be, hogy gondja volt a könyvtári szolgáltatások távoli elérésével, ugyanakkor a tanárok 68%-a válaszolta, hogy csak néha vagy egyáltalán nem nyújtott felvilágosítást arról, hogyan kell az egyetemi könyvtár elektronikus szolgáltatásait használni. A tanulók nem az iskolában, hanem az egyetemi könyvtárban kaptak tájékoztatást a könyvtár nyújtotta lehetőségekről, a használat módjáról. Ennek ellenére a tanulók 77%-a soha nem kért könyvtárosi segítséget az egyetemi könyvtárban.

A tanulók az iskola és az egyetem együttműködése révén sokkal több információs lehetőséghez

jutottak, mint ha a középiskolának saját könyvtára lett volna, és többségük ezt jól ki is használta. Ugyanakkor egyes technikai problémák (főleg az elektronikus források távoli használata) állandó gondot jelent, aminek megoldásán még dolgozni kell. Az egyetemre készülő tanulók a könyvtári szolgáltatások használatára felkészültebben érkeznek majd, mint a más iskolákból jövők.

(Mohor Jenő)

135/2014

LO, Leo – COLEMAN, Jason – THEISS, Danielle: Putting QR codes to the test. – Bibliogr. In: New library world. – 114. (2013) 11/12., p. 459-477.

A QR-kódok használata egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Szolgáltatások használata

Kansasi egyetemi hallgatók körében mérték fel a QR-kódok könyvtári használatával kapcsolatos véleményeket. A válaszadók a QR-kódok használatát könnyűnek találták; válaszaikból az szűrhető le, hogy szorosabb kapcsolatot szeretnének a fizikai és a virtuális könyvtár között; csak olyan QR-kódokat használnak, illetve használnának, amelyek gyorsabban és könnyebben teszik elérhetővé az éppen szükséges információt.

Néhány hallgatói ötlet a kódok könyvtári használatára: DVD-előzetesek megtekintése; segítő könyvtáros keresése (telefonszám megadása vagy helyszínrajz a referenzpult megtalálásához); video-bemutató egyes eszközök (pl. önkiszolgáló másoló vagy printer) használatához; hasonló témájú könyvek listájának megjelenítése a könyvön lévő kóddal; adott helyről máshová eljutást segítő térképek, helyszínrajzok megjelenítése; hozzáférés egy bloghoz, ahol a könyvtárral kapcsolatos vélemények találhatók.

A mobil technológiák egyre gyorsabb fejlődése nyomán a fizikai és a virtuális könyvtárat összekapcsoló eszközök (mint pl. a QR-kód) egyre kifinomultabbak és egyre használatosabbak lesznek. A könyvtárhasználók pedig egyre inkább akarják használni mobil eszközeiket és mindazokat a szolgáltatásokat, amiket a könyvtár ezeken tesz elérhetővé. Ezért fontosak azok a vélemények, hogy a használóknak mi tetszik, és mi nem egy technológiával kapcsolatban.

(Mohor Jenő)

136/2014

MARTENS, Marianne: Considerations of how children think : Danish responses to the International Children's Digital Library. – Bibliogr. In: New review of children's literature and librarianship. – 19 (2013) 2., p. 139-156.

A gyerekek gondolkodásmódjának vizsgálata: dán reakciók a Nemzetközi Digitális Gyermekkönyvtárra

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Gépi információkeresés; Gyermekolvasó; Használói szokások

A gyerekek digitális könyvtárai modellt jelentenek arra, hogyan lehet a világ jelentős könyveivel való általános hozzáférést megteremteni. Az Egyesült Államokban a gyerekeket szolgálja a Rosetta Project, a Gutenberg's Children's Literature Bookshelf és az ICDL (International Children's Digital Library). A gyerekeknek azonban nehézséget jelent ezek használata, még akkor is, ha a gyűjtemények az ő nyelvükön vannak. A metaforák megértésében a gyerekeket akadályozza a kevés élettapasztalat, a korlátozott olvasási és kiforrotlan motorikus készségek. A cikk hét dániai gyermek esetében vizsgálta a nyelvi akadályok leküzdéséhez tervezett keresőeszközök használatát, és ezáltal az ICDL célját, a nemzeteken átívelő olvasás lehetőségét.

Az ICDL honlapján 61 nyelv található, ezek közül 20 használható böngészésre. Azok a gyerekek, akik nem értik a böngészőnyelvet, az ikonokat használhatják. A vizsgálatban egy elővárosi iskolából hét, dánul beszélő gyerek és tanítója vett részt. A dán nincs az egyszerű kereséshez használható nyelvek között, viszont az oldalon 15 dán nyelvű könyv található. A kereséshez használható ikonok: földrajzi elhelyezés (földgömb), korosztály (számokkal jelölve), műfaj (rávezető képek) és színek (a borítók színének megfelelően). A találatok először angolul jelennek meg, majd a kép addig nagyítható, amíg az eredeti cím is olvasható.

Az ICDL elődje az 1949-ben alapított, müncheni International Youth Library (IYL), amely 400 év 580 ezer könyvét tartalmazza 130 nyelven. A gyűjtemény nyilvános, de az olvasónak személyesen kell átvennie a könyvet. Ezzel szemben az ICDL ingyenesen elérhető, nyílt, 61 nyelven 4643 könyvből álló gyűjtemény. Míg az IYL-nek sajátos gyűjteményfejlesztési stratégiája van, az ICDL korlátozásokkal szembesül, beszerzési politikájában a szerzői jogvédelmet tartja szem előtt. A cél olyan könyvek beszerzése, amelyek segítenek a gyerekeknek az őket körülvevő világ és társadalom megértésében. A nyomtatott könyveket gyűjtő IYL-hez képest a

kiadók kevésbé adakozók az ICDL-lel szemben, mivel az ingyenes online hozzáférés sérti üzleti érdekeiket.

A felmérés ötletét egy korábbi mennyiségi és minőségi vizsgálat adta, amelyben 15 arabul beszélő gyerek viselkedését figyelték az Alexandriai Könyvtárban, amikor a szöveges böngészéshez és a keresőfunkciókhoz ikonokat használtak. A módszert a dán kutatók is átvették. Kutatásuk célja az volt, hogy tisztázzák: az ICDL hasznos eszköz lehet-e a nemzetközi olvasásban, ha az olvasó anyanyelve gátolja őt a gyűjtemény elérésében; az ICDL használható-e oktatási célokra olyan országokban, ahol nyelvi akadályok vannak. A kutatásban részt vevő gyerekeket tanítójuk a következő kritériumok alapján válogatta ki: ismerjék az internet használatát; ne ismerjék a böngészőrendszer nyelvét; folyamatosan tudjanak olvasni; 4. osztályosok legyenek (tudjanak önállóan olvasni, és szeressék a képeskönyveket). A résztvevőknek először egy kérdőívet kellett kitölteniük magukról, röviden megismerték az ICDL-t, majd egyenként 10 percig kellett keresniük. Ezután 10 feladatból álló sort kaptak. A kérdésekre a választ vagy begépelhették, vagy lerajzolhatták. Végül a tanítónak is meg kellett oldania a feladatokat, ezután megismerte a gyerekek eredményeit, és ismertetnie kellett, hogyan tervezi az ICDL használatát a tanításban.

A gyerekek nagyon élvezték a keresést, és tovább akartak lépni, mint ahogy a feladat szövege. Sokan az otthon beszélt nyelven akartak keresni, többen azonnal meg akarták mutatni legkedvesebb dán könyvüket, néhányan csalódtak voltak, ha nem volt meg a kedvenc. A gyerekeknek nagyon fontos volt az ikonok mérete (a korlátozott motorikus mozgások miatt), mivel elsősorban borító alapján választottak. Gondot jelentett a földrajzi hely értelmezése: a térképen a gyerekek nehezen tudtak navigálni.

Dániában a gyerekek nagyon sok angol szót megértenek; érdekes lenne a kísérletet egy olyan országban megismételni, amelynek nyelve távolabb van az angoltól.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

137/2014

MARTIN, Kim – QUAN-HAASE, Anabel: Are e-books replacing print books? : tradition, serendipity, and opportunity in the adoption and use of e-books for historical research and teaching. – Bibliogr. *In*: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 5., p. 1016-1028.

Kiszorítják-e az e-könyvek a nyomtatott könyvet? Hagyomány, szerencsés véletlen és lehetőség az e-könyvek alkalmazásában és használatában a történettudományok terén

Elektronikus könyv; Felmérés; Felsőoktatási intézmény; Kutató -mint olvasó; Szolgáltatások használata

A cikk célja annak tisztázása, hogy a felsőoktatásban dolgozó történészek használnak-e a kutatáshoz és az oktatáshoz e-könyvet. Ennek érdekében azt vizsgálták, mit tudnak az e-könyvről, és hogyan jellemeznék ezt a fejlődésben lévő kutatási eszközt. A vizsgálat Rogers innováció-terjedési modelljére támaszkodott vezérfonalként az interjúk során. 2010 októbere és 2011 decembere között tíz félig strukturált interjút készítettek történész oktatók körében. Az adatok kódolására és elemzésére a *grounded theory* (empirikus) módszerét alkalmazták. A hagyományról, a költségről, az oktatás innovációról és a történeti kutatás folyamatáról kapott eredmények adják a háttérrel a tanulási lehetőségek kialakításához a történészek szakmai fejlődése érdekében, és persze a velük együttműködő könyvtárosok számára is. Bár a történészek szívesen kísérleteznek e-könyvekkel, aggódnak is amiatt, hogy digitális környezetben elvész a szerencsés véletlen (serendipity), hiányoznak az alapvető források, és nem átlátható a technológia. Az eredmények azt mutatják, hogy Rogers innováció-terjedési modelljének első két szakasza (tudás, meggyőzés) ciklikus természetű, és a tudósok e két fázis között mozognak. A vizsgálatban részt vevők már mérlegelték a meggyőzési szakasz öt jellemzőjét (előny, kompatibilitás, komplexitás, kipróbálhatóság, megfigyelhetőség) anélkül, hogy tudtak volna valamit az e-könyvekről. A tanulmány eredményei hozzájárulnak ahhoz, hogy megértsük az innovációk felsőoktatásbeli terjedését: ott egyszerre használják mind a nyomtatott, mind a digitális dokumentumokat anélkül, hogy az egyik kiszorítaná a másikat.

(*Autoref.*)

138/2014

MUIR, Laura – HAWES, Graeme: The case for e-book literacy : undergraduate students' experience with e-books for course work. – Bibliogr. *In*: The journal of academic librarianship. – 39. (2013) 3., p. 260-274.

Az e-könyves műveltségről. Egyetemisták tapasztalatai évfolyamdolgozatuk írásakor

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyv; Felmérés; Szolgáltatások használata

A tanulmány azt vizsgálja, mennyire használnak a tudományos tevékenység során e-könyveket. Az e-könyvek végfelhasználóira összpontosít egy olyan esettanulmányban, amelyből kiderül, hogyan használják őket a tudósok, hogyan tanulnak belőlük, és melyek a korlátaik a felsőoktatásban. Többször felmerült az igény az e-könyvekről készített felhasználó-centrikus felmérés iránt, hogy kiderüljön, hogyan használják őket, nem pedig az, milyen *gyakran*. A végfelhasználói szokásokat feltáró alapos esettanulmányok – kimunkálásuk miatt – nagyon munka- és forrásigényesek, és általában szűkre szabott a résztvevők számát illetően, és nehéz a kapott eredményeket általánosítani. Ugyanakkor az ilyen kutatás értékes betekintést nyújt abba, miként bánnak a tudósok az e-könyvekkel, amikor megpróbálják információs igényüket kielégíteni. E vizsgálatok nyomán nagyon gazdag adatkészlet jön létre, melyből a kutató leszűrheti, *miképpen* használják vagy szeretnék használni az e-könyveket. E tanulmány empirikus eredményeinek elemzése – valamint a felhasználói igényekre és tapasztalatokra vonatkozó korábbi kutatások – alapján a szerzők általános következtetéseket tudtak levonni arról, mire van szükség az e-könyvek tervezése és fejlesztése terén. Az egyetemisták körében végzett kérdőíves vizsgálat több problémára világított rá (hozzáférési nehézségek, nem megfelelő keresési eredmények, borzalmas navigációs eszközök stb.). Ezek ellenére az e-könyvek potenciálisan értékes oktatási forrásnak bizonyultak. (A témában készült felmérések hasonló gondokról számoltak be.) A könyvtárosok és az oktatók feladata a megfelelő készségek kialakítása, hogy a diákok hatékonyan tudják használni az elektronikus könyveket. A vizsgálatból az is kiderült, hogy a jelenlegi felhasználóképzés nem készít fel a tudományos munkára. Végül a szerzők bemutatják az e-könyv interakciók olyan tipológiáját, ami fontos az e-könyvek kialakításához (a tartalom és a könyv jellemzői), továbbá alkalmas az e-könyvek hatékony felhasználása érdekében tartott könyvtári–felsőoktatási foglalkozásokhoz („e-könyv műveltségi” képzés).

(Autoref. alapján)

139/2014

NICHOLAS, David [et al.]: Information on the go : a case study of Europeana mobile users. – Bibliogr. In: Journal KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 2014/2

of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 7., p. 1311-1322.

Esettanulmány az Europeana mobil használóiról

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Információtechnológia

Becslések szerint a mobil eszköz lesz rövidesen a web keresésének fő platformja, de nem tudjuk pontosan, hogyan szerzik meg a mobil használók az információkat, és ez mennyiben tér el az asztali számítógépet vagy laptopot használók szokásaitól. A tanulmány a legfontosabb kulturális weblap, az Europeana naplójának elemzésével ezen próbál segíteni. Több mint egy éven keresztül vizsgáltak csaknem 70 ezer mobil használót, és az eredményeket összehasonlították a PC-használókéval ugyanarra az időszakra vonatkozóan. Az elemzés a következőkre terjedt ki: a használat mértéke és növekedése, időmintái; a használók földrajzi megoszlása, a használt digitális gyűjtemények; az információkeresési szokások összehasonlítása ún. áttekintőtábla (dashboard metrics) segítségével, a használók csoportosítása információkeresésük alapján, és a használók elégedettsége. Az eredmények szerint a mobil használók a leggyorsabban növekedő csoport, és 2012 decemberére gyorsan eléri az egymilliószámot, és összességében látogatóik meglehetősen eltérnek a fix platformról történőktől. A mobil látogatások tipikusan rövidebbek, kevésbé interaktívak, és alkalmanként kevesebb tartalmat tekintenek meg. A használat inkább közösségi, mint hivatalos jellegű, a mobil használat éjszaka és hétvégeken tetőzik. Nagy volt a változatosság a különböző mobil eszközökben; az iPades információkeresés hasonlított a PC-n és laptopon történő kereséshez, de egészen más, mint az okostelefonos keresés. A kutatás megerősítette, hogy az információkeresési szokások platform-specifikusak, és a legfrissebb platform újra és újra megváltoztatja őket. A weboldalaknak alkalmazkodniuk kell majd ehhez.

(Autoref.)

140/2014

SEEGER, Frank: Von der Perspektive zur Relevanz : Die neue E-Book-Studie des Börsenvereins des deutschen Buchhandels In: BuB. – 65. (2013) 9., p. 611-613.

Res. angol és francia nyelven

A Börsenverein des Deutschen Buchhandels új felmérése az e-könyvekről

Elektronikus könyv; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvvásárlás

2010 óta harmadszor vizsgálta a *Börsenverein des Deutschen Buchhandels* (a Német Könyvkereskedők Egyesülete) egy piackutató céggel (GfK) közösen az e-könyvek németországi piacát. A felmérésben a felhasználókat, a kiadókat és a könyvesboltokat kérdezték. A kapott eredményekről a 2013-ban közreadott mű (*Von der Perspektive zur Relevanz – Das E-Book in Deutschland 2012*) alapján a német könyvtárellátó kft (ekz) egyik munkatársa számol be.

A felmérésben részt vevők száma 2012-ben tovább emelkedett (554 könyvesbolt, 361 kiadó). Az e-könyvek bolti előfordulása gyorsan nőtt, noha forgalmuk csak 0–1% volt. (A boltok 27%-a sem e-könyvet, sem olvasókészüléket nem tart.) A kiadók esetében jobb a helyzet, forgalmuk 6,2–9,5%-ot tett ki. Ami a formátumot illeti: a kiadónál az *epub* vezet (82%), bár vannak (60%), akik a nyomtatott forma mellett PDF-ben is kínálják terméküket.

Milyen volt az e-könyvek kínálata? A kiadók nagy része (43%) 10–99 címet kínált, az átlagos címszám 226 volt. A nagyobb kiadók szándéka, hogy növeljék a kínálatot, 2012-ben jelentősen hozzájárult ehhez az eredményhez. A kiadók kétharmadánál több mint 25%-ot tettek ki az e-könyvek az újdonságok között. (Csökkent viszont a szak- és ismeretterjesztő könyvek részaránya a szép-, gyermek- és ifjúsági irodalom előretörése miatt.) A terjesztésben előre tört az online kereskedelem, de a kereskedők féltelme, hogy csökkenni fog az e-könyvek miatt a nyomtatott könyvek eladása, nem igazolódott.)

A digitális jogkezelést (DRM) tekintve a kiadók 53%-a az ún. „kemény”, 48%-a „puha” jogkezelés (pl. az e-vízjel alkalmazás) híve. (2011-hez képest 8%-kal nőtt utóbbiak aránya.) A szakértők zöme (93%) a táblagépet tartotta a jövő olvasókészülékének. Ami az árakat illeti: a nyomtatott könyvnél 10–20%-kal olcsóbbak. (Ezt a kereskedők veszélyesnek tartják a kötött ár szempontjából.)

Felvetődik a kérdés, ki vásárol e-könyvet. Nos, sokkal több a nő – ahogy a „klasszikus” könyvvásárlók 58%-a is nő. Kormegoszlás szerint a legtöbb vásárló 40–59 éves (50%); a 20–39 évesek csak 35%-ot, míg a hatvan felettiak 14%, s a 10–19 évesek csak 4%-ot tesznek ki. (Az e-könyvek vevői átlag háromezer euró havi nettó jövedelemmel bírnak, s ők is a klasszikus könyvvásárlókhoz közelítenek.)

Továbbra is változatlan maradt a nyomtatott könyvek népszerűsége, ugyanakkor már csak a

megkérdezettek 4% utasította el az e-könyvet. Hasonlóképpen nőtt az e-könyvek elfogadottsága is. Érdekes, hogy a legtöbb e-könyvet vásárlók elsősorban szépirodalmat vesznek. (Az e-könyvek piacán egyre több kis kiadó jelentkezett, és nőtt a megjelent címek átlaga is.)

(*Murányi Lajos*)

141/2014

STONE, Graham – RAMSDEN, Bryony: Library Impact Data Project : looking for the link between library usage and student attainment. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 74. (2013) 6., p. 546-559.

A Library Impact Data projekt: van-e kapcsolat a könyvtárhasználat és a hallgatói teljesítmény között?

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtárhasználat

A Huddersfield Egyetem évek óta vizsgálja a könyvtár és az általa nyújtott elektronikus információforrások használatát. Ennek során megállapították, hogy vannak jellemzően intenzívebb, illetve kevésbé intenzív könyvtárhasználó szakok, majd felmerült az a kérdés, hogy vajon a könyvtárhasználat mértéke és a hallgatók tanulmányi előmenetele, eredménye között van-e összefüggés. Ennek vizsgálata már a kutatás elején összefüggést mutatott az eredmények és mind a kölcsönzések, mind az elektronikus források használatának gyakorisága között. Noha ok-okozati összefüggés nem mutatható ki, hiszen a tanulmányi előmenetelt számos más ok és körülmény befolyásolja (a hallgató személyiségétől pillanatnyi élethelyzetén át az oktatás minőségéig), az eredmények az oktatókat arra készítették, hogy jobban ösztönözzék a hallgatókat a könyvtár használatára.

A kutatás és eredményei nagy érdeklődést keltettek egy konferencián, ennek nyomán merült fel a kérdés: van-e összefüggés a könyvtárhasználat és a hallgatók tanulmányi előmenetele között? Ennek megállapítására a Huddersfield Egyetem vezetésével nyolc egyesült királyságbeli egyetem több mint 33 ezer hallgatójának tanulmányi eredményeit és könyvtárhasználati adatait gyűjtötték össze és elemezték egy hat hónapig tartó projekt keretében, amit a JISC támogatott. (Megjegyzendő, hogy az adatok – köztük személyes adatok – kezelése miatt komoly jogi előkészítő munkára is szükség volt.) A könyvtárhasználatot három adat alapján mérték (amelyből legalább kettő szükséges volt ahhoz,

hogyan az adott személy adatai bekerüljenek a vizsgálatba): a könyvtári kölcsönzések száma (kizárva a hosszabbításokat), a könyvtári látogatások száma, az elektronikus forrásokhoz való kapcsolódások (*loginok*) száma vagy más, az e-források használatát mérő adat. Az eredmények szerint a kölcsönzések és az e-források használata esetében a gyakoriság és a tanulmányi eredményesség között volt, a könyvtárlátogatások száma és az eredményesség között nem volt összefüggés. A személyes válaszokból kiolvasható volt, hogy a hallgatók általában tisztában vannak azzal, hogy a könyvtár- és forráshasználat kapcsolatban áll előmenetelükkel. A könyvtári forrásokat fontosnak tartják, függetlenül attól, hogy az interneten mit tudnak szabadon elérni. A többség a könyvtárat önmagában is forrásnak tekinti, ahol nemcsak információt talál, hanem a tanulási környezet és a szükséges technológia is rendelkezésére áll, és ahol társaival is találkozhat a közös feladatok megbeszélésére. (Mások viszont éppen az ebből eredő zajsztint miatt nem tartják tanulásra igazán alkalmas helynek a könyvtárat, és inkább az otthoni kényelem mellett vannak.)

Összegezve megállapítható, hogy a kölcsönzések, illetve az elektronikus források használata és a tanulmányi előmenetel között statisztikailag szignifikáns összefüggés van (intézményenként, szakonként eltérő, de mindenhol megállapítható mértékben). Ugyanakkor világos, hogy a tanulmányi előmenetelt számos tényező befolyásolja, így a könyvtárhasználat és a sikeresség között ok-okozati összefüggés nem állapítható meg. A projekt eredménye volt még a módszerek és eszközök kidolgozása, amellyel hasonló vizsgálatok végezhetőek a továbbiakban is, azonban ha más országban használnák fel azokat, figyelembe kell venni a jogi különbségeket, illetve az adott ország jogrendjét.

(Mohor Jenő)

Olvasás

142/2014

DALI, Keren: "Ask me what I read" : readers' advisory and immigrant adaptation. – Bibliogr. In: New library world. – 114. (2013) 11/12., p. 507-526.

Olvasmányajánlás és a bevándorlók beilleszkedése

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Nemzetiségi olvasó; Olvasásra nevelés

A dolgozat célja, hogy megvizsgálja, mennyire segíti a könyvtári olvasmányajánlás a bevándorlók pszichológiai és szociokulturális beilleszkedését új hazájukban. Az adatgyűjtés empirikusan folyt a Toronto körüli régióban élő orosz anyanyelvű bevándorlók körében. Az adatfelvételt háttér tanulmányokkal és mélyinterjúkkal egészítették ki. Az olvasmányajánlás folyamata nemcsak szórakoztató könyvekről folytatott társalgás, hanem erős interkulturális találkozás is, melynek során lehetővé válik a befogadó és a bevándorló között a barátkozás és egymáshoz közeledés fokozása, megtöri a negatív sztereotípiákat, segít közös hálózatok kiépítésében, előnyös kapcsolatokat teremt, megváltoztatja a csoportközi attitűdöket, és segíti a második nyelv és az új országról szóló ismeretek elsajátítását.

A cikk három olvasmányajánlással kapcsolatos témával foglalkozik: (1) betekintést nyújt egy válogatott olvasói csoport olvasmányajánlásáról vallott nézeteibe és felfogásába, (2), megszólaltat olyan bevándorló olvasókat, akiknek az olvasmányajánlásról szerzett tapasztalataik az eddigi könyvtári szakirodalomban alig szerepelnek, és (3) interkulturális találkozásként írja le az olvasmányajánlás folyamatát – keretként az interkulturális beilleszkedés (Charles Berger) *bizonytalanságcsökkentés-elméletét* használva.

(Autoref.)

143/2014

MELENT'EVA, Ūliã Petrovna: Osnovnye modifikacii čtenia : osobennosti formirovaniã i bytovaniã In: Bibliotekovedenie. – (2013) 5., p. 54-62.

Az olvasás alapvető változatai: kialakulásuk és használatuk sajátosságai

Olvasás; Olvasási szokások; Olvasástörténet

Az olvasás lényegéből kiindulva a következő fő változatokat lehet elkülöníteni: szakrális, tudományos, tanulási, önképzési, üzleti, pragmatikus, szakmai, szabadidős, agitációs, terápiás, családi, egzisztenciális stb. olvasás. Ezek mindegyike az olvasás valamely funkcióját valósítja meg, és önálló helye van az olvasás fejlődésében. Egyik vagy másik változatnak az elterjedése az ország, a régió történelmi fejlődésétől függ. Mindegyik változatnak megvan a saját könyvgyűjteménye (szövegei), amelyek formájukban, betűtípusaikban stb. különbözhetnek egymástól. Eltérő lehet még az olvasás sebessége (lassú, gyors), a szabadságfok (érdeklődés, igény, cenzúra), a szövegértés mélysége, az olvasó

érdeklődési köre (tág-szűk), tematikai irányultsága, az olvasási kultúra szintje. Napjainkban ezekhez adódik még a hordozó (papír, elektronikus, audiovizuális).

Néhány változat legfontosabb jellemzői:

- A szakrális olvasás a vallásgyakorlás különös formája, a könyvek általában nagy formátumúak, főleg latin nyelvűek. Az olvasás kifejező, intenzív, lassú, elmélyedést kínáló, lehet egyénileg vagy csoportosan, hangosan vagy csendesen (magában) olvasni. Az olvasótól intellektust, nagy olvasási kultúrát kíván.

- A tudományos olvasás a világi tudományok kialakulásával függ össze, szövege elsősorban a kutatási területre korlátozódik. Jellemző, hogy sokszor tollal a kézben olvasnak (jegyzetelnek). Az egyetemek megjelenésével lett az olvasás nyilvános. Az olvasótól magas intelligenciafokot, mélyreható, nem gyors olvasást igényel. Ma a szövegtörzset sokféle dokumentumtípus alkotja, a tudósoknak meg kellett tanulniuk a gyorsolvasást és a különböző információtechnológiai eszközök használatát.

- A tanuló olvasást már az ókorban is ismerték, majd a 11. század végétől Európában a városi iskolákban éledt újra. Oroszországban a tanuló olvasás a kereszténység elterjedésével és az írás megjelenésével esik egybe, már a 11–13. században rendelet írta elő oktatása megszervezését. Olvasni meg lehetett tanulni a családban, a már olvasni tudóktól, egyházi iskolákban, majd a gimnáziumokban. A 14. században jelentek meg az idézeteket tartalmazó szöveggyűjtemények. Az olvasás főleg hangos volt, később az egyetemeken kezdtek el magukban olvasni. Az első nyomtatott könyvek Oroszországban is az ábécéskönyvek voltak. A gyerekek tanuló olvasása az erkölcsi nevelést is célozta. A tanuló olvasás tartalmát oktatási programok írják elő, fő jellemzői mára az elektronikus és audiovizuális eszközök használatával bővültek.

- A szakmai olvasás a tanuló olvasás egyik fajtája, témáját elsősorban az igények diktálják. Főleg a szakirodalomra korlátozódik, a szövegek egy része elektronikus hordozón van, az olvasási és az információs kultúra magas fokát igényli.

- A szabadidős olvasás az ókorban kezdődött, hasznos időtöltésnek tartották, több magánkönyvtár ismert abból az időből. Az olvasás lehetett hangos vagy csendes. Az olvasók között sok volt a nő, kialakult az ún. női irodalom. Európában a 13–14. században jelentek meg az első, díszes és drága szórakoztató könyvek, a házban a pihenőhelyiségben olvastak. Fő jellemzők: kis formátum, nemzeti nyelven,

egyszerű betűkkel, szabad választási lehetőség, nincs szükség magasabb kulturális szintre, csak emocionális befogadóképességre.

- A családi olvasás is az ókorban kezdődött, a közép- és az újkorban sok országban elterjedt. A közös olvasás a család minden tagjának fontos, műfajilag elsősorban jó szándékú, figyelmet lekötő műveket választanak. A családi olvasásban jóformán minden funkció megtalálható, a legfontosabb a nevelő.

Összefoglalva: az olvasás mint jelenség struktúrája nagyon sokrétű, ha csak egy változatot tartalmaz, nem lehet teljes értékűnek tekinteni. Az olvasó élete során az egyik vagy a másik változat kerül előtérbe. Minél összetettebb az olvasás struktúrája, annál értékesebb az olvasó személyiségének fejlődésében. Fontos a családi olvasás szerepe, mert egész életre megalapozza az olvasási szokásokat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Használók képzése

144/2014

MARGINO, Megan: Revitalizing traditional information literacy instruction : exploring games in academic libraries. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 9. (2013) 4., p. 334-341.

Az információs műveltség hagyományos oktatásának újraélesztése: a játékok alkalmazásának kutatása az egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Használók képzése - felsőoktatásban; Játék

A hallgatók könyvtárhasználati képzése nagy kihívást jelent: az Y-generáció úgy hiszi, hogy mindent tud az internetes keresésről. A könyvtárismereti előadások helyett alkalmazott játékok bekapcsolódási lehetőséget teremtenek a versenyzésbe, a gyakorlati tevékenységbe és ezen keresztül arra, hogy okuljanak a hibákból. A játékok segítik a csoportmunkát, a közvetlen személyes vagy virtuális kapcsolatot, lehetővé teszik a cselekvés általi tanulást, valamint az Y-generáció számára fontos azonnali visszacsatolást. A személyes részvétellel zajló játékok az órákon végzett gyakorlatoktól kezdve az egész kampuszt érinthetik. A tantermi oktatásba számos játékalapú tevékenység beépíthető, mint például a vetélkedő (quiz) a Georgiai és a Pennsylvaniai Állami Egyetemen. Az információs műveltség

konceptiójának megerősítését, a hallgatók részvételre motiválását, a vidám környezet biztosítását célzó játékok, mint *A könyvtár honlapja*, a *Könyvtári zsargon*, az *Információs műveltségi IQ* és a *ProQuest*, mind sikeresen alkalmazhatók a könyvtári oktatásban. A hallgatók által ismert, népszerű játékok szabályai kevesebb magyarázatot igényelnek. A személyes játékoknak köszönhetően a hallgatók a kampusz számos eseményébe is bekapcsolódhatnak. További példák: az elsőévesek számára az Utah Valley Egyetem *Get a Clue* játéka a könyvtári környezet megismerését szolgálja; a Niagara Egyetemen egy misztikus túra keretében az információs műveltségi kompetenciákat ismertetik meg a hallgatókkal; a Carthage College *Get a Clue* játéka egy szemeszteren keresztül csapatversenyeken mutatja be a könyvtárat és programjait; a Floridai Egyetemen az iskolákban és könyvtárakban világszerte játszott *Humans vs. Zombies* segítségével a zombikra vadászó hallgatók a kommunikáció, az együttműködés, a kritikus gondolkodás, a problémamegoldás, a kreativitás, az innováció, az információs műveltség 21. századi tanulási képességét fejlesztik.

A könyvtárhasználati képzésben a virtuális játékok közül különösen hasznosak lehetnek a videojátékok. Az *Association of College and Research Libraries* első négy információs műveltségi követelményével összehangolt játékok az önképzést segítik elő. A videojáték résztvevői ezeket az irányelveket alkalmazzák információs igényeik megfogalmazásához, a kereséshez, stratégiájuk értékeléséhez. Az utóbbi években az egyetemi könyvtárakban sok különböző videojátékot alkalmaztak vagy fejlesztettek. A játékokat hétköznapi, szerepjáték, alkalmi és szociális témákba sorolják. A cikk mindegyik témakörre több példát is ismertet, értékelve azok előnyeit és hátrányait.

A személyes és virtuális elemeket tartalmazó hibrid játékok tipikusan a használók képzésére valók. A Lycoming College egyszerű, sikeres *Secret Agents in the Library* játéka a könyvtár honlapján található, kiegészíti a használóképzési órák anyagát; olyan elemeket tartalmaz, mint a tudományos és népszerű folyóiratok közötti különbségek feltárása, navigálás a könyvtár honlapján stb. (részletes ismertetését ld. a *Könyvtári Figyelő* 2010. 3. számának 260. számú referátumában).

Összefoglalva: a leghatékonyabb játékok egyszerűek és jól használhatók. Fontos, hogy a hallgatók értsék a feladatokat. A játékok előzetes tesztelésében eltérők a tapasztalatok. Van, ahol a nem könyvtárosok próbajátéka eredményesebb

volt. A legtöbb könyvtárban a játékok nyertesei apró jutalmat is kapnak a cukorkától a campus boltjában beváltható ajándékutalványig. Általános tapasztalat, hogy a játéknak vidámnak, gyors iramúnak, vonzónak, szervezettnek és testre szabottnak kell lennie. Bár a hagyományos, előadásokra épülő oktatás továbbra is hasznos, a játékok kedvet csinálnak a hallgatóknak a könyvtárhasználati képzésbe való bekapcsolódáshoz.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

145/2014

SHENTON, Andrew K.: Establishing information literacy principles as a foundation for cross-curricular scholarly investigation in England. – Bibliogr. In: *IFLA journal*. – 39. (2013) 3., p. 262-277.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Az információs műveltség alapelveinek kidolgozása mint a tantervtől független tudományos kutatások alapja

Használói szokások; Használók képzése -iskolában; Modellálás

Az Egyesült Királyság oktatási rendszerének alapvető problémája, hogy a tantervben előírt tantárgy központú megközelítés elkülönüléshez vezet a megfelelő készségek oktatásában és tanulásában. A szerző által korábban kidolgozott keretrendszert – amely az információs műveltséget a tudományos kutatások szélesebb perspektívájába helyezi – felhasználva a tanulmány a metaszintézis megközelítését alkalmazva olyan metamodellt dolgoz ki, amely egyesíti az angol nemzeti alaptantervben szétszórta szereplő anyagokat, és az összegyűjtött tartalom alapján az általános készségek egész sorát vázolja fel. A javasolt struktúra lehetővé teszi a tanárok számára, hogy kapcsolatot teremtsenek a saját tárgyuk során oktatott tartalom fő elemei és a más tárgyakat oktató kollégák által kiemelt szempontok között, és segíti az információs szakembereket annak felismerésében, milyen területeken lenne a leghasznosabb a közbelépésük az információs műveltség és a gyakorló szakember számára közvetlenül fontos egyéb készségek előmozdítása érdekében.

(*Autoref.*)

Lásd még 83

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

146/2014

DŽIGO, Aleksandr Aleksandrovič: Ocifrovaninye gazetye fondy kak nacional'noe dostoânie Rossijskoj Federacii In: Bibliotekovedenie. – (2013) 5., p. 93-96.

Digitalizált hírlapállományok – az Oroszországi Föderáció nemzeti kincse

Digitalizálás; Hírlap; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár

Az oroszországi sajtó történetében a 18. századtól figyelhető meg az újságok számának a növekedése: a 19. század elejéig 32 cím volt, ezután 1917-ig kb. 380, majd 1991-ig kb. 3500. 1992-től pedig 11 ezerre nőtt a számuk. A hírlapok az országban élő népek 59 nyelvén jelentek meg. Az állomány jelentős részét a vállalatok, szervezetek, oktatási intézmények által nagy példányszámban kiadott újságok teszik ki. Csak a 20. századból több mint 8 millió éves kumulációt tartanak nyilván, ami 24 millió tárolási egységet jelent.

A digitalizáláshoz egy sor problémát kell megoldani, úgymint a felelősség megosztása, a válogatási kritériumok, az elsőbbségek meghatározása, a legjobb megoldások megtalálása (saját erővel vagy bér munkában), az eredmény megjelenítése (teljes mű vagy csak információs blokk). Oroszországban a digitalizálás két szinten folyik: szövetségi szinten a nemzeti könyvtárak a felelősek, regionális szinten pedig a köztársaságok nemzeti könyvtárai, helytörténeti, megyei stb. könyvtárak.

Eddig a 19. századi és a 20. század első felében megjelent hírlapokat digitalizálták, mivel ezt a korszakot a szerzői jogi problémák nem érintik. (A jogvédelem 70 évre szól, a szerkesztőségek saját belátásuk szerint adhatják át a szellemi tulajdont más jogi személyeknek, beleértve a könyvtárakat. Ésszerűbb lenne megegyezni a kiadókkal a digitalizálási kérdésekről, és olyan jogvédelmi rendszert kialakítani, amely a kiadókat a könyvtárakkal való együttműködésre ösztönzi.) A

nemzeti könyvtárakban elkészültek a 18–19. századi első országos hírlapok elektronikus változatai. A legkeresettebb a *Vedomost'* (1703–1727), a későbbiek közül pedig a *Kino* (1925–1940) és a *Sovetskij sport* (1922–1945). Különös érdeklődésre tartanak még számot a forradalom és a polgárháború idején megjelent „nem szovjet” újságok. Az Elnöki Könyvtár a szovjethatalom első éveiben megjelent hírlapokat és a fehér emigráns kiadványokat dolgozza fel.

A digitalizáláshoz a nemzeti könyvtárakban az eredeti, nem restaurált hírlapokat veszik kézbe, és az egy cikk–egy fájl elvet követik (függetlenül attól, hogy a cikk hány oldalon jelent meg). Az Elnöki Könyvtárban a meglévő mikrofilmeket szkennelik.

A regionális szinten lévő 82 könyvtárból 38-ban folyik a digitalizálás. 2005–2013 között 366 regionális hírlapot dolgoztak fel, területi szempontból ezek orosz vagy nemzeti nyelven megjelent köztársasági hírlapok, megyei, városi stb. újságok. Az időhatárok itt tágabbak, az egész 20. századot feldolgozzák. Regionális szinten is érvényes, hogy a könyvtár vagy saját maga végzi a munkát, esetleg megrendeli a nagy szövetségi könyvtáraknál, vagy konkrét helyi hírlap esetén együttműködik a kiadóval. Ez utóbbi esetben a könyvtár licencszerződést köt a kiadóval meghatározott címek hálózati eléréséről. Lehetséges megoldások: az 1950-ig megjelent hírlapok térítésmentesen a könyvtár szerverére kerülnek, az 1951 után megjelentekről pedig a felek szerződésekből döntenek (térítéses szolgáltatás).

A kereskedelmi szervezetek nem folytatnak célirányosan tömeges digitalizálási tevékenységet. Olvasói kérésre szkennelnek egy-egy cikket, egy újság egy-egy számát. Kivételt képez az East View és az Integrum World Wide cég. Az East View az utóbbi öt évben digitalizálta a *Pravda* (1912–), az *Izvestiâ* (1917–), az *Argumenty i Fakty* (1983–) és a *Literaturnaâ gazeta* (1929–) 2012-ig megjelent számait, több mint 350 ezer hasábot. Az adatbázis bármely böngészővel kereshető, a pdf formátum mellett szöveges réteg is van a kulcsszavas kereséshez. Az Integrum 270 központi hírlap és 700 regionális újság teljes szövegét dolgozta fel. Keresni orosz, német, angol és ukrán nyelven lehet a címben, a besorolási adatokban, valamint régió és

idő szerint. Mindkét cég licence szerint a könyvtárak csak online szolgáltathatnak, a forrásokat nem őrizhetik meg, és nem biztosított a hosszú távú hozzáférés sem.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 78, 137, 138, 140

Információ- és kommunikációs technológia

147/2014

BOMHOLD, Catharine Reese: Educational use of smart phone technology : a survey of mobile phone application use by undergraduate university students. – Bibliogr. In: Program. – 47. (2013) 4., p. 426-436.

Okostelefonok használata az oktatásban: hogyan használnak mobiltelefonos alkalmazásokat egyetemi hallgatók?

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Információtechnológia

A tanulmány olyan felmérés eredményeit ismerteti, amelynek során egyetemisták okostelefon-használatát vizsgálták. Információs műveltségi tanfolyamra beiratkozott hallgatók válaszoltak egy online felmérés kérdéseire, melyek az okostelefon-alkalmazások (apps) használatáról érdeklődtek. A leggyakoribb alkalmazások – keresőgépek, online enciklopédiák és könyvtárak – viszonylag kis százalékát (10,4) használják az egyetemisták. A legtöbbet használt alkalmazásokat jól ismerik, ezek mobil hozzáférést tesznek lehetővé a személyi számítógépeikről elérhető népszerű felsőoktatási weblapokhoz. A hallgatók jelentős része (76%) arról is beszámolt, hogy tudományos információ kereséséhez is ezeket az alkalmazásokat használja. Erre a leggyakoribb alkalmazástípus a keresőgép volt. A kutatás fontos adatokkal szolgált az egyetemisták tényleges okostelefon-használatáról a felsőoktatási könyvtárak mobil alkalmazásainak fejlesztésével foglalkozó könyvtárvezetők és oktatók számára.

(*Autoref.*)

148/2014

DEL BOSQUE, Darcy: Will you be my friend? : Social networking in the workplace. – Bibliogr. In: New library world. – 114. (2013) 9/10., p. 428-442.

Leszel a barátom? Közösségi média a munkahelyen

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Kommunikáció -személyzetén belül; Személyzet

A közösségi hálózat egyes elemeinek népszerűsége ugyan hullámzik, azonban az egész jelenség állandósult. Noha ezeknek a hálózatoknak (illetve a hálózati helyeknek, mint pl. Facebook, Twitter, Google+) legtöbbször közösségi (ha úgy tetszik társasági) célú, népszerűségük folytán használatuk a munkahelyeken is megjelent, és szakmai eszközként is szolgálnak. A könyvtárak az olvasóikkal való kapcsolattartás céljából vezették be ezeket, de a könyvtárosok mint egyének is elkezdtek egymás közötti kapcsolatokat kialakítani általuk. A szakirodalom nagy része azzal foglalkozik, hogy a könyvtárak hogyan vezetik (vezessék) be szolgáltatásaik körébe a közösségi hálót, illetve hogy ezt milyen eredményességgel teszik. Igen kevés tanulmány foglalkozik azzal, hogy a könyvtárosok hogyan integrálják a közösségi oldalakat saját szakmai életükbe.

Annak érdekében, hogy megismerjék a felsőoktatási könyvtárosoknak a közösségi oldalakkal kapcsolatos nézeteit, véletlenszerűen kiválasztottak 352 USA-beli felsőoktatási könyvtárt, és több mint háromezer könyvtárosnak küldték meg e-mail kíséretében az online kérdőívet. 765 (24%) használható válasz érkezett vissza: közülük mindössze 15% nem használ közösségi oldalakat, elsősorban érdeklődés, másodsorban idő hiányában, az elutasítás harmadik oka a magánéletével kapcsolatos aggodalom. A közösségi oldalak használóinak 94%-a a Facebookot, közel felük a LinkedIn, 36%-u a Twittert említi, a kevésbé népszerűek közé tartozik a ma már nem elérhető GoogleWave, a MySpace, Ning és a Second Life.

A legtöbbször (63%) a barátaikkal, 17% a kollégákkal való kapcsolattartásra, 1% új emberekkel való megismerkedésre használják a közösségi oldalakat. Egyéb okok között szerepelt még a technológia lehetőségeinek kipróbálása; a szétszakadt családdal való kapcsolattartás; a kíváncsiság, hogy oly sok ember mire fordít oly sok időt, és ok az önmenedzselés is. A Facebookos ismerősök száma 0 és 3600 (!) között van, az átlag 155. A válaszolók közel háromnegyede heti öt óránál, 31% heti egy óránál kevesebbet tölt a közösségi hálón. A 18%-nyi erős használó heti 6-

10, míg 4% heti 16 óránál is tovább van jelen a közösségi oldalakon.

A válaszolók több mint felének nem változott meg a kollégáiról alkotott véleménye attól, hogy a közösségi oldalakon is megismerte őket; 32% pozitív, 33% negatív változásról számolt be annak nyomán, hogy kollégái miket posztolnak. 19% szerint a közösségi oldalak használata révén javult a kommunikáció a munkatársak között, 12% fedezett fel a munkahelyén belül olyan téren szakértő kollégákat, akikről (akiknek szakértelméről) nem tudott. 30% azok aránya, akiket a közösségi oldalak több nem munkahelyi interakcióhoz vezettek a kollégák körében. 42% használja a közösségi oldalakat a munkával kapcsolatos kommunikációra kényelmes, gyors és egyszerű volta miatt.

Összefoglalva: a válaszolók 85%-a használja a közösségi oldalakat, azaz a könyvtárosok széles körében elfogadott jelenségről van szó, amely jelentősen megnöveli az információcserét, azonban veszélyekkel is jár. Noha a válaszadók nagy része elsősorban magáncélokra használja, szakmai kapcsolatok is jelen vannak a közösségi hálózaton. A határok elmosódnak, és a magánszférával kapcsolatos kérdések bonyolultabbá válnak.

Minél elterjedtebb a közösségi oldalak használata, annál fontosabb, hogy használói legyenek óvatosak személyes adataik védelme érdekében. Munkatársak, kollégák, sőt állást kereső esetleges jövőbeli munkatársak is információkhoz jutnak, amelyekből véleményt, ítéletet alkotnak, ami akár a munkahelyet is érintheti. (Bár egyes közösségi oldalak lehetővé teszik az adatok hozzáférési körének korlátozását, jobb, ha nem posztolunk online olyasmit, amit nem szeretnénk nyilvánosságra hozni.) A magánszférával kapcsolatos kockázatok és aggodalmak ellenére a közösségi oldalak haszonnal is járnak a munkahelyen. Lehetővé teszik a volt munkatársakkal a kapcsolattartást, közelebb hozzák a jelenlegi munkatársakat, és megkönnyítik a távoli, más könyvtárakban dolgozó kollégákkal való kapcsolattartást.

(Mohor Jenő)

149/2014

McNEAL, Michele L. – NEWYEAR, David: Introducing chatbots in libraries In: Library technology reports. – 49. (2013) 8.

Beszélgető robotok a könyvtárakban

Kommunikáció -használókkal; Mesterséges intelligencia; Referenz; Szoftver

Az alapinformációk (nyitvatartási idők, szabályzatok stb.), valamint meghatározott információforrások iránti érdeklődés teszi ki a csevegő és az azonnali üzenetküldő szoftverek útján beérkező kérdések zömét, ezért célszerű – a könyvtárakat sújtó költségvetési megszorításokat is figyelembe véve – a beszélgető robotok (más néven virtuális közvetítők) alkalmazása. Ezek a mesterséges intelligencián alapuló, felhasználóbarát alkalmazások az online használónak az önkiszolgálás lehetőségét biztosítják, és már számos üzleti és kormányzati alkalmazásban sikert arattak. A beszélgető robotok képesek arra, hogy a természetes nyelvi feldolgozás révén az ügyfelek széles köre számára testre szabott és helyes információ nyújtsanak.

A természetes nyelvi feldolgozásra felkészített beszélgető robotok lehetővé teszik, hogy a felhasználók úgy kérdezzenek, mintha emberi lényekkel állnának szemben. A beszélgető robotok ugyanakkor mindig türelmesek és udvariasak, nem zavarja őket a nagy forgalom, a goromba ügyfelek vagy az ismétlődő kérdések. Névtelenek, ami felbátorítja a szégyenlős felhasználókat és azokat, akik úgy gondolják, hogy butaságot kérdeznek. Mindezzel a tájékoztató szolgálatok marketingjét is jól szolgálják.

A szerzők több beszélgető robot főbb jelmezőit is bemutatják, kezdve az 1966-ban „született” ELIZA pályafutásán keresztül egészen az olyan, ma is működő robotokig, mint az Emma (új nevén *infoTabby* <http://www.infoTabby.org>) és a Pixel (<http://pixel.unl.edu>).

(Koltay Tibor)

Lásd még 135

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

150/2014

GROVES, Christy: The Meeting Places : flexible, reservable, and equipped In: College & research libraries news. – 74. (2013) 10., p. 526-529.

Találkozási pontok egy egyetemi könyvtárban

Berendezés; Egyetemi könyvtár; Könyvtárépület - egyetemi, főiskolai

Middle Tennessee State University (MTSU) könyvtára, a Walker Library több mint 25 ezer hallgatót szolgál ki. 250 ezer négyzetlábnyi (azaz 23 226 m²) területét naponta átlagosan hétezen látogatják reggel héttől éjjel két óráig. A hallgatók és oktatók számítógéppel felszerelt egyéni és csoportos tanulóhelyeket, valamint két kiválóan felszerelt, 36 személyt befogadó osztálytermet vehetnek igénybe. Az évek folyamán jelentősen megnőtt az igény egyrészt a könyvtárhasználati képzés iránt, másrészt az oktatási célnak megfelelő helyek, a hallgatók öntevékeny közösségi foglalkozásait, a munkatársak számára tartott tréningeket és egyéb csoportos munkát befogadó terek iránt is. Ezért a 2011-es felújítás tervezésekor új típusú helyszínek kialakítását határozták el.

A négyemeletes épület második és negyedik emeletén levő nagy, nyitott terek egy-egy sarkát vették igénybe e célra. Mivel többcélú alkalmazásra kellett felkészülniük, könnyen mozgatható, kerekkel felszerelt térelválasztókat, asztalokat és székeket szereztek be. A használók így szükség szerint alakíthatják ki a kívánt tér nagyságát és berendezését. A bútorokat esténként a könyvtárosok az emelet eredeti berendezési rendjét tükröző alaprajz szerint rendezik vissza, egyúttal ellenőrizve, hogy megvan-e minden felszerelési tárgy.

A 15 személyes második emeleti és a 36 fő számára berendezhető negyedik emeleti találkozóhely is laphoz csatlakoztatható, nagy képernyős LCD monitorral rendelkezik. A könyvtárból igényelhető laptop, távirányítók és kábelek is.

Az MTSU hallgatói, oktatói és a személyzet tagjai három óra időtartamra foglalhatják le a tereket a

szemeszter három hónapjára előre. Tanórákon kívül más rendszeres összejövetel is helyet kap a találkozóhelyen, például a hallgatói tanácsadó iroda egyetemi sikertörténetekről beszámoló heti workshopja. Ha épp nincs lefoglalva, a közösségi helyszínek ad hoc jelleggel is használhatók, de technikai eszközök nélkül. Az előjegyzések és ezek nyilvántartása online módon történik, amihez ma már egy teljesen automatikus rendszert alkalmaznak. A kölcsönzött eszközök épségéért a kölcsönvevő személy vállal felelősséget. A 2012 márciusa óta eltelt egy év alatt összesen 224 alkalommal vették igénybe a két, igen gyorsan népszerűvé vált, flexibilis helyiséget. Oktatók, instruktorok, hallgatói csoportok egyaránt előszeretettel használják sokféle célra a tanórától a kötetlen munkahelyi partiig. A jövőben a dékán által javasolt együttműködés keretében az egyetemi oktatók is a könyvtári találkozási pontokon fogják konzultációra fogadni a hallgatókat.

Az már most is egyértelmű, hogy a flexibilis közösségi helyszínek létrehozására fordított viszonylag kis költség biztosan megtérült a használók és a könyvtár számára is.

(Fazokas Eszter)

151/2014

STASSELOVÁ, Silvia: Renesancia knižnic ako fyzického miesta v 21. storočí : príklad zo zahraničnej praxe – moderné knižnice v Singapore In: Knižnica. – 14. (2013) 10., p. 11-20.

A könyvtár mint fizikai hely reneszánsza a 21. században. Példák a külföldi gyakorlatból – modern könyvtárak Szingapúrban

Könyvtárépület -közművelődési; Könyvtárépület - nemzeti

Az elmúlt 20 évben a szerző valamennyi kontinensen járt az IFLA konferenciáin a szlovák könyvtárak képviselőjében. A világkongresszust minden évben más kontinensen rendezik meg, 2013-ban Szingapúr látta vendégül a világ könyvtárosait.

A 20–21. század határán számtalanszor megfogalmazódtak a falakkal határolt, kőből épült

könyvtárak jövőjével kapcsolatos kételyek, aggodalmak. A vízió virtuális könyvtárakkal helyettesítette a valós könyvtárakat, ám ennek ellenére számos új könyvtár épült vagy újult meg, amelyekben a hagyományos és modern információs szolgáltatások jól megférnek egymással.

Szingapúr, a fejlett világváros azzal a meglepetéssel szolgál, hogy ott a könyvtár mint fizikai tér a reneszánszát éli napjainkban. Az első helyszín a Chinatown központjában található közkönyvtár volt, amelynek a neve is sokatmondó: library@chinatown, amelyet az elérhetőség szempontjait figyelembe véve a „könyvtár a kínai negyedben” szlogenre fordíthatunk. A könyvtár a kínai negyed hipermarketekkel övezett forgalmas részében található, egy üzletház legmagasabb szintjén. A legnagyobb meglepetés a könyvtár tereiben egyrészt a nagy forgalom és zsúfoltság volt, másrészt az a tény, hogy az emberek a könyvtárba megpihenni, kisebb vagy hosszabb időre „szusszanni” vágyva érkeznek. A pihenő használók tömeges látványa olyan új jelenség volt, amelyhez hasonlóval a szerző nem találkozott. A rendkívül forgalmas, nyüzsgő városrészben, a hipermarket tetején a könyvtárlátogatók kellemes, csöndes, nyugodt menedékhelyként keresik föl a könyvtárat, ahol olvasnivalókba merülhetnek, vagy egyszerűen csak megpihenhetnek a stressz, a tömeg elől menekülve.

A Szingapúri Nemzeti Könyvtár is modern épületben található, ami szintén arról tanúskodik, hogy a könyvtárnak mint fizikai helynek a jelentősége a 21. század elejére egyáltalán nem csökkent, sőt reneszánszát éli.

A nemzeti könyvtár modern épületében található a városi központi könyvtár is, a föld alatti első szinten. A chinatowni könyvtárhoz hasonlóan itt is hatalmas volt a forgalom, minden ülőhely foglalt volt, folyamatosan tízesével érkeztek a látogatók. Sokan voltak az olvasók között olyanok, akik itt is pihentek, relaxáltak, vagy gondolataikba merülve szemlélődtek. A gyermekrészelegbe a fiatal anyukák babakocsikkal érkeztek, a kicsik a nyugodt környezetben békésen szundikálhattak.

A szingapúri példák arról tanúskodnak, hogy a könyvtárak egyik fontos előnye, vonzó szerepe éppen abban rejlik, hogy olyan helyek, amelyek nyugodt, kellemes, vonzó, csöndes, hagyományos tereire szüksége van az embereknek. A mindennapi rohanás és stressz elől, ha csak kis időre is, jó a könyvtári terekbe betérni, ott megpihenni, feltöltődni. A könyvtár mint fizikai hely reneszánszát éli, ezt a szingapúri könyvtárak tanúsítják, egy olyan nagy és gazdag városban, amelyet 1819-ben alapítottak, és 2011–2015 között

több mint 16 milliárd szingapúri dollárt fordítottak a fejlesztésére.

A Nemzeti Könyvtár a Szingapúr Intézet alapjain 1957-ben kezdte meg működését, azóta is a könyvtári rendszer irányítója, s együttműködik a felsőoktatási és szakkönyvtárakkal. 2010-ben dolgozták ki azokat a stratégiai kereteket, amelyek a könyvtárak információs és kulturális szerepét erősítik. Egyik fontos projektjük a Szingapúri Digitális Könyvtár építése (2005-től), amelyben az információk online elérését, a digitalizált anyagok, speciális adatbázisok, e-könyvek és e-folyóiratok szolgáltatását hozzáférhetővé teszik. Az Infopedia (2008-tól) portálszolgáltatás valamennyi Szingapúrról megjelent, bármilyen témájú cikk keresését biztosítja. 2009 óta a mobil alkalmazások elérését is megvalósították a „Könyvtár a zsebedben” projektben.

A szingapúri felsőoktatási könyvtárak a világ élvonalába tartoznak, amelyek a legújabb trendeknek megfelelő Lifestyle Library-vel az Y generáció számára is vonzóak. Számos újdonsággal, ötletekkel várják a különböző korosztályokat (kreatív műhelyek, interaktív lehetőségek, QR-kód). Összességében a hatalmas város könyvtáraiban pulzáló, kreatív közösségeket létrehozó intézményekkel találkozhatunk, ahol a dinamikus terek és az intim, személyes szféra jól megfér egymás mellett.

(Prókai Margit)

152/2014

STASSELOVÁ, Silvia: Verejné knižnice v historických budovách : hlavné výhody v 21. storočí – postrehy z teórie a praxe In: Knižnica. – 14. (2013) 9., p. 12-18.

Közkönyvtárak műemlék épületekben. Jellemző előnyök a 21. században – elméleti és gyakorlati észrevételek

Enteriőr; Könyvtárépület -közművelődési; Nemzetközi helyzetkép

A 21. századi technoszféra túlsúlyában a közkönyvtárak az egész világon egyre értékesebb helyek lettek: a találkozások, a művelődés, a szabadidő tartalmas eltöltésének, a mobiltelefonoktól mentes csendes övezetké, a nyugalom szigeteivé válnak. Ezeket a funkciókat a könyvtári épületek terei, komfortja és atmoszférája biztosítja. A városi építészet modern dzsungelében megőrzött régi, történelmi épületek különleges értékkel bírnak. A korszerű szolgáltatások régi épületekben való hozzáférése igényesebb megközelítést jelent, mint az újonnan épületekben,

sokszor azonban az építészet és a belsőépítészet csodákra képes.

A régi épületek előnye, hogy a „genius loci” önmagában is vonzóbb lehet a helyi lakosok számára, mint egy új épület. A szerző négy országban (USA, Kanada, Horvátország, Magyarország) tett látogatást műemlék épületekben található könyvtárakban, amelyek közül részletesen az amerikai példát mutatja be. Az Egyesült Államokban a New York Public Library (NYPL), a metropolisz közkönyvtára, Kanadában a québeci Saint-Jean-Baptiste közkönyvtár, Horvátországban a Pulai Városi Könyvtár, Magyarországon a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár volt a helyszín.

A világon az egyik legnagyobb és legismertebb történelmi könyvtárárpület a New York-i Városi Könyvtár főépülete Manhattan „sosem alvó” modern központjában, a híres Ötödik és a 42. utca kereszteződésében. A főépület 2011-ben ünnepelte 100. évfordulóját, 2008 óta a szponzorról elnevezve „Stephen A. Schwarzman Building” néven ismert. A könyvtár jóval korábban keletkezett, 1895-ben New York kormányzója, Samuel Jones Tilden két könyvtár egyesítésével alapította. Az alapító halála után vagyona jelentős részét (2,4 millió dollár) is a könyvtárra hagyta új épület létrehozására. Az első igazgató, Shaw Billings víziója nyomán született meg a világ legjelentősebb közkönyvtára.

A város 1897-ben döntött az új épület megépítéséről, kivitelezésére a híres Carrère & Hastings cég kapott megbízást. A alapkövetelményeire 1902 májusában került sor, majd az építkezés 1910-ig tartott. Ebben az időben ez volt az államok legnagyobb márvány épülete. 1911. május 23-án ünnepélyes keretek között adták át, és másnap megnyílt a használók előtt, egy nap alatt 60 ezres tömeg kereste fel az 1 millió kötetes könyvtárat. Az épületet két oroszlán őrzi, melyek a két épületről az Astor és Lenox nevet kapták, és máig a könyvtár legismertebb jelképei. 1911-ben nemcsak a gyűjtemény, hanem a belső díszítés és a szobrok is rendkívülinek számítottak. A fő olvasóterem futballpálya-méretű (24 x 90 m), 15 méteres magasságával, díszes, közepén a kék égboltot és rózsaszín felhőket ábrázoló mennyezetével impozáns látványt nyújt. 1997-ben 15 millió dollár értékben felújították, és a szponzorról nevezték el (Rose Main Reading Room).

Az olvasóteremben a legmodernebb számítástechnikai berendezések és vezeték nélküli internet, wifi is található.

Az épület egyedülálló atmoszférájában a múlt és a jelen találkozik, ahol az időt jól el lehet tölteni;

több híres amerikai film forgatási helyszínéül is szolgált. Az első igazgató, Billings meggyőződése, hogy az egészséges demokrácia elengedhetetlen feltétele az információkhoz való szabad hozzáférés biztosítása, nemcsak a NYPL alapelve, hanem a világ valamennyi könyvtára számára vezérfonal azóta is.

(Prókai Margit)

Lásd még 104

Számítógépes könyvtári rendszerek

153/2014

DALLING, John – RAFFERTY, Pauline: Open source, open minds? : an investigation into attitudes towards open source library management systems in UK higher education libraries. – Bibliogr. In: Program. – 47. (2013) 4., p. 399-423.

Nyílt forráskódú könyvtári rendszerek alkalmazásának vizsgálata az Egyesült Királyság felsőoktatási könyvtáraiban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Szoftver

A tanulmány egy kisebb kutatásról számol be, amely az Egyesült Királyság felsőoktatási könyvtáraiban a nyílt forráskódú könyvtári rendszerekről kialakult képet vizsgálta. Azt próbálta megállapítani, miért késlekedik a szektor ennek a technológiának az elfogadásával, és hogyan változhatnak a jövőben az ezzel kapcsolatos vélemények a brit egyetemeken. Kvantitatív online kérdőívet küldtek a brit felsőoktatási szektor összes (181) könyvtárának, a válaszadási arány 46,4 százalékos volt. A kérdőívet öt kiválasztott szakemberrel készített kvalitatív telefonos interjúk követték. A brit felsőoktatási könyvtárak egymás véleményében bíznak a könyvtári rendszer kiválasztásakor. Kevés tapasztalat birtokában a rendszerek erős kereskedelmi támogatására van szükség, és a jelenlegi pénzügyi helyzetben nagy a bizonytalanság a személyzeti kérdésekben, így a felsőoktatási könyvtárosok nem szívesen választanak nyílt forráskódú rendszereket. A résztvevők nem mutattak hajlandóságot jelenlegi könyvtári rendszerük lecserélésére, ami kevés alternatíva elfogadására utal a közeljövőben. A

kérdőívre válaszolók közül valamivel többen jelezték, hogy mérlegelik egy nyílt forráskódú rendszer bevezetését, mint egy korábbi (2008-as), Adamson nevével fémjelzett kutatásban; ez azonban annak is betudható, hogy valószínűleg a nyílt forráskódú rendszerek hívei vettek részt a vizsgálatban. Az Adamson-féle felmérést kiindulópontként használva – és beszámolva egy vizsgálat és felsőoktatási információs szakemberekkel készített interjúk eredményeiről – a tanulmány jelentősen gazdagítja ismereteinket a nyílt forráskódú könyvtári rendszerekről.

(Autoref.)

Elektronikus könyvtár

154/2014

DAPPERT, Angela [et al.]: Describing and preserving digital object environments. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 18. (2013) 2., p. 106-173.

A digitális objektumok környezetének leírása és megőrzése

Digitalizálás; Elektronikus dokumentum; Formátum - gépi; Gépi dokumentumleírás; Megőrzés

(Autoref.)

Egy digitális objektum nem használható olyan számítástechnikai környezet nélkül, amelyben bemutatható vagy megvalósítható. Ha biztosítani szeretnénk a digitális objektumok hosszú távú használhatóságát, hogy a változó formátumok, szoftver és hardver ellenére is megjeleníthetők legyenek, vagy meg kell őrizni a számítástechnikai környezetüket is, vagy legalább annyi információt kell gyűjteni, hogy a környezet rekonstruálható vagy a megváltozott világhoz igazítható legyen. A digitális megőrzés metaadatai azok az információk, amelyekre a digitális objektumok sikeres hosszú távú megőrzéséhez szükség van annak érdekében, hogy a jövőben valamilyen formában telepíthetők legyenek. A digitális objektumok számítástechnikai környezetének megfelelő elemeit leíró információknak a megőrzési metaadatok részét kell képezniük. Bár a digitális megőrzés metaadatainak szabványában, a PREMIS-ben szerepelnek szemantikus elemek a környezeti információk megőrkítésére, ezeket ritkán vagy szinte soha nem használják. A számítástechnikai környezet leírása iránt megnövekedett érdeklődés hatására írt tanulmány a metaadatok meghatározásához és jobb leírásához mutatja be a követelményeket, és kínál megoldási javaslatokat.

Lásd még 81, 136, 139

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

155/2014

FOURNIER, Johannes – WEIHERG, Roland: Das Förderprogramm "Open Access Publizieren" der Deutschen Forschungsgemeinschaft : zum Aufbau von Publikationsfonds an wissenschaftlichen Hochschulen in Deutschland In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 60. (2013) 5., p. 236-243.

Res. angol nyelven

A Német Kutatási Alap nyílt hozzáférésű publikálást támogató programja

Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

2003-ban a *Berlini Nyilatkozat* (<http://openaccess.mpg.de/286432/Berlin-Declaration>) aláírásával a *Német Kutatási Alap* (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) vállalta, hogy segíti a felhasználóknak a tudományos publikációkhoz való térítés- és akadálymentes hozzáférését, ami jelentősen növeli a kutatási eredmények gyors elterjedését és a kutatás hatékonyságát, a nyilvánosság tájékozottságát, továbbá a világméretű információcserét. (A <http://dea.unideb.hu/dea/bitstream/2437/80321/1/Berlini-Nyilatkozat.pdf> címen olvasható magyarul.)

A DFG egyik csoportja (Wissenschaftliche Literaturversorgungs- und Informationssysteme) gondozza azokat a programokat, pályázatokat és projekteket, melyek a nyílt hozzáférés támogatását és megvalósítását szolgálják német kutatóintézetekben és egyetemeken. Ezek egyike az *Elektronikus Publikációk* program, amely

szakosított repozitóriumok kiépítését támogatja. A nyílt hozzáférésre való átállás elsősorban a publikálás finanszírozásán múlik, hiszen az ismert nyílt hozzáférésű folyóiratok többsége nem követel pénzt a publikálásért, de a tudósoknak olykor gondot okozhat a rájuk eső költségek előteremtése. Az átmeneti időszakban a folyóiratok előfizetésére szánt könyvtári keret egy részét lehetne erre átcsoportosítani. Ezért hirdette meg 2009-ben a DFG *Nyílt hozzáférésű publikálás* című programját, melynek a célkitűzéseit, alakulását és a projektben részt vevők stratégiáját ismertetik cikkükben a szerzők az alábbi szempontok szerint:

- (1) A program időtartama és célkitűzése
- (2) A pályázatok és azok statisztikai adatai (pályázók száma, támogatási összegek)
- (3) Eredmények és az eddigi mérleg megvonása
 - Átfogó információk és tanácsadás;
 - A nyílt hozzáférés téma egyetemi szintű megvitatásának kezdeményezése;
 - A főiskolai vezetésstratégiai pozicionálása;
 - Átfogó szolgáltatás biztosítása a szerzők számára (pl. a publikálási díjak átvállalásával);
 - A publikációs adatok és költségek átláthatósága;
 - Szerződések és üzleti modellek;
 - A nyílt hozzáférésű cikkek számának óvatos növelése

(4) Fenntarthatóság

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a DFG programja sikeres impulzust adott a német felsőoktatási intézmények számára a nyílt hozzáférésű publikálás finanszírozási formáinak kialakításához.

(Murányi Lajos)

156/2014

FRANCIS, Mary: Peer reviewers of academic journals : who is responsible for our professional literature. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 74. (2013) 6., p. 536-545.

Tudományos folyóiratok lektorai: ki felelős szakirodalmunkért?

Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Lektorálás; Publikálás - tudományos kiadványoké

A szerzők és a szerkesztők mellett a szakfolyóiratok kiadásának fontos szereplői a lektorok, akik munkájukkal azt szolgálják, hogy a folyóiratokban színvonalas közlemények jelenjenek meg. Egy online felmérés során 11, nagy hagyományokkal rendelkező könyvtártudományi-informatikai folyóirat lektorálási gyakorlatát vették szemügyre, mind a

szerkesztőket, mind magukat a lektorokat megkérdezve demográfiai adataikról és véleményükről.

A megkérdezett szerkesztők 54%-a (6 fő) válaszolt a kérdésekre. A folyóiratok 15-80 lektort foglalkoztatnak. Egy lap azt nyilatkozta, hogy öt évig dolgozik egy-egy lektorral, egy másik két évig, ami még egyszer meghosszabbítható, a többieknél nincs időbeli korlátozás. A lapok kétharmada nem fizet honoráriumot, egyharmada ingyenes előfizetést biztosít a munkáért cserébe. Az esetek 83%-ában a lektorok konkrét felkérést kapnak, többnyire a gyakorlott szerzőket keresik meg, mert a publikációs múltat igen fontosnak tartják. Meglepő módon sehol sem hirdettek meg pályázatot leendő lektorokat keresve.

A lektorok közül 62-en válaszoltak. A lektorok többsége nő, 77%-uk rendelkezik könyvtárosi végzettséggel, 48%-uk PhD-vel. Jelentős munkatapasztalattal bírnak (32%-uk 16-30 éve van a pályán). Többségük (63%) felsőoktatási könyvtárban dolgozik (közkönyvtári, iskolai vagy szakkönyvtári kollégák nem voltak a lektorok között), 16%-uk könyvtárosképző intézményben. A lektorok 67%-a már stabil oktatói státuszban van. Tudományos tevékenységüket tekintve 98%-uk már publikált lektorált könyvtári-informatikai szakfolyóiratban, 38%-uk 10-nél több cikket. Ami lektori pályafutásuk hosszát illeti, a 0-5 év a tipikus (51%), 20-20% működik közre 6-10, illetve 11-30 éve, 31 évnél régebben pedig 6%. 38%uk egy folyóiratnál dolgozik lektorként, 12%-uk kettőnél, 24%-uk 3-nál, 8%-uk négyenél, 16%-uk 5-nél vagy többenél. Motivációik között elsősorban a szakma segítségét (96%) említették, 70% lépést kíván tartani a kutatásokkal, 12%-nak a szakmai előrelépés számít, 6% pedig az oktatói státuszt szeretné elérni. A lektorok a névtelenség hívei, 40%-uk nem szeretné, ha a neve megjelenne az általa lektorált közlemény alatt. A lektorok az egyéb észrevételek között szóvá tették a közleményekkel kapcsolatos minőségi kifogásaikat („egy elfogadható kézíratra öt elfogadhatatlan esik”). Összességében úgy vélték, hogy fontos tevékenységet végeznek, és érdemes erre időt fordítaniuk.

A vizsgálatot érdemes lenne szélesebb körben, több folyóiraatra és a kisebb, szakosodott folyóiratok körében is elvégezni. Ez utóbbiakon keresztül vezet ugyanis az út a nagy presztízsű folyóiratokban való publikáláshoz.

(Hegyközi Ilona)

157/2014

HORSTMANN, Wolfram: Finch und die Folgen : Open Access in Grossbritannien In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 60. (2013) 5., p. 251-254.

Res. angol nyelven

Finch és a következmények – nyílt hozzáférés Nagy-Britanniában

Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

2012. június 12-én látott napvilágot a *Finch-jelentés*, az angol *Dame Janet Finch* professzor elnökletével működő szakértői csoport zárójelentése és annak tizenegy oldalas summája, a *Hozzáférhetőség, fenntarthatóság, kiválóság: hogyan javítható a tudományos publikációkhoz való hozzáférés*

(<http://www.researchinfonet.org/wp-content/uploads/2012/06/Finch-Group-report-executive-summary-FINAL-VERSION.pdf>).

Javaslatuk szerint a legfontosabb teendő egy olyan útmutató kidolgozása, mely a nyílt hozzáférésű vagy hibrid folyóiratokban díjfizetés ellenében történő közzétét ajánlja a tudományos publikációk legfőbb médiumául; legalább ennyire lényeges a nyílt hozzáférés „arany” útjának az erősítése, ahol a szerzők díjat fizetnek a megjelentetésért. A tudományos minisztérium is támogatta a jelentés megállapításait, s hamarosan az Állami Kutatási Tanács (*Research Council UK*) is közreadta a maga átdolgozott nyílt hozzáférésről szóló útmutatóját, mely támaszkodott az előbbiekre. (Egy nappal később jelent az EU direktívája, ez viszont a zöld utat támogatta.)

Az RCUK ajánlásai azokra a lektorált cikkekre és konferencia-előadásokra vonatkoznak, melyek az RCUK-t jelölik meg támogatóként, a cikkeket a Creative Commons *Attribution* licenccel kell publikálni; mind az arany, mind a zöld út jó, de az arany úton történő azonnali megjelenést részesítik előnyben (a zöld út esetében be kell tartani a 6, a társadalom- és a bölcsész tudományok esetében a 12 havi embargót). Az RCUK elvárja, hogy a pályázók az irányelveket 2016-ra megvalósítsák.

A következőkben a Nagy-Britanniában lefolytatott vitát, elsősorban a 24 vezető egyetemet egyesítő *Russel Group* jogos kritikáját ismerteti a szerző. Mindenki számára világos, hogy „az arany út” többletköltségekkel jár; az ún. APC (article processing charge = a cikk megjelentetésének díja) a britek számára a nyílt hozzáférés szinonimája. Az illetékes minisztérium – Department for Business, Innovation & Skills (BIS) – 2012 őszén 10 millió

fontot osztott szét az intenzív kutatást folytató egyetemek között, hogy segítse őket az átállásban, és ugyanezt ígérte az RCUK a két következő tanévre. Az egyetemek már repozitáriumokat és kutatási információs rendszereket építenek, s több intézményben a könyvtárakat is bekapcsolták a munkákba. Köztes eredményként megállapítható, hogy a nyílt hozzáférés elfogadott a politika és az egyetemi vezetés számára (a kutatókról nincs adat). Más a helyzet a Felsőoktatási Alap (Higher Education Funding Council, HEFCE) esetében, melynek saját kutatásértékelési rendszere van, a REF (Research Excellence Framework): az még nem tudja figyelembe venni a nyílt hozzáférést. (A következő évben viszont igen.)

A kiadók is a nyílt hozzáférés fontos szereplői, folyóirataik jelentős tényezők, elsősorban az élettudományokban. Egyesek árai felfelé igazodnak (a Nature egy közleményért 2500–3000 eurót számít fel), mások új modelleket dolgoznak ki, új területekre terjeszkednek (McMillan), vagy kutatásértékelésbe vágnak. Az RCUK irányelveinek vitája Nagy-Britanniában néhány fontos alapelvet világossá tett: a tudományos publikálás kultúrája sokszínű, elsősorban az élettudományi cikkek közzétételéért kell a szerzőknek fizetniük, a publikáció világának folyamatai evolúciósak, nem forradalmiak, a nyílt hozzáférés publikációs világa vegyesen működik (*mixed economy*) és tovább differenciálódik, a kiadók próbálják a piacot alakítani, hiszen ez a dolguk, és a tudósok csak akkor érdekeltek a nyílt hozzáférésben, ha kutatásukat és karrierjüket is szolgálja.

A szerző, aki jelenleg az oxfordi Bodleiana egyik vezetője, cikke befejező részében a könyvtárak és a könyvtári szakreferenseknek az új helyzetből adódó feladatait vázolja.

(*Murányi Lajos*)

158/2014

SCHIMMER, Ralf – GESCHUHN, Kai – PALZENBERGER, Margit: Open Access in Zahlen : der Umbruch in der Wissenschaftskommunikation als Herausforderung für Bibliotheken In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 60. (2013) 5., p. 244-250.

Res. angol nyelven

A nyílt hozzáférés elterjedése a tudományos kommunikációban: kihívás a könyvtáraknak

Elektronikus folyóirat; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudomány évről évre egyre több eredményt produkál kiadványok formájában. Különösen gyorsan nő a szabadon elérhető digitális publikációk száma. A nyílt hozzáférést egyre inkább egyenértékűnek tartják a tudományos kommunikáció hagyományos csatornáival, amint azt a nyílt hozzáférésű publikációkra való hivatkozások gyorsan emelkedő száma is bizonyítja. A cikk a tudományos kommunikáció jelenlegi átalakulását tekinti át általában a *Web of Science* kiterjedt adatállománya alapján. A Max Planck Társaság sajátos tapasztalatai is alátámasztják azt a következtetést, hogy a nyílt hozzáférés ma már a tudományos kommunikáció megkerülhetetlen tényezője. A határozott áttörést a

PLoS ONE nevű mega-folyóirat sikere is bizonyítja. Ezt a 2006-ban alapított online interdiszciplináris szakfolyóiratot terjesztik világszerte a legnagyobb mértékben – a publikációk számában kifejezve – az összes tudományos folyóirat közül, s ez látványosan igazolja a nyílt hozzáférés kvantitatív és kvalitatív növekedését. A felsőoktatási könyvtáraknak alkalmazkodniuk kell ezekhez a változásokhoz, és ki kell használniuk a lehetőségeket az új fejlemények alakítására.

(Autoref.)

Lásd még 81

Az ismertetett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	53. (2013) 2.
American libraries (US)	44. (2013) 11-12.
Bibliotekovedenie (RU)	(2013) 4., 5.
Bibliothek (DE)	37. (2013) 3.
BuB (DE)	65. (2013) 9., 10., 11-12.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	58. (2013) 6.
Cataloging & classification quarterly (US)	51. (2013) 5-8.
Collection building (US)	32. (2013) 4.
College & research libraries (US)	74. (2013) 6.
College & research libraries news (US)	74. (2013) 10.
Čtenář (CZ)	65. (2013) 10.
Documentaliste (FR)	50. (2013) 3.
Education for information (I)	29. (2012) 3-4.; 30. (2013) 1-2.
IFLA journal (I)	39. (2013) 3.
Interlending & document supply (GB)	41. (2013) 4.
The international information & library review (I)	45. (2013) 1-2.
The journal of academic librarianship (US)	39. (2013) 3., 4.
Journal of access services (US)	10. (2013) 4.
Journal of business & finance librarianship (US)	18. (2013) 3.
Journal of documentation (GB)	69. (2013) 4.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	64. (2013) 5., 7.
Journal of web librarianship (US)	7. (2013) 3.
Knihovna (CZ)	24. (2013) 2.
Knížnica (SK)	14. (2013) 9., 10., 11-12.
Library hi tech (US)	31. (2013) 3., 4.
The library quarterly (US)	83. (2013) 3., 4.
Library technology reports (US)	49. (2013) 8.
Libri (I)	63. (2013) 4.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2013) 10.
New library world (GB)	114. (2013) 9/10., 11/12.
New review of children's literature and librarianship (GB)	19 (2013) 2.
New review of information networking (GB)	18. (2013) 2.
Program (GB)	47. (2013) 4.
Public services quarterly (US)	9. (2013) 4.
The reference librarian (US)	54. (2013) 4.
Revista española de documentación científica (ES)	36. (2013) 2.
Scandinavian public library quarterly (Sx)	46. (2013) 4.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	60. (2013) 5.